

FUNDACJA EKUMENICZNA „TOLERANCJA”

STUDIA I DOKUMENTY EKUMENICZNE

ROK XVIII: 2002
Nr 2 (50)

50

Warszawa 2002

Redaktor naczelny:
KAROL KARSKI

STUDIA I DOKUMENTY EKUMENICZNE
(PL ISSN 0239-5541)

FUNDACJA EKUMENICZNA „TOLERANCJA”
WARSZAWA

ORTHDruk sp. z o.o.
BIAŁYSTOK

Adres redakcji:
00-873 Warszawa, ul. Ogrodowa 37
telefon: 817 10 10
Konto bankowe:
PKO Bank Państwowy XV Oddział Warszawa
10201156-9074-270-1

Studio DTP: „Art&Text”, Warszawa tel. 0-692 431 577
Druk i oprawa: Orthdruk, Białystok, tel. (0-85) 742 25 17

Cena jednego egzemplarza zł 13;
prenumerata za rok 2001 – zł 26.

SPIS TREŚCI

Karol Karski, <i>Podwójny jubileusz: 20 lat i 50 zeszytów</i>	9
ARTYKUŁY	13
Władysław Nowak, <i>Liturgia ordynacji w Kościołach wyrosłych z Reformacji</i>	13
Janusz Bujak, <i>Teologowie o prymacie papieża w kontekście dialogu katolicko-prawosławnego</i>	39
SPRAWOZDANIA I DOKUMENTY	50
<i>Prawosławie a Światowa Rada Kościołów. Czwarte posiedzenie plenarne Komisji Nadzwyczajnej ds. uczestnictwa Kościołów prawosławnych w pracach ŚRK, Järvenpää, Finlandia, 27 maja – 2 czerwca 2002. Komunikat</i>	50
<i>Jan Paweł II u muzułmanów, prawosławnych i katolików</i> (Grzegorz Polak)	53
<i>Dialog prawosławno-orientalnoprawosławny</i>	57
<i>Dialog luterkańsko-prawosławny</i>	74
<i>Dialog anglikańsko-luterkański, Porto Alegre, Brazylia, 11-14 maja 2002.</i>	85
<i>Dialog katolicko-mariawicki w Polsce</i> (Henryk Seweryniak)	87
<i>Dialog katolicko-luterkański w Polsce</i>	93
<i>Ekumenizm w Lublinie</i>	108

SYLWETKI	110
<i>Biskup Zdzisław Tranda</i> (Grzegorz Polak)	110
KRONIKA	117
<i>Kronika wydarzeń ekumenicznych</i> (Karol Karski).....	117
BIBLIOGRAFIA	150
<i>Bibliografia ekumeniczna czasopism polskich</i> (Grzegorz Polak).....	150
<i>Bibliografia „Studiów i Dokumentów Ekumenicznych” 1983-2002</i> (Karol Karski)	157

CONTENTS

Karol Karski, <i>A Double Jubilee</i>	9
ARTICLES	13
Władysław Nowak, <i>Liturgy of Ordination in the Reformation Churches</i>	13
Janusz Bujak, <i>Theologians about the Primacy of the Pope in Context of Catholic-Orthodox Dialogue</i>	39
REPORTS AND DOCUMENTS	50
<i>Orthodoxy and the World Council of Churches. Fourth Meeting of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC, Järvenpää, Finland, May 27 – June 2, 2002 – Communiqué</i>	50
<i>John Paul II. visited Moslems, Orthodox and Catholics</i> (Grzegorz Polak)	53
<i>Eastern Orthodox – Oriental Orthodox Dialogue</i>	57
<i>Lutheran – Orthodox Dialogue</i>	74
<i>Anglican – Lutheran Dialogue, Porto Alegre, Brazil, May 11-14, 2002</i>	85
<i>Catholic – Mariavite Dialogue in Poland</i> (Henryk Seweryniak)	87
<i>Catholic – Lutheran Dialogue in Poland</i>	93
<i>Ecumenism in Lublin</i>	108

ECUMENICAL PROFILES	110
<i>Bishop Zdzisław Tranda</i> (Grzegorz Polak)	110
CHRONICLE	117
<i>Chronicle of Ecumenical Events</i> (Karol Karski)	117
BIBLIOGRAPHY	150
<i>Ecumenical Bibliography of Polish Periodicals</i> (Grzegorz Polak).....	150
<i>Bibliography of „Ecumenical Studies and Documents” 1983 –2002</i> (Karol Karski)	157

INHALTSVERZEICHNIS

Karol Karski, <i>Ein Doppeljubiläum</i>	9
ARTIKEL	13
Władysław Nowak, <i>Liturgie der Ordination in reformatorischen Kirchen</i>	13
Janusz Bujak, <i>Theologen zum Primat des Papstes im Zusammenhang mit katholisch-orthodoxen Dialog</i>	39
BERICHTE UND DOKUMENTE	50
<i>Orthodoxie und Ökumenischer Rat der Kirchen. Vierte Tagung der Sonderkommission zur orthodoxen Mitarbeit im Ökumenischen Rat der Kirchen, Järvenpää, Finnland, 27. Mai bis 3. Juni 2002 – Communiqué</i>	50
<i>Johannes Paul II. mit Besuch bei den Muslimen, Orthodoxen und Katholiken (Grzegorz Polak)</i>	53
<i>Orthodox – Orientalisch Orthodoxer Dialog</i>	57
<i>Lutherisch – Orthodoxer Dialog</i>	74
<i>Lutherisch – Anglikanischer Dialog, Porto Alegre, Brasilien, 11. bis 14. Mai 2002</i>	85
<i>Katholisch – Mariavitischer Dialog in Polen (Henryk Seweryniak)</i>	87
<i>Katholisch – Lutherischer Dialog in Polen</i>	93
<i>Ökumene in Lublin</i>	108

ÖKUMENISCHE GESTALTEN	110
<i>Bischof Zdzisław Tranda</i> (Grzegorz Polak)	110
CHRONIK	117
<i>Chronik ökumenischer Ereignisse</i> (Karol Karski)	117
BIBLIOGRAPHIE	150
<i>Ökumenische Bibliographie polnischer Zeitschriften</i> (Grzegorz Polak)	150
<i>Bibliographie der Zeitschrift „Ökumenische Studien und Dokumente“</i> <i>1983 – 2002</i> (Karol Karski)	157

PODWÓJNY JUBILEUSZ: 20 LAT I 50 ZESZYTÓW

W pierwszej połowie 1982 r., a więc w najbardziej restrykcyjnej fazie stanu wojennego, zrodziła się wśród kierownictwa ówczesnego Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego (przekształconego kilka lat później w Unię Chrześcijańsko-Społeczną) idea utworzenia czasopisma ekumenicznego, które z jednej strony zajmowałoby się naświetlaniem aktualnych problemów ruchu ekumenicznego z różnych pozycji wyznaniowych, z drugiej zaś dostarczałoby przekładów najważniejszych dokumentów powstałych w wyniku dialogu teologicznego prowadzonego na szczeblu krajowym, kontynentalnym i światowym. Powołanie do życia czasopisma poświęconego krzewieniu idei ekumenicznej wymagało żmudnych i cierpliwych pertraktacji z reprezentantami ówczesnej władzy komunistycznej. Podjęte starania zakończyły się powodzeniem. Szczególne zasługi w utworzeniu kwartalnika „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” miały trzy osoby: Kazimierz Morawski, prezes ChSS, który zdołał przekonać władzę o potrzebie istnienia takiego periodyku; Jan Zaborowski, redaktor naczelny wydawanego przez ChSS biuletynu zagranicznego, który był pomysłodawcą tytułu; Wiktor Marek Leyk, odpowiedzialny w organizacji za kontakty ekumeniczne, pierwszy redaktor naczelny „Studiów”.

Dzieje SiDE dają się podzielić wyraźnie na dwa okresy. W okresie pierwszym, obejmującym lata 1983-1989, czasopismo było kwartalnikiem redagowanym przez kilkusobowy zespół, w którego skład wchodził katolicy, protestanci i prawosławni. Jego wydawcą był związany z ChSS Instytut Prasy i Wydawnictw „Novum”. Jak cała prasa w Polsce czasopismo borykało się z problemami związanymi nieodłącznie z systemem komunistycznym: ingerencje cenzury, kłopoty z papierem i drukiem. Wielokrotnie zdarzały się opóźnienia, dwukrotnie nadrabialiśmy je publikując numery podwójne.

Przemiany polityczno-społeczne, zapoczątkowane w połowie 1989 r. i związane z wejściem naszego kraju na drogę gospodarki rynkowej sprawiły, że „Studia”, podobnie jak dziesiątki innych czasopism, zawiesiły swoją działalność z przyczyn ekonomicznych. W międzyczasie przestał istnieć Instytut Prasy i Wydawnictw „Novum”. Po dwuletniej przerwie, w 1992 r. periodyk zaczął się znowu ukazywać, ale już nie jako kwartalnik, lecz półrocznik. Przez rok rolę wydawcy pełniła Unia Chrześcijańsko-Społeczna, w 1993 r. zadanie to przejęła nowoutworzona Fundacja Ekumeniczna „Tolerancja”. W redakcji nie ma już pracowników etatowych. Obecny redaktor naczelny, który w międzyczasie podjął pracę jako profesor w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, wykonuje osobiście wszystkie czynności związane z przygotowaniem kolejnych zeszytów do druku. Pracę ułatwiają mu dwa czynniki: komputer i zniesienie cenzury.

Czasopismo było i jest adresowane przede wszystkim do zwierzchników, duchownych, profesorów, działaczy ekumenicznych, a więc – krótko mówiąc – do multiplikatorów idei ekumenicznej w naszym kraju. SiDE od samego początku jest czasopismem nastawionym na współczesność, starającym się rejestrować wszystkie znaczące wydarzenia o wydźwięku ekumenicznym, jakie mają miejsce na arenie międzynarodowej i krajowej. Elementy historyczne pojawiają się jedynie przy okazji obchodów ważnych rocznic.

Profil czasopisma ukształtował się w zasadzie od pierwszych jego zeszytów. Każdy z nich zaczyna się od działu „artykuły”, w dalszej kolejności mamy „sprawozdania i dokumenty”, „kronikę” i „bibliografię”. Nieregularnie ukazują się jeszcze takie działy, jak „sylwetki ekumenistów”, „ekumenizm w różnych krajach” i „recenzje”. Od kilku lat, z powodu trudności z pozyskaniem odpowiedniego autora, nie prowadzimy już „ekumenicznego przeglądu prasy”.

W pierwszym okresie (1983-1989) wśród autorów dominowali zdecydowanie cudzoziemcy. W tym gronie byli wszyscy kolejni sekretarze generalni Światowej Rady Kościołów: Willem A. Visser ‘t Hooft, Eugene Carson Blake, Philip Potter, Emilio Castro oraz tacy znani w rodzinie ekumenicznej wybitni reprezentanci różnych Kościołów, jak kard. Jan Willebrands, ks. Jean-François Arrighi, bp Paul-Werner Scheele, o. Emmanuel Lane, prof. Heinrich Fries, prof. Witalij Borowoj, metropolici Emilianos i Damaskinos, br. Max Thurian, prof. Lukas Vischer, prof. Harding Meyer, bp William H. Lazareth, bp Oliver Tomkins, prof. Paolo Ricca i in.

Po wznowieniu „Studiów” w 1992 r. do publikacji autorów zagranicznych sięgamy jedynie sporadycznie. Z satysfakcją odnotowujemy fakt, że w ostatnim dziesięcioleciu w różnych Kościołach naszego kraju objawiło się sporo autorów 30-40 letnich, wypowiadających się bardzo kompetentnie na temat różnych aspektów dialogu międzywyznaniowego i międzyreligijnego. Niektórzy z nich (katolicy, prawosławni, luteranie, baptyści) zapełniają systematycznie łamy naszego czasopisma.

Staramy się dokumentować najważniejsze wydarzenia z życia Światowej Rady Kościołów (Zgromadzenia Ogólne, posiedzenia Komitetu Naczelnego, działalność Komisji „Wiara i Ustrój”), współpracę ŚRK z Papieską Radą ds. Jedności Chrześcijan, wspólne inicjatywy Konferencji Kościołów Europejskich i Rady Konferencji Episkopatów Europy, a także wszelkie przejawy zbliżenia ekumenicznego w Polsce. Jako pierwsi opublikowaliśmy tekst konwergencji Komisji „Wiara i Ustrój” ŚRK w sprawie *Chrztu, Eucharystii i Posługiwania duchownego*, tzw. dokument z Limy (1982), uchodzący za najważniejsze osiągnięcie dialogu multilateralnego. Na naszych łamach ukazała się również *Karta ekumeniczna*, zawierająca wytyczne dla rozwoju współpracy Kościołów w Europie.

Szczególnie pilnie staramy się śledzić i dokumentować również wyniki dialogów bilateralnych na szczeblu światowym, regionalnym i krajowym. W każdym kolejnym zeszycie zamieszczamy bardziej lub mniej obszernie dokumenty z tych rozmów. Z tekstów, które uzyskały największy rozgłos w świecie, opublikowaliśmy *Konkordię leuenberską*, wprowadzającą wspólnotę ołtarza i ambony między Kościołami tradycji protestanckiej (luteranckiej, reformowanej, metodystycznej) w Europie, a także *Wspólną deklarację w sprawie nauki o usprawiedliwieniu*, podpisaną uroczyście przez przewodniczących Światowej Federacji Luteranckiej i Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan w Augsburgu w 1999 r. Z dokumentów polskich drukowaliśmy m.in. *Deklarację w sprawie wzajemnego uznania sakramentu chrztu* podpisaną w 2000 r. przez 6 Kościołów członkowskich Polskiej Rady Ekumenicznej i Kościół Rzymskokatolicki.

Wszystkim, którzy pragną się zapoznać szczegółowo z tematyką podejmowaną na naszych łamach, polecamy zamieszczoną w bieżącym zeszycie *Bibliografię* za lata 1983 – 2002.

Karol Karcki

WŁADYSŁAW NOWAK

LITURGIA ORDYNACJI W KOŚCIOŁACH WYROSŁYCH Z REFORMACJI

W Kościołach protestanckich naucza się, że jest tylko jeden sposób partycypacji w kapłaństwie Chrystusa – poprzez kapłaństwo wspólne na mocy chrztu. Kościoły protestanckie nie uznają sakramentu święceń kapłańskich i kapłaństwa hierarchicznego, a jedynie wybór przez zbór i ordynację przez starszych (tzw. prezbiterat) na urząd duchownego, który wynika z kapłaństwa wspólnego i jest konieczny w posłudze słowa Bożego i sprawowania sakramentów chrztu i Eucharystii.

Od czasów apostoelskich powołanie do szczególnego urzędu w Kościele dokonuje się przez nałożenie rąk i modlitwę, pośród wspólnoty zgromadzonej na nabożeństwie¹.

Pojęcie „ordynacja”, zachowane w tradycjach luterańskiej i anglikańskiej, w początkowym okresie nie było często stosowane w Kościołach tradycji reformowanej (kalwińskiej, prezbiteriańskiej, kongregacyjnej); tu w to miejsce, uroczyste wyznaczenie odpowiedniej osoby do sprawowania urzędu duchownego nazywane było wyborem (elekcją).

Dokument dialogu katolicko-luterańskiego „Urząd duchowny w Kościele” (nr 33) podaje, że tradycja luterańska posługuje się zawężonym pojęciem sakramentu, wobec czego nie mówi o sakramencie ordynacji. Jednak nie odrzuca ona w sposób zasadniczy posługiwania się pojęciem sakramentu w odniesieniu do urzędu². Według artykułu XIV *Confessio Augustana*³ urząd publicznego zwiasto-

¹ *Urząd duchowny w Kościele. Raport Wspólnej Komisji Rzymskokatolicko-Ewangelickoluterańskiej* (= UdK), SiDE 1/17 (1987), s. 40-69, nr 32.

² Por. *Apologia Konfesji Augsburskiej*, XIII, 11. Polski przekład w: *Wybrane Księgi Symboliczne Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego*, Warszawa 1980, s. 263.

³ *Konfesja Augsburska*. Polski przekład tamże, s. 140.

wania i sprawowania sakramentów pełnią wyłącznie osoby w odpowiedni sposób do tego powołane.

Jan Kalwin rozróżniał w Kościele urząd nauczyciela, pasterza, starszego i diakona, natomiast za konstytutywny element kapłaństwa uważał wiarę. Kościół prezbiteriański, który wyrósł z tradycji kalwińskiej, podtrzymuje naukę o kapłaństwie wspólnym. Funkcje prezbiterów na szczeblu zboru, okręgu i kraju pełnić mogą świeccy (starsi zarządzający) i duchowni (starsi nauczający). Prawo głoszenia słowa Bożego przysługuje tylko osobom obdarowanym szczególnym charyzmatem oraz prawnie powołanym i zatwierdzonym na ów urząd⁴.

Modele liturgii ordynacji w poszczególnych Kościołach

We wszystkich Kościołach protestanckich liturgię ordynacji poprzedzały od dawien dawna trzy etapy wstępne: uroczyste przedstawienie kandydata ludowi – zgromadzeniu liturgicznemu; egzamin – zadanie serii pytań, według odpowiedniego formularza; elekcja, pozwalająca na ewentualną możliwość dokonania obiekcji co do kandydata i jego wyboru na to stanowisko. Zgodnie z tym, co uważano jako praktykę Nowego Testamentu, ordynacje były często poprzedzane postem oraz, jak można było się tego spodziewać, głoszeniem kazania oraz naukami opartymi na Piśmie Świętym, co w sposób szczególny podnosiło wagę tego obrzędu liturgicznego⁵. Trzeba zaznaczyć, że odbywały się one w niedzielę, podczas nabożeństwa głównego, które było celebracją Eucharystii.

W Kościele luterańskim podczas liturgii ordynacji składa się ślubowanie i zwyczajem apostoelskim kandydat na urząd duchowny zostaje ordynowany przez modlitwę i nałożenie rąk – biskupa i jego asystentów. Wyświęcenie dokonuje się przez przywołanie Ducha Świętego, modlitwę poświęcającą i nałożenie rąk. Powołanie to jest przekazaniem sukcesji apostoelskiej. Kościół rozumie ją zarówno jako sukcesję wiary i nauki apostoelskiej (*successio fidei*), jak również jako sukcesję urzędu (*successio officii*). W Kościele Ewangelicko-Augsburskim w

⁴ Współcześnie większość Kościołów protestanckich ordynuje na urząd duchownego także kobiety. Zob. R. Pracki, *Kapłaństwo w Kościołach Protestanckich*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 423-424.

⁵ P. F. Bradshaw, *Le reformateurs et les rites d'ordination*, „La Maison Dieu. Revue trimestrielle du Centre de Pastorale Liturgique” (skrót: LMD), Paris138 (1979), s. 123-141.

Polsce na diakona⁶ święci biskup diecezjalny, na prezbitera⁷ – biskup Kościoła lub na jego zlecenie biskup diecezjalny. Na biskupa święci⁸ biskup Kościoła w asyście wszystkich biskupów (co najmniej jednak dwóch jako współkonsekratorów). W czasie liturgii wyświęcenia diakona, prezbitera i biskupa, przyjmujący urząd składają zgodnie z porządkiem liturgicznym nicejsko-konstantynopoliński wyznanie wiary i ślubowanie wierności Chrystusowi i Jego Kościołowi⁹. W liturgii ordynacji bierze czynny udział całe zgromadzenie liturgiczne w wspólnej modlitwie do Ducha Świętego, w śpiewie *Veni Creator* i w poświęcającej modlitwie Ojcie nasz¹⁰.

W Kościele ewangelicko-unijnym w Prusach Wschodnich według Agendy z 1895 r.¹¹ liturgia ordynacji sprawowana była podczas nabożeństwa głównego, w niedzielę, i rozpoczynała się śpiewem hymnu do Ducha Świętego *Veni Creator*; potem następowało wyznanie wiary, czytanie perykop biblijnych, pouczenie, egzamin (*skrutinium*), nałożenie rąk przez ordynującego superintendenta wraz z asystującymi pastorami na ordynowanych, następnie ordynujący odmawiał Modlitwę Pańską i wygłaszał odpowiednią formułę ordynacyjną¹², całość zamykała liturgia Wieczery Pańskiej. Ordynowany przed objęciem parafii musiał złożyć przysięgę na wierność królowi i zobowiązać się do godnego sprawowania urzędu¹³.

Wspólny dokument protestancko-katolicki tzw. Grupy z Dombes: „O pojednaniu urzędów” wyjaśnia, że przez ordynację Jezus Chrystus wzywa święconego raz na zawsze do służby w swoim Kościele. Według stanowiska tak katolickiego, jak

⁶ Biskup nakłada ręce na głowę diakona i mówi: *Mój drogi Bracie w Chrystusie (Moja droga Siostrze w Chrystusie) NN. Pan niechaj ci udzieli darów Ducha Świętego w posługiwaniu diakona (diakonisy). A ja mocą udzieloną mi przez Boga i Jego Kościół wyświęcam cię według zwyczaju apostołskiego na Diakona (Diakonisę) w Kościele Jezusa Chrystusa w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Niech ci Pan błogostawi w posługiwaniu diakona (diakonisy), a owoc ten, aby był trwały. Pan niech będzie z tobą. Diakon: Amen. Zob. Pragmatyka Służbowa Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (zatwierdzona na 4 Sesji Synodu X Kadencji w 1999 r.), s. 23.*

⁷ Biskup wkłada na głowę ordynowanego ręce i mówi: *Drogi Bracie NN. Pan niech ci udzieli darów Ducha Świętego w urzędzie i powołaniu Sługi Kościoła Bożego. A ja mocą udzieloną mi przez Boga i Jego Kościół powierzam ci urząd Sługi Słowa Bożego i wyświęcam cię według zwyczaju apostołskiego na Księdza Kościoła Jezusa Chrystusa w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Niech ci Pan błogostawi, abyś przyniósł wiele owocu w Winnicy Pańskiej, a owoc ten, aby był trwały. Ordynowany odpowiada: Amen. Asystenci kładą ręce i wypowiadają krótkie wota biblijne lub modlitewne. Zob. Pragmatyka Służbowa..., s. 16.*

⁸ Biskup Kościoła i dwaj biskupi współkonsekratorzy kładą ręce na głowę kłęczącego biskupa elekta i razem modlą się: Ojcie nasz. Modlitwa konsekracyjna: *Mocą udzielonego mi przez Boga i Jego Kościół, zwyczajem apostołskim i zgodnie z porządkiem świętego Kościoła Jezusa Chrystusa, jako biskupi Kościoła wkładamy na ciebie nasze ręce: ordynujemy i przekazujemy tobie urząd BISKUPA w Kościele Jezusa Chrystusa oraz wprowadzamy cię na stanowisko... [..]. Zob. Pragmatyka Służbowa..., s. 10nn.*

⁹ Tamże, s. 8 (& 6, p. 4).

¹⁰ Tamże, s. 8 (& 6, p. 3).

¹¹ *Agende für die Evangelische Landeskirche. Teil 2, Berlin 1895, s. 89-92.*

¹² *Agende, op.cit. (Skoro zebraliśmy się tutaj w Duchu Świętym, wezwaliśmy Boga naszego Pana Jezusa Chrystusa i nie wątpimy, że nasza modlitwa zostanie wysłuchana, przeto przekazujemy wam, mocą zleconego mi zadania, ewangelicki urząd pasterski w Imię Ojca, Syna i Ducha Świętego).*

¹³ *Agende, op. cit., s. 93.*

i protestanckiego, święcenia (ordynację) można przyjąć tylko jednorazowo i nie wolno ich powtarzać¹⁴.

W Kościołach wywodzących się z Reformacji liturgia ordynacji odbywa się podczas nabożeństwa wspólnoty kościelnej i zawiera trzy elementy: modlitwę do Ducha Świętego, aby uzdolnił kandydata na nowy urząd do jego nowych zadań, i aby mógł on je wypełnić; nałożenie rąk jako znak, że modlitwa o kierownictwo Ducha Świętego została wysłuchana; wyrażenie akceptacji przez wspólnotę – tzn. że ordynowana osoba będzie wyraźnie aprobowana przez wspólnotę w roli przewodniczenia w głoszeniu słowa Bożego i sprawowania sakramentów¹⁵.

Według Raportu Wspólnej Komisji Rzymskokatolicko- Ewangelickoluterańskiej (1984) tradycja luterańska chociaż nie zalicza ordynacji do sakramentów, to jednak nie odrzuca w sposób kategoriyczny posługiwania się w odniesieniu do niej pojęciem sakramentu¹⁶. Istnieje „merytoryczna konwergencja” między katolickim i luterańskim rozumieniem i praktyką wszędzie tam, gdzie ordynacja jest udzielana przez nałożenie rąk i modlitwę (epikleza) jako akt błogosławieństwa i gdzie naucza się, że *przez akt święceń (ordynacji) Duch Święty przez dar swojej łaski na zawsze uzdalnia święconego (ordynowanego) do służby Słowa i Sakramentów*¹⁷.

W Kościele reformowanym we Francji, liturgia ordynacji odbywa się w ramach liturgii niedzielnej. Kandydat na urząd duchowny wygłasza kazanie, a po kazaniu celebrytuje się jego ordynację. Po czym następuje modlitwa, podczas której kandydat klęka, również zgromadzenie liturgiczne klęka albo się pochyla. W pierwszej części modlitwy wyeksponowany jest motyw dziękczynienia i polecenia Bogu nowego pasterza. Ordynujący celebrans i jego asystenci wkładają ręce na głowę kandydata. Wówczas celebrans odmawia *epiklezę* konsekracyjną i ordynuje pasterza w tym Kościele do posługi Słowa i sakramentów. Po tym akcie liturgicznym także nakładają ręce pozostali ministrowie urzędu duchownego i główny celebrans wypowiada trzecią część modlitwy¹⁸. Ordynacja zaś diakona nazywa się instalacją, której celebrans dokonuje przez nałożenie rąk i modlitwę.

¹⁴ Gruppe von Dombes, *Für eine Versöhnung der Ämter*, w: *Um Amt und Herrenmahl*, Frankfurt 1974, s. 123; *Ordination und kirchliches Amt*, Paderborn-Bielefeld 1976, s. 168-171.

¹⁵ *Das Ältestenamt in den reformierten Kirchen heute. Bericht einer internationalen Konsultation*, w: *Das Amt der Ältesten in den reformierten Kirchen heute, in der reformierten Tradition, im biblischen Zeugnis*. Im Auftrag des Schweizerischen Evangelischen Kirchenbundes herausgegeben von Lukas Vischer in Zusammenarbeit mit C. Nussberger, Bern 1992, s. 22-23.

¹⁶ *Jedność przed nami. Modele, formy i fazy katolicko-luterańskiej wspólnoty kościelnej*, SiDE 2/32 (1993), s. 31-78; nr 78.

¹⁷ Urząd duchowny w Kościele..., op.cit., nr 33 i 32; również *Ewangelia a Kościół* (tzw. Raport z Malty, 1971), w: S. C. Napiórkowski, *Wszyscy pod jednym Chrystusem. Ogólnokościelny dialog katolicko-luterański*, część 1; lata 1965-1981, Lublin 1985, s. 117-137, nr 59; poza tym tegoż autora: *(Kapłaństwo) w dialogach kościelnych*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 724-729; dokument dialogu katolicko-luterańskiego w USA: *Eucharist and Ministry. A Lutheran-Roman Catholic Statement, Lutherans and Catholics in Dialogue*, IV, Washington-New York 1970, nr 16.

¹⁸ *Prieres recentes d'ordination. VIII. Église Reformée de France*, LMD 139 (1979), z. 3, op.cit., s. 90-93.

Również ordynacja pastora zawiera w modelu liturgii ordynacji takie elementy celebracyjne jak: modlitwa i nałożenie rąk¹⁹.

W Kościele ewangelickoreformowanym w Polsce, kandydat wybrany przez synod na biskupa i wprowadzony na urząd przez nałożenie rąk, nie nabywa dodatkowych uprawnień. Zatem zachowana jest instalacja na biskupa, i ordynacja prezbitera. Ordynacja jest tylko na urząd prezbitera i odbywa się według Agendy gdańskiej z 1637 r.²⁰ Na liturgię składają się przemówienie ordynującego w otoczeniu asystujących i czytania Pisma Świętego (1 Tm 3,1-7; 4,12-16). Potem następuje wyjaśnienie obowiązków urzędu duchownego, egzamin czyli *skrutinium* obejmujące 10 pytań dotyczących natury i istoty urzędu pasterskiego, złożenie przez ordynowanego ślubowań, modlitwa biskupa, potem nałożenie rąk wraz z towarzyszącą modlitwą, podanie prawej dłoni, krótka modlitwa biskupa i błogosławieństwo.

W Kościele anglikańskim, kandydat na biskupa musi mieć przynajmniej 30 lat i sprawować przez pewien czas urząd kapłański. Zachowano zasadę konsekracji biskupa przez nałożenie rąk metropolity prowincji i dwóch innych biskupów²¹. W całej wspólnocie anglikańskiej forma konsekracji polega na nałożeniu rąk z jednoczesną modlitwą o dary Ducha Świętego dla urzędu i pracy biskupa w Kościele. Tylko biskup ma prawo udzielania święceń²². Przy ordynacji diakonów Kościoła anglikańskiego biskup wyciąga ręce i odmawia modlitwę, po czym nakłada je na głowę każdego ordynowanego. Przy wyświęcaniu kapłanów liturgia zawiera: prezentację, *skrutinium*, modlitwę zgromadzenia *Veni Creator*, nałożenie rąk przez biskupa i modlitwę konsekracyjną, po czym inni kapłani nakładają ręce²³.

W Kościele metodystycznym Wielkiej Brytanii ordynacja na prezbitera wygląda następująco: mający przyjąć święcenia klęczą razem z ordynującym odmawiając modlitwę, po czym on nakłada ręce na każdego z nich, to samo czynią pozostali ministrowie urzędu duchownego, wówczas ordynujący odmawia epiklezę: *Ojczy, wylej Ducha Świętego na N. dla urzędu i dla posługi ministra w Kościele Chrystusa. Na co odpowiada: „Amen.* Ordynujący odmawia trzecią część modlitwy²⁴.

¹⁹ Tekst przygotowany przez komisję liturgiczną Kościoła ewangelicko-luterańskiego i Kościoła reformowanego Francji, aprobowany przez Synod narodowy w 1961. Zob. *Prieres recentes d'ordination*, op.cit., s. 90-93.

²⁰ *Agenda albo forma porządku usługi świętej w zborach ewangelickich Koronnych i W. X. Litewskiego* wydana, Gdańsk 1637.

²¹ *The Alternative Service Book 1980. Service authorized for use in the Church of England in conjunction with The Book Common Prayer*, London-Sydney-Auckland-Toronto 1980: *Ordinal*, s. 338; 382-396.

²² H.R. McAdoo, *Amt und Eucharistie im Anglikanismus*, w: *Der priesterliche Dienst V, Amt und Ordination in ökumenischer Sicht*, Freiburg i. Br. 1973, s. 165-195; G. Degano, *L'episcopato nella Chiesa anglicana. Un'analisi delle fonti ufficiali*, Verona 1974; J. Muddiman, *Biskup. Kościół anglikański*, EK t. 2, op. cit., kol. 604-606. Opracowanie omawiające liturgię święceń w Kościele anglikańskim zob. P. F. Bradshaw, *The Anglican Ordinal. Its History and Development from the Reformation to the present Day* (Alcuin Club Collection, 53), London 1971.

²³ *The Alternative Service Book 1980...*, op. cit., s. 351-364.

²⁴ *Prieres recentes d'ordination, III. Église Methodiste de Grand-Bretagne*, LMD 139 (1979), z. 3, op.cit., s. 80-81.

W Kościele ewangelicko-metodystycznym w Polsce liturgia ordynacji celebrowana jest w czasie sesji Konferencji Dorocznej (synodu) podczas nabożeństwa niedzielnego. Odbywa się ona według odpowiedniej struktury celebracyjnej: przedstawienie kandydata, pouczenie i sprawdzenie (*skrutinium*), liturgia Słowa, modlitwa do Ducha Świętego *Veni Creator*, zobowiązanie – ślubowanie, nałożenie rąk z formą poświęcenia na diakona²⁵, prezbitera²⁶.

Elementy wspólne liturgii ordynacji

Jakkolwiek liturgia ordynacji w poszczególnych Kościołach wyrosłych z Reformacji jest zróżnicowana, to jednak można w niej wyodrębnić pewne elementy wspólne i stale w niej występujące. Ordynacja jest rozumiana przez nie jako wydarzenie, które ma jednocześnie charakter wyznaniowy i eklezjalny, epikletyczny, wspólnotowy i prawny.

A. Udzielający czyli szafarz liturgii ordynacji

W Kościołach wyrosłych z Reformacji prawo statutowe owych wspólnot określa, kto może być szafarzem liturgii ordynacji do objęcia urzędu duchownego: diakona, prezbitera i biskupa.

W Kościele anglikańskim, chociaż wielu nie dostrzegało różnicy pomiędzy biskupami a kapłanami, jednakże ordynacja pozostawała w praktyce pod kontrolą biskupów, którzy nie udzielali jej z innymi ministrami urzędu duchownego, ani z osobami świeckimi. Kościół anglikański zachował tradycję sprzed czasów Reformy, według której jeden udzielał święceń, wyświęcał jednego diakona, nakładał ręce na kapłana z kapłanami, a w konsekracji biskupa uczestniczyło co najmniej trzech biskupów.

Inne Kościoły i Wspólnoty eklezjalne wywodzące się z Reformacji wymagały, aby pewna liczba duchownych brała udział we wszystkich ordynacjach, i chociaż główny minister liturgii ordynacji nakładał ręce na kandydata, nigdy nie uważa-

²⁵ NN przyjmij zadanie i pełnomocnictwo sprawowania urzędu diakona w Kościele Jezusa Chrystusa. W imię Boga Ojca, Syna i Ducha Świętego. Amen. Przyjmij pełnomocnictwo wykładania i zwiastowania Pisma Świętego w Kościele Jezusa Chrystusa.

²⁶ NN przyjmij zadanie i pełnomocnictwo sprawowania urzędu prezbitera w Kościele Jezusa Chrystusa. W imię Boga Ojca, Syna i Ducha Świętego. Amen.

no, aby on sam miał prawo i mógł udzielać ordynacji. Ordynacje miały zawsze innych świadków, a jeden czy wielu udzielających ordynacji działało zawsze w imię całego ciała, jakim był Kościół, który wyświęcał. Z faktu, iż ordynacja była aktem całego Kościoła, a nie tylko osoby ministra wyświęcającego, wynika przekonanie, że ordynacje z czasów Reformacji były zawsze publiczne, odbywały się zazwyczaj w niedzielę, na ogół przy udziale wspólnoty, dla której ordynowany miał być wkrótce pasterzem. Ten model celebracji liturgii święceń kontrastował ze średniowiecznymi święczeniami w Kościele katolickim, które często były tych elementów eklezjalnych pozbawione.

U kongregacjonalistów, pojmujących Kościół jako wspólnotę lokalną, ordynacja była dokonywana przez osoby świeckie w ramach wspólnoty. Inne Kościoły wywodzące się z Reformacji były przeciwne takiemu sposobowi praktykowania ordynacji i powierzały wyłącznie biskupowi lub duchownemu pełniącemu funkcję nadzoru akt liturgii ordynacji. Chociaż w Kościołach reformowanych (kalwińskich, prezbiteriańskich) rada starszych – świeccy – mogła czasami uczestniczyć w udzielaniu ordynacji, jednakże działo się to zawsze wspólnie z innymi ministrami uczestniczącymi w celebracji. Według kongregacjonalistów: „*Uprawnienie zorganizowania przebiegu ordynacji należy do całego prezbiterium, to znaczy do rady starszych, tych, którzy nauczają i nadzorują. Ale nakładanie rąk powinno być zawsze dokonywane przez prezbiterów, którzy głoszą naukę, kazania, tym bardziej że towarzyszy jej przed, w czasie i po – modlitwa, która jest właściwym gestem starszej osoby nauczającej*”²⁷. Akceptacja zaś ordynowanego ze strony zgromadzenia wyrażona odpowiednim znakiem była przyjęciem nowego sługi urzędu duchownego przez cały Kościół i jego włączeniem w kolegium sprawujących urząd.

Współcześnie coraz częściej w Kościołach wyrosłych z Reformacji, zwłaszcza w Kościołach tradycji luteriańskiej, szafarzem ordynacji jest biskup; jest to w dużym stopniu efekt recepcji dokumentów ekumenicznych o posłudze urzędu duchownego w Kościele²⁸. W ostatnich latach wzmocniła się tendencja zalecająca Kościołom luteriańskim przyjmowanie trójstopniowego urzędu: biskupa, prezbitera i diakona. Podkreśla się także, że funkcje episkopalne, prezbiterialne i diakonalne są żywe, w różnych formach, we wszystkich wspólnotach chrześcijańskich. Jest to ważne osiągnięcie dialogu ekumenicznego na temat urzędu kościelnego²⁹.

²⁷ Tak postanawiał synod prowincjalny w Londynie z 1654 r.; zob. P.F. Bradshaw, *Le Reformateurs et rites d'ordination*, op. cit., s. 137; tegoż, *An Act of God in the Church: A Reformation Understanding of Ordination*, „Liturgy” 24/9 (1979), s. 22-24.

²⁸ *Das Amt der Ältesten in den reformierten Kirchen heute...*, op. cit. s. 100-107; Por. *Jedność przed nami...*, op. cit., nr 104-141.

²⁹ A. Skowronek, *Wokół urzędu w Kościele. Refleksje nad „Dokumentem z Limy”* w: *Chrzest, Eucharystia, Posługiwanie duchowne*, red. W. Hryniewicz, S.J. Koza, Lublin 1989, s. 121; S. C. Napiórkowski, *Posługiwanie kościelne. Stan i perspektywa dialogu*, „Collectanea Theologica” 48 (1978) fasc. 2, s. 5-33; W. Dąbrowska-Macura, *Urząd kościelny w uzgodnieniach katolicko-zielonoświątkowych*, „Summarius” 20-21(40-41) 1991-1992, s. 19-24.

B. Epikleza istotnym elementem liturgii ordynacji we wszystkich Kościołach

W nawiązaniu do Nowego Testamentu wszystkie Kościoły wyrosłe z Reformacji uznawały modlitwę za istotny element ordynacji. Podobnie jak w Nowym Testamencie nie postrzegano w sposób wyraźny relacji pomiędzy modlitwą a samym aktem ordynacji, tak też w Kościołach Reformacji nie zawsze uważano za niezbędne, aby modlitwa towarzyszyła nakładaniu rąk. Uważano bowiem, że wystarczy, aby ordynacja dokonywała się w ogólnym kontekście modlitwy. Dlatego początkowo rytuały anglikańskie nie zawierały właściwej modlitwy w czasie wyświęcania (ordynacji) na kapłana i diakona, a rytuał ordynacji z czasów Lutera z 1539 r. przewidywał, że ministrowi, który dokonuje aktu wyświęcania na urząd duchowny towarzyszyć powinno tylko nakładanie rąk w czasie recytacji Modlitwy Pańskiej, a jeśli sobie tego życzy i jeśli ma na to czas, może dodać modlitwę, która podkreśli bardziej trzy części Modlitwy Pańskiej, a ta jest modlitwą święceń, czyli ordynacji. Późniejsza praktyka luterska, zawierała ogólnie modlitwę w liturgii ordynacji.

We wszystkich Kościołach wyrosłych z Reformacji istotna modlitwa ordynacji jest *epiklezą*, czyli prośbą do Ojca o Ducha Świętego, aby udzielił ordynowanemu Jego darów ze względu na urząd pasterski i dla posługi głoszenia słowa Bożego oraz udzielania sakramentów w Kościele Chrystusa.

C. Biblijny gest nałożenia rąk wspólnym elementem liturgii ordynacji

Kościoły: luterski i anglikański kontynuowały to, co było w nauczaniu biblijnym znakiem ordynacji, to jest nałożenie rąk. Kościoły reformowane były podzielone w tym względzie i jedne stosowały tę praktykę, a inne nie.

W niektórych przypadkach wyciągano prawą rękę w miejscu celebracji, na znak komunii w urzędzie duchownym. Chociaż sam Kalwin odnośnie do ceremonii ordynacji przyjmował jako pewne, że *apostołowie nie czynili nic innego jak tylko gest nakładania rąk*³⁰.

Kościoły reformowane także kontynuowały stosowanie praktyki nakładania rąk przy ordynacji, co poświadcza francuski Synod narodowy z 1565 r. *Zastanawiamy się, czy Kościoły, które nie mają wcale tego zwyczaju, powinny pod-*

³⁰ Cyt. za P. F. Bradshaw, *Reformateurs et rites d'ordination*, s. 138: *Opera Omnia IV, Institution de la religion chrétienne* 4,3,16 (631); C. Vogel, *L'imposition des mains dans les rites en Orient et en Occident*, LMD 1970, nr 102, s. 57-72.

dać się mu, aby praktykować to w przyszłości? Odpowiadamy oczywiście, że nie ma ani zalecenia, ani obietnicy, ani nakazu i nie ma potrzeby, aby za wszelką cenę wprowadzić to zobowiązanie. Jednakże postaramy dostosować się w tym, jedni do drugich na ile będzie to możliwe (V Synod narodowy – Paryżu 1565, art. 7)³¹.

Zwyczaj nakładania rąk przy ordynacji w Szkocji był wyraźnie odrzucony, jak wskazują na to przepisy *Book of Discipline* z 1560 r., w których uznano, iż nie jest rzeczą konieczną odwoływanie się do tej ceremonii praktykowanej przez apostołów. Później jednakże, nakładanie rąk było przyjęte jako stały element ordynacji³².

Ewangelicy reformowani uważali, że wybór elekta jest absolutnie niezbędną rzeczą we wszystkich rodzajach ordynacji, a nakładanie rąk jest tylko dodatkową ceremonią, fakultatywną. Purytanie angielscy byli obrażeni, kiedy biskupi z czasów królowej Elżbiety sugerowali, że nakładanie rąk było niezbędne, a wybranie, elekcja powinna być uważana za czynność dodatkową, fakultatywną. Jednak współcześnie wszystkie Kościoły wyrosłe z Reformacji w liturgii ordynacji do urzędu duchownego stosują wkładanie rąk.

Zakończenie

Wspomniany dokument z Dombes o akcie ordynacji stwierdza: *Chociaż ordynacja sprawowana jest przez człowieka, to jednocześnie działa w niej sam Bóg, powołując ordynowanego do swojej służby, wyposażając i posyłając do tej służby; bowiem urząd, który jest przekazywany, nie jest żadnym dowolnym postanowieniem Kościoła, lecz opiera się na poleceniu Boga, istotną jest dla niego Jego obietnica. W czasie ordynacji podstawą jest wstawienniczo- modlitewne błaganie Ducha dla osoby ordynowanej. Dokonuje się ono przez modlitwę połączoną z włożeniem rąk. Ustanowienie włożenia rąk przez Jezusa nie jest wprawdzie poświadczane w Piśmie Świętym, jednakże włożenie rąk jako znak jedności kościelnego urzędu jest niezastąpione nie tylko ze względu na siłę wyrazu tego gestu, lecz przede wszystkim ze względu na swoją tradycję sięgającą czasów apostołskich i swoje ekumeniczne znaczenie.*

Jako polecenie Pana urząd nakładany jest na osobę ordynowanego na zawsze. Przekazanie urzędu jest jednorazowe i nie jest powtarzane (nr 170).

³¹ *Opera omnia* X/1, 18.

³² P.F. Brandshaw, *Reformateurs et rites d'ordination*, op.cit., s. 138.

Tradycja chrześcijańska umiejscawia ordynację w kontekście liturgii, a zwłaszcza Eucharystii. Model ten gwarantuje rozumienie jej jako aktu całej wspólnoty, a nie tylko pewnej grupy w jej obrębie lub aktu wyświęcanej jednostki.

Tradycja ta potwierdza akt ordynacji przez nałożenie rąk odpowiedniego szafarza i jest jednocześnie przyzywaniem Ducha Świętego.

Odnosnie do ordynacji w Kościołach wyrosłych z Reformacji – obok częściowo zróżnicowanej teologii praktyki liturgii ordynacji w różnych tradycjach – z katolickiego punktu widzenia problem leży w fakcie, że tam została przerwana w XVI w. tradycja biskupiego wkładania rąk. Ordynacja do urzędu duchownego rozumiana jest jako akt zobowiązujący ordynowanego w trwaniu w służbie do końca jego życia, dokonuje się przez włożenie albo wyciągnięcie rąk. Jednakże to „prezbiterialne” włożenie rąk przez braci w urzędzie nie pozostaje w łączności z tradycją biskupiego wkładania rąk od starożytności. W świetle wspólnej refleksji nad Kościołem pierwszych wieków zarysowuje się jednak droga do wspólnie sprawowanego urzędu. Gdy w sprawach wiary, życia sakramentalnego i urzędu wynikającego z ordynacji zostanie osiągnięty konsens, który sprawi, że jeszcze istniejące różnice między katolikami i luteranami przestaną jawić się jako czynnik dzielący oba Kościoły, a wzajemne potępienia staną się bezprzedmiotowe, wówczas winien nastąpić wzajemny akt uznania urzędu duchownego³³.

Aneksy

Aneks 1

Forma ordynowania duchownego w Kościele Ewangelicko-Reformowanym.

Na podstawie Agendy Gdańskiej z roku 1637

Występuje Ordynujący i ordynowany
W imieniu Boga Ojca i Syna i Ducha Świętego. Amen.

Książę Pasterzy, Pan i Zbawiciel nasz Jezus Chrystus, on Syn Boży wieczny, z Ojcem i Duchem Świętym, Pan Bóg jedyny, gdy tu na ziemi dokończył sprawy zbawienia naszego, zlecił Apostołom swoim Urząd Pastorski w swym Kościele, a wstąpiwszy w niebo okazał się być Głową, Królem i Kapłanem wiecznym ludowi swemu, dając z nieba dary ludziom i posyłając Apostołów, Ewangelistów,

³³ Por. *Jedność przed nami*, op. cit., nr 123-148.

Pasterzy i Nauczycieli, ku budowaniu Kościoła swego na ziemi. Tego i dziś czynić nie przestał, posyłając robotników na żniwo swoje a przez Starszych Zborów swoich ich obierając i doświadczając, sam ich poświęca i potwierdza. O tym wszystkim mamy świadectwa Pisma Świętego i Kościoła.

I w tej oto chwili, umiłowani chrześcijanie, za wolą i przyzwoleniem Kościoła Pana i Zbawiciela Jezusa Chrystusa, w urząd Pasterza dusz i Nauczyciela świętych prawd Pana Najwyższego ma być wprowadzony jeden z braci naszych, który stając przed obliczem Bożym i wami wszystkimi, składać będzie służbie tej ślubowanie.

Przemówienie ordynującego

(podchodzą asystujący)

Posłuchaj teraz, bracie miły, świadectw Pisma Świętego, będących nauką i przestrogą w tym urzędzie, jak je podaje forma ordynowania Ministrów, ułożona przez Ojców naszych w XVII wieku w Agendzie Gdańskiej:

Oto Apostoł Paweł święty w liście I do Tymoteusza w rozdziale 3,1-7 mówi: Wiernać jest ta mowa... A w rozdziale 4, 12-16 dodaje: Żaden młodością...

Te są słowa Ducha Świętego. Chrześcijanie w Panu umiłowani, których zacność Sług Bożych i ich powinności przed oczy nam przedkładają, abyśmy wiedzieli, iż w Domu Bożym i między domownikami Chrystusowymi głos Ewangelii Świętej porządnie ma być opowiadany przez tych, którzy na ten urząd święty od Boga i od Kościoła jego według zwyczaju apostoelskiego posyłani bywają. A tak, bracie miły, abyś znał dokładniej urząd i obowiązki swoje, słuchaj, co następuje:

1. Daje i zleca się tobie od Chrystusa Pana i Kościoła Jego Słowo Boże bez żadnych zmian i dodatków opowiadać, według tego, jak ono jest zawarte w Biblii Św. i jak rozkazał Syn Boży: Nauczajcie wszystkie narody, ucząc je przestrzegać wszystkiego, co wam przykazałem.
2. Zleca się Tobie, abyś Sakramentami świętymi, to jest Chrztem św. i Wieczerzą Pańską według ustawy Syna Bożego usługiwał, który mówi: Chrzcijcie wszystkie narody, a także: Biercie, jedzcie, to jest ciało moje oraz: Pijcie z tego kielicha wszyscy, albowiem to jest krew moja nowego przymierza, która się za wielu wylewa na odpuszczenie grzechów. To czyńcie na moją pamiątkę.
3. Daje ci się też moc szafować Kluczami Królestwa Pana Jezusa Chrystusa, nimi otwierać i zamykać, rozwiązywać i zawiązywać sumienia ludzkie według woli Bożej: Wierzącym i pokutującym odpuszczenie grzechów i żywot wieczny zwiastując, a niewierzącym i nie pokutującym gniew Boży i potępienie wieczne opowiadając według tego, co mówi Syn Boży do Apostołów: Weźmijcie Ducha Świętego, którymkolwiek grzechy odpuścicie, są im odpuszczone, a którym zatrzymacie, są zatrzymane.

4. Abyś o owczarni Pańskiej według powołania swego miał staranie, broniąc jej od fałszywych proroków, to jest od bluźnierców i bałwochwalców, mieczem Słowa Bożego, do zbawienia ludowi Bożemu usługując i on w wierze i w nadziei żywota wiecznego utwierdzając i wzmacniając.
5. Abyś gorliwych słuchaczy szanował /cenił/ i za nich gorąco Panu Bogu się modlił, a złych i nieposłusznych napominał i karał według tego, co mówi Apostoł święty: Tych którzy grzeszą, strofuj przed wszystkimi, aby drudzy bojaźń mieli.
6. Na ostatek – abyś w tym Urzędzie wiernie aż do śmierci trwając, pasł trzodę Bożą tobie powierzoną, dogładając jej nie poniewolnie ale dobrowolnie, nie dla sprośnego zysku, ale ochotnym umysłem, ani jako panujący nad dziedzictwem Pańskim, ale wzorem będąc trzody, według tego, co mówi Apostoł: we wszystkim samego siebie wystawiając za wzór dobrych uczynków, mając w nauce całość, powagę, słowo zdrowe, nienaganione, aby ten kto by się sprzeciwił, zawstydzić się musiał, nie mając nic, co by o was miał złego mówić.

Teć są powinności, które na Ciebie Duch Boży kładzie.

Pytania:

A tak pytam cię przed Panem, Bogiem i przed tym świętym zgromadzeniem:

1. Pragnieszli szczerym umysłem, według nauki Apostolskiej, przyjąć na siebie urząd pasterski, aby w nim Chrystusowi i wybranemu ludowi Jego wiernie aż do śmierci służyć? Pragniesz-li?
Odpowiedź: Pragnę.
Biskup: Amen.
2. Pytam cię: Czujeszli w sercu swoim, że cię Pan Bóg na ten Urząd przez natchnienie Ducha Świętego powołuje i pobudza? Czujesz-li?
Odpowiedź: Czuję i Pana Boga proszę o to, aby co we mnie zaczął, aż do śmierci wspomagał dla chwały imienia swego świętego.
Biskup: Amen.
3. Pytam cię: Czy temu Urzędowi, na który cię Pan Bóg powołuje i powinności tej, którą na cię Duch Święty kładzie, obiecujesz dosyć czynić?
Odpowiedź: Ufam Panu Bogu, iż za jego świętym wspomóżeniem, dosyć mu będę czynił.
Biskup: Amen.
4. Pytam cię: Jeśliże ty na ten Urząd wstępujesz nie dla pożytku doczesnego, nie dla chwały świeckiej, nie dla próżnowania, ani jakich bogactw, ale dla samej chwały Bożej i pomnożenia królestwa Chrystusowego? Z tymli umysłem wstępujesz na Urząd Pasterski a nie innym?
Odpowiedź: Z tym a nie innym.
Biskup: Amen.

5. Pytam cię: jeśliże ty nad naukę Prorocką i Chrystusową i Apostolską w Biblii świętej spisana i zawartą więcej się nie będziesz domyślał, ale będziesz uczył tego, co Pan Chrystus rozkazał, a Prorocy i Apostołowie święci na Piśmie podali?
Odpowiedź: Obiecuję Panu Bogu i Jego Kościołowi nad Słowo Boże pisane więcej się nie domyślać.
Biskup: Amen.
6. Pytam cię: Czy poddajesz się chętnie i dobrowolnie pod posłuszeństwo starszych i karności Kościoła Bożego i wdzięcznie chcesz przyjmować karanie włożone, gdybyś w czym, czego Panie Boże uchowaj, wystąpił, albo Urzędowi twojemu dosyć nie czynił?
Odpowiedź: Poddaję się w imieniu Pańskim.
Biskup: Amen.
7. Pytam cię: jeśliże ty zgody Jednoty Słowu Bożemu nieprzeciwnej, której uczy Konfesja Sandomierska i Ugoda Generalnych Synodów nie będziesz targał i niweczył?
Odpowiedź: Nie będę.
Biskup: Amen.
8. Pytam cię: Czy obiecujesz Bogu i Kościołowi Jego w tym Urzędzie statecznie i nieodmiennie trwać, nie odstępować go ani dla prześladowania, ani dla świata, ani dla ubóstwa, ani w nim ustawać aż do śmierci? Obiecujesz-li?
Odpowiedź: Obiecuję za pomocą Bożą.
Biskup: Amen.
9. Na ostatek pytam cię: Jeśli ty na tym Urzędzie chcesz żyć pobożnie, bez nagany i zgorszenia, pilny będąc nauki i czytania Słowa?
Odpowiedź: Chcę i obiecuję za pomocą Bożą.
10. Chceszże więc uczynić ślub Panu Bogu naszemu i Starszym oraz przełożonym swoim pod dobrym sumieniem, że w tym Urzędzie Pastorskim sobie zleconym, wiernie trwać i pracować pragniesz aż do śmierci?
Odpowiedź: Chcę z Bożą pomocą.
A więc uczyni to już w bojaźni Bożej przed obliczem Bożym i tego chrześcijańskiego zgromadzenia.

Biskup podaje do ręki ordynowanego Formę Ślubu Pastorskiego.

Ślub Pastorski

Według tego Ślubu Pastorskiego, teraz przeze mnie złożonego, ja ... dobrowolnie obiecując, ślubuję Panu Bogu i Kościołowi jego świętemu i wam Starszym wierność, w urzędzie pilność i posłuszeństwo. A cokolwiek w tym ślubowaniu było mi przedłożone, pragnę wszystko szczerze czynić, w tym trwać, niczym się nie wymawiając, za pomocą Bożą i za radą Braci Starszych aż do mojej śmierci.

W tym racz mi pomagać, Panie Boże mój, w Trójcy Świętej jedyny, Ojcze, Synu, Duchu Święty, Boże błogosławiony na wieki, amen.

Biskup:

Słyszeliście Chrześcijanie mili, jak ten mąż Boży ślubuje Panu Bogu i Kościołowi jego, urząd swój wiernie i przystojnie wykonywać. Czego iż nie może siłami swoimi uczynić bez daru i wspomżenia Bożego (upadłszy na kolana swe) prosimy Pana, Boga, aby mu dodawał mądrości, umiejętności, (staranności) i cierpliwości w tym Urzędzie, do którego powołać go raczył, mówiąc tymi słowy:

Modlitwa:

Panie Jezu Chryste, najwyższy Kapłanie i Biskupie ludu swego, Synu Boga żywego, który na niebo wstąpiwszy ku zbudowaniu Kościoła swego, ku złączeniu świętych i ku pracy usługiwania dajesz Apostołów, Proroków, Ewangelistów, Pasterzy i Nauczycieli – prosimy Cię pokornie i za tego sługę swego, wiernie się teraz ofiarującego na Urząd Pastorski.

Racz wejrzeć nań okiem miłosiernym i potwierdź w godności tego Urzędu. Obdarz go darami Twego Ducha Świętego a obietnice swoje łaskawe nad nim racz wypełnić. Prosimy Cię, Panie, uczynić zeń pożytecznego sługę Kościoła Twego. Daj mu mądrość zbawienną, aby mógł napominać zdrową nauką a tych, którzy się sprzeciwiają, przekonywać. Chroń go od prześladowań a przy prawdzie twojej świętej w życiu pobożnym zachowaj aż do śmierci.

Uczynić to wszystko dla chwały imienia Twego świętego, który żyjesz z Ojcem i z Duchem św. w jedności Bóstwa na wieki, amen.

Po modlitwie ordynujący kładzie ręce na głowie klęczącego ministra i mówi:

Bóg, Ojciec niebieski, który cię na Urząd Pastorski Słowa Twego niechaj ci daje, nauką zdrową i życiem pobożnym niechaj cię obdarzy i w tym Urzędzie świętym niech ci błogosławi. Ręką prawicy swej niechaj cię broni od nieprzyjaciół Kościoła swego. Miastem obronnym, słupem żelaznym, murem miedzianym, basztą mocną niechaj cię postawi wobec wszystkich, którzy się prawdzie sprzeciwiają.

Niechaj to Pan Bóg w tobie sprawi, abyś mógł przynieść godny owoc i pożytek Jemu i Kościołowi Jego, na co wszyscy rzeczmy: AMEN.

Następują wota asystujących, po czym Biskup:

Ponieważ cię, bracie miły Pan Bóg na ten Urząd Duchowny w Kościele swoim powołał i ustanowił, bacz tego wszystkiego, coś ślubował, co gdy czynić będziesz, usłyszysz wdzięczny głos Pana swego: Dobrze sługo dobry i wierny, gdyż był wierny nad małym, nad wilem cię postanowię, wnijdź do radości Pana twego, amen.

Na znak zaś tego, coś tu ślubował Bogu i Kościołowi Jego, podajże mi prawą rękę twoją.

A trzymając rękę jego mówi:

Rękę twoją ja przyjmuję na miejscu Bożym i Kościoła Jego, a Pan Zastępów niechaj też tobie poda miłościwą prawicę swoją, na utwierdzenie w tobie ślubu tego, któryś w Umowie Urzędu Pastorskiego uczynił, przez Syna swego miłego, Pana naszego Jezusa Chrystusa.

Następuje krótka modlitwa Biskupa i błogosławieństwo:

Niech ci błogosławi Pan i niechaj cię strzeże,
Niech rozjaśni Pan oblicze swe nad tobą i niechaj ci będzie miłościw,
Niech obróci Pan twarz swoją ku tobie i niechaj ci da pokój. Amen.

Aneks 2

Skrócona wersja liturgii ordynacji na diakona, prezbitera i biskupa w Kościele Ewangelicko-Methodystycznym w RP

(Według niemieckojęzycznego rytuału kościelnego opierającego się na liturgii Zjednoczonego Kościoła Metodystycznego – The United Methodist Church, tłumaczenie robocze, autor dziękuje ks. biskupowi Edwardowi Puśleckiemu za udostępnienie tekstu).

1. Ordynacja na diakona

Uwaga: Ordynacja odbywa się zazwyczaj w czasie sesji Konferencji Dorocznej (synodu) i sprawowana jest w ramach konferencyjnego nabożeństwa niedzielnego. Liturgia w oryginale uwzględnia ordynację jednostki i grupy ordynowanych płci męskiej i żeńskiej. Sprawowana jest przez biskupa ordynariusza.

Przedstawienie kandydatów do ordynacji.

Sekretarz Konferencji (synodu) przedstawia biskupowi osoby zatwierdzone przez konferencję do ordynacji.

Drogi zborze, dostojny biskupie! Brat (cia) ten (Siostra /y) ma być ordynowany do specjalnej służby w Kościele Jezusa Chrystusa. Po dokładnym badaniu duchowni Konferencji Dorocznej wybrali do ordynacji diakona

(nazwisko /a ordynowanych).
Zaś do urzędu prezbitera..... (nazwisko /a ordynowanych)

Pouczenie i sprawdzenie.

Biskup:

Umiłowani Bracia i Siostry.

W akcie chrztu Bóg obiecał wam swą miłość. W akcie przyjęcia na pełnoprawnego członka Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego daliście wyraz temu, że ofertę Bożej miłości przyjmujecie i wstępujecie w służbę naśladownictwa Jezusa Chrystusa. Ordynacja oznacza publiczne wprowadzenie i uprawomocnienie do pełnienia szczególnej służby w Kościele.

Czy jest w wśród nas ktoś, komu wiadomym byłoby o jakimś wykroczeniu czy innej przeszkodzie, uniemożliwiającej któremuś z tych Braci ordynację – jeśli tak, to niech w imię Boskie zgłosi swe zarzuty.

Chwila oczekiwania w ciszy

Modlitwa dziękczynna

Wszchemocny Boże, dawco wszelkich dobrych darów. Dziękujemy Ci za ich bogactwo i zadania, jakie swemu Kościołowi powierzyłeś. Cieszymy się z każdego człowieka, którego przygotowałeś, by kroczył za Twym wezwaniem, używał swych talentów w Twoim imieniu. Uwielbiamy Cię za to, że w każdym czasie uzdalniasz Siostry i Braci do szczególnych posług. Ty też obecnych tu diakonów i prezbiterów wyposażysz swym Duchem. Za to wywyższamy Cię w imieniu Jezusa Chrystusa. Amen.

Czytanie Słowa Bożego: J 12, 25n; 2 Kor. 5,17-20; Efez. 4,11 -13a.

Napomnienie.

Biskup:

Umiłowani Bracia!

Słyszeliście co mówi Pismo św., jak wielka i ważna jest służba, do której Bóg Was powołał. Dlatego wzywamy Was w imieniu naszego Pana, Jezusa Chrystusa: bądźcie ambasadorami Chrystusa, bądźcie strażnikami i zarządcami w służbie Chrystusa Pana! Zostajecie dziś obdarzeni mandatem nauczania i napominania, byście lud Boży prowadzili i strzegli, zagubionych odnajdywali i zgromadzali – byście oddali się w służbę pojednania z Bogiem i zbawienia przez Jezusa Chrystusa, Pana naszego. Zawsze pamiętajcie o tym, że powierzono Wam najważniejszą sprawę – zbór Chrystusa! Zważcie, by nikt nie poniósł szkody ze względu na Wasze niedbalstwo. Rozważcie wielkość winy, jaką na siebie nakładacie na skutek okaleczenia zboru. Dlatego pełnijcie posłannictwo w służbie Najwyższego z całego serca, prowadząc ludzi Wam powierzonych do doskonałości w Chrystusie. Poznajcie, jak szczególnym jest Wasz urząd i jak wielka ciężary na Was odpowiedzialność. Dlatego nieustannie prosicie, by Duch Święty był przy Was, by

kształtował Wasze życie osobiste, życie rodziny Waszej zgodnie z Ewangelią Jezusa Chrystusa. Wzrastajcie i dojrzewajcie w służbie. Bądźcie przykładem w naśladowaniu Chrystusa. I wszystko cokolwiek czynić będziecie, czyńcie w imię Pana Jezusa Chrystusa, dziękując przezeń Bogu Ojcu.

Modlitwa do Ducha Świętego

Veni Creator Spiritus – czytane lub śpiewane

Akt ordynacji

Diakoni przystępują do biskupa

Drodzy Bracia (Siostry), przez ordynację na Diakona, jako słudze Słowa Bożego, udzielone zostaje wam pełnomocnictwo prowadzenia nabożeństw, wygłaszania kazań, udzielania ślubów i prowadzenia ceremonii pogrzebowych.

Możecie też w nagłych przypadkach zostać upoważnieni do sprawowania Sakramentów. Wzywamy Was, byście przed tym zgromadzeniem wyrazili gotowość podjęcia się zadań, które Wam dziś zostaną powierzone przez nałożenie rąk.

Zobowiązanie

- Czy wierzycie, że zostaliście powołani przez Jezusa Chrystusa, by sprawować w Jego Kościele urząd diakona?
- Czy uznajecie Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu za wyznacznik naszego nauczania i czy będziecie je pilnie czytać, studiować, odczytywać i wyklądać?
- Czy z pełnym zaangażowaniem poświęcicie się pracy wśród osób wam powierzonym, a wszystkie swe siły i czas służbie Jezusowi Chrystusowi?
- Czy jako diakoni gotowi jesteście do przystąpienia do społeczności służby Kościoła metodystycznego, przestrzegając jego zasad i przyjmując braterskie zalecenia?

Jeśli tak, odpowiedzcie: Tak, z Bożą pomocą.

Nałożenie rąk na ordynowanego na diakona

NN.... przyjmij zadanie i pełnomocnictwo sprawowania urzędu diakona w Kościele Jezusa Chrystusa. W Imię Boga Ojca, Syna i Ducha Świętego. Amen.

Przyjmij pełnomocnictwo wykładania i zwiastowania Pisma Świętego w Kościele Jezusa Chrystusa.

Wręczenie świadectw ordynacji, po której następuje modlitwa za ordynowanych.

2. Ordynacja na prezbitera

Nalożenie rąk na ordynowanych na prezbitera.

Umiłowani Bracia i Siostry! Przez akt ordynacji na prezbitera udzielone zostaje Wam pełnomocnictwo zwiastowania Ewangelii, sprawowania sakramentów i prowadzenia powierzonej Wam parafii (*zboru*). Przed tym zgromadzeniem wzywamy Was do wyznania swej gotowości przejęcia zadań, które dzisiaj, przez nalożenie rąk, zostają Wam powierzone.

Zobowiązanie

- Czy wierzycie, iż zostaliście powołani przez Jezusa Chrystusa, by sprawować w Jego Kościele urząd prezbitera?
- Czy uznajecie Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu za wyznacznik naszej wiary, życia i nauczania, i czy będziecie je pilnie czytać, studiować, odczytywać i wykładać?
- Czy będziecie sprawować sakramenty zgodnie z biblijnym nauczaniem i wprowadzać innych we właściwe ich stosowanie?
- Czy będziecie prowadzić powierzoną Wam parafię (*zbór*) zgodnie z otrzymanymi przez Boga zdolnościami i wraz ze swymi współpracownikami działać na rzecz budowania ciała Chrystusowego?
- Czy jako prezbyterzy gotowi jesteście do społeczności służby Kościoła ewangelicko-metodystycznego, przestrzegając jego zasad i przyjmując braterskie zalecenia?

Jeśli tak, odpowiedzcie: Tak, z pomocą, Bożą

Modlitwa ordynacyjna

Osoby ordynowane klękają.

Panie, powołałeś tych Braci, by służyli Ci jako prezbyterzy. Udziel im dla ich służby Ducha Świętego. Niech będą wierni w zwiastowaniu Słowa Bożego, sprawowaniu Sakramentów, w prowadzeniu i budowaniu Twojego Kościoła, w ich słowie i czynie niech zawarte będzie świadectwo Twego działania. Pomóż im do służby Tobie, tak jak Ty nam usłużyłeś. Amen.

Nalożenie rąk

NN. przyjmij zadanie i pełnomocnictwo do sprawowania urzędu prezbitera w Kościele Jezusa Chrystusa. W imię Boga Ojca, Syna i Ducha Świętego. Amen.

Wręczenie świadectw ordynacyjnych

Słowa do Zgromadzenia

Biskup zwraca się do zgromadzonych:

Drogi zborze, powierzamy wam tych Braci (Siostry) celem nieustannego wstawiennictwa. Jako zbór nie jesteście jedynie otrzymującymi ale współpracującymi z nowo ordynowanymi. Ponownie zobowiązmy siebie na rzecz wspólnej służby i wspólnie wołajmy do naszego Pana.

Modlitwa spontaniczna zakończona Modlitwą Pańską. Dalszy ciąg nabożeństwa lub końcowe błogosławieństwo.

3. Konsekracja na biskupa w Kościele Ewangelicko-Methodystycznym

Modlitwa

Biskup prowadzący ceremonię:

Wszechmogący Boże, Ty przez Syna swego Jezusa Chrystusa obdarzyłeś wspaniałymi darami apostołów, prezbiterów i ewangelistów i poleciłeś im, by pasci Twoje owce. Za wszystkich pasterzy Twego Kościoła prosimy o łaskę, by Słowo Twoje z radością i wytrwałością zwiastowali, by wprowadzali pewność wiary w życiu duchowym zgodnie z Twoim Słowem. Spraw, aby w słuchaniu, posłuszeństwie i zaufaniu zdawali się na Jezusa Chrystusa, przez którego otrzymają koronę życia. Amen.

Czytanie Słowa Bożego

Czytają prezbiterzy

Dzieje Apostolskie 20, 17-24 i 28-32; Ewangelia według św. Jana 21, 15-17; Ewangelia według św. Mateusza 28, 18-20.

Prezentowanie kandydata

Prezentacji kandydata dokonuje dwóch prezbiterów:

Drogi Biskupie, przedstawiamy jednego z prezbiterów naszego Kościoła. Został on wybrany do sprawowania urzędu biskupiego i powinien być dziś konsekrowany.

Wezwanie do modlitwy

Biskup:

Drogi zborze, w Ewangelii Łukasza czytamy o tym jak Chrystus, nasz Pan, przez całą noc trwał w modlitwie zanim wybrał i posłał Dwunastu Apostołów. W Dziejach Apostolskich czytamy o uczniach w Antiochii, jak pościli i modlili się zanim położyli ręce na Pawła i Barnabę i wysłali ich do służby misyjnej pośród

pogan. Za przykładem naszego Pana Jezusa Chrystusa i Apostołów czynimy podobnie, kiedy teraz jednoczymy się w modlitwie poprzedzającej wprowadzenie w urząd tego Brata i wysłanie go do pracy, do której, jak wierzymy, został powołany przez Ducha Świętego.

Modlitwa

Biskup:

Wszchemocny Boże, dawco wszelkich dobrych darów, Ty poprzez swego Ducha Świętego obdarzyłeś Kościół różnymi urządami. Spójrz w swej łasce na służbę swoje, które powołałeś do sprawowania urzędu i służby biskupiej. Napelnij naszego Brata prawdą twej nauki i mocą uświęconego życia, tak by przez Słowo i czyny mógł służyć owocnie w tym urzędzie. Niech tak się stanie ku zbudowaniu i właściwemu prowadzeniu Twego Kościoła przez zasługi naszego Zbawiciela Jezusa Chrystusa, który razem z Tobą i Duchem Świętym żyje i króluje w wieczności. Amen.

Zobowiązanie

Biskup zwraca się do osoby konsekrowanej:

Drogi Bracie, Pismo Święte napomina nas, byśmy zbyt pochopnie nie powierzali obowiązku kierowania Kościołem. Odpowiedz zatem z bojaźnią przed Bogiem na następujące pytania:

– Czy jesteś przekonany, że zgodnie z wolą naszego Pana Jezusa Chrystusa zostałeś powołany do tej służby?

Jeśli tak, odpowiedz: Jestem o tym przekonany.

– Czy jesteś przekonany, że Pismo Święte zawiera całą prawdę, potrzebną do wiecznego zbawienia na podstawie wiary w Jezusa Chrystusa?

Jeśli tak, odpowiedz: Jestem o tym przekonany.

– Czy jesteś zdecydowany tobie powierzone prawdy z Pisma Świętego przekazywać tak, byś mógł podążać drogą życia wiecznego?

Jeśli tak, odpowiedz: Jestem o tym przekonany i zdecydowany. Tak będę działał z pomocą Bożą.

– Czy chcesz poprzez wnikliwe studiowanie i modlitwę pogłębiać zrozumienie Pisma Świętego, według niego żyć? Czy jesteś zdecydowany z wytrwałością i wiernością szukać prawdy Chrystusowej, a także bronić Kościoła przeciwko wszelkim bezbożnym naukom?

Jeśli tak, odpowiedz: Tak będę czynił z pomocą Bożą.

– Czy będziesz roztropnie, sprawiedliwie i pobożnie żył na tym świecie? W taki sposób, by we wszelkich sprawach być wzorem na chwałę i uwielbienie Boga? Czy będziesz okazywał miłosierdzie wobec wszelkiej biedy, potrzebujących i cierpiących? Czy będziesz próbował, jeśli to będzie możliwe z twojej strony, działać na rzecz utrzymywania i wzmacniania pokoju, miłości i spokoju między ludźmi? Czy swoje posłannictwo będziesz sprawował zgodnie z dyscypliną Kościoła?

Jeśli tak, odpowiedz: Tak będę czynił z pomocą Bożą.

- Czy w czasie udzielania ordynacji i sporządzania listy nominacyjnej będziesz działał zgodnie ze swoim sumieniem? Czy będziesz sprawiedliwie i przyjaźnie obchodził się z Braćmi, wobec których sprawujesz nadzór?

Jeśli tak, odpowiedz: Tak będę czynił z pomocą Bożą.

Modlitwa

Biskup:

Wszchemocny Bóg, nasz Ojciec Niebiański, który ci dał wolę sprawowania tej służby, niech cię obdarzy też mądrością i mocą do jej wiernego spełnienia. Niech dopełni w tobie dobre dzieło, które rozpoczął, tak żeby uwidocznione zostało przez Jezusa Chrystusa naszego Pana. W cichości módlmy się za tego brata, który zostaje teraz konsekrowany na biskupa.

Konsekrowany klęka i trwa wraz ze zgromadzeniem w cichej modlitwie.

Po chwili ciszy –

Biskup prowadzący ceremonię:

Módlmy się o obecność Ducha Świętego.

(Zgromadzeni czytają na przemian, lub śpiewają, tekst Veni Creator Spiritus)

Modlitwa konsekrująca

Biskup:

Módlmy się. Wszchemogący i Miłosierny Ojcze, Ty w swej wiecznej dobroci obdarowałeś nas swoim Jedynym i Umilowanym Synem Jezusem Chrystusem, którego dałeś jako naszego Zbawiciela. Jednych powołałeś do służby apostołskiej, innych do służby proroczej, innych do służby ewangelisty. Niektórych jako pasterzy, innych jako nauczycieli, po to, by zbudować i doskonalić swój Kościół. Wyposaż tego sługę łaską swoją, by był w każdej chwili gotów do zwiastowania Ewangelii pojednania. Pozwól, by sprawował swój urząd nie na szkodę, lecz ku zbawieniu. Nie by ranić, ale by pomagać. Spraw, aby był tym, który wszystkim pobożnym i wiernym sługom daje we właściwym czasie właściwe rzeczy, które sam przyjął przez Jezusa Chrystusa naszego Pana, który z Tobą i Duchem Świętym żyje i króluje na wieki wieków. Amen.

Nalożenie rąk

Biskup nakłada ręce razem z innymi zgromadzonymi prezbiterami na głowę konsekrowanego i mówi:

Niech Pan napełni cię Duchem Świętym dla sprawowania posługi biskupaw Kościele Chrystusa, która teraz z posłannictwa Kościoła, poprzez

nałożenie naszych rąk, zostaje ci powierzona w imieniu Boga Ojca, Syna i Ducha Świętego.

Niech dar Boży, które jest w tobie, uzewnętrzni się, gdyż Bóg nie dał nam ducha bojaźni, lecz Ducha mocy, miłości i roztropności. Amen.

Konsekrowany biskup podnosi się.

Biskup, który prowadził ceremonię przekazuje mu Biblię

i mówi:

Poświęć się całkowicie studiowaniu Pisma Świętego, napominaniu i nauczaniu. Wspominaj wielkie dzieła Boże, o których Księga ta świadczy. Staraj się z całą żarliwością, by Ewangelia i jej działanie mogły mieć skutek w życiu wielu ludzi. Uważaj na siebie samego i na swoje nauczanie. Dla ciebie samego jak i dla tych, którzy zostali tobie powierzeni, będzie ona błogosławieństwem. Bądź pasterzem dla owczarni Chrystusowej. Wzmacniaj słabych, uzdrawiaj chorych, opatruj okaleczonych. Przywracaj do stada tych, którzy odpadli i szukaj zaginionych. Uważaj na to, jak prowadzisz i nie zapomnij miłosierdzia, aby Królestwo Boże mogło być zrealizowane na ziemi, a ty, kiedy Najwyższy Pasterz się ukáže, byś otrzymał nieprzemijającą koronę chwały przez Jezusa Chrystusa Pana naszego. Amen.

Następnie sprawowana może być liturgia Wieczery Pańskiej, po której wypowiedane są słowa modlitwy:

Modlitwa

Zmawia jeden z prezbiterów uczestniczących w liturgii:

Miłosierny Ojcze, powierzamy się Twojej opiece. Strzeż swego sługę Twoim Niebiańskim błogosławieństwem. Wyposaź go Twoim Duchem Świętym tak, by zwiastował Słowo Twoje, by odnajdywał zaginionych i objawiał wszelką niesprawiedliwość w cierpliwości i w prawdzie. Czyń go uzdrowicielskim wzorem w słowie i w działaniu, miłości i wierze, w czystości i wychowaniu. A kiedy dokończy swego biegu, obdarz go koroną sprawiedliwości przez naszego Pana, sprawiedliwego Sędziego, który żyje i króluje z Tobą i Duchem Świętym, Jedyny Boże z wieczności w wieczność. Amen.

Biskup:

Prowadź nas o Panie we wszystkie nasze działania ze swoją wielką dobrocią. Wzmacniaj nasze dzieło swoją obecnością. Niechaj początek, trwanie i zakończenie będą w Tobie, byśmy mogli imię Twoje uwielbiać, byśmy przez Twoje miłosierdzie mogli odziedziczyć życie wieczne przez Jezusa Chrystusa naszego Pana. Amen.

(W tym miejscu może być odśpiewana przez chór lub zbór pieśń).

Błogosławieństwo

Biskup:

Przyjmijcie błogosławieństwo naszego Pana: Pokój Boży, który przewyższa wszelkie zrozumienie ludzkie, niech strzeże serc i umysłów waszych w poznaniu i miłości Boga i Jego Syna Jezusa Chrystusa naszego Pana. Błogosławieństwo Boga Wszechmogącego, Ojca, Syna i Ducha Świętego niech będzie z wami wszystkimi teraz i po wieki wieków. Amen.

Aneks 3

The Alternative Service Book (1980)

1. Ordynacja diakona w Kościele anglikańskim

Kandydaci klękają przed biskupem, który wyciąga swoje ręce ku nim i mówi:

Chwalimy Cię i wysławiamy, miłosierny Ojcze, ponieważ w swoim wielkim umiłowaniu rodzaju ludzkiego posłałeś swojego jedyne Syna Jezusa Chrystusa, który przyjął postać sługi. On przyszedł żeby służyć, a nie żeby Jemu służyć; nauczył nas, że On, który mógłby być wielki pomiędzy nami, musi być sługą wszystkich.

On upokorzył się ze względu na nas i w posłuszeństwie zaakceptował śmierć, i to śmierć na krzyżu, dlatego też wywyższyłeś Go i dałeś Jemu imię, które jest ponad każdym imieniem. Teraz my składamy dziękczynienie za to, że wezwałeś te nasze sługi, których ordynujemy (wyświęcamy) w Twoje imię, żeby mieli udział w tym posługiwaniu powierzonym Twojemu Kościołowi.

Teraz biskup kładzie ręce na głowę każdego kandydata i mówi:

Ześlij Ducha Świętego na Twojego sługę N dla urzędu i pracy diakona w Twoim Kościele.

Kiedy biskup włoży ręce na każdego z nich kontynuuje:

Wszechmogący Ojcze, daj tym Twoim sługom łaskę i moc do wypełnienia ich posługiwania. Uczyni ich wiernymi w służbie, gotowymi do nauczania, stale postępującymi w twojej Ewangelii i spraw, żeby zawsze byli posiadającymi pełne zaufanie we wierze, obfitującymi w nadzieję, zakorzenionymi i ugruntowanymi w miłości, niech trwają mocno i niezachwianie w Twoim Synu Jezusie Chrystusie, do którego, z Tobą i z Duchem Świętym należy wspańiałość i uwielbienie, oddawanie czci i chwała, teraz i na zawsze. Amen.

Biskup przekazując nowo wyświęconym diakonom Nowy Testament, zwraca się do każdego z nich słowami:

Przyjmij Księgę jako znak władzy danej tobie dzisiaj do głoszenia Słowa Bożego Jego ludowi. Umacniaj go w Jego prawdzie i służ mu w Jego Imię.

2. Ordynacja prezbitera w Kościele anglikańskim

Biskup stoi z prezbiterami, którzy mu asystują, kandydaci klęczą przed nim, on wyciąga ręce ku nim i mówi:

Chwalimy i wysławiamy Cię, wszechmogący Ojcze, ponieważ Ty stwarzasz w całym świecie świętych ludzi dla swego własnego dobytku (jako swoją własność), królewskie kapłaństwo, powszechny Kościół.

Chwalimy i wysławiamy Cię, ponieważ dałeś nam Twojego Syna Jezusa Chrystusa, żeby był Apostołem i Najwyższym Kapłanem naszej wiary i Pasterzem naszych dusz.

Chwalimy i wysławiamy Cię, że przez swój własny zgon On przewyciężył śmierć, że przez wstąpienie do niebios obdarzył nas obfitymi darami, czyniąc niektórych apostołami, innych ewangelistami, pasterzami i nauczycielami, żeby wyposażyc swoich ludzi na dzieło posługiwania i rozwijania Jego Ciała.

Teraz składamy dziękczynienie za to, że wezwałeś te Twoje sługi, których ordynujemy (wyświęcamy) w Twoje Imię, żeby mieli udział w tym posługiwaniu powierzonym Twojemu Kościołowi.

Biskup i prezbiterzy kładą ręce na każdego kandydata; biskup wypowiada słowa:
Ześlij Ducha Świętego na Twojego sługę N dla urzędu i pracy prezbitera w Twoim Kościele.

Po włożeniu rąk na wszystkich, biskup kontynuuje:

Wszechmogący Ojcze, daj tym Twoim sługom łaskę i siłę do wypełnienia posługiwania pośród powierzonych im odpowiedzialności, tak aby mogli baczyć na nich i opiekować się nimi, odpuszczać i błogosławić im w Twoje Imię, i proklamować Ewangelię Twojego zbawienia. Ustanów ich wśród swego ludu, żeby składali z nim duchową ofiarę przyjętą przez Ciebie i sprawowali sakramenty Nowego Przymierza.

Tak jak wezwałeś ich do Twojej służby, uczyn ich godnymi ich powołania. Daj im mądrość i karność do wiernej pracy ze wszystkimi współpracownikami – współbraćmi w Chrystusie, żeby świat doszedł Twojej chwały i Twojej miłości.

Przyjmij nasza modlitwę, miłosierny Ojcze, przez Twojego Syna Jezusa Chrystusa naszego Pana, do którego z Tobą i Duchem Świętym należy wspałość i uwielbienie, oddawanie czci i chwały, teraz i na zawsze. Amen.

Nowo ordynowani prezbiterzy wstają, biskup daje Pismo Święte każdemu z nich, mówiąc:

Przyjmij tę Księgę jako znak władzy, którą Bóg dał ci dzisiaj do nauczania Ewangelii Chrystusa i do posługiwania Jego Świętym Sakramentom.

3. Ordynacja biskupa w Kościele anglikańskim

Arcybiskup stoi z biskupami, którzy mu asystują, biskup elekt klęczy przed nim, on rozkłada ręce nad nim i mówi:

Chwalimy i wysławiamy Cię, wszechmogący Ojcze, ponieważ stwarzasz w całym świecie świętych ludzi dla swego własnego dobytku (jako swoją własność), królewskie kapłaństwo, powszechny Kościół.

Chwalimy i wysławiamy Cię, ponieważ dałeś nam Twojego Syna Jezusa Chrystusa, żeby był Apostołem i Najwyższym Kapłanem naszej wiary i Pasterzem naszych dusz.

Chwalimy i wysławiamy Cię, że przez swój własny zgon On przezwyciężył śmierć, że przez wstąpienie do niebios obdarzył nas obfitymi darami, czyniąc niektórych apostołami, innych ewangelistami, pasterzami i nauczycielami, żeby wyposażać swoich ludzi na dzieło posługiwania i rozwijania Jego Ciała.

Teraz składamy dziękczynienie za to, że wezwałeś tu twego sługę, którego my konsekrujemy w Twoje Imię, żeby miał udział w tym posługiwaniu powierzonym Twojemu Kościołowi.

Arcybiskup i biskupi kładą ręce na biskupa elekta; Arcybiskup mówi:

Ześlij Ducha Świętego na Twojego sługę N... dla urzędu i pracy biskupa w Twoim Kościele.

Następnie kontynuuje:

Wszechmogący Ojcze, wypełnij Twojego sługę łaską i mocą, którą dałeś swoim apostołom, żeby mógł prowadzić powierzonych jego odpowiedzialności, głosząc im Ewangelię zbawienia. Dzięki jego posłudze wzrasta Twój Kościół, a jego członkowie jednoczą się w świętą wspólnotę prawdy i miłości. Udziel mu, jak prawdziwemu pasterzowi, władzy karmienia i rządzenia Twoim stadem, uczyni go mądrym nauczycielem, niezachwianym stróżem wiary i sakramentów. Prowadź i kieruj nim w przewodzeniu wspólnocie Twojego ludu. Daj mu pokorę, żeby używał swej władzy do uzdrawiania, a nie do ranienia, do budowania, a nie do niszczenia. Broń go od wszelkiego zła, żeby jako szafarz Twojej sprawy i ambasador Chrystusa mógł stanąć przed Tobą niewinny, i w końcu, wraz ze wszystkimi Twoimi sługami, wszedł do Twojej wiecznej radości.

Przyjmij nasza modlitwę, miłosierny Ojcze, przez Twojego Syna Jezusa Chrystusa naszego Pana, do którego, z Tobą i Duchem Świętym należy wspaniałość i uwielbienie, oddawanie czci i chwała, teraz i na zawsze. Amen.

Arcybiskup daje nowo ordynowanemu biskupowi Pismo Święte, mówiąc:

Przyjmij te Księgę, tutaj są słowa życia wiecznego. Weź je do swojego prowadzenia, oznajmij je światu. Miej pieczę nad całym stadem, w którym Duch Święty ustanowił cię pasterzem. Zachęcaj wierzących, odnajduj zagubionych, rozwijaj ciało Chrystusa, kiedy główny Pasterz objawi się, ty będziesz mógł otrzymać nieprzemijającą koronę chwały.

JANUSZ BUJAK

TEOLOGOWIE O PRYMACIE PAPIEŻA W KONTEKŚCIE DIALOGU KATOLICKO-PRAWOSŁAWNEGO

W ciągu wieków, zwłaszcza w drugim tysiącleciu, tak Kościół katolicki jak i prawosławny podkreślały coraz bardziej jeden z dwóch fundamentalnych elementów eklezjologii pierwszego tysiąclecia: albo prymat, jak w Kościele katolickim, albo synodalność i autokefalię, jak w prawosławiu. Z tego powodu dziś znaleźliśmy się w sytuacji, którą, upraszczając, możemy opisać słowami Clément: *Piotr pozostał bez swoich braci, apostołów, ci zaś pozostali bez Piotra*¹. Stąd też tak Kościół katolicki jak i prawosławny, nie mogąc o sobie powiedzieć, że zachowały nienaruszoną strukturę eklezjalną właściwą dla I tysiąclecia chrześcijaństwa, są wezwane do tego, by poprzez „dialog miłości” i dialog teologiczny odnaleźć elementy pomijane w II tysiącleciu: katolicy zasadę synodalności, prawosławni zaś znaczenie prymatu w życiu Kościoła².

Głównym jednak problemem na drodze do jedności pozostaje prymat papieża, i dla znalezienia takiej jego formy, która pozwoliłaby biskupowi Rzymu ponownie stać się prawdziwym centrum jedności chrześcijaństwa, teologowie Wschodu i Zachodu najczęściej zwracają się ku pierwszemu tysiącleciu Kościoła Chrystusowego, do okresu Kościoła jeszcze niepodzielonego³. Jednocześnie są oni świadomi, iż w świetle tego wszystkiego, co się dokonało w drugim tysiącleciu w ich Kościołach, nie jest możliwy prosty powrót do organizacji eklezjalnej pierwszych wieków.

¹ O. CLÉMENT, Rzym inaczej. Prawosławny wobec papieża, Warszawa 1999, 63.

² Por. KALLISTOS DI DIOKLEIA, «Un primato diverso e necessario», *Il Regno – attualità* 8 (1997), 247; O. CLÉMENT, Rzym inaczej, 63-64; tenże, *La chiesa ortodossa*, Brescia 1989, 66-67.

³ Por. E. LANNE, «Le dialogue théologique entre l'Église catholique et l'Église orthodoxe. Ses exigences et ses promesses», *Ephemerides Theologicae Lovaniensis* 61 (1985), 358; tenże, «Catholiques et Orthodoxes. Un dialogue exigeant a tournant capital», *Nouvelle Revue Theologique* 107 (1985), 99.

Chcemy teraz przedstawić niektóre propozycje teologów katolickich i prawosławnych dotyczące kroków, które należałoby uczynić, aby papież na nowo mógł zacząć pełnić posługę jednoczenia wobec wszystkich wyznawców Chrystusa, nie zaś wyłącznie wobec rzymskich katolików.

Reinterpretacja dogmatu o prymacie papieża w świetle tradycji Kościoła pierwszego tysiąclecia

Rozważając kwestię odbudowania pełnej komunii między Kościołem katolickim a prawosławnym Bouyer proponuje rozwiązanie problemu prymatu papieża w szerokiej perspektywie relacji katolicko-prawosławnych. Jest on przekonany, że pierwszym krokiem powinna być decyzja o wzajemnym uznaniu ważności sakramentów i tradycji liturgicznych obu Kościołów, co nie zawsze miało miejsce w okresie drugiego tysiąclecia, zwłaszcza po Soborze Trydenckim⁴. Następnie powinno się oficjalnie potwierdzić, że oba Kościoły wyznają tę samą wiarę oraz że różnice doktrynalne nie dotyczą spraw istotnych lecz *theologoumena*. Do różnic tych, które nie powinny już prowokować sporów i anatem, można zaliczyć kwestię pochodzenia Ducha Świętego i moment epiklezy eucharystycznej. Obie strony dialogu powinny też uznać oficjalnie, że dogmaty pierwszych siedmiu soborów powszechnych cieszą się najwyższym szacunkiem tak na Wschodzie jak i na Zachodzie. Jednocześnie powinny zostać zaakceptowane synody lokalne mające miejsce w Kościele katolickim i prawosławnym oraz ich decyzje, po uprzednim zbadaniu, w duchu miłości i wierności nauczaniu Ojców, spraw przez nie poruszanych⁵. Bouyer uważa też, iż Stolica Apostolska powinna by ogłosić, iż dogmaty Soboru Watykańskiego I o prymacie jurysdykcji i nieomyślności papieża trzeba rozumieć w świetle doktryny Soboru Watykańskiego II na temat kolegialności episkopatu i nauczania oraz praktyki Kościoła I tysiąclecia. Papież powinien by również oznajmić, iż nie będzie in-

⁴ Por. L. BOUYER, «Réflexions sur le rétablissement possible de la communion entre les Eglises orthodoxe et catholique. Perspectives actuelles», *Istina* 1 (1975), 113, gdzie mówi o zmianie relacji katolicko-prawosławnych po Soborze Trydenckim, gdy katolicy zaczęli stosować także wobec prawosławnych wymagania stawiane protestantom, którzy chcieli pojednać się z Kościołem katolickim. W odpowiedzi na to także prawosławni, zwłaszcza w Grecji, postawili podobne warunki, aż do powtarzania chrztu, bierzmowania i święceń kapłańskich przechodzącym z katolicyzmu na prawosławie. Pozytywną odpowiedź na postulaty o. Bouyer mamy w dokumentach Międzynarodowej Komisji Mieszanej do dialogu katolicko-prawosławnego, zwłaszcza w tzw. Dokumentcie z Bari (1987).

⁵ Por. tamże, 113-114; ; J. MEYENDORFF, «Églises-soeurs. Implications ecclésiologiques du Tomos Agapis», *Istina* 1 (1975), 43-44.

terweniował w sprawy Kościołów lokalnych, z wyjątkiem takich sytuacji jak zagrożenie czystości wiary lub dyscypliny kościelnej, których nie będą one w stanie rozwiązać same na niższym szczeblu poprzez synody lokalne czy też interwencje metropolity lub patriarchy⁶.

Naprzeciw tym propozycjom wychodzą tezy hiszpańskiego ekumenisty M. Garijo-Guembe. Według niego, aby dialog prowadzony przez katolików i prawosławnych przyczynił się do ich zjednoczenia, należałoby spełnić pięć warunków: 1. Uznać, iż oba Kościoły przechowują tę samą tradycję apostolską i zaakceptować fakt, że tradycja ta rozwinęła się w różny sposób na Wschodzie i na Zachodzie. Zadaniem teologów obu Kościołów jest wziąć pod uwagę *całą* tradycję patrystyczną, nie tylko tę właściwą dla własnego Kościoła. Nie możemy ponownie popełnić błędu skupiania się na własnej tradycji i zapomniania lub umniejszania innych, ponieważ wchodzi tu w grę katolickość Kościoła! 2. Oba Kościoły w ich aktualnej formie reprezentują uprawniony rozwój apostolskiego dziedzictwa. Aby lepiej to zrozumieć, należy dokonać pewnego rodzaju „relatywizacji” rozwoju własnych tradycji, ponieważ ten, który dokonał się gdzie indziej, jest tak samo uprawniony i ważny jak rozwój własnego Kościoła. Nie chodzi o relatywizowanie treści dogmatów, ale o odróżnienie istoty danej prawdy wiary od jej formy historycznej; 3. Należałoby powiedzieć otwarcie, że schizma oznacza odrzucenie otwarcia się na tradycję innego Kościoła oraz że absolutyzacja własnej tradycji zawsze prowadzi do podziałów; 4. Oba Kościoły potrzebują teologów dobrze znających tradycje drugiego Kościoła, takich, którzy by potrafili wprowadzić lud Boży na drogę pojednania między Wschodem a Zachodem; 5. Komunia eklezjalna i eucharystyczna zakłada synodalność, bowiem jedność Kościoła Chrystusowego jest możliwa tylko jako *koinonia* dwóch Kościołów równych w godności. To zaś wymaga od strony rzymskokatolickiej, że *presbeia* Kościoła Rzymu i jego biskupa będzie wykonywana jako *służba na rzecz jedności*. Aby odpowiedzieć na to wymaganie konieczne jest, by funkcja ta była wykonywana w sposób zupełnie inny niż to jest dzisiaj, podkreśla Garijo-Guembe⁷.

⁶ Por. L. BOUYER, «Réflexions», 114-115.

⁷ Por. M.M. GARIJO-GUEMBE, «Schwesterkirchen im Dialog. Überlegungen eines römisch-katholischen Theologen», *Catholica* 4 (1994), 293.

Jaki prymat dla chrześcijańskiego Wschodu?

L. Waldmüller stwierdza, że odbudowanie jedności nie może oznaczać zobowiązania Kościoła prawosławnego do akceptacji jurysdykcji papieża w takim samym stopniu, w jakim obowiązuje ona wiernych Kościoła katolickiego czy też Katolickich Kościołów Wschodnich⁸.

Tego typu propozycję wysunął J. Ratzinger już w 1976⁹ roku i powtórzył ją w 1982 w książce *Theologische Prinzipienlehre*, gdzie czytamy: *W kwestii doktryny o prymacie, Rzym nie może wymagać od Wschodu więcej, niż zostało to sformułowane i przeżyte w pierwszym tysiącleciu. Kiedy patriarcha Atenagoras I 25 lipca 1967 roku podczas wizyty papieża w Fanar nazwał go następcą Piotra, mającym honorowe pierwszeństwo pośród nas, przewodniczącym w miłości, w ustach tego wielkiego przywódcy Kościoła znalazła się istota treści, jaką zawierał w sobie prymat pierwszego tysiąclecia i Rzym nie może wymagać więcej. Jedność tutaj mogłaby dokonać się na tym fundamencie: z jednej strony Wschód rezygnuje ze zwalczania rozwoju Zachodu w drugim tysiącleciu jako heretyckiego i akceptuje Kościół katolicki jako prawowierny i prawowity w formie, w jakiej się on znalazł, podczas gdy Zachód także uznaje za prawowierny i prawowity Kościół prawosławny w formie, którą zachował¹⁰.*

Nawet jeśli ta propozycja nie została przyjęta z wielkim entuzjazmem przez teologów prawosławnych¹¹, a sam autor kilka lat później w pewnym stopniu ją

⁸ Por. L. WALDMÜLLER, «Überlegungen, wie die volle Communio der orthodoxen Kirchen mit Rom erlangt werden könnte», *Der christliche Osten* 1 (1998), 11.

⁹ Por. J. RATZINGER, «Pronostics sur l'avenir de l'oecuménisme», *Proche – Orient chrétien* 3 (1976), 215.

¹⁰ Por. J. RATZINGER, *Theologische Prinzipienlehre. Bausteine zur Fundamentaltheologie*, München 1982, 209: „Rom muß vom Osten nicht mehr an Primatslehre fordern, als auch im ersten Jahrtausend formuliert und gelebt wurde. Wenn Patriarch Athenagoras am 25.7. 1967 beim Besuch des Papstes im Phanar diesen als Nachfolger Petri, als den ersten an Ehre unter uns, den Vorsitz der Liebe, benannte, findet sich im Mund dieses großen Kirchenführers der wesentliche Gehalt der Primatsaussagen des ersten Jahrhunderts, und mehr muß Rom nicht verlangen. Die Einigung könnte hier auf der Basis geschehen, daß einerseits der Osten darauf verzichtet, die westliche Entwicklung des zweiten Jahrhunderts als häretisch zu bekämpfen und die katholische Kirche in der Gestalt als rechtmäßig und rechtläubig akzeptiert, die sie in dieser Entwicklung gefunden hat, während umgekehrt der Westen die Kirche des Ostens in der Gestalt, die sie sich bewahrt hat, als rechtläubig und rechtmäßig anerkennt“; M. HARDT, «Papsttum und Ökumene. Über die Möglichkeiten eines universalen Petrusdienst», *Catholica* 4 (1988) », 319, gdzie przytacza jeszcze inną opinię Ratzingera zgodnie z którą forma prymatu rzymskiego powstała w ostatnich dwóch stuleciach nie powinna być jedyną możliwością dla chrześcijan nie-katolików.

¹¹ Por. A. BASDEKIS, «Das Papsttum aus der Sicht der orthodoxen Theologie und Kirche», *Orthodoxes Forum* 1 (1995), 81-82; H. REINHARDT, który w swoim artykule «Zur Frage der (Selbst-)Beschränkung des päpstlichen Jurisdiktionprimats im Hinblick auf die nichtkatholischen Christen», *Catholica* 4 (1997), 255-256, wyjaśnia, iż mimo takich propozycji jak ta Ratzingera, prawosławni w dalszym ciągu lękają się utraty autokefalii po ewentualnym odnowieniu wspólnoty z Kościołem katolickim.

zmodyfikował¹², pozostaje ona jednak „programowa” dla Kościoła katolickiego w kwestii odnowienia jedności między Kościołem katolickim a prawosławnym. W swoim postulatcie kard. Ratzinger oddał bowiem sprawiedliwość różnicy, jaka istnieje w sprawowaniu prymatu rzymskiego w I i II tysiącleciu Kościoła oraz potwierdza, że już w pierwszych wiekach Kościoła prymat ten nie był widziany tak samo na Wschodzie i na Zachodzie.

Podobną do Ratzingera opinię na temat prymatu wyraził metropolita Damaskinos Papandreou. Według niego, rozwój sfery jurydycznej i kanonicznej prymatu rzymskiego, który dokonał się na Zachodzie i został zdefiniowany na Soborze Watykańskim I nie musiałby stanowić nieprzewycięzalną przeszkodę na drodze do jedności, o ile rozwój ten nie byłby uważany przez Kościół katolicki za absolutnie istotny i konieczny, jako *conditio sine qua non* dla odnowienia jedności między dwoma Kościołami¹³. Według Papandreou, rozwój prymatu papieża w II tysiącleciu należy traktować jak *theologoumenon* a nie jako dogmat, oraz że momentem decydującym dla jedności jest wzajemne uznanie, iż w obu Kościołach została zachowana struktura episkopalna¹⁴. Metropolita Tranoupolis podkreśla fakt, że na poziomie jurysdykcji relacje między Kościołami prawosławnymi a Kościołem Rzymu w pierwszym tysiącleciu nigdy nie były tego samego rodzaju co między Rzymem a Kościołami Zachodu. Fakt ten został potwierdzony także przez Sobór Watykański II, który uznał prawo Kościołów prawosławnych do rządzenia się własnymi kanonami i generalnie prawowitość różnic, gdy chodzi o kult, dyscyplinę i teologię. W tej perspektywie powinno się także umieścić i rozważyć raz jeszcze różne kwestie, które dzielą jeszcze oba Kościoły¹⁵.

¹² Por. A. DULLES, «Path to doctrinal agreement: ten Theses», *Theological Studies* 47 (1986), 42, który potwierdza, iż w następnym okresie, jako kardynał, Ratzinger zmodyfikował swoją wizję podkreślając bardziej, że niemożliwy jest zwyczajny powrót do pierwszego tysiąclecia oraz że konieczna jest pewna „hermeneutyka jedności”.

¹³ Por. D. SALACHAS, «Les Églises soeurs Catholique – Romaine et Orthodoxe en dialogue théologique officiel. Réflexion – Perspectives – Problemes», *Nicolaus* 2 (1982), 119-120.

¹⁴ Z podobną tezą wystąpił już w 1974 E. THEODOROU podczas kolokwium katolicko-prawosławnego na temat eklezjologii pt. „Koinonia”. W swoim wystąpieniu «Unité e pluralité du temoignage du Christ», *Istina* 1 (1975), 21, proponuje on interpretację symboliczną obu dogmatów papieskich z 1870 roku; W. De Vries podczas dyskusji nad tym tekstem (por. «Débats a la suite des conférences. Apres les conférences du Pr. E. Théodorou et du Pr. J. Giblet», *Istina* 1 (1975), I», 137, 139) zauważył, że teza ta „serait difficilement acceptable pour la théologie catholique, étant donné qu’un dogme ne peut être défini uniquement pour une Eglise partielle”. W odpowiedzi Théodorou wyjaśnił, że propozycja jego „n’exprime que son opinion personnelle (...). Parmi les catholiques existe actuellement une conception collégiale de la primauté, qui invalide le dogme. Selon la conception orthodoxe, il est impossible de prouver la primauté de Pierre en se fondant sur le Nouveau Testament et on peut encore moins démontrer que cette primauté est passée directement à Rome. Et pourtant la primauté peut être acceptée comme un symbole de l’unité. De plus, la siége de Rome, en tant que présidant dans la diaconie, a toujours occupé la première place”. Nieco dalej, E. Lanne zauważył, że „il est difficile d’admettre qu’une proposition puisse être tenue pour un dogme dans une partie de l’Eglise et seulement pour un theologoumenon dans une autre partie de l’Eglise”.

¹⁵ Por. D. SALACHAS, «Les Églises soeurs», 122.

Papandreou jest świadomy, że problem prymatu jest bardzo trudny do rozwiązania tak dla Rzymu, który widzi go jako konstytutywny element jedności Kościoła, jak i dla Wschodu, ponieważ uważa on prymat w dzisiejszej formie za nieuprawnioną zmianę w strukturze episkopalnej Kościoła pierwszych wieków¹⁶. Byłoby jednak możliwe znalezienie jakiegoś rozwiązania pod warunkiem spełnienia dwóch postulatów: 1. Rzym akceptuje komuniję ze Wschodem bez stawiania żadnych warunków, co oznaczałoby uznanie prawomocności jego struktury episkopalnej i, co za tym idzie, potwierdzenie, że Kościoły prawosławne nie muszą przyjmować prymatu w formie przyjętej dziś na Zachodzie; 2. Natomiast Wschód uznaje w ten sposób, że Zachód, mimo doktryny o prymacie papieża, generalnie zachował strukturę episkopalną Kościoła pierwotnego, nawet jeśli przyjął element nowy, którego prawosławie nie uważa za niezbędny. Byłoby to tym łatwiejsze, uważa Papandreou, ponieważ z jednej strony Sobór Watykański II uczynił wiele dla rewaloryzacji episkopatu, z drugiej sam papież, w momencie ustanowienia relacji ze Wschodem, nie występuje już w duchu Soboru Watykańskiego I (*jurisdictio in omnes ecclesias*)¹⁷.

Metropolita Damaskinos jest przekonany, że perspektywa ta mogłaby przyczynić się do takiego odnowienia prymatu papieża, że nie przedstawiałby się on już na płaszczyźnie jurydycznej, ale jako służba i zadanie, zgodnie z określeniem papieża Grzegorza I jako „sługa sług Bożych”, włączony w ramy eklezjologii ludu Bożego¹⁸. Także D. Salachas uważa, że wizja ta jest wielką pomocą dla dialogu teologicznego i w kwestii rozwiązania problemu prymatu papieża¹⁹.

Biskup Rzymu, patriarcha Zachodu, pasterz całego Kościoła

Dwie propozycje przedstawione wyżej są ściśle związane z inną jeszcze tezą kard. Ratzingera, zgodnie z którą w urzędzie papieskim należy rozróżnić posługę Piotrową, sprawowaną wobec całego Kościoła Chrystusowego, i jego zadania jako

¹⁶ Por. DAMASKINOS DI TRANOUPOLIS (=D. PAPANDREOU), «Riflessioni sulla concreta possibilita di collaborazione fra le nostre chiese», *Oriente Cristiano* 1 – 2 (1980), 32.

¹⁷ Por. DAMASKINOS DI TRANOUPOLIS (=D. PAPANDREOU), «Riflessioni», 32-33; tenże, «Bleibendes und Veränderliches im Petrusamt», w: *Dienst an der Einheit. Zum Wesen und Auftrag des Petrusamts*, red. J. Ratzinger, Düsseldorf 1978, 153; D. SALACHAS, «Les Églises soeurs», 122-123.

¹⁸ Por. DAMASKINOS DI TRANOUPOLIS (=D. PAPANDREOU), «Riflessioni», 33-34.

¹⁹ Por. D. SALACHAS, «Les Églises soeurs», 127; D. SALACHAS, «La vera fede – espressa nei vari simboli di fede e nelle varie teologie – e la comunione nei sacramenti», *Nicolaus* 2 (1985), 337, gdzie zauważa, że Międzynarodowa Komisja Mieszana do dialogu katolicko-prawosławnego przyjmując w Dokumentcie z Monachium (1982) wizję zaproponowaną przez Papandreou, przygotowała teren pod przyszłą dyskusję na temat prymatu biskupa Rzymu.

patriarchy Zachodu²⁰. Także Tillard zauważa, że relacje między biskupem Rzymu i innymi biskupami komplikują się ze względu na zbieżność granic patriarchy Zachodu (którego papież jako biskup Rzymu jest patriarchą) z granicami wszystkich innych Kościołów będących w komunii ze Stolicą Apostolską. Jest to jeszcze jedna negatywna konsekwencja zerwania jedności między Wschodem a Zachodem w XI w., gdy nastąpiła prawie całkowita identyfikacja funkcji prymasa i patriarchy²¹. Ponieważ w sprawowaniu swej funkcji papież przyjął wiele elementów należących do urzędu patriarchy, nie można już było ujrzyć jego misji w całej jej czystości. Skutkiem tej fuzji było wytworzenie się obrazu centralizmu państwowego, który Kościół katolicki zachował aż do Soboru Watykańskiego II, ponieważ autorytet patriarchy ma ze swej natury charakter administracyjny i centralistyczny²².

Aby powrócić do pierwotnej wizji funkcji papieża, Ratzinger proponuje jasne rozróżnienie w niej między posługą następcy Piotra i urzędem patriarchy oraz, gdzie jest to konieczne, utworzenie nowych patriarchatów bez włączania ich do Kościoła łacińskiego. W ten sposób akceptacja jedności z papieżem nie oznaczałaby już konieczności wejścia w pewną strukturę administracyjną, lecz jedynie włączenie się w jedność w wierze i w komunii. Natomiast gdy chodzi o urząd nauczycielski sprawowany przez papieża, wystarczyłoby uznać jego władzę podawania zobowiązującej interpretacji Objawienia przyniesionego przez Chrystusa i podporządkowanie się jej tam, gdzie przybiera ona formę definitywną. W ten sposób Kościoły Wschodnie nie musiałyby niczego zmieniać w ich konkretnym życiu eklezjalnym. Do jedynych elementów nowych należałyby: forma nadawania stolic biskupich poprzez „ratyfikację” kandydatów, mającą formę podobną do wymiany listów w Kościele starożytnym; wspólne odbywanie synodów i soborów; wymiana listów z okazji Wielkanocy i innych pism (jak np. encykliki); wspomnienie biskupa Rzymu w kanonie mszalnym Kościołów Wschodnich i w inwokacjach²³.

Konieczność wyjaśnienia różnych wymiarów funkcji sprawowanej przez papieża potwierdzają też inni teologowie. I tak, według Tillarda łaska biskupstwa,

²⁰ Por. J. RATZINGER, *Il nuovo popolo di Dio*, Brescia 1971, 155-156.

²¹ Por. J.M.R. TILLARD, *Chiesa di chiese. L'ecclesiologia di comunione*, Brescia 1989, 315-316.

²² Por. J.M.R. TILLARD, *Chiesa di chiese*, 316; F.G. GAHBAUER, «Die Patriarchalstruktur auf dem Zweiten Vatikanischen Konzil», w: *Das Dienstamt der Einheit in der Kirche. Primat-Patriarchat – Papsttum*, red. A. Rauch – P. Imhof, St. Ottilien 1991, 390-392, gdzie przytacza słowa patriarchy melchickiego Antiochii Maximos IV, według którego struktura patriarchalna jest właściwa tak dla Kościoła Wschodniego jak i Zachodniego, tyle że ten ostatni w ciągu wieków ją zapomniał. Dziś widać potrzebę odzyskania w Kościele łacińskim struktury patriarchalnej z papieżem jako pierwszym patriarchą Zachodu. Podkreślenie tej funkcji z pewnością nie umniejszy autorytetu papieża na poziomie uniwersalnym, mówi Maximos IV.

²³ Por. J. RATZINGER, *Il nuovo popolo*, 156; DUPREY, «Aspetti dell'ecumenismo nel 1972», *Oriente Cristiano* 1 (1972), 14-15, gdzie także jest podkreślona konieczność rozróżnienia między istotą posługi papieża, akceptowanej przez Wschód chrześcijański, a koniecznością sprawowania jej na różne sposoby w obu częściach Kościoła.

którą cieszy się papież jest sprawowana na trzech różnych poziomach: w Kościele lokalnym Rzymu, w Kościele Zachodnim i w końcu w zgromadzeniu wszystkich Kościołów. Z eklezjologicznego punktu widzenia bardzo ważną rzeczą jest nie mieszać tych trzech sfer²⁴. Kanadyjski ekumenista uważa też, że w przypadku zjednoczenia katolików i prawosławnych papież odnajdzie swoje miejsce jako „korona patriarchów”. Bowiem prymat pierwszej stolicy chrześcijaństwa, nawet jeśli sprawuje *prima potestas* nie jest absolutny; *prima* nie oznacza *unica*. W przypadku odbudowania pełnej *koinonii* między Wschodem a Zachodem prymat rzymski nie zdominuje innych patriarchatów, ale włączy się w całość struktury patriarchalnej²⁵.

M. Hardt wyraża przekonanie, że jest rzeczą konieczną odnowić urząd papieża w taki sposób, by mógł on w pełni wykonywać swoje pasterskie zadania. W tym celu konieczne jest odróżnienie wielu funkcji biskupa Rzymu, które dziś wydają się być ze sobą bardzo pomieszane: papież jest biskupem Rzymu, prymasem Włoch, patriarchą Zachodu, głową państwa, wreszcie pełni funkcję Piotrową wobec całego Kościoła. Tylko jasne oddzielenie od siebie tych funkcji pozwoli zrozumieć istotę i granice misji urzędu Piotrowego wobec chrześcijan nie-katolików²⁶.

Natomiast Y. Congar skłania się ku propozycji L. Bouyera, aby zaakceptować współistnienie w Kościele katolickim i prawosławnym dwóch porządków rządzenia się w sprawach drugorzędnych dla życia kościelnego. Propozycja ta, zaznacza Congar, wymaga jednak jeszcze bardziej kompletnego opracowania²⁷.

J. Zizioulas, teolog prawosławny, uważa, że Kościół prawosławny może zaakceptować prymat papieża, jeśli zostanie spełniony przynajmniej jeden z dwóch warunków: 1. Papież powinien być widziany w ramach Pentarchii; w ten sposób byłby on *primus* na Zachodzie jako jego patriarcha, podczas gdy dla Wschodu *primus* byłby biskup Konstantynopola. Problematyczna pozostaje jednak argumentacja teologiczna takiego podziału prymatów; 2. Papież byłby *prymasem Kościoła powszechnego*, ale pod pewnymi warunkami: byłby to prymat bez możliwości ingerencji w wewnętrzne sprawy Kościołów lokalnych; możliwość ingerencji przynależałaby do prerogatyw Kościoła lokalnego Rzymu, a nie do osoby

²⁴ Por. J.M.R. TILLARD, «La tension entre primauté du Siege romain et conciliarité», *Nicolaus* 1 – 2 (1992), 277.

²⁵ Por. J.M.R. TILLARD, «Le ministere d'unité», *Istina* 3 (1995), 203.

²⁶ Por. M. HARDT, «Papsttum und Ökumene», 319-320.

²⁷ Por. Y. CONGAR, *Diversita e comunione*, Assisi 1983, 137, gdzie wyjaśnia, że normy „pierwsze” zawsze obowiązujące to Pismo Święte, kanony siedmiu pierwszych soborów, Ojcowie Kościoła i tradycja Kościoła niepodzielonego; z propozycją Congara zgadza się P. Evdokimov: „the ecclesiastical self-consciousness of each part of Christendom varied in makeup and coexisted in certain modus vivendi. The two regimes, each one exercising its influence within its own territorial limits, were not at all incompatible with eucharistic communion” (por. E. CLAPSIS, «The Roman Catholic Church and Orthodoxy: Twenty Years after Vatican II», *Greek Orthodox Theological Review* 3 (1990), 231).

jego biskupa. Zizioulas podkreśla zatem prymat stolicy biskupiej a nie samego biskupa. Prymat Kościoła Rzymu powinien być realizowany w kontekście synodalnym, zgodnie z normami kanonu 34 apostołów. Polegałby on przede wszystkim na współpracy z patriarchami i przewodniczącymi Kościołów autokefalicznych w sprawach dotyczących całego Kościoła. W ten sposób jego prymat byłby sprawowany we *wspólnocie*, nie zaś w izolacji lub w sposób bezpośredni nad całym Kościołem. Papież byłby według tego schematu przewodniczącym wszystkich biskupów i głosem całego Kościoła, kiedy ogłaszane przez niego decyzje byłyby wynikiem konsensu. Taki sposób sprawowania władzy przez papieża spowodowałby przenikanie idei komunii na wszystkie poziomy Kościoła, angażując całe duchowieństwo i lud Boży, uważa Zizioulas²⁸.

Także L. Waldmüller zgadza się co do tego, że dla odbudowania pełnej komunii między katolikami a prawosławnymi oba Kościoły powinny uznać się nawzajem za wierne tradycji apostołkiej, zaakceptować jako prawomocne różne sposoby wyrażania wspólnej wiary jak i zrezygnować z żądań maksymalistycznych²⁹. Po zjednoczeniu biskup Rzymu byłby jak dotąd *primus* dla całego Kościoła i patriarchą Zachodu zgodnie z jego prawem kanonicznym. Kościół prawosławny zachowałby swoją strukturę wspólnoty Kościołów autokefalicznych, z których każda musiałaby wyrazić zgodę na zjednoczenie z Rzymem. W ten sposób zostałyby przywrócone to, co istniało już w I tysiącleciu: Rzym, w ramach organizacji starożytnych patriarchatów, byłby na nowo pierwszy. Z pewnością, przynajmniej na początku, oba Kościoły rządziłyby się zgodnie z własnym prawem kanonicznym a dogmaty i definicje z 1870 roku obowiązywałyby tylko w Kościele łacińskim i Katolickich Kościołach Wschodnich. W ten sposób oba Kościoły pozostałyby w pełni autonomiczne, żyjąc we *wspólnocie sakramentalnej*.

Taką propozycją „koegzystencji” jako modelu jedności między Kościołem katolickim a prawosławnym niektórzy będą może nieco zawiedzeni, ale właśnie ona byłaby doskonałą realizacją zasady „różnorodności pojednanej”. Byłoby to zgodne także z wizją kard. Ratzingera cytowaną wcześniej o aktualności modelu Kościoła pierwszego tysiąclecia w poszukiwaniach formy realizacji jedności w III tysiącleciu Kościoła³⁰.

²⁸ Por. GIOVANNI DI PERGAMO (=J. ZIZIOULAS), «Il primato nella chiesa», *Il Regno* – att. 2 (1998), 8-9.

²⁹ Por. L. WALDMÜLLER, «Überlegungen», 13-14; W. HRYNIEWICZ, *Kościół siostrzane*, Warszawa 1993, 332; uważa on, że prawosławni nie powinni żądać od katolików odrzucenia dogmatu o prymacie papieża jako herezji, jak i katolicy nie powinni wymagać od prawosławnych przyjęcia prymatu w formie ogłoszonej na Soborze Watykańskim I. Oba Kościoły powinny raczej zaakceptować ich jedność już istniejącą w podstawowych dogmatach wiary, w sakramentach i w Credo nicejsko-konstantynopolińskim.

³⁰ Por. L. WALDMÜLLER, «Überlegungen», 14.

Ekumeniczny wymiar reform w łonie Kościoła katolickiego

Aby dokonać odnowy prymatu papieża w duchu Soboru Watykańskiego II i uczynić go możliwym do przyjęcia przez nie-katolików, Kościół katolicki powinien przede wszystkim zintensyfikować dialog teologiczny ze wszystkimi partnerami dialogów bilateralnych, pisze Sesboüe. W dialogu tym chodziłoby o wspólne rozeznanie, co należy do istoty prymatu a co do jego formy historycznej³¹. Następnie należałoby podjąć niektóre reformy w łonie Kościoła katolickiego, do których, pisze Döring, należy przede wszystkim kontynuacja reform eklezjologicznych rozpoczętych na Soborze Watykańskim II, a co oznacza odejście od struktur zbyt hierarchiczno-prawnych, większe podkreślenie charakteru *diakonalnego* posług kościelnych i wszystkich instytucji Kościoła oraz jeszcze bardziej zdecydowane wprowadzenie w życie eklezjologii Kościołów lokalnych³². Należałoby też w jasny sposób potwierdzić eklezjalny charakter innych Kościołów, ponieważ model ich „powrotu” do Kościoła katolickiego stał się nie do przyjęcia. Zamiast tego, na pierwszym miejscu powinna się znaleźć wizja wspólnoty pojedynanych Kościołów a w jej kontekście – prymat papieża. To jednak pociąga za sobą rezygnację z łatwego podporządkowania sobie innych Kościołów lokalnych Kościołowi Rzymu. Stolica Apostolska powinna by w tej sytuacji zrezygnować ze stylu centralnego zarządzania na rzecz posługi koordynacji między Kościołami lokalnymi³³. Döring podkreśla także, że nie istnieje model prymatu papieża, który by nie był zależny od kontekstu historycznego, nie tylko od teologii, ale i czynników politycznych, społecznych i kulturowych³⁴.

Podsumowując, możemy powiedzieć, że dla znalezienia formy sprawowania prymatu papieża możliwej do zaakceptowania przez wszystkich chrześcijan konieczne byłyby następujące reformy w Kościele katolickim: 1. Papież musi jawić się w pierwszym rzędzie jako biskup Kościoła lokalnego Rzymu, w przeciwnym bowiem razie katolicy tego miasta nigdy nie pojmą, kto jest ich biskupem. Chodzi tu także o wyrażenie w jaśniejszy sposób zakorzenienia posługi papieża w sakra-

³¹ Por. B. SESBOÛE, «Le ministère de communion du pape», *Études* 6 (1996), 807.

³² Por. H. DÖRING, «Das Dienstamt der Einheit des Bischofs von Rom in der neueren ökumenischen Literatur», w: *Das Dienstamt der Einheit in der Kirche. Primat, Patriarchat, Papsttum*, red. A. Rauch – P. Imhof, St. Ottilien 1991, 486-487.

³³ Por. H. DÖRING, «Das Dienstamt», 487-488.

³⁴ Por. H. DÖRING, «Das Dienstamt», 488, gdzie zauważa on, że ponowne odkrycie zasady kolegialności w ostatnich dziesięcioleciach miało nie tylko podłoże teologiczne ale i społeczne w postaci demokracji. Za Ganoczym Döring zgadza się, że Kościół może na swój sposób asymilować w swoich strukturach niektóre elementy antropologiczne i polityczne współczesnego świata, po ich teologicznym przepracowaniu.

mencie biskupstwa i kolegialnego charakteru jego posługi³⁵. 2. Coraz silniejsze staje się wezwanie do bardziej kolegialnego sposobu kierowania Kościołem, być może za pośrednictwem synodu biskupów i konferencji episkopatu³⁶. Historyk niemiecki Schatz podkreśla, iż w Kościele pierwszego tysiąclecia jedność eklezjalna nie realizowała się w schemacie bipolarnym, w sensie przechodzenia od Kościoła lokalnego – diecezji bezpośrednio do biskupa Rzymu, ale poprzez synody regionalne i prowincje kościelne, w późniejszym okresie także poprzez patriarchaty. Wynika z tego, że jedność Kościoła ze swej istoty jest rzeczywistością obecną i realizującą się na *wielu poziomach*³⁷.

Dziś w Kościele katolickim przeważa jeszcze system bipolarny: z jednej strony diecezja, z drugiej biskup Rzymu i Kościół powszechny, a wszystko to, co znajduje się między nimi (np. konferencje episkopatu) jest uważane za zwykłą jednostkę administracyjną z prawa tylko kościelnego. Stąd Pottmeyer i Greshake słusznie, według Schatza, opowiadają się za trzystopniową strukturą Kościoła: diecezja lub pojedynczy biskup, zgromadzenia biskupów na poziomie regionu, i wreszcie jako ostatnia instancja, Kościół powszechny z papieżem. Struktura kolegialna może bowiem funkcjonować tak naprawdę tylko w takich schemacie³⁸. Döring podkreśla też, że dla uczynienia prymatu papieża bardziej odpowiednim dla jego funkcji ekumenicznej należałoby przeprowadzić głęboką reformę kurii rzymskiej, która niekiedy wydaje się stwarzać pewną barierę między papieżem a episkopatem. Kuria natomiast, podkreśla niemiecki historyk, nie powinna być *najbardziej wyrafinowanym narzędziem monarchii papieskiej*, ale ma służyć uczynieniu posługi papieża bardziej jeszcze kolegialną³⁹.

³⁵ Por. H. DÖRING, «Das Dienstamt», 489; E. LANNE, «In che misura il primato romano e inaccettabile per le chiese orientali?», Concilium 4 (1971), 91-92.

³⁶ Por. H. DÖRING, «Das Dienstamt», 490.

³⁷ Por. K. SCHATZ, «Primato, ministero di comunione», Il Regno – att. 8 (1997), 243.

³⁸ Por. K. SCHATZ, «Primato», 243; H. LEGRAND, «Il ministero del papa. Primato e collegialità al Vaticano II», Il Regno – documenti 13 (1998), 453-454.

³⁹ Por. H. DÖRING, «Das Dienstamt», 490; J.R. QUINN, «Per una riforma del papato», Il Regno – doc. 17 (1996), 516-517; według emerytowanego biskupa Filadelfii istnieje realne niebezpieczeństwo, że Kuria rzymska zacznie uważać się za tertium quid między papieżem a episkopatem i będzie chciała wywierać wpływ na kolegium biskupów. Podobne niebezpieczeństwo istnieje także w stosunku do nuncjuszków papieskich, którzy łatwo mogą przejąć zbyt wiele władzy w stosunku do episkopatu jakiegoś narodu, osłabiając w ten sposób jego autentyczną kolegialność; L. SARTORI, «Il primato del papa come questione ecumenica: problemi e orientamenti», Credere Oggi 1 (1998), 13.

SPRAWOZDANIA I DOKUMENTY

PRAWOSŁAWIE A ŚWIATOWA RADA KOŚCIOŁÓW

**Czwarte posiedzenie plenarne
Komisji Nadzwyczajnej do spraw uczestnictwa
Kościołów prawosławnych w pracach ŚRK
Järvenpää, Finlandia, 27 maja – 2 czerwca 2002**

KOMUNIKAT

Komisja Nadzwyczajna do spraw uczestnictwa Kościołów prawosławnych w pracach Światowej Rady Kościołów, która spotkała się na swoim czwartym posiedzeniu plenarnym w dniach od 27 maja do 2 czerwca 2002 r. w Järvenpää k. Helsinek na zaproszenie Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego i Prawosławnego Finlandii, wypełniła swój mandat. Osiągnięcia i zalecenia, wypracowane podczas trzyletniej pracy Komisji, zostają podsumowane w raporcie końcowym, tzw. Raporcie z Helsinek. Komisja przedłoży swoje wyniki pracy Komitetowi Naczelnemu ŚRK, który zajmie się nimi podczas swych tegorocznych obrad od 26 sierpnia do 3 września w Genewie.

Komisja została obsadzona parytetowo reprezentantami wschodnich i orientalnych Kościołów prawosławnych oraz reprezentantami innych Kościołów członkowskich ŚRK. Powołana została przez Komitet Naczelny ŚRK. Jej współprzewodniczącymi byli: metropolita Chryzostom z Efezu (reprezentant Patriarchatu Ekumenicznego Konstantynopola) i biskup Rolf Koppe (Kościół Ewangelicki w Niemczech).

Zgodnie ze swoim mandatem Komisja przedstawiła „propozycje w sprawie koniecznych zmian w strukturze, stylu i etosie Rady” i zajęła się przy tym przede wszystkim

- o kwestiach eklezjologicznych;
- o procesami dochodzenia do decyzji;
- o wspólnymi nabożeństwami;
- o kwestiach społecznych i etycznych;
- o kwestiach dotyczącymi członkostwa.

Raport z Helsinek posiada trzy załączniki, które zawierają dalsze informacje i zalecenia dotyczące procesów dochodzenia do decyzji w sprawie konsensu, wspólnych nabożeństw podczas zgromadzeń ŚRK jak również pracy grupy studyjnej ds. członkostwa, powołanej przez Komitet Wykonawczy ŚRK.

Członkowie Komisji podkreślają w Raporcie końcowym, że we wszystkich tematach, którymi zajęła się Komisja Nadzwyczajna – kwestie społeczne i etyczne, wspólne nabożeństwo podczas zgromadzeń ŚRK, kwestie członkostwa i reprezentacji, sposób dochodzenia do wspólnych decyzji – przewijają się zagadnienia eklezjologiczne.

Pragnąc, aby gremia kierownicze ŚRK zwracały szczególną uwagę na te tematy, Komisja zaleca utworzenie Stałego Komitetu ds. prawosławnej współpracy z Światową Radą Kościołów, do którego wchodziłoby po 7 reprezentantów prawosławia i innych tradycji wyznaniowych reprezentowanych w Radzie.

Proponuje się, aby Stały Komitet miał powierzone następujące zadania:

- o kontynuacja spraw związanych z dotychczasowym mandatem i dbanie o to, aby dynamika, która cechowała działalność Komisji Nadzwyczajnej, była też obecna w pracy Stałego Komitetu;
- o wstępne rozpatrywanie tematów, którymi pragnie się zająć ŚRK, a to w tym celu, aby łatwiej można było dojść do konsensu;
- o wrażliwość na kwestie eklezjologiczne.

Raport z Helsinek zaleca, aby obecne gremium kierownicze Komisji Nadzwyczajnej wzięło na siebie tę funkcję aż do najbliższego Zgromadzenia Ogólnego ŚRK.

Komisja proponuje procedurę konsensu w dochodzeniu do decyzji, która ma zapewnić współpracę wszystkich członków podczas różnych zgromadzeń, respektowanie praw wszystkich Kościołów, szczególnie tych, które reprezentują pogląd mniejszości, i większą kooperację i porozumienie w dochodzeniu do decyzji.

Komisja daje też wyraz nadziei, że procedura konsensu przy podejmowaniu decyzji pogłębi wzajemne zaufanie i tym samym ułatwi wszystkim uczestnictwo w debacie nad wszystkimi palącymi problemami etycznymi i społecznymi. Z jednej strony Komisja potwierdza funkcję ŚRK jako niezbędnego i pomocnego instrumentu w podejmowaniu kwestii społecznych i etycznych, jednocześnie jednak przypomina Radzie, że zajmowanie się problemami społecznymi i etycznymi, zaproponowanymi do wspólnego rozważenia, wymaga też stałej kontroli.

Podczas trzyletniej pracy Komisja podkreślała stale konieczność opracowania teologicznych i praktycznych wytycznych regulujących wspólne nabożeństwa podczas zgromadzeń ŚRK; chodzi tu o pobudzenie większej wrażliwości na sprawy, które w sposób nieświadomy mogą zranić tego lub innego partnera. W aneksie do Raportu końcowego Komisja Nadzwyczajna przedstawia ramy dla wspólnego nabożeństwa podczas zgromadzeń ŚRK; czyni się tu rozróżnienie pomiędzy wspólnym świętowaniem o charakterze „konfesyjnym” i „interkonfesyjnym”.

- Komisja Nadzwyczajna zaleca, aby Komitet Naczelny zaproponował Kościołom, które w przyszłości będą chciały nawiązać stosunki z ŚRK, dwie alternatywy:
- przynależność do wspólnoty ŚRK w charakterze Kościołów członkowskich, lub
 - stania się Kościołami stowarzyszonymi z ŚRK.

W czwartek, 30 maja, członkowie Komisji wzięli udział w nabożeństwie w katedrze luterańskiej w Helsinkach, a w niedzielę, 2 czerwca w Świętej Liturgii w katedrze prawosławnej w stolicy Finlandii. Oba fińskie Kościoły członkowskie ŚRK ponownie podkreśliły, jak bardzo zacieśniła się między nimi ekumeniczna wspólnota. Członków Komisji powitał podczas przyjęcia arcybiskup luterański Jukka Paarma. Metropolita Chryzostom z Efezu podziękował Kościołowi Ewangelicko-Luterańskiemu Finlandii za wspieranie gościnności. Szczególnie podziękował on biskupowi Voitto Huotari i metropolicie Ambrożemu z Helsinek za zaproszenie do Finlandii i za znakomite przygotowanie i koordynację.

Raport z Helsinek zostanie opublikowany podczas posiedzenia Komitetu Naczelnego w sierpniu bieżącego roku.

Tłum. K. K.

JAN PAWEŁ II U MUZUŁMANÓW, PRAWOSŁAWNYCH I KATOLIKÓW

Azerbejdżan, 22-23 maja 2002

Bułgaria, 23-26 maja 2002

Dziewięćdziesiąta szósta podróż apostolska Jana Pawła II była kolejną w szeregu pielgrzymek ekumenicznych. Tym razem papież odwiedził Azerbejdżan – ósmą z byłych republik Związku Radzieckiego – kraj o większości muzułmańskiej oraz Bułgarię, gdzie dominuje prawosławie. Zarówno azerscy muzułmanie, jak i bułgarscy prawosławni – choć ci ostatni z pewnymi wyjątkami – przyjęli Jana Pawła II godnie i życzliwie.

Przemoc obrazą imienia Boga

Azerbejdżan to jeden z niewielu krajów muzułmańskich słynących z tolerancji. Żyją tam obok siebie zgodnie wyznawcy trzech religii monoteistycznych: islamu, judaizmu i chrześcijaństwa. Dlatego już podczas powitania 22 maja na lotnisku w Baku papież mówił o duchu tolerancji i otwartości, dającej słusznie Azerom powód do dumy. Z miejsca, które jest bramą pomiędzy Wschodem i Zachodem, Jan Paweł II zaapelował o pokój dla położonych niedaleko od Azerbejdżanu ziem będących *teatrem działań wojennych, przynoszących nieopisane cierpienia bezbronnej ludności*. Papież określił warunki, jakie powinny być spełnione, aby pokój został osiągnięty. Musi to być – podkreślił Jan Paweł II – *pokój prawdziwy, oparty na wzajemnym szacunku, na odrzuceniu fundamentalizmu i wszelkich form imperializmu, na dążeniu do dialogu – jedyne go skutecznego środka pozwalającego złagodzić napięcia bez pogrążania całych narodów w barbarzyńskim rozlewie krwi*.

Dodał zarazem z całą stanowczością, że religie *nie są i nie mogą być tragicznym pretekstem do sporów, mających swe źródło gdzie indziej. Nikt nie ma prawa powoływać się na Boga, by osłonić własne egoistyczne interesy.*

Po tych słowach nastąpił najczęściej cytowany przez media fragment przemówienia na lotnisku w Baku. Jan Paweł II drżącym głosem wołał: *Tu, u bram Wschodu, niedaleko miejsc, gdzie nadal słyhać okrutny i bezsensowny szczełk broni, pragnę przemówić w duchu spotkań asyjskich. Proszę zwierzchników religii, by odrzucili wszelką przemoc jako obrazę imienia Boga oraz by stali się nieustrudzonymi promotorami pokoju i harmonii, przy poszanowaniu praw wszystkich i każdego człowieka.*

Tego samego dnia, podczas spotkania z przedstawicielami islamu, judaizmu i Kościołów chrześcijańskich papież jeszcze raz dziękował miejscowym mużulmanom: *Chwała wam, wyznawcy islamu w Azerbejdżanie, za okazywanie gościnności – wartości tak drogiej waszej religii i waszemu ludowi – oraz za przyjęcie wiernych innych religii jako waszych braci.*

Podziękował też serdecznie Kościołowi prawosławnemu za to, że w czasach szalejącego ateizmu roztoczył opiekę duszpasterską nad katolikami, pozbawionymi własnych miejsc kultu i pasterzy. I w duchu podobnym jak wcześniej podczas przemówienia powitalnego mówił: *Z tego kraju, który poznał i zna wartość tolerancji jako warunku wszelkiego zdrowego współżycia społecznego, chcemy wołać na cały świat: Połóżmy kres wojnom w imię Boga! Połóżmy kres profanowaniu Jego świętego imienia! Przybyłem do Azerbejdżanu jako ambasador pokoju. Dopóki starczy mi głosu, będę wołał: „Pokój w imię Boże!” A gdy słowo dołączy do słowa, zrodzi się chór, powstanie symfonia, która porwie dusze, stłumi nienawiść, rozbroi serca.*

Warto odnotować też liczną obecność mużulmanów na mszy celebrowanej przez papieża w Pałacu Sportu w Baku. Choć w Azerbejdżanie jest zaledwie 120 katolików, msza zgromadziła 4 tysiące uczestników, co oznacza, że na wysoką jak na azerskie warunki frekwencję „zapracowali” głównie wyznawcy islamu. Przed odjazdem z tego kraju Jan Paweł II spotkał się ze zwierzchnikiem kaukaskich mużulmanów, prawosławnym egzarchą Baku i przewodniczącym miejscowej wspólnoty żydowskiej.

Ekumenizm męczenników za wiarę

Wizyta w Bułgarii zapowiadała się jako wydarzenie ekumeniczne dużej wagi, mimo poprzedzających ją protestów części prawosławnych i podziału w samym Synodzie Bułgarskiego Kościoła Prawosławnego co do obecności władzy w spotkaniach z Janem Pawłem II.

Jednak ekumeniczny wymiar pielgrzymki przyćmiła nieco wypowiedź papieża, który podczas rozmowy z prezydentem tego kraju Georgim Pyrwanowem oświadczył, iż nigdy nie wierzył w bułgarski ślad w dochodzeniu prowadzonym po zamachu na jego osobę 13 maja 1981 r. Bułgarzy tę deklarację przyjęli z uczuciem ulgi i z wdzięcznością, gdyż przez wiele lat żyli z piętnem terrorystów.

Pielgrzymka biskupa Rzymu do Bułgarii przebiegała w klimacie uroczystości ku czci świętych Cyryla i Metodego, apostołów Słowian, współpatronów Europy, świadków Kościoła nie podzielonego. Podczas powitania na lotnisku w Sofii prezydent Pyrwanow podkreślił, że ogłoszenie przez papieża świętych Cyryla i Metodego współpatronami Europy było aktem o głębokiej symbolice, ukazującym europejski wymiar działalności tych świętych. *Dali oni – mówił prezydent – pierwszą w historii lekcję pokojowego współistnienia: istotnym celem ich chrześcijańskiej misji było umożliwienie każdemu narodowi wychwalania Boga w swym własnym języku. Głosili oni bowiem, że różnice nie stanowią przeszkody, lecz wręcz przeciwnie, pobudzają do przewycięzania, w imię wspólnego dobra, podziałów między narodami.*

Jan Paweł II złożył hołd wywodzącym się z różnych wyznań odważnym świadkom wiary, którzy heroicznie trwali przy Chrystusie w czasach totalitaryzmu. *Niech ich ofiara nie pójdzie na marne, lecz stanie się przykładem i skutecznie służy ekumenicznemu zaangażowaniu na rzecz pełnej jedności chrześcijan –* mówił papież.

W drugim dniu wizyty doszło do spotkania Jana Pawła II z patriarchą Maksymem, zwierzchnikiem bułgarskiego prawosławia. Papież stwierdził, że pierwsza wizyta biskupa Rzymu w Bułgarii *jest znakiem stopniowego wzrostu komunii kościelnej*, która w ciągu wieków została boleśnie naruszona, *często nie bez winy ludzi z jednej i drugiej strony*. Jednocześnie ta wizyta jest wezwaniem do budowania jedności, jakiej konkretny przykład dali święci Cyryl i Metody.

Papież przestrzegał przed powielaniem grzechów przeszłości, które przetrwały do dzisiaj jako wciąż aktualne pokusy. Trzeba koniecznie – mówił – naprawić ich skutki prosząc Chrystusa o przebaczenie. *Otuchy dodaje nam jednak pewien fakt: rozdział, do jakiego doszło między katolikami a wyznawcami prawosławia, nigdy nie stłumił w nich pragnienia powrotu do pełnej komunii kościelnej, aby w sposób widoczny przejawiała się owa jedność, o którą Pan modlił się do Ojca. Dziś możemy dziękować Bogu, bowiem więzi istniejące między nami znacznie się umocniły –* stwierdził Jan Paweł II.

Samo spotkanie z przedstawicielami hierarchii prawosławnej przebiegało raczej w chłodnej atmosferze. Do Pałacu Patriarchalnego przybyło zaledwie dziewięciu z dwudziestu dwóch członków Świętego Synodu. Patriarcha Maksym w swoim przemówieniu nawiązał do bolesnego faktu schizmy z połowy XI wieku, gdy Zachód odłączył się od Wschodu. Wyraził wdzięczność, że przedstawiciele bułgarskiej Cerkwi mogą odwiedzać grób świętych Cyryla i Metodego w Rzymie. Patriarcha nie wymienił jednak braterskiego uścisku z papieżem, tylko podał mu rękę.

Znacznie cieplejsza atmosfera towarzyszyła wizycie Jana Pawła II w prawosławnym soborze św. Aleksandra Newskiego w Sofii, choć Jan Paweł II nie uczestniczył we wspólnej modlitwie z prawosławnymi ku czci świętych Cyryla i Metodego, gdyż nie zgodził się na to Synod. Prawosławni przyjęli gościa z Rzymu niezwykle serdecznie, co świadczyłoby o tym, że zwykli wierni są niejednokrotnie bardziej otwarci od swoich zwierzchników. Janowi Pawłowi II odśpiewano pieśń *Mnogaja leta*.

Papież ujął Bułgarów wizytą, jaką złożył w dniu 25 maja w monastyrze św. Jana w Rile, narodowym sanktuarium Bułgarii. Oddał tu hołd wschodniemu życiu monastycznemu. Do zakonników zwrócił się ze słowami: *Biskup Rzymu jest dziś w tym miejscu, aby wam powiedzieć, że również Kościół taciński i mnisi Zachodu są wam wdzięczni za wasze istnienie i wasze świadectwo. Powiedział również, że doświadczenie monastyczne jest sercem chrześcijańskiego życia, tak że można je traktować jako punkt odniesienia dla wszystkich ochrzczonych.*

Podczas mszy 26 maja w Płowdiw, podczas której beatyfikował trzech męczenników reżimu komunistycznego, Jan Paweł II oddał także hołd pamięci wyznawcom prawosławia prześladowanym za wiarę. *Ta danina wierności Chrystusowi aż po najwyższe świadectwo łączy obydwie wspólnoty kościelne w Bułgarii – podkreślił papież.*

Nie był to jedyny akcent ekumeniczny mszy beatyfikacyjnej. Gdy ogłoszono, że wśród uczestników liturgii znajduje się prawosławny metropolita Płowdiwu Arsenij, wierni zgotowali mu serdeczną owację.

Przy okazji pielgrzymki do Bułgarii – podobnie jak w przypadku papieskiej wizyty na Ukrainie – niektóre media obwieszczały, że jest to kolejny etap na drodze Jana Pawła II do Moskwy. Przeciwko takiemu stawianiu sprawy trzeba stanowczo zaprotestować, gdyż zakłada ono przedmiotowe traktowanie całych narodów, państw, Kościołów. W czym na przykład Ukraińcy i Bułgarzy oraz chrześcijanie w tych krajach mieliby być gorsi od Rosjan i rosyjskich chrześcijan? Można stwierdzić z absolutną pewnością, że Janowi Pawłowi II obce są takie kalkulacje i dla niego tak samo są ważne narody, państwa oraz Kościoły małe i wielkie. Okazuje się, że takie podejście zgodne z duchem Ewangelii jest trudne do zrozumienia przez media mające inną optykę.

Grzegorz Polak

DIALOG PRAWOSŁAWNO-ORIENTALNOPRAWOSŁAWNY

Wprowadzenie historyczne

Dialog Kościoła Prawosławnego z Orientalnymi Kościołami Prawosławnymi został przygotowany przez różne inicjatywy oficjalne i nieoficjalne, które były podejmowane po obu stronach, jak i przez ważne spotkania teologiczne w ramach ruchu ekumenicznego. Konferencje Ogólnoprawosławne (1961, 1962, 1963, 1968), jak również I Przesoborowa Konferencja Ogólnoprawosławna (1976) przybliżyły szanse na podjęcie oficjalnego dialogu teologicznego. Mimo to, z różnych przyczyn pozakościelnych, oficjalna zapowiedź dialogu opóźniła się. Po serii narad powołano do życia Mieszaną Komisję Teologiczną ds. Dialogu, której I posiedzenie plenarne odbyło się w Chambésy k. Genewy (1985).

Podczas pierwszego posiedzenia przejrano i oceniono dorobek wcześniejszych spotkań kościelnych i teologicznych, przedyskutowano i zaakceptowano podstawowe zasady metodyczne prowadzenia dialogu oraz ustalono, że dalsze rozmowy toczyć się będą pod hasłem: „Ku wspólnej chrystologii”. W ramach tego tematu postanowiono się zająć następującymi sprawami: 1. problemy terminologiczne; 2. formuły soborowe; 3. czynniki historyczne; 4. interpretacja dogmatów chrystologicznych dziś.

Drugie posiedzenie Mieszanej Komisji Teologicznej odbyło się w klasztorze Anba Bishoy w Egipcie (czerwiec 1989). Podstawą pracy był projekt tekstu, który został opracowany przez mieszaną podkomisję teologiczną (Korynt, 1987) na temat terminologii chrystologicznej. Podczas otwarcia posiedzenia patriarcha Kościoła Koptyjskiego, papież Szenuda III, skierował apel do członków Mieszanej Komisji Teologicznej, aby znaleźli drogę do przywrócenia wspólnoty między

obydwoma rodzinami kościelnymi. Po długich i intensywnych dyskusjach na temat projektu tekstu niewielka komisja zredagowała jego ostateczną wersję, która po wprowadzeniu pewnych zmian została przyjęta przez wszystkich członków.

Trzecie posiedzenie Mieszanej Komisji Teologicznej odbyło się w centrum Prawosławnym Patriarchatu Ekumenicznego w Chambésy k. Genewy (23-28 września 1990). Pracowano nad propozycjami, które przygotowały podkomisje ds. pastoralnych i teologicznych. Po szczegółowych dyskusjach zredagowano wspólny komunikat, w którym potwierdzono istnienie wspólnoty w sprawach wiary.

Członkowie Mieszanej Komisji Teologicznej, przyjmując wspólne teksty podkreślili, że praca teologiczna komisji właściwie została zakończona, gdyż nie ma dalszych poważnych i istotnych problemów teologicznych, które wymagałyby zbadania.

Mimo powyższego stwierdzenia Mieszana Komisja Teologiczna spotkała się po raz kolejny w Chambésy k. Genewy (Szwajcaria) w dniach od 1-6 listopada 1993 r. Tym razem chodziło przede wszystkim o opracowanie odpowiednich propozycji dla obu rodzin kościelnych w sprawie wzajemnego zniesienia anatem i możliwości przywrócenia pełnej wspólnoty między nimi.

KOMUNIKAT

Komisji Mieszanej ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Prawosławnym a Orientalnymi (Przedchalcedońskimi) Kościołami Prawosławnymi, Chambésy, Szwajcaria, 10-15 grudnia 1985

Po dwóch dziesięcioleciach nieoficjalnych konsultacji i spotkań teologicznych (1964-1985), ogarnięci pojednawczą łaską Ducha Świętego, my, przedstawiciele obu rodzin tradycji prawosławnej, zostaliśmy upoważnieni przez nasze Kościoły w wierności wobec Trójcy Świętej i niezależnie od rozumienia przez nie jedności Ciała Chrystusowego do podjęcia naszego dialogu na płaszczyźnie oficjalnej.

Dziękujemy Bogu, Trójcy Świętej, Ojcu, Synowi i Duchowi Świętemu, za braterskiego ducha miłości i zrozumienia, którego nam użyczył, ducha, który znamionował nasze spotkania.

Pierwsza część naszych dyskusji koncentrowała się wokół autoprezentacji partnerów dialogu. Część dyskusji nawiązywała także do czterech konsultacji nieoficjalnych w Aarhus (1964), Bristolu (1967), Genewie (1970) i Addis Abebie (1971). Uważano, że studia i „przyjęte deklaracje” tych nieoficjalnych konsultacji, jak również prace studyjne opracowane przez naszych teologów mogą stanowić użyteczny materiał dla naszego oficjalnego dialogu.

Komisja Mieszana przedstawiła też konkretną formę metody, która ma być zastosowana podczas naszego dialogu. Powołano mieszaną podkomisję złożoną z sześciu teologów, po trzech z każdej strony; jej zadaniem jest opracowanie wspólnych tekstów dla przyszłej pracy.

Dla następnych spotkań, których celem będzie ponowne odkrycie naszej wspólnej podstawy w zakresie chrystologii i eklezjologii, ustalono następujący temat i odpowiednie podtematy:

„Ku wspólnej chrystologii”:

- o Problemy terminologiczne;
- o Formuły soborowe;
- o Czynniki historyczne;
- o Interpretacja dogmatów chrystologicznych dziś.

Wyrazy szczególnego podziękowania wyrażono Patriarchatowi Ekumenicznemu za zwołanie tego oficjalnego dialogu, jak również za wszystkie usługi i ułatwienia, które zaoferowano nam tutaj podczas pierwszego spotkania w Centrum Ekumenicznym w Chambésy k. Genewy.

Ufamy, że wierni naszych Kościołów wraz z nami będą się modlić o kontynuację i powodzenie naszej pracy.

Prof. dr Chrysostomos Konstantinidis,
metropolita Myry
Patriarchat Ekumeniczny
współprzewodniczący Komisji

Biskup Bishoy
Kościół Koptyjsko-Prawosławny
współprzewodniczący Komisji

KOMUNIKAT

Komisji Mieszanej ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Prawosławnym a Orientalnymi (Przedchalcedońskimi) Kościołami Prawosławnymi,

Wadi-el-Natrun, Egipt, 20-24 czerwca 1989

Drugie Zgromadzenie Ogólne Komisji Mieszanej ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Prawosławnym a Orientalnymi (Przedchalcedońskimi) Kościołami Prawosławnymi odbyło się w dniach od 20 do 24 czerwca 1989 r. w klasztorze Anba Bishoy, Wadi-el-Natrun w Egipcie.

Oficjalni przedstawiciele obu rodzin kościelnych obradowali podczas czterech dni w atmosferze wielkiej serdeczności i chrześcijańskiego braterstwa w domu gościnnym rezydencji patriarchalnej znajdującym się w kompleksie klasztorным, doznając przy tej okazji wspaniałej gościnności ze strony koptyjskiego papieża i patriarchy Szenudy z Aleksandrii oraz jego Kościoła.

Jego Świątobliwość papież i patriarcha Szenuda w przemówieniu inauguracyjnym zaapelował do uczestników o znalezienie możliwości przywrócenia wspólnoty między obydwoma rodzinami kościelnymi. Uczestnicy udali się także do Kairu, by wysłuchać homilii papieża Szenudy, którą raz w tygodniu wygłasza on do tysięcy wiernych w wielkiej katedrze stolicy. Bezpośrednio potem papież Szenuda przyjął uczestników konferencji w swojej rezydencji.

Delegaci, w liczbie 23 z 13 krajów, reprezentowali 13 Kościołów. Głównym tematem dyskusji było sprawozdanie mieszanej podkomisji – złożonej z sześciu teologów – która zajmuje się kwestiami terminologicznymi i współczesną interpretacją dogmatów chrystologicznych. Posiedzenie odbyło się pod przewodnictwem współprzewodniczącego, Jego Eminencji metropolity Damaskinosa z Szwajcarii, i Jego Ekscelencji biskupa Bishoy'a z Damiette. W odpowiedzi na przemówienie powitalne papieża Szenudy, metropolita Damaskinos zaapelował do uczestników o przezwyciężenie trudności spowodowanych różnicami w zakresie sformułowań. Słowa, powiedział, muszą służyć do wyrażenia istoty rzeczy; wokół niej koncentrują się nasze wspólne poszukiwania zmierzające do przywrócenia pełnej wspólnoty. *To rozbitcie jest anomalią, krwawiącą raną na ciele Chrystusa, które zgodnie z wolą Tego, któremu pokornie służymy, musi być uzdrowione.*

Mała grupa redakcyjna, złożona z metropolity Paulosa Mar Gregoriosa z New Delhi, profesora Vlassiosa Phidasa, ks. profesora Jeana Romanidesa, prof. Ivana Dimitriova i Josepha Moris Faltasa, zredagowała, w oparciu o raport mieszanej podkomisji, krótką deklarację wiary, w której wyrażono wspólne przekonania chrystologiczne obu stron. Deklaracja ta, pod wprowadzeniem pewnych zmian, została przyjęta przez Komisję Mieszaną. Zostanie ona przekazana naszym Kościołom z prośbą o potwierdzenie, iż w niej wyraża się nasza wspólna wiara na drodze do przywrócenia pełnej wspólnoty między naszymi rodzinami kościelnymi.

TEKST DEKLARACJI

1. Od naszych ojców w Chrystusie odziedziczyliśmy jedną wiarę i jedną tradycję apostołską, aczkolwiek jako Kościoły żyliśmy przez stulecia od siebie oddzieleni. Jako dwie rodziny Kościoła prawosławnego, które już od dawna nie dzielą radości wspólnoty, prosimy Boga, któremu ufamy, aby zechciał przywrócić tę wspólnotę opartą na wspólnej wierze apostołskiej niepodzielonego Kościoła pierwszych stuleci, którą wyznajemy w naszym wspólnym wyznaniu wiary. Teraz nastąpi prosta, w duchu pobożności zredagowana deklaracja tego, w co wierzymy – znajdując się stale na drodze przywrócenia wspólnoty między obu naszymi rodzinami Kościoła prawosławnego.
2. Podczas naszych rozmów znaleźliśmy podstawę porozumienia w sformułowaniu naszego wspólnego ojca, św. Cyryla z Aleksandrii: *mia physis (hypostasis) tou Theou sesarkomené*, jak również w jego wypowiedzi, że dla wyznania naszej prawdziwej i nieskazitelnej wiary wystarczy powiedzieć i wyznać, że święta Dziewica Maria jest *Theotokos* (Hom. 15, por. Ep. 39).

3. Cudowna tajemnica Ojca, Syna i Ducha Świętego jest prawdziwie wielka: jedyny prawdziwy Bóg, jedna *ousia* (istota) w trzech hipostazach lub trzech osobach. Imię Pana naszego Boga niech będzie wielbione na wieki.
4. Wielka jest również niewypowiedziana tajemnica wcielenia naszego Pana Jezusa Chrystusa, dla nas i dla naszego zbawienia. Logos, który z Ojcem i Duchem Świętym pod względem swojej boskości odwiecznie jest równy co do istoty, w dniach ostatnich przez Ducha Świętego i z Marii Panny, Boga Rodzicielki (*Theotokos*) stał się ciałem a więc człowiekiem – w swoim człowieczeństwie równy co do istoty z nami, jednak bez grzechu. On jest zarazem prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem, doskonałym w swojej boskości i doskonałym w swoim człowieczeństwie. Ponieważ Ten, Którego nosiła w swym łonie, był zarazem w pełni Bogiem i w pełni człowiekiem, nazywamy Świętą Dziewicę Marię *Theotokos*.
5. Jeśli mówimy o jednej i złączonej (*synthetos*) hipostazie naszego Pana Jezusa Chrystusa, nie mamy przez to na myśli, że w Nim dochodzi do połączenia hipostazy boskiej i hipostazy ludzkiej. Raczej mamy przez to na myśli, że jedna i odwieczna hipostaza Drugiej Osoby Trójcy przybrała naszą stworzoną naturę ludzką w akcie, który zjednoczył ją z Jego pierwotną niestworzoną naturą

boską, aby jako całość tworzyć prawdziwie bosko-ludzką istotę, jedną bez rozłączenia i bez pomieszania, przy czym natury różnią się od siebie tylko w oglądzie (*theoria*).

6. Hipostaza Logosu – przed inkarnacją – nie jest oczywiście hipostazą złączoną, również nie z jej boską naturą. Hipostaza wcielnego Logosu, która jest tą samą [hipostazą], różni się jednak pod względem natury, również nie jest złączona. Jedna i jedyna bosko-ludzka osoba (*prosopon*) Jezusa Chrystusa jest wieczną hipostazą, która w inkarnacji przyjęła naturę ludzką. Tę hipostazę nazywamy złączoną z tego powodu, ponieważ natury, które się (w niej) jednoczą, tworzą złączoną jedność. Faktycznie nie chodzi o ustalenie, czy nasi ojcowie zawsze posługiwali się *physis* i *hypostasis* jako pojęciami zamiennymi lub nawet mylili je ze sobą. Gdyż pojęcie *hypostasis* może być zastosowane tak samo wobec osoby odróżnianej od natury, jak i wobec osoby posiadającej naturę, ponieważ hipostaza właściwie nie istnieje nigdy bez natury.
7. To jest ta sama hipostaza Drugiej Osoby Trójcy, która, przed wszystkimi wiekami spłodzona przez Ojca, w ostatnich dniach stała się ludzką istotą i została zrodzona z Świętej Dziewicy Marii. W tym tkwi tajemnica unii hipostatycznej, którą wyznajemy w pokornej czci. To jest prawdziwe zjednoczenie Boskości z człowieczeństwem, wraz z wszystkimi właściwościami i funkcjami niestworzonej natury boskiej, łącznie z naturalną wolą i naturalną energią, w nierozłącznej i nie pomieszanej jedności ze stworzoną naturą ludzką oraz z wszystkimi jej właściwościami i funkcjami, łącznie z naturalną wolą i naturalną energią. Wcielone Słowo (*Logos*) jest podmiotem wszelkiej „woli” i czynu Jezusa Chrystusa.
8. Jesteśmy zgodni w potępieniu herezji Nestoriusza i Eutychesa. Ani nie rozłączamy, ani nie rozdzielamy w Chrystusie Jego ludzką naturę od Jego natury boskiej, nie sądzimy też, że pierwsza została pochłonięta przez drugą i tym samym przestała istnieć.
9. Cztery pojęcia, którymi posługujemy się w opisywaniu tajemnicy unii hipostatycznej, należą do naszej wspólnej tradycji: bez pomieszania (*asynchytos*), bez zamiany (*atreptos*), bez rozłączenia (*achoristos*) i bez podziału (*adiairetos*). Ci spośród nas, którzy mówią o dwóch naturach w Chrystusie, nie negują przez to ich nierozłącznej i niepodzielnej jedności. A ci pośród nas, którzy mówią o jednej w Chrystusie zjednoczonej bosko-ludzkiej naturze, nie negują przez to ustawicznej dynamicznej obecności Boskości i człowieczeństwa w Chrystusie, bez zamiany i bez pomieszania.

10. Nasze wzajemne porozumienie nie ogranicza się do chrystologii, lecz obejmuje całą wiarę jednego, niepodzielonego Kościoła pierwszych stuleci. Reprezentujemy również zgodny pogląd w naszym rozumieniu Boga – włączając w to Jego osobę i działanie – i w naszym rozumieniu Ducha Świętego, który tylko od Ojca pochodzi, i wraz z Ojcem i Synem dostępuje nieustannie chwały.

Komisja Mieszana powołała także podkomisję do spraw problemów pastoralnych występujących w stosunkach między obydwoma rodzinami kościelnymi. Składa się ona z następujących członków:

Metropolita Damaskinos, współprzewodniczący, „ex officio”
Biskup Bishoy, współprzewodniczący, „ex officio”
Profesor Vlassios Phidas, współsekretarz, „ex officio”
Biskup Mesrob Krikorian, współsekretarz, „ex officio”
Metropolita Georges Khodr z Góry Liban
Metropolita Petros z Aksum
Profesor Stojan Gosevitch (Serbia)
Profesor dr K. M. George (Indie)
Reprezentant patriarchy Ignacego Zakki Iwasa z Syrii
Metropolita Gregorios z Shoa.

Podkomisja ta zbierze się po raz pierwszy od 5 do 9 grudnia 1989 r. w klasztorze Anba Bishoy i przygotuje sprawozdanie dla następnego zgromadzenia ogólnego Komisji Mieszanej.

Postanowiono również, że następne zgromadzenie ogólne Komisji Mieszanej odbędzie się we wrześniu 1990 w Chambésy k. Genewy, aby zająć się następującymi punktami:

- a) Sprawozdanie mieszanej podkomisji na temat problemów pastoralnych;
- b) formuły i anatemy soborowe (ks. dr Jean Romanides, metropolita dr Paulos Mar Gregorios);
- c) czynniki historyczne (prof. Vlassios Phidas, o. Tadros Y. Malaty);
- d) interpretacja dogmatów chrystologicznych dziś (metropolita Georgios Khodr z Góry Liban, biskup Mesrob Krikorian, Joseph Moris Faltas);
- e) plany na przyszłość.

Poza tym postanowiono, że Komisja Mieszana ma nosić następującą nazwę: Komisja Mieszana Kościoła Prawosławnego i Orientalnych Kościołów Prawosławnych.

DEKLARACJA I ZALECENIA

Komisji Mieszanej ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Prawosławnym a Orientalnymi (Przedchalcedońskimi) Kościołami Prawosławnymi

Chambésy, Szwajcaria, 23-28 września 1990

Wprowadzenie

Trzecie spotkanie Komisji Mieszanej ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Prawosławnym a Orientalnymi Kościołami Prawosławnymi miało miejsce w Centrum Prawosławnym Patriarchatu Ekumenicznego w Chambésy k. Genewy od 23 do 28 września 1990 r.

Oficjalni reprezentanci obu rodzin Kościołów prawosławnych i ich doradcy spotkali się w atmosferze modlitewnego oczekiwania na Ducha Świętego oraz ciepłego, serdecznego, przepełnionego braterstwem chrześcijańskim uczucia miłości. Doświadczaliśmy łaskawej i wspaniałomyślnej gościnności ze strony Jego Świątobliwości patriarchy Dimitriososa I, którego reprezentował kierownik Centrum Prawosławnego Patriarchatu Ekumenicznego w Szwajcarii – Jego Eminencja metropolita Damaskinos. Uczestniczyliśmy także w dwóch wielkich przyjęciach, zorganizowanych w rezydencji metropolity Damaskinosa i w rezydencji Jego Ekscelencji Pana Kerkinosa, ambasadora Grecji przy ONZ.

Uczestnicy, w liczbie 34 osób, przybyli z Austrii, Bułgarii, Cypru, Czechosłowacji, Egiptu, Etiopii, Finlandii, Grecji, Indii, Jugosławii, Libanu, Polski, Szwajcarii, Syrii, USA, Zjednoczonego Królestwa i ZSRR (Kościół rosyjski, Kościół gruziński, Kościół ormiański). 6-dniowym obradom współprzewodniczyli Jego Eminencja metropolita Damaskinos z Szwajcarii i Jego Eminencja metropolita Bishoy z Damiette. Jego Eminencja metropolita Damaskinos w przemówieniu powitalnym nawoływał uczestników do *pracy w duchu pokory, bratniej miłości i wzajemnego uznania*, tak aby *Pan wiary i Głowa Jego Kościoła* prowadził nas przez Ducha Świętego szybszą drogą ku jedności i wspólnocie.

Uczestnicy spotkania wysłuchali dwóch sprawozdań. Jedno złożyła podkomisja teologiczna, która spotkała się w Centrum Prawosławnym w Chambésy (20-22 września 1990), drugie pochodziło od komitetu kontaktów pastoralnych, który spotkał się w klasztorze Anba Bishoy w Egipcie (31 stycznia – 4 lutego 1990). Uczestnikom przekazano następujące materiały, które były prezentowane podczas spotkania podkomisji teologicznej:

- „Sformułowania i anatemy dogmatyczne ogłoszone przez synody lokalne i ekumeniczne, rozpatrywane w ich kontekście społecznym” – ks. prof. John S. Romanides, Kościół Prawosławny Grecji;

- o „Anatemy i decyzje koncyliarne – dwie kwestie wymagające uregulowania podczas przywracania wspólnoty między Kościołem Prawosławnym a Orientalnymi Kościołami Prawosławnymi” – dr Paulos Mar Gregorios, metropolita Delhi, Prawosławny Kościół Syryjski Wschodu;
- o „Czynniki historyczne a Sobór w Chalcedonie” – o. T. Malaty, Koptyjski Kościół Prawosławny;
- o „Czynniki historyczne a terminologia Soboru w Chalcedonie (451)” – prof. dr Vlassios Phidas, Grecko-Prawosławny Patriarchat Aleksandrii;
- o „Interpretacja dogmatów chrystologicznych dzisiaj” – metropolita Georges Khodr, Grecki Patriarchat Prawosławny Antiochii;
- o „Interpretacja dogmatów chrystologicznych dzisiaj” – biskup Mesrob Krikorian, Ormiański Kościół Apostolski (Eczmiadzyn).

Sześć referatów i dwa sprawozdania podkomisji, wraz ze „streszczeniem wniosków” czwartego nieoficjalnego spotkania w Addis Abebie (1971), które dodano do sprawozdania podkomisji teologicznej, stworzyły podstawę dla naszej intensywnej i przyjaznej dyskusji na temat kwestii i działań, jakie należy podjąć. Komitet redakcyjny, złożony z metropolity Georgesa Khodra, metropolity Paulosa Mar Gregorios, arcybiskupa Keshishiana, arcybiskupa Garimy, ks. prof. Johna Romanidesa, metropolity Matta Mar Eustathiusa (Syria), prof. Ivana Dimitrova (Bułgaria), wraz z prof. V. Phidasem i biskupem Krikorianem jako współsekretarzami, przygotował projekt drugiej uzgodnionej deklaracji i zaleceń wobec Kościołów. Inny komitet redakcyjny, złożony z prof. Papavassiliou (Cypr), biskupa Christoforosa (Czechosłowacja), metropolity Paulosa Mar Gregorios i Liqaseltanata Habtemariama (Etiopia), wraz z o. dr. George Dragasem jako sekretarzem, przygotował projekt zaleceń w kwestiach pastoralnych.

Poniżej zamieszczamy tekst jednomyślnie przyjętej Drugiej Uzgodnionej Deklaracji i Zaleceń dla Kościołów.

Druga Uzgodniona Deklaracja i Zalecenia dla Kościołów

Pierwsza deklaracja na temat chrystologii, która została przyjęta przez Komisję Mieszaną ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Prawosławnym a Orientalnymi Kościołami Prawosławnymi podczas naszego historycznego spotkania w klasztorze Anba Bishoy w Egipcie (20-24 czerwca 1989), stanowi podstawę niniejszej drugiej deklaracji wypowiadającej się na temat naszej wspólnej wiary i wspólnego zrozumienia; zawiera ona również zalecenia w sprawie kroków, które trzeba podjąć, aby nasze obie rodziny kościelne odzyskały swoją wspólnotę w Jezusie Chrystusie, naszym Panu, który modlił się, *aby wszyscy byli jedno*.

1. Obie rodziny uważają zgodnie, że herezja Eutychesa zasługuje na potępienie. Obie rodziny wyznają, że Logos, druga osoba Trójcy Świętej, wyłącznie spłodzony przez Ojca przez wszystkimi czasami i równy z Nim co do istoty, przyjął ciało i narodził się z Marii Panny, Rodzicielki Boga; równy co do istoty z nami, prawdziwy człowiek z duszą, ciałem i rozumem (*nous*); został ukrzyżowany, umarł i został pogrzebany, trzeciego dnia zmartwychwstał z umarłych, wstąpił do swojego niebiańskiego Ojca, gdzie jako Pan całego stworzenia siedzi po prawicy Ojca. Przez zesłanie Ducha Świętego w Zielone Święta ustanowił Kościół jako swoje Ciało. Oczekujemy, że zgodnie z Pismem Świętym pojawi się ponownie w pełnej swojej chwale.
2. Obie rodziny potępiają herezję Nestoriusza i kryptonestorianizm Theodoretę z Cyru. Są zgodne co do tego, że nie wystarczy powiedzieć, że Chrystus jest równy co do istoty ze swoim Ojcem i z nami, i że co do swojej natury jest zarówno Bogiem jak i człowiekiem; konieczne trzeba też powiedzieć, że Logos, który co do swojej natury jest Bogiem, przez swoją inkarnację, gdy wypełnił się czas, stał się co do swojej natury (także) człowiekiem.
3. Obie rodziny są zgodne co do tego, że hipostaza Logosu uległa złączeniu (*synthetos*), gdy Jego boska niestworzona natura z jej naturalną wolą i naturalną energią – którą ma wspólną z Ojcem i Duchem Świętym – połączyła się ze stworzoną naturą ludzką, którą On przyjął i uznał za swoją w inkarnacji – z jej naturalną wolą i naturalną energią.
4. Obie rodziny są zgodne co do tego, że (obie) natury z ich właściwymi energiami i wolami w sposób hipostatyczny i naturalny są z sobą powiązane, i to bez pomieszania, bez zamiany, bez rozłączenia i bez podziału, tak że są one do odróżnienia tylko w myślach (*te theoria mōne*).
5. Obie rodziny są zgodne co do tego, że Ten, Który chce i działa, jest stale jedną hipostazą wcielonego Logosu.
6. Obie rodziny są zgodne co do tego, że odrzucić trzeba te wszystkie interpretacje soborów, które nie znajdują się w pełnej zgodzie z horosem III Soboru ekumenicznego i listem Cyryla Aleksandryjskiego do Jana z Antiochii (433).
7. Prawosławni są zgodni co do tego, że orientalni prawosławni zachowają w dalszym ciągu swoją tradycyjną cyryliańską terminologię „jednej natury wcielonego Logosu” (*mia physis tou Theou Lógou sesarkomené*), gdy uznają podwójną konsubstancjonalność Logosu, którą odrzucił Eutyches. Prawosławni również będą posługiwać się tą terminologią.

Orientalni prawosławni są zgodni co do tego, że prawosławni czynią uprawniony użytek z nauki o dwóch naturach, kiedy uznają, że rozróżnienie dokonuje się „tylko w myślach” (*te theoria móne*). Cyryl interpretował to użycie właściwie w liście do Jana z Antiochii oraz w listach do Acaciusa z Melitene (PG 77, 184-201), Eulogiusa (PG 77, 224-228) i Succensusa (PG 77, 228-245).

8. Obie rodziny przyjmują uchwały pierwszych trzech soborów ekumenicznych, które są naszym wspólnym dziedzictwem. W odniesieniu do czterech następnych soborów Kościoła Prawosławnego prawosławni stoją na stanowisku, że wyżej wspomniane punkty 1-7 są również nauką czterech następnych soborów Kościoła Prawosławnego, podczas gdy orientalni prawosławni uważają to stanowisko prawosławnych jako ich własną interpretację. W takim rozumieniu orientalni prawosławni odpowiadają pozytywnie na tę kwestię. W odniesieniu do nauki VII Soboru ekumenicznego Kościoła Prawosławnego orientalni prawosławni wyrażają zgodny pogląd, że teologia i praktyka kultu ikon, jak nauczał o tym ten sobór, są zasadniczo zgodne z nauką i praktyką orientalnych prawosławnych, stosowaną od dawien dawna na długo przed zwołaniem tego soboru, tak że w tej kwestii nie istnieją żadne różnice poglądów.
9. W świetle przyjętej przez nas deklaracji chrystologicznej, jak również poczynionych wyżej wypowiedzi, uzyskaliśmy teraz pełną świadomość, że obie rodziny stale wiernie przechowywały tę samą autentyczną prawosławną chrystologiczną wiarę i nieprzerwaną kontynuację tradycji apostołskiej także wówczas, gdy terminy chrystologiczne były stosowane przez nie w różny sposób. Ta wspólna wiara i ta nieprzerwana wierność wobec tradycji apostołskiej winny być także w przyszłości podstawą naszej jedności i wspólnoty.
10. Obie rodziny są zgodne co do tego, że anatemy i potępienia, które wypowiedziano w przeszłości i które dzisiaj dzielą nas od siebie, mają być zniesione przez oba Kościoły, tak aby dzięki łasce i mocy Boga można było usunąć ostatnią przeszkodę na drodze do ponownego przywrócenia pełnej jedności i wspólnoty naszych obu rodzin. Poza tym obie rodziny są zgodne co do tego, że zniesienie anatem i potępień można zrealizować tylko w ten sposób, że sobory i ojcowie (Kościoła), którzy pierwotnie zostali ekskomunikowani lub potępieni, nie będą już nosić dalej piętna herezji.

Naszemu Kościołom zalecamy przeto następujące praktyczne kroki:

- o Prawosławni winni znieść wszystkie anatemy i potępienia, które wypowiedzieli w przeszłości przeciw wszystkim orientalno-prawosławnym soborom i ojcom;

- o Orientalni prawosławni winni jednocześnie znieść wszystkie anatemy i potępienia, które wypowiedzieli przeciw wszystkim prawosławnym soborom i ojcom.
- o Sposób znoszenia anatem oba Kościoły winny ustalić indywidualnie.
Ufni w moc Ducha Świętego, Ducha Prawdy, Jedności i Miłości, przekazujemy tę deklarację i te zalecenia naszym czcigodnym Kościołom do informacji i realizacji. Modlimy się, aby ten sam Duch prowadził nas do tej jedności, o którą się modlił i nadal modli nasz Pan.

Zalecenia w kwestiach pastoralnych

Komisja Mieszana ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Prawosławnym a Orientalnymi Kościołami Prawosławnymi podczas spotkania w Centrum Prawosławnym Patriarchatu Ekumenicznego w Chambésy k. Genewy w dniach od 23 do 28 września 1990 r., przyjęła sprawozdanie wspólnego podkomitetu pastoralnego, który spotkał się w klasztorze Anba Bishoy w Egipcie od 31 stycznia do 4 lutego 1990 r. Sprawozdanie było punktem wyjścia dla szerokiej dyskusji nad czterema typami kwestii pastoralnych:

- I. Stosunki między naszymi dwiema rodzinami Kościołów i nasze przygotowanie do jedności.
- II. Stosunki naszych Kościołów z innymi Kościołami chrześcijańskimi i nasze wspólne uczestnictwo w ruchu ekumenicznym.
- III. Nasza wspólna służba wobec świata cierpień, potrzeb, niesprawiedliwości i konfliktów.
- IV. Nasza współpraca w propagowaniu naszej wspólnej wiary i tradycji.

I. Stosunki między naszymi dwiema rodzinami Kościołów

1. Jako wspólna komisja teologiczna czujemy, że potrzebny jest okres intensywnego przygotowania naszych ludzi do uczestnictwa we wprowadzaniu w życie naszych zaleceń i w dziele przywracania wspólnoty naszych Kościołów. W tym celu proponujemy następującą praktyczną procedurę.
2. Ważne jest zaplanowanie wymiany wizyt między zwierzchnikami kościelnymi, prałatami, kapłanami i świeckimi jednej i drugiej rodziny kościelnej.
3. Ważne jest dalsze zachęcanie do wymiany profesorów teologii i studentów uczelni teologicznych prowadzonych przez obie rodziny kościelne, wymiany trwającej od jednego tygodnia do kilku lat.
4. W rejonach, gdzie koegzystują Kościoły obu rodzin, parafie powinny organizować wymienne spotkania grup mężczyzn, kobiet, młodzieży i dzieci, z udziałem

łem kapłanów, spotkania połączone z uczestnictwem w niedzielnym lub świątecznym nabożeństwie eucharystycznym.

5. Publikacje:

- a. Zachodzi potrzeba publikowania w różnych językach naszych Kościołów kluczowych dokumentów Komisji Mieszanej z objaśnieniami; winny to być niewielkie broszury sprzedawane po przystępnej cenie we wszystkich naszych parafiach.
- b. Rzeczą użyteczną byłoby także opublikowanie niewielkich broszur wyjaśniających prostymi słowami – w świetle naszej uzgodnionej deklaracji chrystologicznej – terminologię chrystologiczną i interpretujących różnorodność terminologii, którą posługiwały się różne osoby i grupy na przestrzeni dziejów.
- c. Potrzebna jest książka prezentująca w sposób syntetyczny historię i specyfikę wszystkich Kościołów należących do obu rodzin kościelnych. Winna się ona ukazać we wszystkich językach, jakimi posługują się nasi współwyznawcy, winna też zawierać możliwie dużo rycin i zdjęć.
- d. Potrzebne są niewielkie książeczki napisane przez profesjonalnych historyków Kościoła, które pozwoliłyby lepiej zrozumieć różnice poglądów w V, VI i VII wieku.

6. Obie rodziny Kościołów, o ile jeszcze tego nie uczyniły, powinny uznać wzajemnie ważność udzielonego chrztu. Należy wystrzegać się praktyki ponownego chrzczenia.
7. Kościoły winny zainicjować dwustronne negocjacje dla ułatwienia korzystania z pomieszczeń kościelnych tam wszędzie, gdzie jedna ze stron nie posiada własnego lokalu.
8. Gdzie powstają konflikty między Kościołami obu naszych rodzin, np. (a) gdy małżeństwa pobłogosławione w jednym Kościele zostają anulowane przez biskupa drugiego Kościoła; (b) gdy małżeństwa między członkami obu naszych rodzin zawiera się w jednym Kościele bez uzgodnienia tej czynności z drugim Kościołem; (c) lub gdy powstaje podobna sytuacja w przypadku chrztu dzieci zrodzonych z takich małżeństw – wszędzie tam zainteresowane Kościoły winny zawrzeć dwustronne porozumienia w sprawie procedur obowiązujących aż do momentu, gdy problemy te zostaną ostatecznie rozwiązane w wyniku unii między obu naszymi rodzinami kościelnymi.
9. Kościoły obu rodzin należy zachęcić do przejrzania programów i książek teologicznych, którymi posługują się ich instytucje, i do wprowadzenia niezbędnych uzupełnień i zmian, przyczyniających się do lepszego zrozumienia innej rodziny kościelnej. Powinny również opracować użyteczne programy informujące duchownych i świeckich o kwestiach związanych z unią obu rodzin kościelnych.

II. Stosunki naszych Kościołów z innymi Kościołami chrześcijańskimi w świecie

- 10.** Nasz wspólny udział w ruchu ekumenicznym i nasze zaangażowanie w Światowej Radzie Kościołów wymagają lepszej koordynacji, gdyż tylko wówczas możliwe będzie bardziej skuteczne i owocne szerzenie wiary w kontekście ruchu ekumenicznego, wiary, która niegdyś została przekazana świętym. Możemy odbyć wstępną dyskusję na ten temat podczas VII Zgromadzenia Ogólnego ŚRK w Canberze, Australia, w lutym 1991 r. , jak również w regionalnych i krajowych radach kościelnych. Dzięki temu będziemy mogli wypracować odpowiedni schemat bardziej skutecznej koordynacji naszych wysiłków.
- 11.** Istnieją rozstrzygające kwestie, w których nasze dwie rodziny reprezentują zasadniczą zgodność poglądów; w tych samych kwestiach nasze stanowisko jest rozbieżne ze stanowiskiem Kościoła rzymskokatolickiego i Kościołów protestanckich. Możemy zorganizować niewielkie wspólne konsultacje na temat następujących kwestii:
 - a) pozycja i rola kobiety w życiu Kościoła i nasza wspólna prawosławna odpowiedź na współczesny problem innych wspólnot chrześcijańskich dotyczący ordynacji kobiet na urząd kapłański;
 - b) opieka duszpasterska nad małżeństwami mieszanymi pomiędzy chrześcijanami prawosławnymi (ortodoksyjnymi) i heterodoksyjnymi;
 - c) małżeństwa między chrześcijanami prawosławnymi a członkami innych religii;
 - d) stanowisko prawosławne w sprawie rozwiązania lub unieważnienia małżeństwa, rozwodu i separacji związków małżeńskich;
 - e) aborcja.
- 12.** Trzeba odbyć wspólną konsultację poświęconą palącemu problemowi prozelityzmu i wolności religijnej w celu sformułowania zarysu porozumienia z innymi Kościołami w sprawie postępowania w sytuacjach, gdy pojedyncza osoba lub rodzina prawosławna lub orientalnie-prawosławna pragnie przyłączyć się do innego (katolickiego lub protestanckiego) Kościoła, i vice versa.
- 13.** Należy zwołać specjalną wspólną konsultację na temat teologii i praktyki uniatyzmu w Kościele rzymskokatolickim jako wstęp do dyskusji na ten temat z przedstawicielami tego Kościoła.
- 14.** Musimy odbyć inną wspólną konsultację w celu skoordynowania rezultatów kilku rozmów dwustronnych odbywających się teraz lub toczących się w przeszłości z udziałem Kościołów obu naszych rodzin z innymi Kościołami – katolickimi i protestanckimi.

III. Nasza wspólna służba wobec świata cierpień, potrzeb, niesprawiedliwości i konfliktów

15. Musimy zastanowić się wspólnie, jak najlepiej skoordynować nasze programy pomocy humanitarnej i filantropijnej w kontekście socjoetnicznym naszych środowisk i całego świata. To spowoduje wspólne zajęcie się następującymi problemami:
- a) głód i ubóstwo;
 - b) choroba i cierpienie;
 - c) dyskryminacja polityczna, religijna i społeczna;
 - d) uchodźcy i ofiary wojny;
 - e) młodzież, narkotyki i bezrobocie;
 - f) niepełnosprawni pod względem umysłowym i fizycznym;
 - g) ludzie starzy i sędziwi.

IV. Nasza współpraca w propagowaniu wiary chrześcijańskiej

16. Potrzebne jest nam wspólne działanie w pracy na rzecz misji wewnętrznej wobec naszych wyznawców, np. w dokształcaniu ich w sprawach wiary, w pouczeniu, jak radzić sobie ze współczesnymi niebezpieczeństwami wynikającymi ze współczesnego sekularyzmu, takimi niebezpieczeństwami, jak nowe ruchy religijne, ideologie, materializm, aids, homoseksualizm, pobłażliwość społeczna w sprawach obyczajowych i konsumpcyjnych itp.
17. Trzeba nam również znaleźć właściwą drogę dla współpracy ze sobą i z innymi chrześcijanami w chrześcijańskiej misji w świecie, i to w taki sposób, aby nie podkopać autorytetu i integralności lokalnych Kościołów prawosławnych.

KOMUNIKAT

Komisji Mieszanej ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Prawosławnym a Orientalnymi (Przedchalcedońskimi) Kościołami Prawosławnymi

Chambésy k. Genewy, 1-6 listopada 1993

Z polecenia swoich Kościołów, Wspólna Komisja ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Prawosławnym a Orientalnymi Kościołami Prawosławnymi spotkała się w Ośrodku Prawosławnym Patriarchatu Ekumenicznego w Chambésy k. Genewy (Szwajcaria) w dniach od 1-6 listopada 1993 r.

Oficjalni reprezentanci obu rodzin Kościołów prawosławnych spotkali się w atmosferze modlitewnego oczekiwania na Ducha Świętego i ciepłego, serdecznego, chrześcijańsko-braterskiego nastawienia wobec siebie. Doznali oni w Ośrodku Prawosławnym Patriarchatu Ekumenicznego za pośrednictwem JE metropolity Szwajcarii Damaskinosa, łaskawej i wspaniałomyślnej gościnności patriarchy Bartłomieja.

Uczestnicy, w liczbie 30 osób, przybyli z Albanii, Austrii, Cypru, Czech, Egiptu, Etiopii, Finlandii, Grecji, Indii, Libanu, Polski, Rosji, Rumunii, Syrii, Szwajcarii, USA i Wielkiej Brytanii.

Posiedzeniom plenarnym Wspólnej Komisji przewodniczyli: JE metropolita Damaskinos i metropolita Damiette – Bishoy. JE metropolita Damaskinos objął w przemówieniu wstępnym procedurę, której należy przestrzegać, oraz podkreślił, że *obecne spotkanie Wspólnej Komisji Teologicznej ds. Dialogu między Kościołem Prawosławnym a Orientalnymi Kościołami Prawosławnymi, które odbywa się w pełnym składzie, ma bardzo duże znaczenie nie tylko dla właściwej oceny pracy historyczno-teologicznej naszej Komisji, pracy zakończonej już podczas wcześniejszych spotkań, lecz także dla ułatwienia niezbędnych kościelnych procedur związanych z przywróceniem pełnej wspólnoty.*

Po posiedzeniu wstępnym każda ze stron spotkała się osobno dla przedyskutowania przygotowanych pisemnie tekstów na następujące tematy:

- o Gdzie mieści się po każdej stronie kompetentny autorytet kościelny upoważniony do odwołania anatem i od jakich warunków zależy przywrócenie wspólnoty kościelnej?
- o Anatemy których synodów i jakich osób mogłyby zostać zniesione zgodnie z propozycją paragrafu 10 Drugiej Uzgodnionej Deklaracji?
- o Na czym polega po każdej stronie kanoniczna procedura zmierzająca do zniesienia anatem i przywrócenia wspólnoty kościelnej?
- o Jak możemy rozumieć i urzeczywistnić przywrócenie wspólnoty kościelnej w życiu naszego Kościoła?
- o Jakie konsekwencje kanoniczne i liturgiczne wynikają z pełnej wspólnoty?

Każda strona opracowała sprawozdanie, które trzeciego dnia obrad przedłożono posiedzeniu plenarnemu jako materiał służący wyjaśnianiu i dyskusji. W wyniku wymiany poglądów strona orientalnoprawosławna przedstawiła dokument-odpowiedź, który otworzył drogę dla dalszych dyskusji na plenum. Powołano komitet redakcyjny, w którym stronę orientalnoprawosławną reprezentowali: JE metropolita Damiette – Bishoy, JE metropolita Aleppo – Yohanna Ibrahim i JE abp Mesrob Krikorian, stronę prawosławną natomiast – o. prof. Johannes Romanides, o. Georgios Dragas i prof. Vlassios Phidas. Zadaniem tego komitetu było opracowanie odpowiednich propozycji dla obu rodzin kościelnych w sprawie wzajemnego zniesienia anatem i możliwości przywrócenia pełnej wspólnoty między nimi.

Tekst tych propozycji brzmi następująco:

W nawiązaniu do Uzgodnionej Deklaracji na temat Chrystologii, przyjętej w Klasztorze Anba Bishoy w 1989 r. oraz Drugiej Uzgodnionej Deklaracji w Chambésy w 1990 r., przedstawiciele obu rodzin kościelnych stwierdzają zgodnie, że zniesienie anatem i potępień z przeszłości winno dokonać się w oparciu o fakt, że sobory i ojcowie, których dotyczyły kiedyś te anatemy i potępienia, pozostali w swoim nauczaniu wierni ortodoksji. Zrozumieliśmy, że obie rodziny kościelne zawsze wiernie strzegły tej samej autentycznej ortodoksyjnej doktryny chrystologicznej i nieprzerwanej ciągłości tradycji apostołskiej. Zniesienie anatem powinno dokonać się jednomyślnie i jednocześnie w formie podpisania przez zwierzchników obu stron odpowiednich aktów kościelnych, w których winno znaleźć się także stwierdzenie, że każda strona uznaje pod każdym względem ortodoksyjność strony drugiej.

Zniesienie anatem winno zawierać następujące stwierdzenia:

- a) każda ze stron realizuje natychmiast przywrócenie pełnej wspólnoty;
- b) żadne z potępień soborowych lub personalnych, wymierzonych wzajemnie przeciw sobie, nie ma już zastosowania;
- c) uzgodniony zostanie katalog dyptychów zwierzchników kościelnych, który znajdzie potem zastosowanie w ramach liturgii;
- d) obie strony winny utworzyć komitet liturgiczny w celu zbadania liturgicznych implikacji wynikających z przywrócenia wspólnoty i zaproponowania odpowiednich form koncelebracji;
- e) sprawy jurysdykcji kościelnej należy zostawić Kościołom lokalnym, które uregulują je zgodnie ze wspólnymi zasadami kanonicznymi;
- f) winien powstać komitet teologiczny pod kierownictwem obu współprzewodniczących Wspólnej Komisji ds. Dialogu w celu przygotowania odpowiednich publikacji, w których wyrażone zostanie nasze wspólne rozumienie wiary, które pozwoliło nam przewyciężyć podziały przeszłości oraz w celu koordynowania pracy innych komitetów.

Damaskinos Papandreu
metropolita Szwajcarii
prof. Vlassios Phidas

metropolita Damiette – Bishoy
abp dr Mesrob K. Krikorian

Tłumaczenie na podstawie wersji angielskiej i niemieckiej: *Karol Karski*

DIALOG LUTERAŃSKO-PRAWOSŁAWNY

Wprowadzenie historyczne

Pierwsze kontakty między Światową Federacją Luterąską a Patriarchatem ekumenicznym Konstantynopola miały miejsce w 1967 r. Wówczas zrodził się plan podjęcia dialogu teologicznego. IV Konferencja Ogólnoprawosławna w Chambésy k. Genewy w 1968 r. wypowiedziała się na rzecz utworzenia wspólnej komisji. Od tego momentu idea dialogu luterąsko-prawosławnego nie uległa już zapomnieniu. W marcu 1974 r. odbyła się w Strasburgu konsultacja luterąsko-prawosławna. Zalecono kontynuowanie wzajemnych wizyt. Federacja udzielała poparcia utworzeniu ośrodka dokumentacji prawosławnej na Uniwersytecie w Erlandze (RFN)¹.

Przełomowe znaczenie dla utworzenia wspólnej komisji luterąsko-prawosławnej miało formalne zaproszenie do podjęcia międzynarodowego dialogu, jakie w 1977 r. wystosował Patriarchat ekumeniczny². Rok później ŚFL mianowała 14 luterąskich członków komisji. Po trzech spotkaniach przygotowawczych, w 1981 r. odbyło się pierwsze posiedzenie Wspólnej Komisji Prawosławno-Luterąskiej³. Odtąd spotykała się ona w odstępach dwu-trzyletnich. Ostatnie, dziesiąte posiedzenie odbyło się na początku listopada 2000 r. w Damaszku (Syria). Plo-nem dotychczasowej pracy jest sześć krótkich tekstów: „Objawienie Boże” (1985), „Pismo Św. i Tradycja” (1987), „Kanon i inspiracja Pisma Świętego” (1989), „Sobory ekumeniczne a autorytet Kościoła i w Kościele” (1993)⁴, „Rozumienie zbawienia w świetle soborów ekumenicznych” (1995)⁵, „Zbawienie, łaska, usprawiedliwienie i współdziałanie [synergia]” (1998)⁶, „Misterium Kościoła. Słowo i sakramenty (misteria) w życiu Kościoła” (2000)⁷.

¹ J. H. Schjorring i in. (red.), Vom Weltbund zur Gemeinschaft. Geschichte des Lutherischen Weltbundes 1947-1997, Hannover 1997, s. 239.

² Orthodoxe Kirche schlägt Dialog auf Weltebene vor, LWI 1977 nr 5.

³ Positiver Auftakt des internationalen Dialogs mit der Orthodoxie, LWI 1981 nr 37.

⁴ Polski przekład: Sobory ekumeniczne a autorytet Kościoła i w Kościele. Oświadczenie Wspólnej Komisji Luterąsko-Prawosławnej (Sandbjerg, Dania, 10 lipca 1993), SiDE 1994, nr 2, s. 83-85.

⁵ SiDE 1996, nr 1, s. 138n.

⁶ Tamże, 1999, nr 1, s. 151.

⁷ Polski przekład tamże, 2001, nr 1, s. 124-126.

OBJAWIENIE BOŻE

Oświadczenie Wspólnej Komisji Luterańsko-Prawosławnej

Alletown/PA, USA, 23-30 maja 1985

- I (1).** Bóg, którego nikt nigdy nie widział (J 1, 18), objawia się człowiekowi w historii przez swoje Słowo i swoją moc (*ergeiai*). To objawienie Boga, rozpoczynające się stworzeniem świata (Dz 14, 15-17), znajdzie uwieśnienie w Jego dziele zbawczym (*oikonomia*) w Chrystusie, wylaniu Ducha Świętego i w obietnicy nowego stworzenia.
- (2).** Trójjedyny Bóg, w którego wierzymy i którego wyznajemy, objawił swoją boską mądrość i swoją łaskawą wolę w swoim dziele zbawczym, które ukazuje Go nam jako Stworzyciela, Zbawiciela, Dokończyciela i jako Tego, który w przyszłości osądzi całą ludzkość. Obietnica Boża w Starym Testamencie, gdy wielokrotnie i wieloma sposobami przemawiał do ojców przez proroków (Hbr 1, 1), i jej wypełnienie w Jezusie Chrystusie przedstawiają nie tylko historię objawienia Bożego, lecz również historię zbawienia ludzkości. Objawienie jest Słowem Boga i Słowem o Bogu; zarazem jest ono Słowem, w którym chodzi o przeznaczenie i zbawienie wszystkich ludzi.
- (3).** Bóg osobiście ratuje ludzi ze stanu zagubienia i wyobcowania od Niego, prowadząc ich do prawdziwego życia w nowym stworzeniu (2 Kor 5, 17). Jądrym Jego dzieła zbawczego jest poselstwo Jego Syna, który *dla nas ludzi i dla naszego zbawienia zstąpił z nieba i przyjął ciało za sprawą Ducha Świętego z Marii Panny i stał się człowiekiem. Został ukrzyżowany, zmartwychwstał do nowego życia według Pisma, i wstąpił do nieba, siedzi po prawicy Ojca. Przez wywyższonego Pana Ojciec wylewa Ducha Świętego na swój lud i tak doprowadza do końca swoje objawienie. Ten sam Duch Święty, który mówił przez proroków, działa skutecznie w posłannictwie (*kerygma*) apostołskim, uwielbiając Syna i zapewniając wszystkim wierzącym poznanie zbawienia (J 14, 13-16) aż do momentu, gdy nastąpi spełnienie wszystkich obietnic w królestwie Bożym w dniu Sądu Ostatecznego.*
- II (4).** Objawienie Boga w Jezusie Chrystusie urzeczywistnia się w Kościele i przez Kościół jako Ciało Chrystusa. Tajemnica zbawcza Wielkanocy i Zielonych Świątek przyczyniła się do założenia Kościoła Nowego Testamentu, w którym objawienie bywa dalej przeżywane, zwiastowane i przekazywane. Duch Święty troszczy się o życie i wzrost Kościoła aż do Dnia Sądu Ostatecznego przez zwiastowanie Ewangelii uwzględniające bogactwo tradycji

apostolskiej oraz przez dalsze jej podawanie z miejsca na miejsce i z pokolenia na pokolenie nie tylko w słowach, lecz przez całe życie Kościoła.

- (5). Księgi Pisma Świętego są inspirowanym i autentycznym wyrazem objawienia Bożego jak również doświadczenia Kościoła w odniesieniu do jego początków. W trwającym doświadczeniu Kościoła dotyczącym jego życia w Chrystusie, w wierze, miłości i posłuszeństwie ludu Bożego, obejmującym też jego życie kultowe, Pismo Święte staje się żywą księgą objawienia, z którą nie może stać w sprzeczności posłannictwo (*kerygma*), dogmat i życie Kościoła. Ponieważ dzięki przewodnictwu Ducha Świętego dogmat Kościoła jest zgodny z Pismem Świętym, przeto dogmat staje się sam nie podlegającym zmianie świadectwem prawdy objawienia. Tak więc pod przewodnictwem Ducha Świętego objawienie Boże w Kościele jest żywe przez Pismo Święte i Świętą Tradycję.
- (6). *Święte i inspirowane przez Boga Pisma wystarczają do przedstawienia prawdy, lecz mimo to istnieje też wiele ksiąg naszych błogosławionych nauczycieli, które w tym celu zostały napisane; kto po nie sięgnie, ten znajdzie w nich właściwą interpretację Pisma Świętego* (Atanazy, *Contra gent.* 1,3; PG 25, 4).

PISMO I TRADYCJA

Oświadczenie Wspólnej Komisji Luterańsko-Prawosławnej

Akademia Prawosławna na Krecie, 27 maja – 4 czerwca 1987

1. Boskie objawienie zbawczego działania (*oikonomia*) Boga w Starym i Nowym Testamencie, dokonane w osobie Jezusa Chrystusa, zostaje przekazane światu przez działanie Ducha Świętego. To działanie zbawcze Boga przez Syna w Duchu Świętym jest istotą Ewangelii (*euangelion*) zbawienia.
2. Słowo Boże, które obwieszczono prorokom, zostaje nam objawione przez inkarnację, życie i nauczanie, pasję, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie Jezusa Chrystusa, jak i przez zesłanie Jego Ducha w Zielone Świątki. Wszystkimi tymi sposobami Jezus Chrystus spowodował i zapewnił jedność testamentów i kontynuację złożonego raz na zawsze daru swojego Ciała i swojej Krwi dla naszego zbawienia, jak również swoją trwałą obecność wśród nas aż do końca czasów. Dlatego Ewangelia zbawienia, poświadczona w Piśmie Świętym, nie jest tylko mówieniem o Bogu, lecz hipostatycznym Słowem Boga, które stało się człowiekiem. Ta Ewangelia zbawienia, która przez działanie Ducha Świętego zostaje nam przekazywana przez Kościół aż do końca czasów, jest Świętą Tradycją.

3. Święta Tradycja jest autentycznym wyrazem objawienia Bożego w żywym doświadczeniu Kościoła jako ciele wcielonego Boga. Przez działanie Ducha Świętego Kościół za pomocą swoich sakramentów i swojego życia duchowego przekazuje dalej tę Ewangelię o naszym zbawieniu. Dlatego apostołska wiara nie jest tylko jej proklamacją, lecz sama jest „wcieloną” wiarą (Hbr 11,1; por. *enhypostatos pistis*, Maksym Wyznawca, *Quaestiones 25: PG 90, 336D*) w Kościele.
4. Ewangelia (*euangelion*) zbawienia jest treścią Świętej Tradycji, zachowanej, poświadczonej i podawanej dalej w Piśmie św., życiu świętych wszystkich epok i w tradycji koncyliarnej Kościoła.
5. Kościoły prawosławne i luterańskie mają tę samą Biblię, która obejmuje Stary i Nowy Testament, ale dziesięć ksiąg Starego Testamentu ma w naszych Kościołach różną moc obowiązującą; chodzi tu o Księgę Judyty, I Ezdrasza, I, II i III Machabejską, Tobiasza, Mądrości Syracha, Mądrości Salomona, Barucha i List Jeremiasza. W przyszłości będziemy musieli się zająć bardziej szczegółowo problemem kanonu.
6. To jest ten sam Trójjedyny Bóg, który objawia się w Starym i w swojej pełni w Nowym Testamencie. Stary Testament zawiera boską bezwarunkową obietnicę zbawienia, Nowy Testament jej spełnienie w Chrystusie przez Ducha Świętego. Oba testamenty objawiają Boskie osądzenie grzechu wewnątrz i na zewnątrz ludu Bożego oraz Boską łaskę zbawienia w Chrystusie. Ponieważ Pismo Święte jest dziełem Ducha Świętego, przeto kryterium dla jego właściwego zrozumienia jest sam Jezus Chrystus obecny w życiu i nauczaniu jednego, świętego, katolickiego i apostołskiego Kościoła.
7. Objawienie Boga, również w Piśmie Świętym, przewyższa wszelki werbalny sposób jego wyrażania. Jest ono ukryte przed wszelkim stworzeniem, zwłaszcza przed grzesznym człowiekiem (*palaios anthropos*). Prawdziwy sens Pisma może być objawiony tylko przez Ducha Świętego w żywym doświadczeniu zbawienia, tak jak urzeczywistnia się ono za pośrednictwem życia chrześcijańskiego w Kościele. To katolickie doświadczenie zbawienia w Kościele jest zarazem jedynym autentycznym wyrazem prawdziwego rozumienia Słowa Bożego.
8. Święta Tradycja jako ustawiczne działanie Ducha Świętego w Kościele dochodzi do głosu w całym życiu Kościoła. Uchwały soborów ekumenicznych i synodów lokalnych Kościoła, nauczanie świętych ojców, teksty i rytury liturgiczne są szczególnie ważnymi i autorytatywnymi przejawami różnorodnego działa-

nia Ducha Świętego. Jednak nie każdy synod, który uważa się za prawowierny, nie każda nauka autora kościelnego, nie wszystkie ryty są wyrazem Świętej Tradycji; są one takimi tylko wówczas, gdy zostały przyjęte przez cały Kościół. W przeciwnym razie są to tylko tradycje ludzkie bez obecności Ducha Świętego. Z tego powodu bardzo ważny i wymagający dalszych studiów jest problem kryteriów służący ustaleniu istnienia Świętej Tradycji w tradycjach kościelnych.

9. Dlatego takie decyzje kościelne, które zostały przyswojone przez Kościół powszechny jako prawdziwe sformułowania intencji Pisma Świętego, mogą zostać uznane ze swej strony jako autentyczne kryteria wiary i wyznania Kościoła (por. Wincenty z Lerynu, *Commonitorium* 2,3: PL 50, 640). Definicje doktrynalne Kościoła, wyznające wiarę w Trójcę Świętą i działanie zbawcze Boga w Jezusie Chrystusie przez Ducha Świętego, są wytycznymi, które służą obronie prawdy przed fałszem. Kościół tajemnicę objawienia Bożego przekazuje dalej przez zwiastowanie, wyznanie wiary i własne życie w Chrystusie. Wypowiedzi doktrynalne Kościoła są zakorzenione w jego całym życiu duchowym i jednocześnie są uformowane pod jego wpływem. Św. Bazyli Wielki, mając na myśli Pismo Święte i Świętą Tradycję, zapewnia: *...obie wielkości w odniesieniu do prawdziwej wiary mają tę samą wartość* (Bazyli Wielki, *De spiritu sancto*, 27,66: PG 32, 188A).

W innym miejscu św. Bazyli argumentuje na rzecz doksolologicznego zwrotu *Chwała niech będzie Ojcu i Synowi* (*he doxa koine Patri kai Hyio*) najpierw w oparciu o pewnych Ojców; potem kontynuuje: *Ale nie wystarcza nam, że jest to tradycja Ojców. Gdyż również oni kierowali się intencją Pisma Świętego, gdy swoje zasady czerpali z jego świadectw, o czym krótko przedtem wspominaliśmy* (Bazyli Wielki, *De spiritu sancto*, 7,26: PG 32,96).

10. Funkcją Pisma Świętego nie jest podrywanie autorytetu Kościoła, Ciała Chrystusa, lecz służba na rzecz autentyczności żywego doświadczenia Kościoła, aby dzięki temu Święta Tradycja była strzeżona przed wszelkimi próbami fałszowania prawdziwej wiary (por. Hbr 4,12 i in.).

11. W odniesieniu do relacji między Pismem św. a Tradycją, to przez stulecia wydawało się, że w tej kwestii istnieje wielka różnica między nauką prawosławną i luterańską. Prawosławni z zadowoleniem przyjmują zapewnienie teologów luterańskich, że intencją zwrotu *sola scriptura* było zawsze wskazywanie na objawienie Boże, działanie zbawcze Boga w Chrystusie w mocy Ducha Świętego a więc na Świętą Tradycję Kościoła, jak ją ten dokument opisuje, i że zwrot ten jest skierowany przeciw tradycjom ludzkim, które zaciemniają autentyczną naukę Kościoła.

12. Wskazywać na Pismo oznacza wskazywać na Ewangelię zbawienia, na Chrystusa i dlatego na Świętą Tradycję, która jest życiem Kościoła, tak że Pismo staje się kryterium autentyczności Świętej Tradycji; w ten sposób zostaje podkreślona jedność i katolickość Kościoła ku radosnemu wspólnemu wielbieniu Trójjedynego Boga.

KANON I INSPIRACJA PISMA ŚWIĘTEGO

Oświadczenie Wspólnej Komisji Luterańsko-Prawosławnej,

Bad Segeberg, 1-7 września 1989

1. Pismo Święte jest wielkim skarbem Kościoła i służy jako norma jego wiary i życia. Stary Testament poświadcza samoobjawienie Trójjedynego Boga, który przemawiał do ojców przez proroków (Hbr 1,1). Poświadcza on Boże czyny wyzwolenia i sądu, Boże żądania wiernego posłuszeństwa i Jego obietnicę, że przyjdzie Zbawiciel świata. Nowy Testament poświadcza, że Bóg, Ojciec, posłał swojego Syna na świat, aby stał się człowiekiem, urodzonym z Marii Panny (Łk 1, 30-31; Ga 4, 4), i że wskrzesił Go z umarłych w mocy Ducha Świętego (Rz 1, 3). W ten sposób Trójjedyny Bóg otworzył wszystkim wierzącym z wszystkich narodów drzwi do życia wiecznego. Jeden Kościół z Żydów i pogan, zgromadzony w Duchu Świętym jako Ciało Chrystusa, przyjął pisma hebrajskie, które św. Paweł nazwał *Starym Przymierzem* lub *Starym Testamentem* (2 Kor 3, 14) albo *Pismami Świętymi* (Rz 1,2; por. *Pismo*, J 2, 22; Dz 8,32; *Pisma*, Mk 12, 24; 1 Kor 15, 3.4), a w późniejszym okresie ustalił kanon ksiąg Nowego Testamentu. Stary i Nowy Testament tworzą wspólnie Pismo Święte, Biblię Kościoła.

A. Kanon Pisma Świętego

2. Biblią naszego Pana Jezusa Chrystusa i Jego apostołów było Pismo Święte Izraela (por. Łk 4, 16-21). Obejmowało ono Prawo i Proroków, zawierało też inne pisma, jak Psalmy, które pośród tych pism cieszyły się całkiem szczególnym autorytetem. Tak więc Kościół od początku posiadał mocne wspólne jądro kanonu Starego Testamentu. W kwestii włączenia pewnych pism pochodzenia żydowskiego istniały różne paralelne zwyczaje w Kościele. Sobór z roku 691/2 (Quinisextum) usankcjonował różne obyczaje Kościołów lokalnych, wśród nich kanon krótki, kanon średni i kanon wszechobejmujący.
3. Zgodnie ze wspólną wiarą Kościoła, objawienie Boga w Pismach Świętych Starego Testamentu zmierza ku inkarnacji Jego Syna, Jezusa Chrystusa, który

został ukrzyżowany i powstał z umarłych ze względu na nasze zbawienie. Kościół naucza, że Syn Boży już przed swoją inkarnacją był objawicielem dla proroków (1 Kor 10,4; J 8, 58). Dzieło zbawcze Trójjedynego Boga (*oikonomia*) dopełnia się w wylaniu Ducha Świętego w Zielone Świąta i w zgromadzeniu Kościoła (Dz 2, 1.17), który czeka na spełnienie. Tradycje dotyczące wcielonego Pana i poselstwo apostołów zostały połączone z Pismami Świętymi Izraela jako ich wypełnienie i spełnienie (Hbr 10-11; 2 Kor 3, 3-18). Te nowe Pisma, będące odzwierciedleniem ustnej tradycji apostoelskiej, stały się Nowym Testamentem.

4. Początek kanonu nowotestamentowego sięga czasów apostoelskich. Jego podstawowe części składowe zostają ustalone pod koniec drugiego stulecia; są to: cztery Ewangelie, Dzieje Apostolskie, listy apostoła Pawła i wielkie listy katolickie. Kościół ustalił kanon, gdyż w tych pismach usłyszał objawienie Boże w autentycznym głosie apostołów jako powołanych świadków Jezusa Chrystusa. Później poprzez synody wyznaczył on dokładne granice Nowego Testamentu.
5. Uznanie Pism Świętych Starego i Nowego Testamentu, Biblii chrześcijańskiej, jest jedną z najważniejszych decyzji Kościoła na jego drodze od Zesłania Ducha Świętego do Sądu Ostatecznego. Wierzymy i uczymy wspólnie, że Kościołem przy podejmowaniu tej decyzji kierował Duch Święty.
6. Wczesny Kościół rozpoznał w tych pismach prorocką obietnicę i pierwotne orędzie apostoelskie, z którego Kościół żyje, uznał też ich normatywny autorytet. W sprawie kanoniczności ksiąg Pisma Świętego rozstrzygnął ostatecznie konsens Kościoła pod przewodnictwem Ducha Świętego. Konsens ten zachowuje dla nas swą ważność niezależnie od tego, do jakiej oceny mogłyby dojść dzisiejsze badania historyczne w sprawie autorstwa poszczególnych pism. W kwestii zawartości kanonu nowotestamentowego nie występują między naszymi Kościołami żadne różnice.
7. Stary Testament obejmuje 39 ksiąg kanonicznych: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Jozuego, Sędziów, Rut, I Królewska (I Samuela), II Królewska (II Samuela), III Królewska (I Królewska), IV Królewska (II Królewska), I Kronik, II Kronik, II Ezdrasza (Ezdrasza), Nehemiasza, Estery, Psalmów, Joba, Przypowieści Salomona, Kaznodziei Salomona, Pieśń nad Pieśniami, Izajasza, Jeremiasza, Treń Jeremiasza, Ezechiela, Daniela, Abdiasza, Joela, Jonasza, Amosa, Ozeasza, Micheasza, Nahuma, Sofoniasza, Habakuka, Aggeusza, Zachariasza, Malachiasza; do tej liczby dochodzi dziesięć ksiąg o nazwie *anagignoskomena* (zwane także księgami „deuterokanonicznymi”), które odpowiadają luterzańskim „apokryfom”; w tradycji prawo-

sławnej są to następujące księgi: Judyty, I Ezdrasza, I Machabejska, II Machabejska, III Machabejska, Tobiasza, Eklezjastyk (Jezusa Syracha), Mądrości Salomona, Barucha i List Jeremiasza⁸.

8. Nowy Testament obejmuje 27 pism: Mateusza, Marka, Łukasza, Jana, Dzieje Apostolskie, Rzymian, I Koryntian, II Koryntian, Galacjan, Efezjan, Filipian, Kolosan, I Tesaloniczan, II Tesaloniczan, I Tymoteusza, II Tymoteusza, Tytusa, Filemona, Hebrajczyków, Jakuba, I Piotra, II Piotra, I Jana, II Jana, III Jana, Judy, Objawienie Jana.
9. Mamy wspólne Pismo Święte. Czytamy je podczas naszych nabożeństw, posługujemy się nim w katechezie. Podczas liturgii czytanie Ewangelii jest zawsze konkluzją i punktem kulminacyjnym w ramach prezentacji tekstów biblijnych. Jezus Chrystus jest jądrem Pisma Świętego, kluczem do jego zrozumienia, Tym, który spełnia wszystkie obietnice Boga.
10. Kościół od początku dysponował hebrajskim i greckim tekstem Starego Testamentu. Nowy Testament został napisany w języku greckim. Kościół przekładał stale na nowo Pismo Święte na języki wielu narodów. Liczne języki, w których to jedno Pismo Święte występuje, wyrażają życie jednego Kościoła w wielu językach i kulturach. Również w tym uwydatnia się, że kanon Pisma Świętego jest szczególnym owocem życia Kościoła i szczególnym dla niego darem.

B. Inspiracja Pisma Świętego

11. Pismo Święte powiada: *Całe Pismo przez Boga jest natchnione i pożyteczne do nauki, do wykrywania błędów, do poprawy, do wychowywania w sprawiedliwości, aby człowiek Boży był doskonały, do wszystkiego dobrego dzieła przygotowany* (1 Tm 3, 16n). – *Wszelkie proroctwo Pisma nie podlega dowolnemu wykładowi, albowiem proroctwo nie przychodziło nigdy z woli ludzkiej, lecz wypowiadali je ludzie Boży, natchnieni Duchem Świętym* (1 P 1, 20n). Mówienie o inspiracji (*theopneustia*) Pisma Świętego oznacza mówienie o dziele Ducha Świętego. Gdy chrześcijanie oświadczają, że Pismo jest

⁸ Pisma wyznaniowe Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego nie zawierają wykazu ksiąg biblijnych, ponieważ Reformacja przyjęła kanon Pisma Świętego jako wielkość oczywistą. Zgodnie z tym stanowiskiem nie istnieje też ustalona dla wszystkich Kościołów luterańskich zawartość kanonu starotestamentowego. W przekładzie Marcina Lutra, który stał się miarodajny dla niemieckiego obszaru językowego, następujące księgi i teksty jako pożyteczne i warte przeczytania zostają zaliczone do apokryfów (przy czym tutaj to określenie nie ma na myśli pism odrzuconych przez Kościół): Judyta, Mądrość Salomona, Tobiasz, Jezus Syrach, Baruch, I Machabejska, II Machabejska, dodatki do Estery, Zuzanna, Bel i smok, Modlitwa Azariasza, Pieśń trzech młodzieńców, Modlitwa Manassesza.

inspirowane, czynią wypowiedź o drodze, którą obrał Bóg, aby działać wśród swojego ludu. Pismo Święte jest jednym z środków, za którego pośrednictwem Duch Święty daje świadectwo prawdzie oraz inspirowanie i podtrzymuje wiarę wierzących.

12. Kwestia inspiracji ksiąg Pisma Świętego prowadzi nas z powrotem do działalności Ducha Świętego przy ich powstawaniu, a więc do inspiracji autorów, i wskazuje z góry na działanie tego samego Ducha w Kościele, który uczy rozumieć Pismo a wierzących prowadzi do obranego celu.
13. Według świadectwa apostołów i nauki ojców tym celem jest współuczestnictwo w chwale Bożej: *...a których usprawiedliwił, tych i uwielbił* (Rz 8, 30; por. 1 J 3, 2). Tematem wszelkiego Bożego objawienia jest to, że sam Trójjedyny Bóg ratuje swoje stworzenie z zagubienia i wyobcowania, prowadząc je do prawdziwego życia. Pismo Święte jest inspirowanym przez Boga i kanonicznym świadectwem objawienia, które jednak samo przekracza wszelkie możliwości pojmowania i ekspresji. Pismo Święte jako poświadczenie objawienia jest Słowem Bożym. Inspiracją jest działanie Ducha Świętego w autorach Pisma Świętego, którzy dzięki temu w sposób bezbłędny dają świadectwo objawieniu (J 5, 39) o Bogu i Jego drogach i środkach służących ratowaniu ludzi. Dlatego autorzy Pisma Świętego opisują drogi Boga z Jego stworzeniem i ludem, poświadczając przez to chwałę Bożą, która jest ukryta przed oczami niewierzących. Dzięki Duchowi Świętemu przychodzi inspiracja z doświadczenia objawienia chwały Bożej. Bóg objawia swoją chwałę prorokom Starego Testamentu, apostołom i prorokom Nowego Przymierza (Ef 2, 20; 3,5). Ważna jest przy tym konstatacja, że gloryfikacja jest nierozłącznie związana z krzyżem i cierpieniem nie tylko w przypadku naszego Pana Jezusa Chrystusa (J 12, 23n. 32), lecz także w przypadku tych, którzy Go naśladowali (Ga 2, 19n). Gloryfikacja jest przemianą i odnową całego człowieka (Rz 12, 2). Uppełnomocniła ona autorów Pisma Świętego do zwiastowania i spisywania Słowa Bożego.
14. Prorocy, apostołowie i święci, którzy doświadczyli i poświadczyli w Piśmie Świętym chwałę Bożą, wypowiadają prawdę o Bogu i drogach prowadzących do wspólnoty z Nim. Apostoł Paweł pisał: *Człowiek zaś duchowy (...) sam zaś nie podlega niczyjemu osądowi. „Bo któż poznał myśl Pana? Któż może go pouczać?”* (Iz 40, 13). *Ale my jesteśmy myśli Chrystusowej* (1 Kor 2, 15n). Teologowie prawosławni i luterańscy są zgodni co do tego, że nie ma żadnego podobieństwa lub analogii pod względem bytu (*analogia entis*) między Bogiem a stworzeniem, aczkolwiek to co stworzone jest zależne od Boga. Dlatego też św. Grzegorz Teolog pisał: *Nieemożliwe jest wyrażenie Boga, lecz o wiele trudniej jest Go pojąć* (*Oratio Theologica* 2,4: PG 36, 29).

15. Ci, którzy doświadczyli chwały Bożej, której nie da się wyrazić w słowach ani ująć w myślach, są w posiadaniu inspiracji umożliwiającej zastosowanie wyrażenia i myśli języka ogólnego, aby ułatwić innym to samo doświadczenie. Św. Paweł pisze: *A ponieważ jesteście synami, przeto Bóg zesłał Ducha Syna swego do serc waszych, wołającego: Abba, Ojczy!* (Ga 4, 6). To wejście Ducha do serc jest normalną formą inspiracji dokonującą się w wierzących (Rz 8, 14-17. 26n). Duch Święty sprawia to przez kazanie, nauczanie i życie tych, którzy już wcześniej doświadczyli inspiracji (Rz 10, 13-15; 1 Kor 4, 16; 11, 1).
16. Epoka starotestamentowa przygotowała drogę do przyjęcia inkarnacji Syna Bożego przez tradycję prorocką, reprezentowaną przez Jana Chrzciciela, Marię, Matkę Bożą, innych wierzących, którzy znaleźli swoje miejsce we wcześniejszej wspólnocie chrześcijańskiej. Chrystus objawił się sam jako Ten, który z natury dzieli tę samą chwałę z Ojcem, czemu dał wyraz przez swoje nauczanie, cuda a zwłaszcza przez objawienie swojej chwały w chrzcie i przemienieniu, ukrzyżowaniu, zmartwychwstaniu, wniebowstąpieniu i przez Zesłanie Ducha Świętego. Dzięki temu ostatniemu wydarzeniu Kościół stał się Ciałem Chrystusa i w tym charakterze jest wprowadzany do wszelkiej prawdy.
17. Wzajemne przenikanie objawienia i inspiracji, którego uwieńczeniem było Zesłanie Ducha Świętego, znajduje kontynuację w życiu Kościoła. W życiu Kościoła chrześcijanie, którzy są *świątynią Ducha Świętego* (1 Kor 6, 19) i dlatego członkami Ciała Chrystusowego, zostają prowadzeni do całej prawdy, doświadczając gloryfikacji zgodnie z modlitwą, którą nasz Pan wznosił do Ojca: *Ojczy! Chcę, aby ci, których mi dałeś, byli ze mną, gdzie Ja jestem, aby oglądali chwałę moją, którą mi dałeś, gdyż umiłowałeś mnie przed założeniem świata* (J 17, 24).
18. Wyrażenia i myśli autorów biblijnych na temat Boga są objęte inspiracją, gdyż są nieomylnym drogowskazem ku wspólnocie z Bogiem. Ale autorzy nie otrzymali żadnej inspiracji w sprawie prawd stworzonych poza tą jedną, że Bóg według swojej woli stworzył świat z niczego (*ex nihilo*). Również ludzkie słowa Chrystusa są drogowskazem wiodącym do zielonoświątkowej gloryfikacji, lecz same nią nie są, ponieważ Boga objawiającego się w chwale nie da się ani ująć w myślach, ani wyrazić w słowach. Dlatego Pisma Świętego nie da się wykorzystać jako substytutu badań naukowych. Niektóre księgi biblijne zostały napisane przez takich autorów, którzy sami doznali gloryfikacji, podczas gdy inne księgi zostały napisane o nich lub o wydarzeniach historycznych.
19. Autentycznymi interpretatorami Pisma Świętego są ludzie, którzy mieli to samo doświadczenie objawienia i inspiracji w Ciele Chrystusa, jakie w swo-

im czasie było udziałem pisarzy biblijnych. Dlatego dla autentycznego rozumienia konieczne jest to, aby każdy, kto Biblię czyta lub jej słucha, był inspirowany przez Ducha Świętego. Prawosławni wierzą, że taka autentyczna interpretacja jest służbą ojców Kościoła, która w sposób szczególny dochodzi do głosu w decyzjach soborów ekumenicznych. Luteranie zgadzają się zasadniczo z tym poglądem. Luterańskie księgi wyznaniowe zapewniają, że nikt nie może wierzyć w Jezusa Chrystusa na podstawie własnego rozumu lub zdolności, lecz że Duch Święty jest Tym, który wierzących powołuje, gromadzi i oświeca przez Ewangelię. W podobny sposób powołuje, gromadzi i oświeca cały Kościół na ziemi, utrzymując go w jednej prawdziwej wierze w jedności z Jezusem Chrystusem (Luter, *Mały Katechizm*).

Tłumaczenie na podstawie wersji angielskiej i niemieckiej: *Karol Karcki*

DIALOG ANGLIKAŃSKO-LUTERAŃSKI

Porto Alegre, Brazylia, 11-14 maja 2002

Członkowie Międzynarodowej Grupy Roboczej Anglikańsko-Luterańskiej podczas trzeciego i zarazem ostatniego spotkania opracowali raport końcowy „Growth in Communion”, który zostanie przedłożony do akceptacji gremiom decyzyjnym Światowej Federacji Luterańskiej (ŚFL) i Wspólnoty Kościołów Anglikańskich (WKA). Gospodarzem ostatniego spotkania tej rundy dialogu była WKA wraz Episkopalnym Kościołem Anglikańskim Brazylii.

Międzynarodowa Grupa Robocza została utworzona w 1998 r. przez ŚFL i WKA, należeli do niej członkowie obu wspólnot kościelnych. Jej zadaniem było obserwowanie rozwoju i postępów w stosunkach anglikańsko-luterańskich w różnych regionach świata oraz ocenianie znaczenia procesów regionalnych dla poprawy stosunków między obydwoma wspólnotami kościelnymi na płaszczyźnie światowej.

Podczas pierwszego posiedzenia w Alexandrii (Wirginia, USA) w lutym 2000 r. członkowie grupy roboczej ustalili, jakie zagadnienia dotyczące zasad i praktyki współżycia międzykościelnego i ekumenicznego wymagają dalszego zbadania.

Podczas kolejnego spotkania w marcu 2001 r. w Skálhóld (Islandia) uczestnicy zajęli się kwestią pogodzenia ze sobą porozumień, jakie anglikanie i luteranie osiągnęli w dialogach regionalnych. Wysłuchano też sprawozdań z różnych regionów świata.

Międzynarodowy dialog anglikańsko-luterański jest prowadzony w różnych formach od 1970 r. Do najważniejszych dokumentów, powstałych w wyniku tego dialogu, należą: tzw. „Raport z Niagary” (1987), który zajmuje się posłannictwem Kościoła i rolą urzędu z mocy ordynacji, oraz „Diakonat jako szansa ekumeniczna” (1995).

Na płaszczyźnie krajowej i regionalnej zauważyć się dają od kilku lat procesy prowadzące do trwałych form wspólnoty kościelnej między Kościołami anglikań-

skimi i luteranskimi. I tak Kościół Anglii i Kościół Ewangelicki w Niemczech zawarły porozumienie znane jako Wspólna Deklaracja Miśnieńska (1988), która wprowadziła częściową wspólnotę kościelną. Pełną wspólnotę między brytyjskimi i irlandzkimi Kościołami anglikańskimi a Kościołami luteranskimi Skandynawii i państw nadbałtyckich wprowadzono w 1996 r. na podstawie Wspólnej Deklaracji z Porvoo. Dalsze porozumienia to Wspólna Deklaracja z Reuilly (1999) między brytyjskimi i irlandzkimi Kościołami anglikańskimi a francuskimi Kościołami luteranskimi i reformowanymi; deklaracja „Called to Common Mission” podpisana przez Kościół Episkopalny w USA i Kościół Ewangelicko-Luteranski w Ameryce (2000) i tzw. Deklaracja z Waterloo, której sygnatariuszami były Kościół Anglikański i Kościół Ewangelicko-Luteranski w Kanadzie (2001). Dyskusje na temat porozumień anglikańsko-luteranskich mają dziś również miejsce w Australii, Brazylii i Afryce.

Dziewiąte Zgromadzenie Ogólne ŚFL w Hongkongu (1997) i Konferencja Biskupów Anglikańskich w Lambeth (1998) udzieliły poparcia dokonującemu się zbliżeniu oraz potwierdziły zobowiązanie obu wspólnot kościelnych do kontynuowania i umacniania dwustronnych stosunków ekumenicznych.

Obecną Międzynarodową Grupą Roboczą kierowali: bp Ambrose Moyo (luteranin, Zimbabwe) i bp David Tustin (anglikanin, Anglia).

Światowa Federacja Luteranska zrzesza 133 Kościoły w 73 krajach, które reprezentują ponad 60 mln luteranów na całym świecie. Wspólnota Kościołów Anglikańskich, która składa się z 37 Kościołów członkowskich (prowincji kościelnych) działających w przeszło 160 krajach, roztacza opiekę duszpasterską nad 70 mln wiernych.

K.K.

DIALOG KATOLICKO-MARIAWICKI W POLSCE

12 marca 1997 r. bp Zygmunt Kamiński skierował do Prezydium Konferencji Episkopatu „Memorandum w kwestii mariawickiej”. Ówczesny biskup płocki zgłaszał w nim m.in. postulat powołania do życia zespołu, który stanowiłby platformę wspólnych działań ekumenicznych Kościoła Rzymskokatolickiego i Kościoła Starokatolickiego Mariawitów. Odpowiadając na tę inicjatywę, 2 kwietnia 1997 r. kard. Józef Glemp, prymas Polski, w liście do bpa Alfonsa Nossola poprosił go o poczynienie odpowiednich kroków w celu podjęcia dialogu z Kościołem Polskokatolickim i Kościołem Starokatolickim Mariawitów.

Po kilkumiesięcznych zabiegach i konsultacjach bpa Alfonsa Nossola, w dniu 28 listopada 1997 roku 292 Konferencja Plenarna Episkopatu powołała do życia Komisję Mieszaną do Dialogu Teologicznego pomiędzy Kościołem Rzymskokatolickim a Kościołem Starokatolickim Mariawitów i ustaliła jej skład: bp B. Dembowski, biskup włocławski – przewodniczący, ks. dr hab. I. Mroczkowski, profesor KUL, oraz ks. dr hab. H. Seweryniak, prof. UKSW – członkowie. Odpowiadając na tę inicjatywę, bp Maria Włodzimierz Jaworski, biskup naczelny Kościoła Starokatolickiego Mariawitów, ustanowił Komisję Mariawicką w składzie: bp Maria Ludwik Jabłoński, biskup mariawickiej diecezji śląsko-łódzkiej – przewodniczący, ks. prof. Maria Paweł Rudnicki i ks. Maria Tadeusz Szymański – członkowie.

Pierwsze zebranie Komisji odbyło się 4 marca 1998 r. w siedzibie biskupa Bronisława Dembowskiego we Włocławku. W przemówieniach inauguracyjnych obaj współprzewodniczący podkreślili, że ustanowienie Komisji stanowi ważny krok w katolicko-mariawickim dialogu ekumenicznym. Podjęto ustalenia organizacyjne – członkowie Komisji postanowili zbierać się dwa razy do roku, udzielając sobie na zmianę gościny. W sprawie meritum prac Komisji, zarówno jedna,

jak i druga strona zgłosiły propozycje, aby zająć się przede wszystkim wyjaśnieniem źródeł podziałów. Zdaniem mariawitów, przyczyniłoby się do tego *ujawnienie w całości treści pism, które w latach 1903-1906 bp Jerzy Szembek, ordynariusz płocki, i ewentualnie inni biskupi polscy przesyłali do Rzymu, opiniując ruch mariawicki, wskutek czego w roku 1904, zamiast oczekiwanego ostatecznego zatwierdzenia ustaw Zgromadzenia Kapłanów Mariawitów i jego otoczki – Związku Nieustającej Adoracji Ubłagania, nastąpiła decyzja o jego rozwiązaniu, a w 1906 r. „excommunicatio maior”, co wywołało dalszy ciąg znanych wydarzeń, których konsekwencje trwają do dnia dzisiejszego*. W przekonaniu wnioskodawców pozwoliłoby to stwierdzić, jakie rzeczywiste różnice legły u podstaw wykluczenia mariawitów z Kościoła, oraz zastanowić się, jakiej ewolucji uległy w międzyczasie poglądy obu Kościołów. Stwierdzono też, że rzetelne opracowanie tych spraw w świetle obecnej teologii, właściwej dla każdej ze stron, mogłoby stworzyć dobre podstawy bliższej współpracy.

Drugie zebranie Komisji miało miejsce 14 października 1998 r. w siedzibie biskupa Marii Ludwika Jabłońskiego w Łodzi. Było ono poświęcone aktualnej doktrynie mariawickiej. Referat: „Kościół Starokatolicki Mariawitów. Doktryna – prawo – sakramenty – moralność”, przedstawił ks. prof. Maria Paweł Rudnicki. Kościół Starokatolicki Mariawitów *dogmatykę kształtuje według uchwał pierwszych siedmiu (...) soborów powszechnych (...). Mówiąc inaczej, doktryna Kościoła Starokatolickiego Mariawitów jest tożsama z doktryną Kościoła Powszechnego z okresu przed rozłamu na wschodni i zachodni, czyli z doktryną prawosławia i starokatolicyzmu. Z Kościołem Rzymskokatolickim, z którego wyrosliśmy – kontynuował ks. Rudnicki – podzielamy jednak pewne interpretacje depozytu wiary (...) I tak na przykład dzielimy przekonanie o Niepokalanym Poczęciu i o Wniebowzięciu NMP. Były okresy, kiedy tym dwóm prawdom przyznawano w naszym Kościele rangę dogmatów. Dziś raczej nie uważamy za istotne, czy nazywamy je dogmatami, czy inaczej*.

Strona katolicka postawiła pytania dotyczące eklezjologii i eschatologii mariawickiej, a także nauki o „zaistnieniu rozerwania” małżeństwa, przyjmowanej przez Kościół Starokatolicki Mariawitów. Uznano, że przedłożenie będzie stanowiło punkt odniesienia dalszych prac Zespołu.

Trzecie zebranie Komisji, 3 marca 1999 r. we Włocławku, zdominowała sprawa obchodów Wielkiego Jubileuszu. Strona katolicka ukazała aspekty ekumeniczne Listu Apostolskiego *Tertio Millennio Adveniente* i *Bullii Incarnationis Misterium*.

Podkreślono, że oba dokumenty na pierwszym miejscu stawiają intensyfikację modlitwy do Ducha Świętego o pojednanie. Przy tej okazji przypomniano, że zespół katolicki przed przeszło rokiem ułożył specjalną Modlitwę o Pojednanie Mariawitów i Katolików:

Ojcie Przedwieczny, wysłuchaj nasze żarliwe modlitwy i udziel katolikom i mariawitom daru pojednania i jedności. Jak nasze niechęci i uprzedzenia nas podzieliły, tak niech Twoja miłość nas połączy, abyśmy wspólnie oddawali cześć i chwałę Najświętszej Eucharystii, zwiastowali światu Wielkie Boże Miłosierdzie oraz zabiegali o świętość Kościoła i jego służ. Przez Chrystusa, Pana naszego, Amen. Zobowiązano się do rozpowszechniania i odmawiania modlitwy.

Przypomniano, iż Kościół Rzymskokatolicki podkreśla w jubileuszowym dziele jedności wagę rachunku sumienia. Kilkakrotnie Kościół nasz wypowiadał ustami swoich przedstawicieli słowa przeproszenia za upokorzenia, z którymi spotykali się mariawici ze strony katolików. Ze swej strony, z szacunkiem i uwagą katolicy polscy przyjęli przeproszenie wygłoszone przez biskupa naczelnego Marię Włodzimierza Jaworskiego w Archikatedrze Warszawskiej 25 stycznia 1999 roku za *twarde słowa* wypowiedane niekiedy przez mariawitów, słowa, *które mogły ranić*.

Postulowano także podjęcie stosownych poczynań ekumenicznych. W praktyce ograniczyły się one do bogatszego niż zazwyczaj przeżycia Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan oraz udziału delegacji mariawickiej na Centralnych Uroczystościach Jubileuszowych Diecezji Płockiej (7 maja 2000 r.) i delegacji katolickiej na Centralnych Obchodach Jubileuszowych Kościoła Starokatolickiego Mariawitów (15 sierpnia 2000 r.).

Czwarte zebranie, 6 października 1999 r. w Łodzi, było poświęcone kwestii objawień prywatnych, do których mariawici zaliczają wizje Matki Marii Franciszki Kozłowskiej. Strona katolicka podkreśliła, że Urząd Nauczycielski zwraca szczególną uwagę na znaki pozwalające odróżnić objawienia prawdziwe od fałszywych. Przede wszystkim treść orędzia nie może być sprzeczna z Objawieniem Bożym zawartym w Piśmie Świętym i Tradycji. Gdyby taka sprzeczność zachodziła, na przykład gdyby objawienia zawierały zmianę nauki o trwaniu Eucharystii w Kościele, nie mogłyby zostać uznane za prawdziwe. *Tak samo gdyby treść objawienia wiodła do grzechu, gdyby zawierała w sobie coś nieszlachetnego i niemoralnego, albo sprzyjała jedynie miłości własnej, również byłoby to dowodem, że mamy do czynienia z objawieniem fałszywym* (W. Granat). Osoba doświadczająca objawień musi być zdrowa i zrównoważona psychicznie, nie ulegająca złudzeniom, halucynacjom oraz niepodatna na sugestie. *Rzecz oczywista, że Pan Bóg może coś objawić i osobie grzesznej, ale objawienie prywatne możemy uważać za pewne, jeśli oprócz wyżej wymienionych znaków będziemy mogli jeszcze dodać świętość osoby, której Bóg objawia pewne prawdy. Szczególnie duże znaczenie mają dwie cnoty: pokora i posłuszeństwo* (W. Granat). Okoliczności i skutki objawień nie mogą być negatywne pod względem moralno-duchowym. Okoliczności wykluczające to: kuglarstwo, nadmierna sensacyjność, zbyt długie trwanie itp. Podkreśla się, że treść i okoliczności nie tylko mogą być niemoralne czy dziwaczne, ale powinny być budujące. Nie można mówić o Boskim źródle objawienia,

jeśli prowadzi ono do złego, rozbudza pychę i pociąga za sobą poważny rozłam w Kościele. Dlatego w Kościele zawsze mocno podkreśla się sprawę podporządkowania się osądowi Urzędu Nauczycielskiego. Tzw. aprobata zazwyczaj ma postać *nihil obstat*: stwierdza się zatem, że w objawieniu nie znaleziono niczego, co byłoby sprzeczne z nauką wiary i moralności. Strona katolicka przyznała, że ma trudności ze stwierdzeniem tych warunków w wizjach i postawie Matki Marii Franciszki Kozłowskiej. Badania należy jednak kontynuować, zarówno na płaszczyźnie historycznej, jak i teologicznej.

W czasie **piątego zebrania**, 4 marca 2000 r. we Włocławku, bp Maria Ludwik Jabłoński poinformował, że nastąpiła zmiana w składzie osobowym strony mariawickiej. W miejsce chorego ks. Marii Tadeusza Szymańskiego do dalszych prac został powołany ks. mgr Maria Grzegorz Dróżdź.

Bp Bronisław Dembowski przedstawił informację o rezultatach wstępnej kwerendy w Archiwach watykańskich. Istotnie, dzięki interwencji kard. J. Glempa i bp. B. Dembowskiego udało się stosunkowo szybko uzyskać zezwolenie kard. J. Ratzingera na zbadanie wciąż utajnionej części archiwaliów watykańskich, dotyczącej kwestii mariawickiej. W toku wstępnej kwerendy stwierdzono, że Archiwum zawiera ogromną liczbę materiałów, częściowo w języku polskim, w większości zaś w językach: łacińskim, włoskim i francuskim. Materiały nie są uporządkowane i nie mają sygnatur. Są bardzo zróżnicowane, ale zawierają kluczowe dokumenty, akta i pisma mariawitów, Episkopatu Polski, Konsystorza Płockiego oraz Stolicy Apostolskiej. Znalaziono m. in. listy z ostrymi żądaniem sformułowanymi przez księży Kowalskiego i Próchniewskiego do św. Piusa X oraz tzw. *credo* mariawickie, złożone w 1906 r. w Watykanie przez ks. Kowalskiego. W rezultacie strona rzymskokatolicka doszła do wniosku, że w materiałach tych nie ma zasadniczo nic, co pozwoliłoby uznać, iż u podstaw wykluczenia mariawitów z Kościoła Rzymskokatolickiego istniały jakieś inne racje niż te, które dotychczas znaleźliśmy. Podsumowując swoje wystąpienie bp B. Dembowski stwierdził, że mamy do czynienia z trudną sytuacją, w której Kościół, jak często w dziejach bywało, stanął w obronie swojej tożsamości: pojawiły się radykalne żądania, były akty nieposłuszeństwa, powstało ostre napięcie, polała się nawet krew. Miejscowi biskupi domagali się szybkiego zakończenia sprawy, Stolica Apostolska starała się miarkować nastroje i poczynania. W obecnej sytuacji, wbrew ludziom niechętnym ekumenizmowi po jednej i po drugiej stronie, powinniśmy dążyć do tego, aby pokazywać, że Kościół Chrystusowy nie przestał być *Kościółem w drodze*, a idea *pojednanej różnorodności* jest wciąż ważna i znacząca.

W dyskusji reprezentanci strony mariawickiej wyrazili pragnienie dokładnego zapoznania się z przedstawionym tekstem. Poinformowali też, że więcej światła na tę problematykę mogłoby rzucić zbadanie korespondencji kardynałów Merry del Val i Vanutelli. Podkreślali, że objawienia Matki Marii Franciszki Kozłowskiej

skiej należą do nurtu mistyki chrześcijańskiej, który w Kościele trzeba nieustannie rozwijać i za którym człowiek XX wieku autentycznie tęskni. Słowem, żądania sformułowane w Rzymie przez księży Kowalskiego i Próchniewskiego oraz tzw. *credo* mariawickie nie mogą przysłonić wartości orędzia skierowanego do Kościoła za pośrednictwem Matki Marii Franciszki.

W odpowiedzi strona katolicka zaproponowała, aby – nie rezygnując z dalszej kwerendy – skoncentrować się na tekstach kolejnych objawień Matki Marii Franciszki Kozłowskiej, ich rozumieniu i interpretacji.

Szóste zebranie miało miejsce 11 października 2000 r. w Łodzi. Strona mariawicka krytycznie oceniła realizację programu wspólnych obchodów Wielkiego Jubileuszu oraz Deklarację Kongregacji Nauki Wiary „Dominus Iesus”. *Od czasów Jana XXIII i niektórych wypowiedzi jego następców – stwierdza się w Opinii Przedstawicieli Kościoła Starokatolickiego Mariawitów – zwłaszcza od czasu stosowania w tych wypowiedziach terminów ekumenicznych, zaczęły narastać nadzieje, że [katolicka] organizacja kościelna zarzuciła usiłowania uniackie (...) Śledząc wypowiedzi niektórych hierarchów Kościoła Rzymskiego (np. artykuł śp. bpa Władysława Miziołka w numerze 5/1994 „Tygodnika Powszechnego”), jak również praktyczne zachowanie przedstawicieli tego Kościoła w stosunku do innych wyznań (na przykład wydarzenia w Płocku w dniu 7 maja 2000 roku), Kościół Starokatolicki Mariawitów nie miał daleko idących iluzji w tym zakresie. Niemniej czasem nie wiedział, co jest wynikiem zasadniczego stanowiska Kościoła Rzymskokatolickiego, a co osobistymi poglądami lub indywidualnymi zachowaniami takich czy innych jego hierarchów. Deklaracja „Dominus Iesus” jako oficjalna wypowiedź tego Kościoła wyjaśnia nasze niepewności. Pierwsze zdanie rozdziału 17. tej deklaracji orzeka wyraźnie: „Istnieje zatem jeden Kościół Chrystusowy, który trwa w Kościele Katolickim rządzonym przez Następcę Piotra i przez biskupów w łączności z nim”. Oprócz łączności z Chrystusem, a poprzez Niego z pełnią Trójcy Świętej, Kościół Rzymski uznaje tu wyraźnie potrzebę organizacyjnej łączności z tymi, którzy się uważają za następców jednego z apostołów. Doceniamy odwagę tej wypowiedzi, która spowodowała tyle niezadowolonych u przedstawicieli innych wyznań. Ponieważ płynie ona ze szczerego przekonania, że zbawienie człowieka jest w pewnej mierze uzależnione od papieża rzymskich, przyjmujemy je do wiadomości nie krytykując, chociaż nie mogąc podzielać tego przekonania.*

Inne miejsce deklaracji, zwłaszcza ciąg dalszy rozdziału 17. wyjaśniają, jaki może być stosunek Kościoła Rzymskokatolickiego do innych Kościołów, co określa między innymi możliwości i granice dalszych prac Komisji Mieszanej Kościoła Rzymskokatolickiego i Kościoła Starokatolickiego Mariawitów i daje nadzieję, że prace tej komisji będą bardziej konkretne, pozbawione nierealnych usiłowań.

Podczas zebrania podjęto także refleksję nad pierwszą księgą „Objawienia Dzieła Miłosierdzia Bożego 1893-1918” Matki Marii Franciszki Kozłowskiej.

Postanowiono, że strona katolicka odniesie się na piśmie zarówno do „Opinii o Deklaracji *Dominus Iesus*”, jak i do szczegółowych kwestii związanych z księgą „Początek zawiązku zgromadzenia kapłanów” do Bożego Narodzenia 2000.

Każdemu zebraniu Komisji Teologicznej towarzyszy wspólna modlitwa, wymiana informacji z życia Kościołów oraz obiad. Mariawici mocno podkreślają swoją tożsamość starokatolicką, ale w spotkaniach przeważa troska o poprawę wzajemnych relacji i usuwanie uprzedzeń. Jest coraz więcej spotkań modlitewnych w parafiach, spotkań inspirowanych przez członków Komisji. Będą kontynuowane badania w Archiwum Watykańskim w Rzymie, do których prowadzenia został powołany ks. mgr Ryszard Kolczyński.

Henryk Seweryniak

(Przedruk za: „Biuletyn Ekumeniczny” Rady Episkopatu ds. Ekumenizmu 2002 nr 1, s. 38-45).

DIALOG KATOLICKO-LUTERAŃSKI W POLSCE

Protokół pierwszego posiedzenia Komisji katolicko-luterańskiej

Warszawa, 7 grudnia 2000

Dnia 7 grudnia 2000 o godzinie 11.00 w siedzibie Konsystorza Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego przy ul. Miodowej 21 w Warszawie miało miejsce pierwsze posiedzenie nowo utworzonej Komisji Katolicko-Luterańskiej.

W spotkaniu uczestniczyli wszyscy członkowie Komisji.

Ze strony luterańskiej:

ks. bp Ryszard Borski – przewodniczący,

ks. prof. Manfred Uglorz, prof. Karol Karski.

Ze strony katolickiej:

ks. abp Edmund Piszcz – przewodniczący,

prof. Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv,

ks. prof. Piotr Jaskóła.

Posiedzenie otworzył gospodarz domu, przewodniczący Polskiej Rady Ekumenicznej, bp Jan Szarek. Powitał członków Komisji i wskazał na potrzebę opracowania programu prac tej Komisji. Jego zdaniem, mimo że powstanie komisji bilateralnej nie znalazło pełnego poparcia wśród wszystkich Kościołów członkowskich PRE, Komisja Katolicko-Luterańska ze względu na niewielką liczbę członków może być dobrym organem dla rozwiązywania konkretnych problemów natury teologicznej i praktycznej na linii ekumenicznych kontaktów między luteranami i rzymskimi katolikami w Polsce, jak i również jej rozwiązania mogą być

pomocne w rozwiązywaniu ekumenicznych problemów na linii relacji między innymi Kościołami. Bp Szarek pozytywnie ocenił aktualny stan stosunków między Kościołem Rzymskokatolickim a Kościołem Ewangelicko-Augsburskim w Polsce. Przykładem dobrych relacji może być, według niego, mająca mieć za dwa dni pod Wrocławiem (9.12.2000) uroczystość poświęcenia odbudowanego kościoła ewangelickiego, który ma służyć także katolikom. Poświęcenia ma dokonać ze strony luterańskiej bp Jan Szarek, ze strony katolickiej kard. Henryk Gulbinowicz.

Bp Szarek wspominał też, iż jego marzeniem byłoby, żeby w pewnych sprawach społecznych czy etycznych Kościoły chrześcijańskie w Polsce potrafiły wspólnie zabierać publicznie głos. Po tym wprowadzeniu bp Szarek opuścił zebranie.

Przewodniczący strony luterańskiej bp Borski zaproponował następnie, by członkowie Komisji krótko się przedstawili. W prezentacjach członkowie Komisji mówili o swoich powiązaniach z działalnością ekumeniczną. O protokołowanie posiedzenia poproszono ks. Jaskółę. Bp Borski postawił programowe pytanie: Czym Komisja ma się zająć? Wskazał na potrzebę opracowania tematów, metody i celów.

W trakcie dyskusji pierwszy zabrał głos ks. abp Piszcz. Stwierdził on, iż spotkania Komisji wtedy będą owocne, kiedy będą miały nakreślony wyraźny plan działania. Jego zdaniem Komisja powinna omawiać problemy typowe dla środowiska polskiego. Z perspektywy własnej archidiecezji zauważył, iż dawne palące problemy dotyczące własności kościelnej zostały już rozwiązane. Pozytywnie ocenił współpracę ekumeniczną na Warmii i to nie tylko na linii katolicy-luteranie, ale także między innymi Kościołami chrześcijańskimi. Jej przykładem jest *Wspólna Deklaracja o Roku Świętym*, którą katolicy wydali tam razem z luteranami i metodystami.

O. Napiórkowski uważa, że Komisja ma pewne „zobowiązania światowe” – winna poświęcić się recepcji owoców dialogu luterańsko-katolickiego na forum światowym, gdyż jest to największy, najbardziej twórczy dialog. Przypomniał, iż w komisji ds. dialogu katolicko-luterańskiego na forum światowym uczestniczyło dotychczas trzech przedstawicieli z Polski: ks. prof. Stanisław Nagy, on sam, a w ostatnich dwóch fazach ks. abp Alfons Nossol. Na temat dialogu napisano już wiele zwartych prac naukowych, artykułów i komentarzy. Zorganizowano też liczne ekumeniczne sympozja, gdzie referaty głosili zarówno teolodzy katolicy, jak i luteranie. Jego zdaniem, te formy recepcji należy kontynuować. Należałoby także wprowadzić osiągnięcia dialogów doktrynalnych do podręczników akademickich. To jednak jest trudniejszym problemem, gdyż ich autorzy nie zawsze mają odpowiednie ekumeniczne przygotowanie.

Kontynuując temat potrzeby recepcji osiągnięć dialogu katolicko-luterańskiego, prof. Karol Karski wysunął myśl wydania wszystkich dokumentów tegoż dialogu w formie książkowej. Wyrazem współpracy mógłby być wspólnie na ten cel zgłoszony w KBN grant.

Spśród propozycji tematycznych, którymi winna zająć się Komisja, wyliczono: problem małżeństw mieszanych (prof. Napiórkowski), możliwości udziału świec-

kich katolików i luteran w czynnościach liturgicznych, potrzeba i problem sporządzenia ekumenicznej agendy liturgicznej (bp Borski), ekumeniczna weryfikacja podręczników teologii, podręczników historii oraz materiałów pomocniczych do katechez (prof. Uglorz).

Kontynuując temat ekumenicznej weryfikacji podręczników jako swoistego „leczenia pamięci” abp Piszcz i prof. Karski uważali, iż należy dotrzeć do archiwów państwowych i kościelnych, by gruntownie zbadać relacje międzywyznaniowe zwłaszcza w pierwszych latach powojennych.

Ks. abp Piszcz i prof. Napiórkowski byli też zdania, iż Komisja winna zajmować wspólne stanowisko w drażliwych sprawach społecznych i moralnych, bądź też stymulować do tego wyższe władze kościelne: np. w sprawie eutanazji, AIDS, bezdomnych. Zjawiska te domagają się oceny i jasno określonego stanowiska z ewangelicznego i kościelnego punktu widzenia. Symboliczną wymowę miałyby też listy na przełomie tysiącleci podpisane przez biskupów katolickich i stojących na czele Kościołów zrzeszonych w PRE.

Na zakończenie postanowiono spotykać się dwa razy w roku. Następne posiedzenie ma mieć miejsce 22 lutego 2001, godz. 11,00 w Sekretariacie Episkopatu Polski, Skwer Kard. Wyszyńskiego w Warszawie. Informacje z posiedzenia miało przesłać do KAI. Adwentowymi i Bożonarodzeniowymi życzeniami posiedzenie zakończył ks. bp Borski.

Protokół sporządził: ks. *Piotr Jaskóła*

Warszawa, 7 grudnia 2000.

Protokół drugiego posiedzenia Komisji katolicko-luterańskiej

Warszawa, 22 lutego 2001

W spotkaniu uczestniczyli:

Ze strony katolickiej:

abp Edmund Piszcz (przewodniczący),
Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv.

Ze strony luterańskiej:

bp Ryszard Borski, prof. Karol Karski.

Nie dojechali: ks. prof. Manfred Uglorz

oraz ks. prof. Piotr Jaskóła, który znalazł się w szpitalu.

Przewodniczył abp Piszcz, protokołował Napiórkowski.

Posiedzenie otworzyła wspólnie odmówiona *Modlitwa Pańska*.

Protokół z pierwszego posiedzenia, napisany przez ks. prof. Piotra Jaskółę i rozesłany do uczestników znacznie przed drugim spotkaniem, przyjęto bez poprawek i bez czytania.

Przewodniczący przypomniał zasadnicze tematy, jakie na poprzednim posiedzeniu zaproponowano i przyjęto do perspektywicznego programu prac Komisji, zaproponował też zgłaszanie nowych, jednak nie padła żadna dodatkowa propozycja.

W nawiązaniu do poprzedniego posiedzenia Przewodniczący stwierdził potrzebę wspólnej oceny moralnej pewnych zjawisk, co jest możliwe (przykład listu pasterskiego na Warmii, skierowanego do wiernych przez biskupów prawosławnego, luterańskiego i katolickiego).

Prof K. Karski przedłożył projekt książki o dialogu katolicko-luterańskim na forum światowym: cz. I – Zarys przebytej drogi, cz. II – Dokumenty. Karski z Napiórkowskim zgłosili gotowość przygotowania tej pozycji, która może skutecznie wesprzeć nasz dialog na forum krajowym. Napiórkowski zadeklarował gotowość przygotowania dyskietek z tekstem dokumentów (prof Karski ma dyskietki dwu dokumentów o usprawiedliwieniu oraz dokument o Marcinie Lutrze) oraz zapoznania się z możliwością publikacji w Towarzystwie Naukowym KUL. Przewodniczący zadeklarował sfinansowanie komputerowego wpisu wspomnianych dokumentów. Karski (ChAT) i Napiórkowski (Instytut Ekumeniczny KUL) podejmą próbę zorganizowania sympozjum nt. dialogu katolicko-luterańskiego łącząc je z promocją książki.

Bp Ryszard Borski zarysował projekt naszej pracy nad trudnym tematem małżeństw mieszanych. Uczestnicy spotkania otrzymali kseroksove odbitki tych fragmentów *Pragmatyki Służbowej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego* w Polsce, które regulują sprawy małżeństw mieszanych. Zaproponował, by obie strony osobno zestawily ustalenia wspomnianej *Pragmatyki* z ustaleniami odpowiednich dokumentów Kościoła katolickiego, ustaliły zbieżności i różnice oraz wskazały działania na rzecz bardziej ekumenicznego przeżywania i duszpasterstwa tych małżeństw (przygotowania do nich, ślubu, wychowania dzieci, dojrzwania w wierze...). Pragniemy opracować ekumeniczną agendę oraz duszpasterską instrukcję odnośnie do małżeństw o różnej przynależności kościelnej: katolickiej i ewangelicko-augsburskiej. Weźmiemy pod uwagę doświadczenia innych krajów w tym przedmiocie; bp Borski zapozna nas z *Agendą* przyjętą w Niemczech, bp Piszcz podejmie starania o *Agendę* używaną w Szwajcarii.

Ustalono, że następne spotkanie odbędzie się 11 października w Konsystorzu przy ul. Miodowej 21.

Protokołował S.C. Napiórkowski

Lublin, 23 lutego 2001.

Protokół trzeciego posiedzenia Komisji katolicko-luterańskiej

Warszawa, 11 października 2001

Przewodniczył: bp Ryszard Borski

Protokołował: ks. Manfred Uglorz

Obecni: abp Edmund Piszcz, bp Ryszard Borski, ks. prof. Stanisław Celestyn Napiórkowski, ks. prof. Piotr Jaskóła, prof. Karol Karski, ks. prof. Manfred Uglorz.

Porządek obrad:

1. Powitanie, Słowo Boże na dzień, modlitwa;
2. Omówienie stanu zaawansowania prac nad wydaniem zbioru dokumentów dialogu katolicko-luterańskiego;
3. Małżeństwa mieszane konfesyjnie.

Ad 1. Zebranie otworzył bp R. Borski, przywitał zebranych, przeczytał Słowo Boże i zmówił modlitwę. Następnie przedstawił porządek obrad, uprzednio ustalony na drugim posiedzeniu. Protokół z dnia 22 lutego 2001 roku przyjęto bez poprawek.

Ad 2. Ks. prof. St. Napiórkowski oraz prof. K. Karski złożyli sprawozdanie o stanie przygotowania do druku dokumentów dotyczących dialogu katolicko-luterańskiego na forum światowym. Prace nad wydaniem książki są zaawansowane. Rozważa się możliwość wydania dokumentów dialogu luterańsko-katolickiego w Lublinie przez Towarzystwo Naukowe KUL lub w Opolu przez Wydział Teologiczny.

Ad 3. Bp R. Borski przypomniał, że w Kościele Ewangelicko-Augsburskim w Polsce około 60% młodych ludzi wstępuje w mieszane wyznaniowo związki małżeńskie, w tym około 90% z katolikami. Problem małżeństw mieszanych wyznaniowo jest więc dla ewangelików ważny i dążymy do konstruktywnego dialogu z Kościołem rzymskokatolickim na temat małżeństw mieszanych. Następnie przedstawił zarys nauki o małżeństwie według Pragmatyki Służbowej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP.

Podstawowym dokumentem określającym naukę i praktykę Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP jest Pragmatyka Służbowa (PS), dział Duszpasterstwo Małżeństwa i Rodziny. W tej tak ważnej dla życia ludzkiego sprawie Kościół EA w RP kieruje się podstawową tezą, kształtującą jego myślenie, a mianowicie, że tylko Pismo Święte jako Słowo Boże potrafi ostatecznie i jednoznacznie określić, czego Bóg oczekuje od swojego stworzenia. Charakterystyczne dla starote-

stamentowego przesłania jest to, że wyprowadza powagę i sens istnienia małżeństwa nie z systemu religijnego lub kulturowego, lecz z porządku stworzenia, podkreślając że pełnia jedności różnorodnego stworzonego bytu realizuje się poprzez małżeństwo. Choć poligamia i bigamia, czy też poliandria, mogą być obserwowane w Starym Testamencie, to jednak bardzo wczesnie uwidacznia się świadomość, że tylko związek monogamiczny jednego mężczyzny i jednej kobiety najlepiej realizuje wolę Stwórcy, wolę budowania jedności bytu w jego dualistycznym zróżnicowaniu. Nauka o grzechu, opowiedziana przez Jahwistę, ukazuje istnienie związków poligamicznych i ich wewnętrzną strukturę hierarchiczną jako następstwo upadku człowieka. Ideę małżeństwa jako pary monogamicznej mężczyzny i kobiety, którzy stworzeni różnie, budują jedność cielesną i duchową, zgodnie z doskonałą wolą Boga Stworzyciela, Stary Testament zakotwicza w porządku stworzenia (Gen 3,16; 4,19). Zniszczenie małżeństwa jest grzechem, który zagrożony jest najpoważniejszą karą (Deut 22,22). Do tych podstawowych prawd biblijnego Objawienia nawiązują pierwsze paragrafy Pragmatyki §107 p. 1,2 oraz §121 i 122.

Sformułowania PS §122, że małżeństwo zawiera się przed Bogiem, nawiązuje do starotestamentowej świadomości, że małżeństwo należy do porządku stworzenia, a religia i konfesja są drugorzędne, co nie znaczy, że religia i jej rytuał oraz konfesja są dla KEA nieważne. W całokształcie ewangelickiej pobożności istotne jest życie duchowe w łączności z Bogiem i osobista odpowiedzialność przed Tym, który zna tajemnice serca. Dlatego Pragmatyka Służbowa podkreśla prawną zdolność do zawierania małżeństwa w §108.

Równoprawność i równowartość małżonków w małżeństwie ewangelickim wywiedziona jest nie tylko z porządku stworzenia (Gen 1,27), lecz przede wszystkim z porządku zbawienia. Chrystus i Jego święta jedność z odkupionym przez niego ludem jest najdoskonalszym wzorem jedności i równości małżonków, gdzie zewnętrzny obyczaj i struktury prawne zostają wypełnione i przemienione poprzez miłość i odpowiedzialność we wzajemną służbę na wzór Chrystusowy (Ef 5,22-23).

Kościół Ewangelicko-Augsburski stoi w oparciu o Słowo Chrystusa na stanowisku nierozzerwalności małżeństwa (Mt 19,4-6), niemniej rozwody traktuje się jako tolerowaną konieczność, wynikającą z grzesznej natury człowieka. Kościół nie przeprowadza sam postępowania rozwodowego, respektując decyzje sądów świeckich, jednak zawsze bada – przede wszystkim w kategoriach życia duchowego – zdolność do powtórnego zawarcia małżeństwa. Powagę tego postępowania pokazują §§147-150 PS. Konsekwencją starotestamentowego zakazu ponownego pojmowania raz oddalonej żony (Deut 24,1-4) jest zakaz powtarzania ślubu kościelnego lub błogosławieństwa. PS w §150 surowo tego zakazuje.

Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP, zgodnie z luterzańską teologią, głosi pochwałę stanu małżeńskiego, lecz do niego nie przymusza, jak również nie przy-

musza do pozostawania w stanie bezżennym, pozostawiając to decyzji i sumieniu każdego wierzącego członka swojego Kościoła. Pozostaje tu wierny nauce apostołów, zwłaszcza dotyczącej powołań i darów Bożych, danych ludziom ku budowaniu Królestwa Bożego (PS §113).

Bp R. Borski omówił także paragrafy *Pragmatyki służbowej* istotne dla ewangelickiego duszpasterstwa w rodzinie.

§109 PS wskazuje, że małżeństwo, w którym jedna strona jest wyznania ewangelickiego, Kościół traktuje jako małżeństwo ewangelickie. Nie oznacza to jakiegos automatycznego „wcielenia” drugiego współmałżonka i potomstwa do KEA, lecz wyraża myśl o duszpasterskim zobowiązaniu KEA wobec całej nowo powstałej rodziny. Decydujące znaczenie ma więc fakt wstąpienia ewangelika w taki związek, a nie miejsce i forma aktu zawarcia małżeństwa.

§§110 i 111 tworzenie rodziny i wychowywanie dzieci w wierze i wierności Kościołowi nazywają podstawowym prawem i obowiązkiem małżonków. Moment konfesyjny tych wypowiedzi nie jest podkreślony, ale istnieje w domyśle. Charakterystyczne jednak, że wypowiedziom tym nie towarzyszą żadne sankcje kościelne, gdyby wychowanie dzieci nie miało konfesyjnie ewangelickiego charakteru. Kościół apeluje więc do dojrzałości i odpowiedzialności konfesyjnej ewangelickiego małżeństwa lub strony ewangelickiej w małżeństwie zróżnicowanym wyznaniowo, ale w istocie ostateczne wybory pozostawia w pełni odpowiedzialności swego wyznawcy.

§123 wskazuje, że świadkami zawarcia małżeństwa mają być osoby pełnoletnie, wierzące i świadome dokonującego się aktu. Nie ma więc żadnych wymogów konfesyjnych, dotyczących świadków.

O małżeństwach różnorodnych wyznaniowo traktują szczegółowo §§130-144. Kościół zobowiązuje się w nich do rzetelnego informowania młodych ludzi o problemach takich małżeństw w ramach przygotowywania do podjęcia odpowiedzialności za małżeństwo i rodzinę. PS przewiduje możliwość uzyskania dyspensy biskupa diecezjalnego od zawarcia małżeństwa w Kościele Ewangelicko-Augsburskim, wskazuje na potrzebę ekumenicznego poszanowania współmałżonka i przypomina stronie ewangelickiej o zobowiązaniu wobec Kościoła w życiu osobistym, w kwestii nadania domowi ewangelickiego charakteru, w kwestii ewangelickiego wychowania dzieci. Także te sformułowania pozostają jednak bez określenia jakichkolwiek sankcji kościelnych dla ewangelika, który w swoim życiu małżeńskim lub rodzinnym nie wywiąże się z tych oczekiwań Kościoła. Ostateczny kształt życia małżeńskiego i rodzinnego ewangelika, żyjącego w związku zróżnicowanym wyznaniowo jest więc pozostawiony jego odpowiedzialności i sumieniu.

§137 nakłada na księdza ewangelickiego zobowiązanie do poinformowania strony nieewangelickiej, pragnącej zawrzeć związek małżeński w kościele ewan-

geliickim o możliwości i warunkach uzyskania na to zezwolenia we własnym Kościele. Jest to przejaw realizacji w praktyce moralnego zobowiązania ekumenicznego. KEA troszczy się również o to, aby nieewangelik, zawierający ślub w kościele ewangelickim, mógł uczynić to zgodnie ze swoim sumieniem i w sposób uregulowany ze swoim własnym Kościołem.

Również §141, nakazujący księdzu poinformowanie o takim zawarciu małżeństwa parafii strony nieewangelickiej jest wyrazem ekumenicznej rzetelności.

PS zabrania powtarzania aktu zawarcia małżeństwa w innej formie religijnej (§142). PS dopuszcza w obrębie wyznań chrześcijańskich do asysty duchownego ewangelickiego w akcie zawarcia małżeństwa w innym Kościele wyznaniowym i do asysty duchownego innego Kościoła w akcie zawarcia małżeństwa w kościele ewangelickim (§143). Formy tej wzajemnej obecności nie są ustalone. Jedynym ograniczeniem jest brak zgody na powtarzanie formuły pytań i przyrzeczenia małżeńskiego w dwu różnych obrządkach (§144). W ramach naszej Komisji możemy przygotować propozycję takiej dwustronnej agendy i przedstawić ją do akceptacji gremiom odpowiedzialnym w obu naszych Kościołach za porządek liturgiczny, w dalszej zaś kolejności skierować do gremiów decyzyjnych w celu wprowadzenia obu porządków do użycia.

Luterańskie więc regulacje prawne, dotyczące małżeństwa i rodziny w aspekcie zróżnicowania wyznaniowego, stawiają zdecydowanie odpowiedzialność i wolność wyboru osoby, dotkniętej tym problemem i duszpasterski stosunek ze strony Kościoła EA przed rygorystycznym egzekwowaniem zobowiązań, które Kościół z oczywistych względów rości sobie w stosunku do swych wyznawców. Ze względu na sumienia osób, które nie sprostały w takim związku małżeńskim i rodzinie oczekiwaniom Kościoła i ze względu na dobro nadrzędne, jakim jest nierozzerwalność małżeństwa i jedność rodziny, które według nauki KEA zasadzają się na ponadkonfesyjnych i przedchrześcijańskich podstawach, Kościół nasz nie przewiduje sankcji kościelnych wobec takich osób.

Następnie ks. prof. St. Napiórkowski przedstawił swoje odczytanie ewangelickiego stanowiska na temat małżeństwa o różnorodnej przynależności kościelnej. Powołał się głównie na artykuł ks. Włodzimierza Nasta pt. *Spojrzenie na małżeństwo mieszane z perspektywy Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego*, ([w.] *Małżeństwa mieszane*, red. Zdzisław Kijas OFMConv, Kraków 2000, s. 49-54):

1. Małżeństwo jest nieodwołalnym przymierzem, w którym mężczyzna i kobieta oddają się sobie wzajemnie i przyjmują.
2. Stanowisko Kościoła wobec „nieodwołalności przymierza” małżeńskiego Autor referuje następująco: *Kościół Ewangelicko-Augsburski stoi na biblijnym stanowisku nierozzerwalności małżeństwa. Tam jednak, gdzie jego istotne przymioty zostały naruszone i uległo ono faktycznemu rozpadowi oraz zostało rozwiązane przez rozwód wyrokiem sądu, przyjmuje do wiadomości istniejący*

stan rzeczy jako wynik ludzkiego grzechu i zatwardziałości serc. Sam Kościół nie przeprowadza procesu rozwodowego. Małżeństwo rozwiedzione, ponownie nawiązujące pożycie po ponownym zawarciu małżeństwa w Urzędzie Stanu Cywilnego, jest włączone w przyczynną modlitwę Kościoła. Jakikolwiek powtarzanie ślubu kościelnego w tym przypadku nie może mieć miejsca. Pojednanie takich małżonków jest bowiem właściwym powrotem do ich uprzednio przed Bogiem zawartego związku.

Osoba rozwiedziona, pragnąca wstąpić w trwały związek małżeński, zobowiązana jest uzyskać zgodę Zwierzchnika Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, który po zbadaniu całości sprawy, łączy swoje zezwolenie na powtórny ślub osoby rozwiedzionej z uznaniem jej poprzedniego małżeństwa za rozwiązane, wyrokiem sądu powszechnego.

W związku z powyższym ks. Stanisław Napiórkowski zauważa, że katolicy czytając ten tekst najprawdopodobniej nie będą ostatecznie wiedzieli, czy bracia luteranie w Polsce uznają rozwody czy ich nie uznają. Dowiadują się, że Kościół Ewangelicko-Augsburski stoi na stanowisku nierozzerwalności małżeństwa, jednak czytają, że w praktyce jakoś je uznaje. Potrzebne jest tutaj dodatkowe wyjaśnienie.

3. Jeśli nawet tylko jedno z małżonków należy do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, małżeństwo takie *podlega prawu Bożemu i prawu Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, z zachowaniem kompetencji prawa cywilnego*. Nie mówi się o kompetencjach drugiego Kościoła. Kościół współmałżonka może rościć sobie także identyczne prawo. Co wówczas? O jakie prawo chodzi?
4. Kościół Ewangelicko-Augsburski nie wymaga od luterkańskiego nupturienta żadnych kauteli, nawet w takim przypadku, gdy małżeństwo mieszane zawiera się w Kościele Ewangelicko-Augsburskim: *nie wymaga od strony nieewangelickiej żadnych oświadczeń, zaś od ewangelickiej żadnych przyrzeczeń, czy zobowiązań, poza małżeńskim ślubowaniem*. Poucza się jednak ewangelickiego współmałżonka o jego *wzmoczonej współodpowiedzialności*, o trudnościach takich związków, o różnicach wyznaniowych, o niebezpieczeństwie religijnego zobojętnienia i o przejawach nietolerancji. *Zadaniem duszpasterzy jest rzetelna informacja o charakterze i treści występujących różnic wyznaniowych, religijnych czy też światopoglądowych, a także pouczenie, że przy wszelkim poszanowaniu współmałżonka trzeba nadać domowi ewangelicki charakter, a zwłaszcza ochrzcić dzieci i wychować w Kościele Ewangelicko-Augsburskim. Duszpasterz wszakże powinien uszanować decyzję, jaką podejmą sami małżonkowie i nie stronić od kontaktów pastoralnych z takim małżeństwem, gdzie strona ewangelicka wykazywać będzie nawet najdalej idący przykład słabości swej wiary i wyznaniowego oddziaływania na atmosferę domową.*

5. *Właściwym miejscem do zawierania małżeństwa, w którym tylko jedna ze stron jest ewangelicka, jest Kościół parafialny strony ewangelickiej i porządek liturgiczny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Ma być zawarte wobec duchownego tegoż Kościoła. Zgody na taki ślub udziela proboszcz miejscowej parafii ewangelicko-augsburskiej albo biskup tegoż Kościoła w przypadku nupturienta rozwiedzionego.*
6. Odpowiednio dostosowuje się formułę ślubowania.
7. Ewangelicki duchowny ma obowiązek poinformować drugą stronę o możliwości uzyskania przez nią dyspensy. Jeśli jednak druga strona nie stara się o nią albo starała się bezskutecznie, mimo tego duchowny ewangelicko-augsburski może „udzielić ślubu”. Jako rację podaje się trudności czynione przez Kościół „drugiej strony” (*cautelae*, które Kościół Ewangelicko-Augsburski postrzega jako jego dyskryminację).
8. Jeśli strona katolicka uzyskuje dyspensę i ślub odbywa się w Kościele ewangelicko-augsburskim, może w nim uczestniczyć duchowny katolicki, *który po uzgodnieniu z prowadzącym uroczystość duchownym ewangelickim może wygłosić stosowne przemówienie, modlitwę czy też odczytać stosowne teksty biblijne*. Przyrzeczenie małżeńskie odbiera duchowny Kościoła, w którym dokonuje się obrzęd. Powtarzanie, czy stosowanie dwu formuł przed dwu duchownymi jest niedopuszczalne. Jeśli strona katolicka życzy sobie tego, może uczestniczyć w Komunii niezależnie od tego, czy starała się w swoim Kościele o dyspensę i czy ją uzyskała.
9. Niekiedy była stosowana praktyka ponawiania w Kościele drugiej strony ślubu zawartego w Kościele Ewangelicko-Augsburskim albo „udzielania” go wcześniej. Taką praktykę określa się terminem „niewskazane”.
10. Proboszcz miejsca zawarcia małżeństwa ma obowiązek poinformować odpowiednią parafię o zawarciu związku małżeńskiego.
11. W sytuacji, gdy nupturienti zawierają związek małżeński w Kościele katolickim, wymagania strony luterkańskiej są analogiczne do katolickich: strona luterkańska ma obowiązek uzyskać dyspensę od właściwego biskupa diecezjalnego, który konsultuje się z proboszczem, a także ma obowiązek zachować wierność Bogu i Kościołowi Ewangelicko-Luterańskiemu, zgodnie ze ślubowaniem konfirmacyjnym.

Na zakończenie swojego wystąpienia ks. St. Napiórkowski postawił trzy pytania:

1. Czy zgadzamy się, że najpoważniejszą trudnością w małżeństwach luterkańsko-katolickich są kautele (obowiązujące analogicznie po obu stronach)?
2. Czy widzimy możliwość zniesienia kauteli: a. po stronie luterkańskiej? b. po stronie katolickiej?
3. Czy gotowi jesteśmy prowadzić dialog mimo dalszego istnienia kauteli?

Następnie wywiązała się dyskusja.

Ks. Manfred Uglorz: W dyskusji nad nierozzerwalnością małżeństwa nie można nie wziąć pod uwagę sytuacji, w której małżeństwo faktycznie nie istnieje. Czy Kościół może nie dostrzegać istnienia nieformalnych związków? Czy duszpasterskie działanie kończy się przed drzwiami ludzi, uprzednio rozwiedzionych przez prawo cywilne, a żyjących w związkach, które nie uzyskały aprobaty Kościoła? Kościoły wspólnie powinny szukać rozwiązania problemu, który narasta.

Abp Edmund Piszcz: W małżeństwach mieszanych wyznaniowo problemem jest także często występujący brak świadomości wyznaniowej. Nie uprawnia to jednak do uprawiania prozelityzmu.

Ks. Stanisław Napiórkowski: Trudno będzie wypracować wspólne stanowisko w sprawie małżeństw mieszanych wyznaniowo. Utrudnieniem są uregulowania prawne. Jednakże zmiana uregulowań prawnych nie zawsze następuje na skutek inicjatywy z „góry”, lecz pod naciskiem „dołów”.

Po przedstawieniu porządku nabożeństwa ślubnego ewangelicko-katolickiego w Niemczech, abp E. Piszcz zakomunikował, że nie udało mu się zdobyć takiego porządku nabożeństwa stosowanego w Szwajcarii. Bp Borski zobowiązał się postarać o porządek ślubu ewangelicko-katolickiego ze Szwajcarii. Abp Piszcz zastanawiał się, jak Niemcom udało się ominąć katele i sformułować wspólny porządek ślubu, przy odmiennym rozumieniu istoty małżeństwa w Kościele ewangelickim i katolickim. Prof. Karski zwrócił uwagę, że rozumienie istoty małżeństwa w Kościołach w Niemczech i Polsce jest identyczne, przeto i nam powinno się udać stworzyć taki porządek.

Ustalono prowadzić prace nad stworzeniem porządku ślubu pary wyznaniowo mieszanej. Będzie to trudne zadanie, *ale należy podjąć wyzwanie* (ks. St. Napiórkowski). Następne spotkanie ma odbyć się 11 kwietnia 2002 roku.

Protokołował: ks. *Manfred Uglorz*

Jasienica, 12 października 2001.

Protokół czwartego posiedzenia Komisji katolicko-luterańskiej

Warszawa, 11 kwietnia 2002

Przewodniczył: abp Edmund Piszcz

Protokółował: ks. Piotr Jaskóła

Obecni: abp Edmund Piszcz, bp Ryszard Borski, prof. Stanisław Celestyn
Napiórkowski OFMConv, prof. Karol Karski, ks. prof. Piotr Jaskóła.

Nieobecny: ks. prof. Manfred Uglorz

Porządek obrad:

1. Powitanie, modlitwa
2. Przyjęcie programu posiedzenia
3. Protokół poprzedniego spotkania
4. Małżeństwa mieszane luterańsko-katolickie. Rozwiązania niemieckie
5. Małżeństwa mieszane. Rozwiązanie szwajcarskie
6. Obrzęd zawierania związku małżeńskiego w Kościele rzymskokatolickim w Polsce
7. Dyskusja
8. Wolne wnioski

Ad. 1 i 2. Posiedzenie otworzył abp E. Piszcz, powitał zebranych, odmówił modlitwę i przedstawił program spotkania, który został jednomyślnie przyjęty.

Ad. 3. Zanim przyjęto protokół z poprzedniego posiedzenia o. prof. Napiórkowski pod nieobecność ks. prof. M. Uglorza, który przygotował protokół z trzeciego posiedzenia Komisji, przedstawił szczegółowo jego treści, by mogły one stać się punktem wyjścia dla dalszych rozważań. Protokół przyjęto bez znaczących poprawek odnoszących się do treści. W trzech miejscach skorygowano jedynie pewne nieścisłości językowe (na s. 2 wyjaśniając stanowisko Kościoła ewangelicko-augsburskiego odnośnie do małżeństw zastąpiono słowa *na stanowisku nierozłączności* słowami *na stanowisku nierozzerwalności*).

Po zreferowaniu protokołu wywiązała się dyskusja nad potrzebą szerszego udostępniania informacji z prac Komisji. Zgodzono się, by publikować protokoły spotkań w „Studiach i Dokumentach Ekumenicznych” i „Biuletynie Ekumenicznym”.

Ad. 4. Ks. bp Ryszard Borski przedstawił rozwiązania niemieckie odnośnie do małżeństw mieszanych luterańsko-katolickich. Swoje uwagi dał również uczestnikom zebrania na piśmie. Stanowią one aneks nr 1 niniejszego protokołu.

Ad. 5. Rozwiązania szwajcarskie przedstawił o. prof. Napiórkowski. Uczestnikom spotkania wręczył „Dodatek do dokumentów o małżeństwie diecezji Solo-

thurn” (zarówno oryginał, jak i polskie tłumaczenie) i formularz protokołu przedmałżeńskiego. Teksty te stanowią aneks nr 2a i 2b niniejszego protokołu. Referujący osobiście był tekstami zachwycony, gdyż – jego zdaniem – nie odrzucają one przepisów prawa kościelnego, ale proponują ich bardzo ekumeniczną interpretację. Przede wszystkim rozwiązania te podkreślają odpowiedzialność obu małżonków za religijne wychowanie dzieci.

Również bp Borski już w samym sformułowaniu pytania 23 w szwajcarskim protokole przedślubnym dostrzegł równość w odpowiedzialności obu stron małżeństwa mieszanego za religijne wychowanie dzieci. Jego zdaniem, wierni z różnych Kościołów chrześcijańskich na Zachodzie nie mają tego typu problemów, z którymi spotykamy się w Polsce.

W czasie dyskusji ustalono, że należy się jeszcze postarać o teksty dotyczące zawierania małżeństw konfesyjnie zróżnicowanych, które obowiązują w innych krajach. Abp Piszcz zadeklarował wolę sprowadzenia tekstów, którymi posługują się katolicy we Francji, Anglii i krajach skandynawskich; o. prof. Napiórkowski — z Hiszpanii, Holandii, Belgii; bp Borski — teksty używane przez luteran w Danii i Anglii. Sprowadzone dokumenty mają być przed następnym, jesiennym spotkaniem przesłane na adres bp. Borskiego.

Ad. 6. Abp Piszcz sprezentował członkom luterkańskiej strony *Obrzędy sakramentu małżeństwa* (wyd. 3, Katowice 1966) używane dziś w Kościele rzymskokatolickim w Polsce, by mogli zapoznać się z teologicznym wprowadzeniem do tego sakramentu, jak i samą celebracją liturgiczną. W oparciu o „Katechizm Kościoła Katolickiego” (Poznań 1998, s. 379-393) zreferował najważniejsze założenia teologiczne, prawne i liturgiczne, które odnoszą się do sakramentu małżeństwa. Odnośnie do celebracji sakramentu przypomniał o preferencji rzymskokatolickiej, która celebrację sakramentu małżeństwa łączy najczęściej z Eucharystią. Zawieranie małżeństwa podczas Mszy św. lepiej ukazuje związek wszystkich sakramentów z Paschalnym Misterium Chrystusa. Referujący zwrócił również uwagę na kwestię zgody małżeńskiej. Kościół uważa wzajemne wyrażenie zgody przez małżonków za nieodzowny element, który „stwarza małżeństwo” (Kodeks Prawa Kanonicznego, kan. 1057, par. 1). Jeśli nie ma zgody, nie ma małżeństwa.

Zawierającymi przymierze małżeńskie są mężczyzna i kobieta, ochrzczeni, wolni do zawarcia małżeństwa, którzy w sposób dobrowolny wyrażają swoją zgodę. „Być wolnym” oznacza: nie być poddanym przymusowi i nie mieć przeszkody ze strony prawa naturalnego czy kościelnego. Zgoda jest aktem osobowym, przez który małżonkowie wzajemnie się sobie oddają i przyjmują. Zgoda powinna być aktem woli każdej ze stron, wolnym od przymusu i ciężkiej bojaźni zewnętrznej. Żadna ludzka władza nie może zastąpić tej zgody. Jeśli nie ma tej wolności, małżeństwo jest nieważne. Z tej racji (i z innych powodów, które unieważniają małżeństwo) Kościół rzymskokatolicki, po zbadaniu sytuacji przez kompetentny trybunał kościelny, może orzec „nieważność małżeństwa”, to zna-

czy stwierdzić, że małżeństwo nigdy nie istniało. W takim przypadku obie strony są wolne i mogą wstąpić w związki małżeńskie, licząc się z naturalnymi zobowiązaniami wynikającymi z poprzedniego związku.

Prezbiter (lub diakon), który asystuje przy obrzędzie zawarcia małżeństwa, przyjmuje zgodę małżonków w imieniu Kościoła i udziela błogosławieństwa Kościoła. Obecność pełniącego posługę w Kościele (oraz świadków) wyraża w widoczny sposób, że małżeństwo jest rzeczywistością kościelną. Z tego względu Kościół wymaga zazwyczaj od swoich wiernych kościelnej formy zawierania małżeństwa. Przemawia za tym wiele racji:

- o małżeństwo sakramentalne jest aktem liturgicznym; wypada zatem, by było celebrowane podczas publicznej liturgii Kościoła;
- o małżeństwo wprowadza do określonego stanu kościelnego, daje prawa i nakłada obowiązki w Kościele, między małżonkami i wobec dzieci;
- o skoro małżeństwo jest stanem życia w Kościele, trzeba by była pewność odnośnie do jego zawarcia (stąd obowiązek obecności świadków); publiczny charakter wyrażonej zgody chroni raz wypowiedziane małżeńskie „tak” i pomaga w dochowaniu mu wierności. Sprawą pierwszorzędnej wagi jest przygotowanie do małżeństwa, aby małżeńskie „tak” było aktem wolnym i odpowiedzialnym oraz aby przymierze małżeńskie miało solidne i trwałe podstawy ludzkie i chrześcijańskie. Najwłaściwszym sposobem przygotowania do tego jest przykład i wychowanie przekazane przez rodziców i rodzinę.

Odnosnie do samych małżeństw mieszanych między katolikami i ochrzczonymi niekatolikami abp Piszcz zwrócił uwagę, że wymagają one szczególnej uwagi współmałżonków i duszpasterzy. Różnica wyznania nie stanowi nieprzekraczalnej przeszkody do zawarcia małżeństwa, jeśli małżonkowie potrafią dzielić się tym, co każde z nich otrzymało od swojej wspólnoty, i jeśli jedno będzie uczyć się od drugiego sposobu przeżywania swojej wierności wobec Chrystusa. Nie można jednak nie dostrzegać trudności małżeństw mieszanych. Wynikają one z faktu, że podział chrześcijan nie został jeszcze przewyciężony. Małżonkowie mogą odczuwać dramat rozbicia między chrześcijanami we własnej rodzinie. Rozbieżności mogą stanowić źródło napięć w małżeństwie, zwłaszcza w odniesieniu do wychowania dzieci. Może też wystąpić niebezpieczeństwo indyferentyzmu religijnego.

Według prawa obowiązującego w Kościele łacińskim małżeństwo mieszane wymaga do swej dopuszczalności wyraźnego zezwolenia władzy kościelnej. W przypadku różnicy religii do ważności małżeństwa wymagana jest wyraźna dyspensa od przeszkody. Zezwolenie lub dyspensa zakłada, że obie strony znają cele oraz istotne właściwości małżeństwa, a także zobowiązania strony katolickiej dotyczące chrztu i wychowania dzieci w Kościele katolickim, i nie wykluczają ich. W *Katechizmie* nie ma wprost mowy o kautelach, ale implicite jest to w tekście zawarte.

W wielu regionach dzięki dialogowi ekumenicznemu różne wspólnoty chrześcijańskie mogły zorganizować wspólne duszpasterstwo małżeństw mieszanych. Jego zadaniem jest pomoc tym małżeństwom w przeżywaniu ich szczególnej sytuacji w świetle wiary. Ma ono także pomagać im w przewyciężaniu napięć między zobowiązaniami, jakie małżonkowie mają wobec siebie, a zobowiązaniami wobec swoich wspólnot eklezjalnych. Powinno ono zachęcać do rozwijania tego, co jest wspólne w ich wierze, i do szacunku dla tego, co ich dzieli. W małżeństwach, gdzie występuje różnica religii, strona katolicka ma jeszcze szczególniejsze zadanie: *Uświęca się bowiem mąż niewierzący dzięki swej żonie, podobnie jak świętość osiągnie niewierząca żona przez „brata”* (1 Kor 7,14).

Obrzędy sakramentu małżeństwa we wprowadzeniu teologicznym i pastoralnym (s. 11-24) podają także zasady ich stosowania. Przy zawieraniu małżeństw mieszanych ważne są te zasady: jeżeli małżeństwo zawiera strona katolicka ze stroną ochrzczoneą niekatolicką, należy odprawić obrzęd małżeństwa bez Mszy (Rozdział II); jeżeli jednak przemawiają za tym okoliczności i ordynariusz miejscowy udzieli zezwolenia, można odprawić obrzęd zawarcia małżeństwa w czasie Mszy (Rozdział I); gdy chodzi o dopuszczenie strony niekatolickiej do Komunii eucharystycznej, należy zachować normy wydane dla różnych wypadków; jeżeli małżeństwo zawiera strona katolicka z katechumenem lub ze stroną niechrześcijańską należy zastosować obrzęd podany w Rozdziale III, uwzględniając zmiany przewidziane w różnych wypadkach (s. 21, nr 36).

Abp Piszcz zwrócił również uwagę na uprawnienia Konferencji Episkopatu w zakresie adaptacji Rytuału Rzymskiego do zwyczajów i potrzeb poszczególnych krajów. Jest o nich mowa we wprowadzeniu teologicznym i pastoralnym *Obrzędów sakramentu małżeństwa* (s. 22—24).

Ad.7. W czasie dyskusji nad przebiegiem obrzędów zawierania małżeństwa bp Borski mówił, że należałoby zastanowić się, które części ksiądz ewangelicki mógłby przejąć, asystując przy ślubie zawierany według obrzędów katolickich. Sam też zobowiązał się zwrócić do Komisji liturgicznej własnego Kościoła, by ona ustaliła, które części mógłby przejąć duchowny katolicki asystujący przy ślubie zawierany według obrzędów Kościoła ewangelicko-augsburskiego.

Prof. Karski w czasie dyskusji poinformował o stanie zaawansowania prac nad wydaniem dokumentów dialogu katolicko-luterańskiego. Ustalono, że druk powierzy się Towarzystwu Naukowemu KUL. Proponowano również tytuł: *Bliżej jedności* (Karski), *Bliżej wspólnoty* (Napiórkowski). *Słowo wstępne* napiszą abp Piszcz i bp Borski, *Słowo od redakcji* – prof. Karski i prof. Napiórkowski.

Modlitwa zakończyła posiedzenie.

Protokołował: ks. *Piotr Jaskóła*

Warszawa, 11 kwietnia 2002.

EKUMENIZM W LUBLINIE

Zasady uczestnictwa w modlitewnych spotkaniach ekumenicznych w Archidiecezji Lubelskiej

1. Katolicy uczestniczący w ekumenicznych spotkaniach modlitewnych, niezależnie od osobistych motywacji i zainteresowań, są świadkami wiary Kościoła. Dlatego też troszczą się oni o to, by w ich zachowaniu znajdowało wyraz aktualne nauczanie Kościoła dotyczące współpracy ekumenicznej. Konsekwentnie, kierują się oni zasadami sformułowanymi w encyklice *Ut unum sint*, deklaracji *Dominus Iesus* i szczegółowych zarządzeniach określających chrześcijańską wizję ekumenizmu¹. Od zasad tych nie może nigdy stać się ważniejsza lokalna tradycja, przyzwyczajenie czy zachowania narzucane przez doraźne okoliczności.
2. Należy dokładać starań, by coroczne tygodnie modlitw o jedność chrześcijan nie były jedynie centralną celebrą, lecz aby obejmowały najszersze grono wiernych we wszystkich parafiach, wyrażając świadomość całego Kościoła lokalnego, nie zaś tylko jego elit działających w oderwaniu od więzi z duszpasterstwem prowadzonym w parafiach i kościołach rektoralnych.
3. W lokalnych uwarunkowaniach szczególnie delikatną kwestią pozostaje harmonijna współpraca ekumeniczna, która obejmowałaby wszystkie wspólnoty chrześcijańskie, zarówno przedstawiciele prawosławia, jak i wiernych obrządku bizantyjskiego. W sprawach proceduralnych kładziemy szczególny nacisk, aby bezmyślną niezręcznością formy nie urazić żadnej z tych grup. Nie należy do naszych kompetencji wywieranie nacisku na ich wzajemne kontakty. Jest

¹ Jej wyrazem jest np. dokument „Wspólne nabożeństwo podczas zgromadzeń ekumenicznych” przyjęty przez Wspólną Grupę Roboczą Kościoła Rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów w 1966 r. Zasady te bywały niestety systematycznie naruszane podczas wielu spotkań, w których klimat folkloru, pozbawiony odniesień do ducha Wieczernika, dominował nad zasadami sformułowanymi np. w soborowym dekreście o ekumenizmie.

natomiast naszym obowiązkiem, aby duch jedności Wieczernika cechował wszystkie nasze postawy skierowane w stronę tych braci, których oddziela bariera bolesnych doświadczeń historii.

4. Jedność z eucharystycznym Chrystusem **nie może być traktowana instrumentalnie, jako środek do budowania** psychologicznej czy środowiskowej więzi. Dlatego też, zgodnie z zasadami Kościoła Rzymskokatolickiego, nie praktykujemy interkomunii, nawet gdyby zachęcali do niej przedstawiciele jakiejś wspólnoty wyznaniowej. O zasadzie tej informujemy także uczestniczących w nabożeństwie tych katolików, którzy nie mają wystarczająco ukształtowanej świadomości, jaką wartość stanowi Eucharystia w dialogu ekumenicznym.
5. Spotkania ekumeniczne mają budować świadomość jedności zakorzenionej w Chrystusie, nie zaś zacierać bolesne fakty z życia Kościoła. Dlatego też do świątyń katolickich **nie zapraszamy nigdy z posługą słowa lub z wyróżnioną funkcją liturgiczną tych osób, które w przeszłości porzuciły kapłaństwo lub życie zakonne albo też zmieniły swą przynależność do wspólnoty wyznaniowej**. Jeśli osoby takie zostałyby zaproszone do sprawowania takich funkcji przez środowisko nieświadome niniejszych zasad, zadaniem proboszcza lub rektora kościoła jest wycofanie zaproszenia i powierzenie odnośnych funkcji osobom wolnym od wymienionych przeszkód.
6. Nie należy wspierać pozorowanych form ekumenizmu, w których bez zrozumienia elementarnego przeżycia wiary praktykuje się trening zachowań wzorowanych na współpracy ekumenicznej. Tego typu praktykę usiłowano wprowadzać ostatnio w Lublinie wśród najmłodszych przedszkolaków, u których nie była jeszcze ukształtowana podstawowa świadomość więzi z Kościołem. Jej następstwem jest zamęt w świadomości dzieci, nie zaś kształtowanie postaw autentycznego ekumenizmu.
7. Należy podejmować i wspierać inicjatywy, dzięki którym spotkania ekumeniczne nie ograniczałyby się do tygodnia modlitw o jedność chrześcijan. Zarówno tworzenie grup modlitwy spotykających się systematycznie w ciągu roku, jak i konsekwentne studium dokumentów teologicznych poświęconych tej problematyce winno stanowić ważną formę kształtowania dojrzałej wiary środowiska inspirowanej duchem modlitwy Chrystusa „aby byli jedno”.

Arcybiskup Metropolita Lubelski

Lublin, 23 grudnia 2001

SYLWETKI

BISKUP ZDZISŁAW TRANDA

Trudno się będzie przyzwyczaić do sytuacji, że ks. Zdzisława Trandę nie zobaczymy już w roli urzędującego biskupa Kościoła Ewangelicko-Reformowanego. Od ćwierć wieku jego nazwisko w całej chrześcijańskiej Polsce kojarzone jest z tą właśnie wspólnotą. W znacznej mierze dzięki Ks. Biskupowi Kościół Ewangelicko-Reformowany cieszy się u nas prestiżem i uznaniem niewspółmiernym do liczby członków. Ale jest też bp Tranda człowiekiem, bez którego trudno sobie wyobrazić polską ekumenię.

Dnia 5 października 2002 r. ks. Zdzisław Tranda przekazał uroczystie urząd biskupa Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP swojemu następcy, ks. Markowi Izdebskiemu. Ekumenistów niech głowa nie boli. Kościół Ewangelicko-Reformowany jest tak ukształtowaną wspólnotą, że nie grozi mu dryfowanie z drogi ekumenii. Zaś znając Ks. Biskupa można być pewnym, że nadal nie szczędzić będzie sił w służbie jedności.

Bp Zdzisław Tranda jest człowiekiem odważnym i prawym. Nie zapomnę dnia 3 maja 1982 r. Trwał jeszcze stan wojenny. Garstka chrześcijan różnych wyznań zebrała się na comiesięcznym nabożeństwie ekumenicznym w stołecznym kościele ewangelicko-reformowanym. Za drzwiami „defilowały” oddziały ZOMO bezpardonowo robiąc porządek ze wszystkimi, którzy chcieli uczcić tego dnia nasze święto narodowe. Sytuacja zaczynała być groźna. W gronie organizatorów i członków Kolegium Kościelnego zaczęliśmy rozważać możliwość odwołania nabożeństwa. Ktoś rzucił myśl: zasięgnijmy opinii biskupa Trandy. Ks. Biskup nie miał wątpliwości: nabożeństwo powinno się odbyć. Dzięki takiej postawie ks. Trandy w tym czasie, kiedy po ówczesnej Alei Świerczewskiego (dziś Al. Solidarności) ZOMO rzucało petardami, w kościele „mała trzódka” Chrystusowa modliła się o jedność.

Dwa lata później w kościele ewangelicko-reformowanym odbywało się nabożeństwo ekumeniczne w ramach Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan. Bp Tranda ponownie dał dowód cywilnej odwagi wznosząc modlitwę za aresztowanego przez władze PRL mecenasa Macieja Bednarkiewicza. Niektórzy duchowni zareagowali na to „kwaśną miną”, a jeden ze zwierzchników Kościołów PRE, nieżyjący już dzisiaj, strofował Ks. Biskupa, że wprowadza politykę do nabożeństw. Starły się tutaj dwie postawy: konformistyczna, gotowa w imię świętego spokoju przymykać oko na wszelkie zło i bezprawie, oraz uczciwa, chrześcijańska, solidaryzująca się z tymi, którzy cierpią.

Ciekawe, że kilka dnia wcześniej za mec. Bednarkiewicza modlił się w kościele św. Stanisława Kostki na warszawskim Żoliborzu ks. Jerzy Popiełuszko. Warto wspomnieć tę postać tutaj dlatego, że Kościół Ewangelicko-Reformowany, a zwłaszcza Ks. Biskup i jego śp. brat ks. Bogdan Tranda, okazali wielką solidarność katolikom po uprowadzeniu i zamordowaniu ks. Popiełuszki. Kiedy ogłoszono, że kapelan „Solidarności” został porwany, warszawski zbor reformowany zareagował na to modlitwą a księża, w tym biskup Tranda odważnie mówili o tym tragicznym wydarzeniu w kazaniach. Na pogrzebie, który stał się również manifestacją narodową, nie zabrakło delegacji Kościoła Ewangelicko-Reformowanego. Dzisiaj łatwo się o tym pisze, ale wówczas taka postawa groziła poważnymi konsekwencjami i mogła spowodować represje nie tylko na pojedyncze osoby, ale nawet na cały Kościół.

A pamiętajmy, że bp Tranda nie miał za sobą wielomilionowego „rządu dusz” jak biskupi rzymskokatolicki, ale Kościół odpowiadający liczebnie średniej katolickiej parafii. Władze PRL szybko zorientowały się, że nie będą mogły liczyć na pomoc zwierzchnika Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w utrwalaniu socjalizmu w naszym kraju. Dlatego wystąpienie biskupa Trandy były bacznie obserwowane przez Urząd ds. Wyznań.

Dodam jeszcze jedno osobiste wspomnienie. Jest styczeń 1985 r. Po nabożeństwie w ewangelicko-augsburskim kościele św. Trójcy w sali parafialnej odbywa się agapa. Jest bardzo dużo ludzi. Zabiera głos bp Tranda. Mówi w sposób poruszający. Krytykuje manipulacje w mediach, wskutek których w publicznym odbiorze Kościoły mniejszościowe postrzegane są jako kolaborujące z władzą. Biskup jest wzburzony niedawną relacją telewizyjną ze spotkania delegacji Polskiej Rady Ekumenicznej i związków religijnych z wicepremierem Mieczysławem Rakowskim. Przedstawiciele Rady zachowali się godnie, krytycznie w rozmowie z wicepremierem ocenili społeczno-polityczną w Polsce, tymczasem w relacji telewizyjnej znalazły się tylko wątki wygodne dla władzy. Stąd – tłumaczył Ks. Biskup – społeczeństwo w większości katolickie mogło odnieść wrażenie, iż inne Kościoły są potulne, grzeczne i uległe wobec władzy. *Nie pozwólmy zniszczyć tego, do czego wspólnie doszliśmy. Nie dajmy wbić klina między* – wołał biskup Tranda. Gdy skończył, wybuchł aplauz, a niektórzy mieli łzy w oczach.

Niestety, znalazł się jakiś „judasz”, który doniósł władzom o odważnym wystąpieniu biskupa Trandy. Niedługo potem zadzwonił do Ks. Biskupa dyrektora z Urzędu ds. Wyznań, udzielił mu ostrej reprymendy i nie czekając na wyjaśnienia odłożył słuchawkę. Później, przez kilka miesięcy, podczas spotkań i uroczystości oficjalnych udawał, że nie dostrzega Ks. Biskupa.

Ciekawe, że sam Ks. Biskup nie nosi jakichś uraz i odnosi się ze zrozumieniem do postaw ludzi, którzy w czasach PRL nie wykazali się taką odwagą jak on. Tłumaczył to w wystąpieniach publicznych i w wywiadach prasowych. Co zapalczywszym katolikom, wypominającym Kościołom mniejszościowym uległość i serwilizm wobec władzy przypominał, że również w Kościele rzymskokatolickim nie brak było pojedynczych ludzi i całych środowisk kolaborujących z komunistami.

Ks. Biskup nie ma kompleksów i poczucia obcości wynikającej z tego, że należy do niewielkiej wspólnoty. Czuje się swoim wśród swoich. Chętnie przytacza wydarzenie z początku lat siedemdziesiątych, kiedy był proboszczem w Zelowie. Odwiedził wówczas w szpitalu w Łasku swoją współwyznawczynię. Gdy się ukazał w drzwiach, leżąca tam katoliczka z Zelowa zawołała: *O, przyszedł nasz ksiądz.*

Ks. Biskup jest wypróbowanym przyjacielem Kościoła katolickiego, co w naszym kraju nie jest takie proste, jeśli się weźmie pod uwagę zaszczości historyczne oraz zauważalne niekiedy skrajne, nieprzyjazne wobec mniejszości wyznaniowych postawy części katolików.

W gronie ekumenistów katolickich zdarza się, że ktoś wypowie nieraz krytyczną uwagę o jakimś duchownym z Kościoła mniejszościowego. Nie zdarzyło mi się natomiast usłyszeć, żeby ktokolwiek powiedział złe słowo o biskupie Trandzie. Przeciwnie, wymienienie jego nazwiska powoduje reakcje w rodzaju: *to wspaniały człowiek, to szczyry ekumenista, na niego zawsze można liczyć.*

W czasach PRL zdarzało się, że przyjeżdżające do Polski delegacje Światowej Rady Kościołów albo Kościołów z różnych krajów wysłuchiwały litanię żalów na katolików, często zresztą słusznych. Zdarzało się również, że przedstawiciele PRE w wystąpieniach za granicą przypuszczali bezpardonowe ataki na Kościół rzymskokatolicki w Polsce. Miało to stworzyć iluzję: my jesteśmy cacy, a oni są be. Takie myślenie było zawsze obce biskupowi Trandzie. Świadczy choćby o tym tekst jego wystąpienia sprzed 20 laty, poświęconego sytuacji ekumenicznej w Polsce, wygłoszonego w Akademii Ewangelickiej w Mülheim (tekst ten publikowaliśmy w pierwszym, inauguracyjnym numerze „Studiów i Dokumentów Ekumenicznych”). Widać, że Autor miał tylko jedną intencję: chciał poinformować zachodniemieckich słuchaczy o rozwoju i rzeczywistych problemach ekumenizmu w Polsce. Owszem, znalazły się tam akcenty krytyczne pod adresem Kościoła rzymskokatolickiego, ale zostały zrównoważone aspektami pozytywnymi. Poza tym bp Tranda wypowiedział je z troską o przyszłość ekumenizmu w naszym kraju, a nie z intencją „przyłożenia” największemu Kościołowi w Polsce.

Dzisiaj żyjemy w czasach, kiedy mówienie o innych jest całkowicie uprawnione. Jednak co innego jest zwracanie bratu uwagi na jego błędy z miłością, tak jak to czyni bp Tranda, a co innego publiczne stawianie go pod pręgierzem. To, że dzisiaj ks. Tranda uważany jest przez katolików za wypróbowanego przyjaciela, ma swoje źródło w pewnym wydarzeniu z czasów wojny. W 1943 r. w Radomiu młody Zdzisław przygotowywał się do konfirmacji. Podczas egzaminu duchowny luterański ks. Włodzimierz Missol zapytał go, czy należy uważać, iż Ugoda Sandomierska była zawarta przeciwko katolikom. *Oczywiście, że tak* – odpowiedział bez wahania. Mądry duchowny wytłumaczył mu natomiast, że nie można tak podchodzić do tego zagadnienia. Jednoczenie wysiłków ewangelickich nie było skierowane przeciwko komukolwiek, lecz miało służyć wzmocnieniu ewangelickiego świadectwa. Ta lekcja ekumenizmu wywarła na ks. Trandzie duże wrażenie, skoro nieraz wspomina ją po latach w publicznych wystąpieniach.

Z czasów okupacji młody Zdzisław wyniósł jeszcze jedno cenne, niezwykle doświadczenie. Przyjaźnił się wtedy z Jankiem Romockim, Ps. „Bonawentura”, wspaniałym chłopakiem, który zginął w Powstaniu Warszawskim. Niedługo przed śmiercią Janek napisał wiersz, o wymowie głęboko chrześcijańskiej, w którym prosił Boga, aby uchronił Polaków od nienawiści i zemsty. Najbardziej wstrząsający fragment tego wiersza – napisanego w 1943 r.! – brzmi:

*Od krzywd – lecz i od zemsty za nie
Uchroń nas, Panie.
Uchroń od zła i nienawiści.
Niechaj się odwet nasz nie ziści.
Na przebaczenie i przeczyste
Wlej w nas moc, Chryste.*

Fragment ten bp Tranda cytował wielokrotnie w swoich wystąpieniach, kiedy mówił o stosunkach polsko-niemieckich.

Pełniąc funkcję proboszcza parafii ewangelicko-reformowanej w Zelowie, był tam duszą ekumenizmu. Nie miał oporów, aby nawiązać współpracę z katolikami. Już na początku lat siedemdziesiątych do Zelowa zaczęli przyjeżdżać duchowni rzymskokatolicki: ks. rektor Kazimierz Gabryel, potem pallotyn ks. Roman Forcycki i inni. Jeden z wikariuszy rzymskokatolickich, ks. Witczak zaczął przyprowadzać młodzież na nabożeństwa ekumeniczne, aby mogła ona poznawać bratnie Kościoły. Dzięki zaangażowaniu ks. Trandy doszło wreszcie do tego, że w 1978 r. proboszcz parafii rzymskokatolickiej ks. Antoni Szareyko przyjął propozycję, aby także katolicy włączyli się w obchody Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan organizowanego w Zelowie. Niedługo potem na nabożeństwach śpiewały połączone chóry: katolicki i reformowany.

Z czasem współpraca ekumeniczna zaczęła owocować konkretnymi dziełami miłosierdzia. W okresie kryzysu gospodarczego w Polsce, kiedy zaczęły napływać do nas dary zza granicy, reformowani dzielili się nimi z katolikami, a kiedyś przekazali także katolikom środki medyczne i opatrunkowe na pielgrzymkę.

Działalność ekumeniczną rozwinął wspaniale jako zwierzchnik Kościoła. Obejmując urząd biskupa miał już grunt przygotowany, bo jego poprzednikiem był bp Jan Niewieczera, wielka postać polskiej ekumenii. Bp Tranda nie tylko poszedł jego śladami, ale jeszcze bardziej zdynamizował działalność ekumeniczną Kościoła ewangelicko-reformowanego. Za jego kadencji zawarte zostało porozumienie o wspólnocie ambony i ołtarza pomiędzy Kościołem ewangelicko-reformowanym a ewangelicko-metodystycznym.

Ks. Biskup uczestniczył w niezliczonej ilości spotkań ekumenicznych na forum krajowym i zagranicznym. Brał m.in. udział w kilku zgromadzeniach ogólnych Konferencji Kościołów Europejskich oraz w Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Rady Kościołów w Canberze.

Jeśli idzie o Polskę, to znacznie łatwiej byłoby wymienić wydarzenia ekumeniczne, w których nie uczestniczył.

Choć w ostatnim okresie PRL było kilku prezesów Polskiej Rady Ekumenicznej, bp Tranda w oczach katolików uchodził za duchowego przywódcę ekumenizmu ze strony tzw. Kościołów mniejszościowych. Sam, ze względu na swoją niepokorną postawę wobec władzy, nie mógł liczyć na wybór na prezesa PRE. Nawet gdyby został wybrany, władze nie zatwierdziłyby prawdopodobnie tej elekcji. Przewodniczącym Rady został dopiero w warunkach wolności. W tym czasie dokonywały się ważne sprawy, jak np. regulacja nauczania religii w szkole i ustalanie warunków tego nauczania dla Kościołów członkowskich PRE.

Nie miejsce tutaj na wyjaśnianie zawitych okoliczności, dlaczego biskup Tranda tylko przez jedną kadencję pełnił funkcję prezesa Polskiej Rady Ekumenicznej (1990-1992), chociaż był bez wątpienia najbardziej odpowiednią osobą do jej sprawowania. W każdym bądź razie za jego kadencji doszło do znacznego ożywienia współpracy ekumenicznej PRE z Kościołem rzymskokatolickim.

W czasach pewnego „zmęczenia” ekumenizmem, gdy część chrześcijan uznała, że niewiele więcej można już zrobić dla posunięcia sprawy jedności naprzód, choćby wobec sztywnego stanowiska Kościoła rzymskokatolickiego uniemożliwiającego interkomunię, bp Tranda nie szuka żadnych pretekstów i usprawiedliwień i z zapałem uczestniczy w spotkaniach ekumenicznych na terenie całej Polski i za granicą. Gdy nie ma go na jakimś nabożeństwie ekumenicznym podczas Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan w stolicy, oznacza to niechybnie, że wyjechał gdzieś z posługą Słowa do jakiegoś ośrodka poza Warszawą.

W ten sposób jest wierny temu, co mówił młodym chrześcijanom różnych wyznań w 1988 r. w Kodniu: że miłość Chrystusa nie pozwala na bierność, ona ma moc ogarniającą i przynagla nas do działania na rzecz jedności. Zawsze swoją

obecnością wnoszą w każde spotkanie wiele ciepła, serdeczności i subtelnego humoru. Chętnie zabiera głos, a jego wystąpienia są bardzo dobrze odbierane, gdyż bp Zdzisław, nawet gdy mówi o sprawach trudnych i bolesnych, nigdy nikogo nie atakuje, nie poucza, lecz dyskretnie sugeruje rozwiązanie problemu.

Urodził się 18 grudnia 1925 r. w Poznaniu, jako syn Zdzisława, dziennikarza i Marty z d. Essers, pracownicy banku. Jego dziadek ze strony matki był Holendrem.

Na początku wojny rodzina Trandów podzieliła los wielu polskich rodzin, zmuszona do ucieczki na tułaczkę. Wraz z osobami, które pełniły służbę przy Szefostwie Ratowniczo-Sanitarnym w Poznaniu (14-letni Zdzisław, jako harcerz, był tam gońcem), znaleźli się w pobliżu wschodniej granicy kraju. Tam 17 września, w Łucku, byli świadkami agresji sowieckiej na Polskę. W tej sytuacji wrócili do Poznania, skąd jednak bardzo szybko zostali wysiedleni na Podhale. Rawa Mazowiecka i Radom to kolejne etapy tułaczki rodziny Trandów. Zdzisław przez cztery lata pracował w majątku krewnych, najpierw jako pomocnik ogrodnika, a potem jako tzw. pisarz-magazynier. Pod koniec wojny przeszedł kurs kontrolerów mleczności i został zatrudniony w Inspektoracie Hodowli Zwierząt w powiecie Radomsko.

Po wojnie uczył się w trybie przyspieszonym, tak że już w marcu 1947 r. zdał maturę. Następnie przez kilka miesięcy uczył matematyki w dwóch szkołach średnich. W październiku 1947 r. rozpoczął studia na Wydziale Inżynierii Lądowej Politechniki Wrocławskiej. Jednak po pierwszym roku zrezygnował z tych studiów i wstąpił na Wydział Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego.

Dzisiaj po latach można powiedzieć, że Polska gospodarka, a może i nauka, straciła zdolnego zapewne inżyniera, ale Kościół Ewangelicko-Reformowany zyskał wspaniałego duchownego, zaś całe polskie chrześcijaństwo – wybitnego ekumenistę. W 1953 r. uzyskał tytuł magistra teologii ewangelickiej po przedstawieniu pracy „Historia parafii ewangelicko-reformowanej w Warszawie”. W tym też roku ożenił się z Janiną z Bolesławskich, z którą ma dwoje dzieci: Andrzeja i Hannę. Na duchownego został ordynowany 16 listopada 1952 r. w Warszawie. Jednak jeszcze rok przed uzyskaniem dyplomu, ze względu na katastrofalną po wojnie sytuację kadrową w Kościele Ewangelicko-Reformowanym, został skierowany do pracy w parafii w Żelowie pod Łodzią. Zbór ten wywodzi się z Jednoty czesko-braterskiej i skupia wiernych, których przodkowie uszli przed laty przed prześladowaniami religijnymi w Czechach i osiedlili się w Polsce. W parafii tej ks. Tranda pracował do 1982 r., a więc jeszcze cztery lata po tym, jak 8 kwietnia 1978 r. został wybrany na biskupa Kościoła.

Oprócz kierowania Kościołem i aktywnej działalności ekumenicznej bp Tranda udziela się także jako członek Rady Krajowej Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”.

Zakończę osobistym wyznaniem. Ks. Biskupa uważam za wspaniałego człowieka i chrześcijanina. Każde spotkanie z nim przeżywam z wielką radością i jest

ono dla mnie umocnieniem w wierze. Biskupa Trandę cenię za odwagę, prawość i uczciwość, a także za gotowość ekumeniczną. W czasach, gdy aktywniej działałem na niwie ekumenicznej uczestnicząc w organizowaniu różnego rodzaju spotkań, podziwiałem Ks. Biskupa za „gotowość startową”, że użyję terminologii sportowej. Gdy się go o cokolwiek poprosiło, nigdy nie odmawiał, a bywało i tak, że pełnił czasem rolę „pogotowia ekumenicznego”. Gdy ktoś nawalił, prosiło się o zastępstwo bp. Trandę, bo było wiadomo, że nie będzie stawiał kłopotliwych pytań w rodzaju: „dlaczego tak późno”, „czy nie macie kogoś innego oprócz mnie”.

Drogi Księżu Biskupie! Życzę Ci, abyś był z nami jak najdłużej w naszej rodzinie ekumenicznej, abyś był szczęśliwy w służbie Bogu i ludziom. Lata wyznaczą Bóg. Ale niech to będzie dla Ciebie dobry, błogosławiony czas.

Grzegorz Polak

KRONIKA WYDARZEŃ EKUMENICZNYCH

styczeń –czerwiec 2002

Z zagranicy

o Przewodniczący Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan, kard. Walter Kasper, wezwał wyznania chrześcijańskie do rozbudzenia nowej tęsknoty za większą ekumeniczną wspólnotą kościelną. Podczas wykładu gościnnego na Uniwersytecie w Tybindze w dniu 7 stycznia Kasper ubolewał z powodu słabnięcia ekumenicznej dynamiki. Różne konfesje pytają dziś intensywniej o własną tożsamość. Ta refleksja przyczynia się do postępu wówczas, gdy obejmuje gotowość do dialogu i rozwoju. Kasper odrzuca jednak pogląd, że sytuacja ekumeniczna uległa usztywnieniu. Istnieje jednak zmiana. Licytacja na modele przyszłej jedności kościelnej nie przyniosła postępu, Duchowi Bożemu trzeba pozostawić pole działania. Chodzi o nawrócenie wszystkich do Chrystusa a nie o pozyskanie dla innego Kościoła lub konfesji – podkreślił kardynał. W kwestii wspólnoty komuniijnej „gościnność eucharystyczna” oferowana przez niekatolików nie stanowi dla katolików żadnego rozwiązania. Kasper stwierdził, że każdy ochrzczony może uczestniczyć w Eucharystii, jeśli z przekonania akceptuje to, co według wiary katolickiej w niej się dokonuje. Chodzi o obecność Chrystusa pod postacią chleba i wina, o wspólnotę z świętymi, papieżem i biskupem lokalnym. Kto nie uznaje wspólnoty z papieżem za część swego religijnego przekonania, *nie może w ogóle chcieć, jeśli kieruje się szczerością, uczestnictwa w Eucharystii*. Według apostoła Pawła, uczestnik Eucharystii *nie jest nadzwyczajnym gościem*. On jest członkiem rodziny, należy do wspólnoty kościelnej. Kard. Kasper przypomniał, że papież także według ujęcia katolickiego nie ma „monopolu” w wykładaniu

Słowa Bożego. Raczej jest tak, że poza urzędem nauczającym istnieje wiele instancji poświadczania i interpretowania prawd wiary. Przykładowo Kasper wymienił między innymi świadectwo teologów, świętych i liturgii. Każda z tych instancji pełni swoją *autonomiczną, niezastępowalną, relatywnie samodzielną funkcję*. Muszą one ze sobą współdziałać, współgrać i wzajemnie się wysłuchiwać. Tylko w ten sposób zostanie *zachowana wolność Ducha*.

- Przewodniczący Komisji Biskupów Wspólnoty Europejskiej, bp Josef Homeyer, przebywał z wizytą w Rosji i Armenii w dniach 9-12 stycznia. W Moskwie spotkał się ze zwierzchnikiem Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, patriarchą Aleksym II, a w Erywanii – z patriarchą Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego, katolikosem Karekinem II. Głównym tematem rozmów był proces jednoczenia się Europy i aktualna sytuacja na świecie. Bp Homeyer i patriarcha Aleksy II wyrazili zgodny pogląd, że nowa sytuacja, w jakiej znalazł się świat po 11 września 2001, spowodowała, iż *wspólne działania tradycji chrześcijańskich* stały się niezbędne bardziej niż kiedykolwiek dotąd. Komunikat z rozmów stwierdzał, że celem wizyty bp. Homeyera było pogłębienie kontaktów między Kościołem katolickim a prawosławnym oraz *refleksja nad wspólnym wkładem chrześcijaństwa w budowę przyszłego kształtu Europy*.

- Przebywający z wizytą w Iranie honorowy zwierzchnik prawosławia, ekumeniczny patriarcha Bartłomiej I wezwał zwierzchników wszystkich religii świata do podjęcia działań na rzecz pokoju. Przywódcy religijni powinni odegrać istotną rolę w wygaszaniu napięć i działać na rzecz pokoju – powiedział 12 stycznia w Teheranie patriarcha Bartłomiej. Przypominając, że *dialog jest jednym z największych darów, jakimi Bóg obdarzył człowieka*, Bartłomiej I wezwał do dialogu międzyreligijnego, zwłaszcza między chrześcijaństwem a islamem. Powinniśmy słuchać innych ludzi z uwagą, serdecznością i gotowością do zrozumienia i szczerzej rozmowy, z miłością, bez arogancji i fanatyzmu, tak aby dialog pokonał uprzedzenia i wszystko, co przeciwstawia się pokojowemu współistnieniu. Modlimy się, aby czynami przywódców politycznych kierował Bóg – dodał, zaznaczając, że cele przywódców religijnych *są wyłącznie duchowe, a resztę pozostawiają oni politykom*. Podczas czterodniowej wizyty (11-14 stycznia) w Iranie patriarcha spotkał się z duchowym przywódcą kraju ajatollahem Ali Chameneim i prezydentem mułłą Mohammadaem Chatamim. W liczącym blisko 70 milionów mieszkańców Iranie żyje 100 tysięcy chrześcijan należących do siedmiu obrządków.

- Na drodze do jedności chrześcijan nie może być – według słów Jana Pawła II – żadnego odwrotu. Podczas audiencji dla delegacji ekumenicznej z Finlandii (20 stycznia) papież stwierdził w Watykanie: *Pokonaliśmy już duży odcinek naszej podróży ekumenicznej, i na tej drodze nie może być odwrotu*. Jan Paweł II

podkreślił, że ma nadzieję na niespożytą moc Ducha, który jest zdolny do coraz nowych niespodzianek. Jako cel wymienił *pełną i widzialną jedność wszystkich chrześcijan*. Papież przypomniał w krótkim przemówieniu o trwającym Tygodniu Modlitw o Jedność Chrześcijan. Chrześcijanie powinni modlić się o jedność, gdyż nie będzie ona rezultatem ludzkich wysiłków, lecz zostanie dana przez Boga. Biskupi katoliccy i luterkańscy od kilku lat przybywają wspólnie do Rzymu z okazji święta św. Henryka Fińskiego.

○ Zwierzchnicy judaizmu, islamu i chrześcijaństwa z Bliskiego Wschodu, uczestnicy międzyreligijnego spotkania w Aleksandrii potępili przemoc w Ziemi Świętej. W przyjętej 22 stycznia deklaracji podkreślili, że zgodnie z wiarą i tradycją trzech religii monoteistycznych zabijanie niewinnych w imię Boga jest *profanacją Jego świętego imienia* oraz zniesławieniem religii na świecie. W deklaracji stwierdzono również, że przemocy w Ziemi Świętej muszą przeciwdziałać wszyscy *ludzie dobrej woli i wiary*. Sygnatariusze deklaracji potwierdzają pragnienie życia w pokoju przy poszanowaniu integralności, dziedzictwa historycznego i bogactwa każdej religii. Deklaracja wzywa do przeciwstawiania się propagowaniu nienawiści i fałszywemu przedstawianiu innych religii. Anglikański arcybiskup Canterbury George Carey, który był jednym z głównych animatorów spotkania w Aleksandrii, uznał je za niezwykle budujące i podkreślił, że między liderami trzech wielkich religii nie ma żadnej różnicy zdań w kwestii potępienia przemocy, zabijania oraz usprawiedliwiania tego zła w imię religii. Arcybiskup podkreślił, że wszystkie strony gotowe są do moralnego potępienia przemocy. Anglikański duchowny poinformował, że został powołany stały komitet, który będzie kontynuował działalność w duchu „deklaracji aleksandryjskiej”.

○ *Nigdy więcej przemocy! Nigdy więcej wojny! Nigdy więcej terroryzmu! Niech każda religia niesie na ziemię w imię Boga sprawiedliwość i pokój, przebaczenie i życie, miłość!* – apelował papież Jan Paweł II na zakończenie międzynarodowego i międzyreligijnego Dnia Modlitw o Pokój w Asyżu. Na apel Jana Pawła II przybyli 24 stycznia do Asyżu chrześcijanie wszystkich wyznań, muzułmanie, Żydzi, hinduiści i buddyści, jak również wyznawcy konfucjanizmu, zoroastryzmu, szintoizmu, dżinizmu i animistycznych religii afrykańskich. W sumie obecni byli przedstawiciele 31 wyznań chrześcijańskich i 11 religii (szerszą relację ze spotkania zamieściliśmy w poprzednim zeszycie „Studiów”).

○ W Asyżu po raz pierwszy w historii świat religijny zobaczył w papieżu punkt odniesienia – uważa kard. Carlo Maria Martini. Arcybiskup Mediolanu, który także brał udział w tym międzyreligijnym spotkaniu twierdzi, że był świadkiem *sprawowania prymatu papieża, i to nie tylko prymatu jurysdykcji w Kościele katolickim, ale także prymatu zaszczytu i władzy w stosunku do Kościołów chrze-*

ścijańskich, które zgodziły się wziąć udział w zwołanym przez Jana Pawła II spotkaniu. Jak również w stosunku do innych religii, które prawdopodobnie nie przyjęłyby zaproszenia od innej osoby (...). Było oczywiste, że chociaż w pokorze papież siedział obok innych przywódców religijnych – to on był postacią centralną – uważa kard. Martini.

o W Ottmaring k. Augsburga (RFN) w dniach od 24-27 stycznia toczyły się obrady Wspólnego Komitetu Konferencji Kościołów Europejskich i Rady Konferencji Episkopatów Europy (CCEE). Obradom przewodniczyli: metropolita Jérémie Caligioris, prezydent KKE i Msgr. Amédée Grab, biskup Chur i prezydent CCEE. Przyjęto zgodną uchwałę, że w najbliższym czasie trzeba wydać książkę poświęconą Europejskiemu Spotkaniu Ekumenicznemu w Strasburgu w kwietniu 2001, podczas którego przyjęto Kartę Ekumeniczną. Na jej treść złożą się: tekst Karty, refleksja nad nią, świadectwa w sprawie wykorzystania jej w życiu Kościołów w różnych częściach Europy, a także wytyczne w sprawie dalszych inicjatyw. Ustalono także, że pod koniec 2002 r. odbędzie się narada z przedstawicielami Kościołów i konferencji episkopalnych w sprawie recepcji Karty w poszczególnych krajach, Kościołach i organizacjach ekumenicznych. W świetle wydarzeń z 11 września 2001 r. Wspólny Komitet podkreślił znaczenie dialogu międzyreligijnego, zwłaszcza między chrześcijanami i muzułmanami. Zastanawiano się również nad zwołaniem III Europejskiego Zgromadzenia Ekumenicznego. Stwierdzono, że dojść do niego nie powinno wcześniej niż w roku 2006. Wysłuchano też sprawozdań na temat możliwości pojednania w Europie południowo-wschodniej i działań w zakresie ochrony środowiska naturalnego.

o Jan Paweł II jest *papieżem pojednania* – taką opinię wyraził przewodniczący Europejskiego Kongresu Żydów, Heenri Hajdenberg, podczas konferencji chrześcijańsko-żydowskiej 28 stycznia w Paryżu. Podczas dwudniowych obrad czołowi przedstawiciele Kościoła katolickiego i judaizmu podsumowali dotychczasowe kontakty i aktualny stan dialogu. Spotkanie dotyczyło zwłaszcza okresu od II Soboru Watykańskiego (1962-1965) oraz pontyfikatu Jana Pawła II. Zakończyło je ogłoszenie wspólnego dokumentu. W orędziu przekazanym przez kard. Waltera Kaspera Jan Paweł II zwrócił uwagę na szczególne stosunki między Żydami a chrześcijanami. Papież podkreślił, że od czasu II Soboru Watykańskiego osiągnięto znaczny postęp w stosunkach między obiema religiami, jednak potrzebna jest *nowa energia*. W konferencji ze strony katolickiej uczestniczyli arcybiskupi Wiednia i Paryża, kardynałowie Christoph Schönborn i Jean-Marie Lustiger oraz przewodniczący Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan kard. Walter Kasper, odpowiedzialny za stosunki z judaizmem. Wśród uczestników ze strony żydowskiej obecni byli m.in. były naczelny rabin Paryża René Samuel Sirat i naczelny rabin Moskwy Pinchas Goldschmidt. Na zakończenie sympozjum red. Ste-

fan Wilkanowicz z miesięcznika „Znak” otrzymał nagrodę Europejskiego Kongresu Żydów dla „pionierów dialogu żydowsko-katolickiego w Europie”. W salach recepcyjnych paryskiego merostwa, w obecności blisko tysiąca osób odebrał Świecznik Pokoju autorstwa Salvadora Dalego. Poza nim w symposium uczestniczyli z Polski: Jan Grosfeld z Komitetu ds. Dialogu z Judaizmem przy Episkopacie Polski, ks. Romuald Weksler-Waszkinel z Lublina, a ze strony Europejskiego Kongresu Żydów przewodniczący Związku Żydowskich Gmin Wyznaniowych w Polsce Jerzy Kichler.

- Ekumenizm *należy dziś do normalnych realiów w życiu całego Ludu Bożego* – oświadczył przewodniczący Rady Konferencji Biskupów Europy (CCEE), bp Amedee Grab. W wywiadzie dla niemieckiej agencji katolickiej KNA szwajcarski biskup podkreślił, że nową fazę ekumenizmu w Europie zapoczątkowała *Charta Oecumenica*, podpisana w kwietniu 2001 w Strasburgu. Karta zaowocowała *całą falą spotkań i projektów*, a w jej realizację włącza się wiele wspólnot, zgromadzeń zakonnych oraz organizacji chrześcijańskich. Mimo że podpisany w Strasburgu dokument nie ma w myśl prawa kanonicznego mocy obowiązującej, jednak dysponuje *dużym autorytetem moralnym*. Bp Grab zaznaczył też, że dialog ekumeniczny zakłócają często problemy natury nie tyle teologicznej, ile historycznej, kulturalnej i prawnej. Biskup zapowiedział, że prawdopodobnie w latach 2004/2005 wypracowana zostanie bardziej wiążąca wersja Karty.

- Planowane przez Watykan działania, mające na celu zmianę kanonicznego ustroju Kościoła katolickiego w Rosji stanowią *naruszenie zasad kanonicznych i norm stosunków międzykościelnych* – głosił komunikat służby informacyjnej Patriarchatu Moskiewskiego wydany 7 lutego po spotkaniu przedstawiciela Stolicy Apostolskiej w Federacji Rosyjskiej abp. Georga Zuru z wiceprzewodniczącym Wydziału Zewnętrznych Kontaktów Kościelnych Patriarchatu Moskiewskiego abp. Klemensem. Z komunikatu wynika, że podczas spotkania dyplomata watykański poinformował hierarchę prawosławnego o podejmowanych przez Stolicę Apostolską *praktycznych krokach zmierzających do zasadniczej zmiany kanonicznego ustroju Kościoła katolickiego w Rosji*. Abp Klemens w imieniu Patriarchatu Moskiewskiego oświadczył, że *działania takie staną się poważną przeszkodą dla rozwoju dialogu między obu Kościołami*.

- Według nowego *Annuario Pontificio*, rocznika papieskiego, katolicy stanowią 17,3 proc. (1 mld 50 mln na 6 mld 47 mln) ludności świata. Nowy rocznik zaprezentowano papieżowi 9 lutego. Najwięcej katolików żyje na kontynencie amerykańskim – 49,9 proc., w Europie tylko 26,7 proc., jeszcze mniej w Afryce – 12,4 proc., Azji – 10,7 proc. i Oceanii – 0,8 proc. Biskupów jest na całym świecie 4541, kapłanów 405 178 (z czego 265 781 diecezjalnych), diakonów sta-

łych 27 824, zakonników bez święceń kapłańskich 55 057, zakonnic 801 185, członków instytutów świeckich 30 687, misjonarzy świeckich 126 365, katechetów – 2 641 888. Utrzymuje się zapoczątkowany w roku 1978 wzrost liczby studentów filozofii i teologii w seminariach diecezjalnych i zakonnych; w 1978 r. było ich 63 8882, w roku 2000 – 110 583. Największy przyrost odnotowano w Afryce, gdzie liczba seminarzystów uległa potrojeniu, w Azji przyrost wyniósł 125 proc., w Ameryce 65 proc., a w Europie zaledwie 12 proc.

o Stolica Apostolska ustanowiła w Rosji regularne struktury kościelne. Dotychczasowe administratury apostolskie podniesiono do rangi diecezji. Jednocześnie, bullą z 11 lutego, Jan Paweł II ustanowił prowincję kościelną w Moskwie, której podlegają diecezje w Saratowie, Nowosybirsku i Irkucku. Ze względu na siedziby biskupów prawosławnych, Stolica Apostolska nie użyła nazw takich jak np. „archidiecezja moskiewska”, lecz wykorzystała dodatkowo imiona świętych. I tak nowym pasterzem „archidiecezji Matki Bożej w Moskwie” został abp Tadeusz Kondrusiewicz, biskupem „diecezji św. Klemensa w Saratowie” – Klemens Pickel, biskupem „diecezji Przemienienia Pańskiego w Nowosybirsku” – Joseph Werth, a biskupem „diecezji św. Józefa w Irkucku” – Jerzy Mazur. *Chodzi tu o normalny akt administracyjny, podyktowany koniecznością poprawy opieki duszpasterskiej nad katolikami żyjącymi na tym rozległym obszarze* – oświadczył dyrektor Biura Prasowego Stolicy Apostolskiej, Joaquin Navarro-Valls. Watykański rzecznik przypomniał, że administracje apostolskie są strukturami *tymczasowymi i nadzwyczajnymi*, więc *w sposób naturalny przekształcają się w diecezje*. Navarro-Valls wyraził nadzieję, że decyzja Watykanu przyczyni się do poprawy dialogu i współpracy z Rosyjskim Kościołem Prawosławnym (RKP). Decyzja Stolicy Apostolskiej spotkała się jednak z ostrą krytyką ze strony Patriarchatu Moskiewskiego. *Uważamy ten krok za nieprzyjazny i psujący perspektywę poprawy stosunków między obu Kościołami* – czytamy w oświadczeniu patriarchy Aleksego II i Świętego Synodu RKP. *To w rzeczywistości wyzwanie, rzucone prawosławiu, zakorzenionemu na obszarze Rosji od wielu stuleci oraz przekreślenie możliwości współdziałania katolickiego Zachodu i prawosławnego Wschodu dla dobra Europy i świata*. Patriarcha i członkowie Świętego Synodu wyrażają ubolewanie, że decyzja Watykanu zapadła w przededniu kolejnej rundy rozmów między obiema wspólnotami, a odpowiedzialność za gwałtowne pogorszenie ich wzajemnych stosunków spada na *kierownictwo Kościoła rzymskokatolickiego*. Jeśli Watykan traktuje prawosławie jako niepożądanego rywala, *to nie może być nawet mowy o jakiegokolwiek zgodzie między nami* – podkreślają rosyjscy hierarchowie. Jednocześnie zwracają uwagę na dobre stosunki z diecezjami, parafiami i klasztorami katolickimi oraz na współpracę z humanitarnymi instytucjami katolickimi, co pozwala mieć nadzieję, że mimo obecnych trudności, kontakty między prawosławnymi a katolikami będą się nadal rozwijać.

o 13 lutego zmarła w Biningen (Szwajcaria) w wieku 86 lat Marga Bührig, znana działaczka ekumeniczna, w latach 1983-1991 jedna z ośmiu prezydentów Światowej Rady Kościołów. W 1990 r. odegrała ważną rolę w przygotowaniu Konferencji Światowej na rzecz Sprawiedliwości, Pokoju i Zachowania Stworzenia, którą ŚRK przeprowadziła w Seulu (Republika Korei). Urodziła się w Berlinie, matka jej była Polką, ojciec – Niemcem nadbałtyckim. W Szwajcarii, gdzie ostatecznie osiedli jej rodzice, studiowała germanistykę, historię i teologię. Była współzałożycielką Ewangelickiego Związku Kobiet Szwajcarii i ruchu „Kobiety na rzecz pokoju”. W latach 1959-1981 pracowała w Ewangelickim Centrum Konferencyjnym i Studyjnym w Boldern; od 1971 była jego dyrektorem. Poza tym w latach 1976-1982 była przewodniczącą Ekumenicznego Stowarzyszenia Akademii i Ośrodków Świeckich w Europie.

o W Orlando na Florydzie (USA) obradowała w połowie lutego luteranско-methodystyczna komisja ds. dialogu. W komunikacie końcowym stwierdzono, że w odniesieniu do rozumienia sakramentów chrztu i Wieczery Pańskiej istnieje między obu stronami istotna zgodność poglądów. Kościół Ewangelicko-Luterański w Ameryce (5, 15 mln członków) i Zjednoczony Kościół Metodystyczny (8, 5 mln) prowadzą oficjalny dialog od 1977 r. Obecna, trzecia runda rozpoczęła się we wrześniu 2001 r.

o „Osoba ludzka stworzona na obraz Boga” to temat sympozjum zorganizowanego przez Światową Radę Kościołów w dniach 18-23 lutego w Jerozolimie. Wzięli w nim udział teolodzy i antropolodzy Komisji Wiara i Ustrój ŚRK, przedstawiciele Kościołów członkowskich ŚRK oraz Kościoła rzymskokatolickiego. Jednym z pięciu referatów programowych był wykład katolickiego metropolity lubelskiego abp. Józefa Życińskiego pt. „Obraz Boży w człowieku jako podstawa globalnej etyki w jednoczącym się świecie”. Autor przedstawił w nim zagrożenia i obronę powszechnych wartości ludzkich oraz zadał pytanie, jak głosić te podstawowe wartości w globalnym świecie. Polski hierarcha wszedł także w skład komitetu przygotowującego redakcję dokumentu końcowego konferencji. Metropolita lubelski od dwóch lat jest członkiem Wspólnej Grupy Roboczej ŚRK i Kościoła katolickiego.

o Rosyjski Kościół Prawosławny (RKP) odwołał moskiewską wizytę przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan kard. Waltera Kaspera. To reakcja na utworzenie przez Stolicę Apostolską regularnych diecezji na terytorium Federacji Rosyjskiej. W wystosowanym do kardynała liście metropolita Kirił, odpowiedzialny w Patriarchacie Moskiewskim za kontakty z innymi Kościołami, napisał, że wizyta *w ustalonym terminie* (21 i 22 luty) *jest niemożliwa*. Podczas pobytu w Moskwie niemiecki hierarcha miał się spotkać m.in. z pa-

triarchą Aleksym II oraz z władzami RKP. Wizyta ta mieściła się w ramach zapoczątkowanych przed 10 laty stałych konsultacji między Stolicą Apostolską a Patriarchatem Moskiewskim. Zdaniem kard. Kaspera reakcja Patriarchatu na podniesieniu czterech administratur apostolskich do rangi diecezji opiera się na *wielkim nieporozumieniu*. Dla RKP metropolia jest ważną jednostką, natomiast dla Stolicy Apostolskiej jest to posunięcie czysto administracyjne: *Nie zmienia się ani terytorium, ani osoba, ani też jej uprawnienia; zmienia się jedynie nazwa*. Kard. Kasper wyraził nadzieję, że jego wizyta w Moskwie została tylko przesunięta i wkrótce dojdzie do oficjalnego spotkania z Aleksym II.

- Sekretarz generalny Konferencji Kościołów Europejskich, dr Keith Clements przebywał w dniach od 23 do 27 lutego w Moskwie. Głównym celem jego wizyty w stolicy Rosji było przedyskutowanie z kierownictwem Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (RKP) przyszłego udziału tego Kościoła w pracach KKE. Podczas rozmów z patriarchą Aleksym II i metropolitą Kiriłem, kierownikiem Wydziału Kontaktów Zagranicznych poruszone były następujące kwestie: dialog teologiczny i zagadnienia społeczne podejmowane w pracy KKE, Karta Ekumeniczna, wspólna modlitwa, przyszłe zgromadzenie ogólne KKE (Trondheim, Norwegia, 2003), napięcia występujące w stosunkach z Kościołem rzymskokatolickim po decyzji Watykanu tworzącej nowe diecezje w Rosji, jak również problemy związane z egzystencją Kościołów unickich na Ukrainie. Kierownictwo RKP zapewniło sekretarza generalnego o swoim poparciu dla działalności KKE, zwłaszcza w zakresie dialogu między prawosławiem a Kościołami wyrosłymi z Reformacji.

- Konferencja Kościołów Europejskich zwróciła się z pilnym apelem do swoich Kościołów członkowskich o udział w debacie na temat przyszłości Unii Europejskiej zarówno na płaszczyźnie kontynentalnej jak i krajowej. Apel ten wiąże się z wprowadzeniem pakietu informacyjnego na temat powołanego przez UE konwentu, który zajmuje się debatą na temat przyszłości Europy. Pierwsze posiedzenie tego gremium odbyło się 28 lutego. W skład 105-osobowego konwentu wchodzi reprezentanci 15 państw członkowskich i 13 kandydujących do UE.

- Zwierzchnicy 13 Kościołów chrześcijańskich Ziemi Świętej zwrócili się do Izraelczyków i Palestyńczyków z apelem o pokój. Wyrazili ból z powodu ofiar po obu stronach konfliktu i eskalacji przemocy, a także głębokie współczucie dla rodzin zabitych i rannych. Potępili wszystkie rodzaje przemocy: zamachy, bombardowania i starcia zbrojne. Wezwali władze izraelskie do wstrzymania nalotów i operacji wojskowych, a Palestyńczyków do zaprzestania terroru. Zdaniem duchownych klucz do pokoju leży w rękach rządu izraelskiego i administracji palestyńskiej, a oba narody, izraelski i palestyński, są wezwane do porozumienia. Za-

znaczyli też, że bezpieczeństwo Izraela zależy od przyznania Palestyńczykom wolności i suwerenności. Apel podpisali patriarchowie i zwierzchnicy Kościołów: rzymskokatolickiego, greckiego-prawosławnego, ormiańsko-apostolskiego, koptyjsko-prawosławnego, syryjsko-prawosławnego, etiopskiego, maronickiego, anglikańskiego, luterkańskiego, greckokatolickiego, ormiańsko-katolickiego, syryjsko-katolickiego oraz kustosz Ziemi Świętej.

○ O potrzebie pogłębienia dialogu katolicko-prawosławnego mówił ekumeniczny patriarcha Konstantynopola Bartłomiej I 9 marca podczas wizyty w Stanach Zjednoczonych. W Waszyngtonie podczas spotkania z przedstawicielami miejscowego Kościoła katolickiego patriarcha wyraził nadzieję, że Międzynarodowa Komisja ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem Katolickim i Prawosławnym zdoła przezwyciężyć impas wokół określenia statusu katolickich Kościołów Wschodnich. *Tworzymy obecnie małą komisję, złożoną z członków tej większej, aby znaleźć wyjście z obecnego impasu – powiedział patriarcha amerykańskiej agencji katolickiej CNS po spotkaniu z biskupami katolickimi. Dodał, że pewne nieprzezwyciężone dotychczas różnice między wyznaniem, będące dziedzictwem przeszłości, nie tylko nie sprawiają, że dialogi między nimi są bezużyteczne, ale przeciwnie – są powodem, dla którego rozmowy najwyższych przedstawicieli różnych Kościołów są pożyteczne i konieczne.*

○ Jesteśmy w stanie współpracować z Kościołem katolickim na polu społecznym, kulturalnym, wychowawczym, ekologicznym i bioetycznym dla dobra ludzkości – napisał do Jana Pawła II abp Christodoulos, głowa prawosławnego Kościoła Grecji. Pisze on dalej, że związki Aten i Rzymskiej Stolicy Apostolskiej św. Piotra sięgają początków chrześcijaństwa, św. Pawła, Apostoła Narodów, Ateny zaś dumne są, że dały Rzymowi trzech papieży: Anakleta, Hyginusa i Sykstusa II. *Krew ich męczeństwa za wiarę w Chrystusa Pana skłania nas dzisiaj do dania świadectwa wobec współczesnego świata z wartości wiary chrześcijańskiej, na której wzniesione zostały kultura i cywilizacja europejska – napisał abp Christodoulos. Arcybiskup dodaje, że celem wizyty delegacji Kościoła Grecji jest budowanie mostu porozumienia, pojednania i zaufania między nami w Unii Europejskiej tak, aby nasze chrześcijańskie świadectwo było bardziej intensywne i skuteczniejsze w społeczeństwie, które zatracza tradycyjne wartości wiary w Chrystusa Odkupiciela.* Jan Paweł II spotkał się z delegacją Kościoła Prawosławnego Grecji 11 marca. Papież przypomniał swoją wizytę na ateńskim Areopagu w towarzystwie zwierzchnika tego Kościoła, arcybiskupa Christodoulosa, i wyraził wdzięczność, że dane mu było odwiedzić to miejsce w ramach pielgrzymki śladami św. Pawła Apostoła. Dodał, że jedność, do której dąży ruch ekumeniczny, nie oznacza wchłonięcia ani połączenia, lecz spotkanie w prawdzie i miłości. W Europie wybiła godzina współpracy na rzecz nowej ewangelizacji,

odkrycia chrześcijańskich korzeni naszego kontynentu zarówno w tradycji wschodniej, jak zachodniej. Istnieje jedna wspólna tradycja apostołska, powiedział Jan Paweł II.

o Zwierzchnik Serbskiego Kościoła Prawosławnego, patriarcha Paweł skrytykował utworzenie w Rosji diecezji katolickich. W liście do Jana Pawła II serbski patriarcha wraz z członkami Świętego Synodu pisze, że ustanowienie diecezji doprowadziło do powstania *struktury paralelnej i przeciwstawnej kanonicznemu ustrojowi* Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. *Ma się wrażenie, że Wasz Kościół i Waszą Świątobliwość osobiście niezbyt interesuje dialog i zbliżenie z Kościołem prawosławnym, a dialog jest duchowym imperatywem naszego czasu* – dodał patriarcha Paweł i zaproponował cofnięcie decyzji, *co przywróciłoby stosunki obu Kościołów do poprzedniego poziomu.*

o Nawet jeśli nie podobał mi się ton i styl deklaracji „Dominus Iesus”, to osobiście napisałbym w gruncie rzeczy mniej więcej to samo – powiedział kard. Walter Kasper. Przewodniczący Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan był gościem zgromadzenia ogólnego Federacji Protestantów Francuskich (FPF). Podczas paryskiego spotkania kard. Kasper wskazał nie tylko na nieodwracalną ekumeniczną opcję Kościoła katolickiego po Soborze Watykańskim II, ale i rzeczywiste trudności w dialogu ekumenicznym. Nawiązując do deklaracji „Dominus Iesus”, ogłoszonej w 2000 r. przez watykańską Kongregację Nauki Wiary, hierarcha zaznaczył, że dokument ten właściwie dotyczył dialogu między religiami, a nie chrześcijanami.

o W dniach od 20 do 24 marca przebywał w Grecji na zaproszenie tamtejszego Kościoła prawosławnego sekretarz generalny Światowej Rady Kościołów ks. dr Konrad Raiser. Program wizyty przewidywał m.in. spotkanie z arcybiskupem Aten Christodoulosem, z członkami Komisji synodalnej ds. stosunków między-prawosławnych i międzychrześcijańskich, odwiedzenie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Ateńskiego i nowego Centrum Kościelnego ds. Bioetyki. W Atenach sekretarz generalny spotkał się również z przedstawicielami greckiego Kościoła ewangelickiego i ormiańskiej wspólnoty apostołskiej. Przebywał również w Salonikach, gdzie rozmawiał z profesorami Wydziału Teologicznego i Stowarzyszenia Studiów Ekumenicznych w Salonikach. Abp Christodoulos w rozmowie z dr. Raiserem wypowiedział zastrzeżenia swego Kościoła wobec ŚRK. Jego zdaniem, Rada oddaliła się coraz bardziej od swej pierwotnej idei. Sekretarz generalny w odpowiedzi zaproponował, aby Zgromadzenie Ogólne ŚRK odbyło się w Atenach w roku 2005. Obaj partnerzy doszli do zgodnego wniosku, że prawosławne zastrzeżenia wobec określonych postaw i aktywności ŚRK wymagają bliższej analizy.

o Szanse na wizytę papieża w Moskwie wydają się bardziej nikłe niż przed podjęciem przez Watykan decyzji o utworzeniu w Rosji czterech diecezji, uważa metropolita Kirił. W wywiadzie dla włoskiego dziennika „Corriere della Sera” szef Wydziału Zagranicznego Patriarchatu Moskiewskiego ocenił stan stosunków Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (RKP) ze Stolicą Apostolską. Decyzja Watykanu o stworzeniu na obszarze kanonicznym RKP scentralizowanego systemu kierowania, równoległego do struktur naszego Kościoła, bardzo obciążyła oficjalne stosunki ze Stolicą Apostolską. W istocie nie chodzi o zmiany administracyjne, ale o stworzenie przyczółka dla prowadzenia działalności misyjnej na terenie kraju, który przyjął chrzest ponad tysiąc lat temu. Jest oczywiste, że podobnych działań nie można rozumieć inaczej, jak w kontekście praktyki prozelityzmu, całkowicie nie do przyjęcia między Kościołami – powiedział metropolita Kirił i dodał, że *wstrzymanie dialogu oficjalnego nie oznacza w najmniejszym stopniu, że RKP odrzuca konstruktywne stosunki z katolikami*. Metropolita Smoleńska zauważył, że RKP ma na szczęście *przyjacielskie stosunki z wieloma diecezjami, klasztorami, parafiami, szkołami, organizacjami charytatywnymi oraz wiernymi Kościoła rzymskokatolickiego*. Zamierzamy stosunki te utrzymywać także w przyszłości, w przekonaniu, że obecne próby nie mogą naruszyć tego, co istotne: wzajemnego szacunku i zaufania, stworzonych przez lata współpracy – powiedział.

o Sekretarz generalny Światowej Rady Kościołów, ks. dr Konrad Raiser, w rozmowie radiowej przeprowadzonej w Wielkanoc (31 marca) stwierdził, że urząd papieski w jego obecnej formie nie ma przyszłości. Współczesny *imperialny model rzymski* nie przystaje do zmienionej sytuacji ekumenicznej i jest przeszkodą na drodze Kościołów do osiągnięcia większej jedności. Raiser dodał, że papież jako *pośrednik pastoralny* i *duchowa instancja apelacyjna* mógłby zostać uznany przez inne Kościoły. Nie do przyjęcia jest jednak jego roszczenie do sprawowania w Kościele uniwersalnego prymatu jurysdykcji. Obowiązujące podstawy teologiczne i prawonokościelne dotyczące urzędu papieskiego wymagają zmiany.

o Prawosławny patriarcha Moskwy i całej Rosji Aleksy II wystosował wielkanocne życzenia na ręce papieża Jana Pawła II. Jak podała agencja Interfax, zwierzchnik Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego życzy papieżowi sił i szczęścia na wiele lat. Przekazuje swoje życzenia – jak to określono – z miłością i wielkanocnym pocałunkiem.

o Dwaj biskupi Bułgarskiego Kościoła Prawosławnego (BKP) – metropolita Stefan i bp Kirił otrzymali pośmiertnie tytuł Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata. W czasie drugiej wojny światowej odegrali oni kluczową rolę w akcji,

która ostatecznie udaremniła deportację bułgarskich Żydów do nazistowskich obozów zagłady. Uroczystość odbyła się w Instytucie Yad Vashem. Do Jerozolimy przybyło pięciu biskupów BKP, którzy odebrali nagrodę.

o Prezydent i sekretarz generalny Konferencji Kościołów Europejskich, metropolita Jérémie Caligiorgis i dr Keith Clements, przebywali w dniach 6-8 kwietnia w Stambule, a od 8 do 10 kwietnia w Atenach. W Stambule odbyli oni dwie rozmowy z patriarchą Konstantynopola Bartłomiejem I i z przedstawicielami Komisji patriarchalnej ds. stosunków międzykościelnych. Otrzymali zapewnienie, że Patriarchat jest zainteresowany dalszą intensywną współpracą w ramach KKE zarówno w zakresie dialogu międzywyznaniowego, jak i w takich kwestiach, jak bioetyka i środowisko naturalne. W Atenach reprezentanci KKE spotkali się z arcybiskupem Aten i całej Grecji Christodoulosem, który podobnie jak patriarcha Konstantynopola zapewnił o swoim poparciu dla pracy KKE i pełnym udziale Kościoła greckiego w przygotowaniach do XII Zgromadzenia Ogólnego, które odbędzie się w roku 2003. Metropolita i sekretarz generalny spotkali się również z przywódcami mniejszościowego Greckiego Kościoła Ewangelickiego, będącego także członkiem KKE. Dr Clements podsumował obie wizyty, jak również wcześniejszą wizytę w Moskwie następująco: nie mam wątpliwości, że Kościoły prawosławne chcą w dalszym ciągu odgrywać żywotną rolę w życiu KKE zarówno na płaszczyźnie dialogu międzykościelnego jak i w debacie nad kwestiami społecznymi.

o Oficjalne delegacje Patriarchatu Ekumenicznego Konstantynopola i Patriarchatu Moskiewskiego spotkały się na Krymie w dniach 18-20 kwietnia. Przedmiotem rozmów były sprawy stosunków międzyprawosławnych, *w tym także związane z działalnością grup rozłamowych, wyrządzających szkodę jedności kościelnej*. Wiele uwagi poświęcono rozłamom na Ukrainie, których rozwiązanie *winno opierać się na świętych kanonach Kościoła, stosowanych w duchu miłości ewangelicznej* – stwierdzono w komunikacie.

o Kard. Walter Kasper zdementował pogłoski, że Stolica Apostolska sprzeciwiała się budowie prawosławnej świątyni w Rzymie. *Rosyjscy prawosławni są mile widziani w Rzymie* – zapewnił przewodniczący Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan. Kardynał przypomniał, że był obecny podczas uroczystości wmurowania kamienia węgielnego pod cerkiew, która powstanie w parku ambasady Federacji Rosyjskiej, niedaleko Watykanu. Pytany o ewentualną wizytę papieża w Moskwie, hierarcha powiedział, że *jeśli istnieją problemy, to naturalne jest o nich mówić*. Kard. Kasper nawiązał też do zarzutów Patriarchatu Moskiewskiego, że rosyjski Kościół katolicki uprawia prozelityzm, czyli prowadzi agresywną akcję misyjną na terenach zamieszkałych w większości przez prawosławnych. Zdaniem hierarchy

można by wspólnie opracować reguły dotyczące przechodzenia wiernych z jednego Kościoła do drugiego, ale nie w przypadku, gdy *druga strona uchyla się od rozmowy*. Kard. Kasper podkreślił, że Watykan jest gotów przygotować spotkanie Jana Pawła II z Aleksym II, zwierzchnikiem Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego.

○ *Mimo różnic dzielących chrześcijan rozpowszechnianie Pisma Świętego jest dla nich okazją do ścisłej współpracy* – powiedział Jan Paweł II, przyjmując w Watykanie uczestników kongresu zorganizowanego przez Towarzystwa Biblijne. Do Rzymu przybyli przedstawiciele Towarzystw Biblijnych z Europy i Bliskiego Wschodu. Towarzystwa Biblijne tworzą międzynarodową organizację, do której należą przedstawiciele różnych wyznań chrześcijańskich. Organizacja zajmuje się tłumaczeniem Biblii na różne języki, jej wydawaniem i rozpowszechnianiem. *Praca ta ma ogromne znaczenie dla głoszenia Chrystusa światu* – podkreślił Jan Paweł II. *Fakt, że zadanie to jest tak pilne, wymaga od nas zaangażowania w sprawę jedności chrześcijan. Niewątpliwie bowiem podziały wśród uczniów Chrystusa osłabiły naszą misję. Wasz kongres gromadzi razem członków różnych Kościołów i wspólnot kościelnych, złączonych wspólną miłością do Biblii. Pragną oni, aby słuchanie Słowa Bożego stawało się żywym spotkaniem, pomagającym odnaleźć w biblijnym tekście żywe słowo, które stawia pytania, wskazuje kierunek, kształtuje życie* – powiedział Jan Paweł II.

○ Archidiecezja Pampeluna przekazała świątynię Rosyjskiemu Kościołowi Prawosławnemu. Umowę o nieodpłatnym wynajęciu kościoła w Baranain podpisał ordynariusz archidiecezji abp Fernando Sebastián i przedstawiciel Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego w Europie Zachodniej. *Świątynia została przekazana Rosyjskiemu Kościołowi Prawosławnemu, aby ten mógł sprawować opiekę duszpasterską nad wiernymi prawosławnymi, których wielu mieszka na terenie archidiecezji* – czytamy w komunikacie Konferencji Biskupów Hiszpanii. Według arcybiskupa Pampeluny, Patriarchat Moskiewski powinien swoim wiernym umożliwić normalne życie parafialne. Jak na razie, świątynia została przekazana na pięć lat. Zgodnie z umową Kościół prawosławny jest odpowiedzialny za utrzymanie budynku i ma prawo do odpowiedniego przystosowania świątyni. W ciągu kilku ostatnich lat w Hiszpanii osiedliło się tysiące imigrantów z byłych republik sowieckich.

○ Przewodniczący Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan kardynał Walter Kasper przebywał w dniach 10-14 maja z wizytą w Jugosławii. W Belgradzie kardynał Kasper spotkał się ze zwierzchnikiem Serbskiego Kościoła Prawosławnego, patriarchą Pawłem oraz przeprowadził rozmowy z prezydentem kraju Vojislavem Kostunicą. Była to pierwsza, służąca nawiązaniu kontaktów, wizyta przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan w Serbskim Kościele Prawosławnym.

○ Przed podróżą do Bułgarii papież Jan Paweł II przyjął oficjalną delegację tego kraju. W przemówieniu do przedstawicieli władz i Kościoła prawosławnego z Sofii, przybyłych do Watykanu 11 maja z okazji uroczystości świętych Cyryla i Metodego, Jan Paweł II zapowiedział, że jego wizyta będzie mieć wymiar także ekumeniczny: *Moim gorącym pragnieniem jest nie tylko umocnić w wierze braci i siostry katolików, ale także zacieśnić więzy chrześcijańskiej jedności między Kościołem katolickim i Bułgarskim Kościołem Prawosławnym. Papież wyraził nadzieję, że będzie to wkład Kościołów do budowy nowej jedności europejskiej, czerpiącej z dziedzictwa zarówno Wschodu, jak i Zachodu.*

○ W Porto Alegre (Brazylia) w dniach od 11-14 maja obradowała Międzynarodowa Grupa Robocza Anglikańsko-Luterańska (komunikat z obrad zamieszczaemy w dziale „Sprawozdania i dokumenty”).

○ Prawosławny patriarcha moskiewski Aleksy II nie wyklucza spotkania z Janem Pawłem II. W wywiadzie dla gazety „Izwestia” hierarcha zażądał jednak w zamian od katolików ograniczenia działalności na rosyjskim terytorium. *Wykazujemy gotowość do spotkania między przedstawicielem (Cerkwi) a papieżem Janem Pawłem II. Jednak spotkanie takie odbyć się może jedynie po tym, jak wypracowana zostanie wspólna postawa wobec podstawowych kwestii w stosunkach między oboma Kościołami – powiedział Aleksy. Zdaniem patriarchy obie strony powinny nie tylko potępić wszelkie formy prozelityzmu, ale także unieść między Rzymem a częścią Kościołów wschodnich, bo prawosławni oczekują od papieża niedopuszczalności unii jako drogi do jedności chrześcijan.*

○ *Moim zdaniem płacimy dziś cenę za fałszywy ekumenizm, złożony z uśmiechów, uścisków rąk i miłych narad, podczas gdy potrzebny nam jest ekumenizm oparty na miłości i prawdzie – powiedział abp Tadeusz Kondrusiewicz w wywiadzie dla włoskiego dziennika „Corriere della Sera”. Ordynariusz archidiecezji Matki Bożej w Moskwie przedstawił sytuację Kościoła katolickiego w Federacji Rosyjskiej po podniesieniu przez papieża do rangi diecezji czterech administratur apostolskich: *Doszło do tego, że arcybiskup Pskowa Jewsenij napisał do prezydenta Putina list, w którym twierdzi, że w Rosji nie ma miejsca dla katolików, a naród rosyjski nie może cierpieć katolickiego najazdu na swą ziemię – przypomniał arcybiskup. – Najbardziej niepokoi mnie, że władze zachowują milczenie. Apel arcybiskupa Pskowa jest jawnym wezwaniem do sporu religijnego, co jest sprzeczne z prawem, nikt jednak nie reaguje. Niepokoi mnie również, że siły ultranacjonalistyczne próbują wykorzystać ten stan rzeczy do własnych celów. Arcybiskup Moskwy podkreślił, że nadal nie wyjaśniono przyczyn wydalenia z Rosji ks. Stefano Caprio i biskupa Jerzego Mazura: Z jednej strony wiadomo, że Putin i władze chciałyby gościć papieża w Moskwie i**

nawiązać normalne stosunki z Kościołem katolickim. Jednak władze tolerują wszystko, co jest wymierzone w nas. Znaczy to, że pozycja Kościoła prawosławnego jest mocna. Tym to sobie tłumaczę – powiedział abp Kondrusiewicz. Jego zdaniem nawet działalność charytatywna Kościoła katolickiego traktowana jest w Rosji jak prozelityzm, czyli prowadzenie agresywnej akcji misyjnej. Aby rozwiązać tę trudną sytuację, należy zasiąść przy wspólnym stole, rozpocząć rozmowy i – jeśli tak można powiedzieć – grać w otwarte karty... Dialog stanowi autentyczną i pilną konieczność, ponieważ bez rozmowy nie dojdziemy do niczego.

○ Kościół Prezbiteriański Szkocji, zrzeszający większość Szkotów, przeprosił katolików za wielowiekowe prześladowania. Oświadczenie tej treści zostało ogłoszone podczas Synodu Powszechnego, który obradował w Edynburgu. *W przyszłości powinniśmy się zbliżyć do katolików, aby budować razem tolerancyjne społeczeństwo* – czytamy w rezolucji. Jak podały agencje informacyjne, *mile zaskoczony Kościół katolicki z radością i uznaniem przyjął to oświadczenie*. Szkoccy katolicy to w większości robotnicy i rzemieślnicy pochodzenia irlandzkiego.

○ Metropolita lubelski abp Józef Życiński spotkał się z prawosławnym metropolitą Mińska Filaretem, zwierzchnikiem Kościoła prawosławnego na Białorusi. W czasie dwudniowego pobytu w Mińsku, 24 i 25 maja, abp Życiński brał udział w Konferencji Cyrylo-Methodiańskiej, zorganizowanej przez wydział teologiczny tamtejszego Europejskiego Uniwersytetu Humanistycznego, podczas której wygłosił wykład nt. „Wcielenie Chrystusa a chrześcijańska odpowiedzialność za inkulturację”. Spotkanie odbyło się w rezydencji Filareta. Metropolita Mińska przedstawił historię swojej diecezji, plany na przyszłość, historię Europejskiego Uniwersytetu Humanistycznego, który założyli 10 lat temu, już po rozpadzie ZSRR. Abp Życiński poinformował KAI, że rozmowa dotyczyła bliższej współpracy tego uniwersytetu z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim. Metropolita lubelski ponowił zaproszenie na sesję naukową w końcu września w Lublinie. Obaj metropolici podjęli również temat chrześcijańskiej odpowiedzialności za obecność w kulturze, o którym mówił abp Życiński podczas Konferencji Cyrylo-Methodiańskiej. Mówili również o pozytywnych przykładach współpracy między katolickimi i prawosławnymi duchownymi.

○ W Järvenpää (Finlandia) odbyło się w dniach 27 maja – 2 czerwca czwarte i ostatnie posiedzenie plenarne Komisji Nadzwyczajnej ds. współpracy Kościołów prawosławnych w Światowej Radzie Kościołów (komunikat z obrad zamieszczamy w dziale „Sprawozdania i dokumenty”).

○ Kościoły i wspólnoty religijne Starego Kontynentu powinny zostać uznane przez Unię Europejską za partnera dialogu społecznego. Jednomyślny apel w tej

sprawie wystosował Komitet Naczelny Konferencji Kościołów Europejskich, który obradował w Morges (Szwajcaria) w dniach 3-9 czerwca. Ta ekumeniczna instytucja zrzesza 126 Kościołów tradycji prawosławnej, starokatolickiej, anglikańskiej i protestanckiej naszego kontynentu. Komunikat został ogłoszony w związku z pracami konwentu przygotowującego przyszłą konstytucję Unii. KKE postuluje, by Kościoły i wspólnoty religijne zostały uznane za partnerów dialogu, mających do zaoferowania własny wkład w rozwój polityki europejskiej. Stąd wynika potrzeba ustanowienia w Unii odpowiedniego systemu konsultacyjnego, który włączałby wspólnoty religijne w demokratyczną debatę na wszystkich szczeblach.

○ O zdrowie i długie życie *dla naszego brata papieża Jana Pawła II* modlił się prawosławny patriarcha ekumeniczny Konstantynopola Bartłomiej I podczas liturgii w bazylice św. Apolinarego „in Classe” we włoskiej Rawennie w dniu 9 czerwca. Była to pierwsze od czasu schizmy w 1054 r. nabożeństwo prawosławne w świątyni, wzniesionej w VI w. z myślą o liturgii bizantyńskiej. Patriarcha wyraził nadzieję, że będzie ona *zapowiedzią lepszych stosunków między obu Kościołami* i przyznał, że dialog teologiczny natrafia na trudności; wezwał jednak do ufności w Bogu, *który pragnie jedności chrześcijan !...! Czekamy na dzień przywrócenia duchowej jedności naszych siostrzanych Kościołów* – mówił Bartłomiej I. Patriarcha był gościem sympozjum nt. ochrony wód Adriatyku, odbywającego się na pokładzie pływającego po tym morzu statku pasażerskiego; uczestnicy odwiedzili Grecję, Albanię, Czarnogórę, Chorwację i Słowenię. Żegluga zakończyła się w Wenecji, gdzie Jan Paweł II – za pośrednictwem telemostu – i Bartłomiej I podpisali deklarację o współpracy Kościoła rzymskokatolickiego i prawosławnego w dziele ochrony stworzenia. Dzień wcześniej, podczas rozważań na Anioł Pański na Placu św. Piotra, papież przekazał patriarsze pozdrowienia i nazwał deklarację kolejnym przykładem – po spotkaniu międzyreligijnym w Asyżu w styczniu – działań na rzecz wspólnoty między chrześcijanami.

○ Ekumeniczny patriarcha Konstantynopola Bartłomiej I otrzymał 12 czerwca w Oslo Nagrodę Zofii, będącą ekologicznym odpowiednikiem nagrody Nobla. Przyznano mu ją za wkład w dzieło ochrony środowiska naturalnego i jego rozwój. Honorowy zwierzchnik światowego prawosławia oświadczył, że *ludzkość musi uprawiać i strzec ten cudowny świat, w którym Bóg umieścił nas jako władców szalonych i niepohamowanych*.

○ Dokument wyrażający zadowolenie z rozwoju dialogu ekumenicznego w minionych pięćdziesięciu latach podpisali w obecności królowej Elżbiety II przedstawiciele głównych wyznań chrześcijańskich w Wielkiej Brytanii. Okazją były obchody złotego jubileuszu panowania Elżbiety II. Obok prymasa Kościoła

Anglii George'a Carey'a znalazł się także katolicki arcybiskup Westminsteru kard. Cormac Murphy O'Connor oraz przedstawiciele mniejszych wspólnot chrześcijańskich. Sygnatariusze dokumentu zobowiązali się do rozwijania działań na rzecz jedności, w tym modlitwy, wzajemnych konsultacji oraz podejmowania wspólnych działań. Uroczystość odbyła się na zakończenie nabożeństwa ekumenicznego sprawowanego w kaplicy św. Jerzego w pałacu w Windsorze. Dokument wyraża osobiste poglądy sygnatariuszy, a jego podstawą są dotychczasowe osiągnięcia we współpracy ekumenicznej w Anglii.

- We Francji ukazał się pierwszy śpiewnik ekumeniczny. Nosi tytuł „Razem” (Ensemble), a opublikowały go – z inicjatywy Rady Kościołów Chrześcijańskich Francji – katolickie wydawnictwo Bayard-Presses i protestanckie Réveil Publications. Śpiewnik zawiera ponad 300 pieśni i 140 modlitw, które mogą być wykorzystywane przez ekumeniczne chóry, podczas nabożeństw, a także z okazji chrztów, ślubów czy pogrzebów, w których uczestniczą chrześcijanie różnych wyznań.

- Dialog między islamem a chrześcijaństwem był centralnym tematem obrad sekretarza generalnych episkopatów krajów europejskich. Spotkanie, zorganizowane przez Radę Konferencji Episkopatów Europy (CCEE) odbyło się w dniach 13-17 czerwca w Stambule. Konferencję Episkopatu Polski reprezentował zastępca sekretarza generalnego, ks. prałat Lucjan Skolik. Sekretarz generalny CCEE ks. Aldo Giordano podkreślił, że uczestnicy konferencji kładli duży nacisk na potrzebę prawdziwego dialogu z islamem. Na płaszczyźnie intelektualnej jest stosunkowo łatwo ten dialog prowadzić – zauważył ks. Giordano. Dodał, że również na płaszczyźnie narodowej konferencje episkopatów organizowały w ostatnich miesiącach spotkania dyskusyjne, co spowodowało, że *swoiste lęki po obu stronach znalazły się pod kontrolą*. Innym tematem był udział Kościołów i wspólnot chrześcijańskich w procesie integracji europejskiej. Przy okazji konferencji w Stambule jej uczestnicy zostali przyjęci na audiencji przez patriarchę ekumenicznego Konstantynopola, Bartłomieja I. W czasie spotkania poruszono trzy sprawy *wspólne dla Rzymu i Konstantynopola*: Europa budowana na wartościach chrześcijańskich, wkład religii na rzecz pokoju oraz ochrona dzieła stworzenia.

- Papież przyjął delegację prawosławnego Patriarchatu Ekumenicznego Konstantynopola. Zgodnie z wieloletnią już tradycją uczestniczyła ona w rzymskich uroczystościach ku czci św. Piotra i Pawła. Na czele delegacji stał Panteleimon – metropolita Belgii oraz egzarcha Holandii i Luksemburga. Podczas specjalnej audiencji Jan Paweł II zapowiedział, że na listopadowe uroczystości św. Andrzeja Stolica Apostolska wyśle swą delegację do Fanaru – dzielnicy Stambułu, w której znajduje się siedziba Patriarchatu. Dzięki takim gestom *możemy*

przeżywać już pewną harmonię w perspektywie pełnej jedności wokół jedyne Pana – mówił papież. Podkreślił też, że w tym roku Pan dał nam wiele okazji, by ukazać światu naszą wspólną wolę szukania i korzystania ze wszystkich dróg, które mogą doprowadzić nas do jedności oraz by skierować do ludzkości apel o pokój i braterstwo, we wzajemnym szacunku, sprawiedliwości i miłości. Jan Paweł II wspominał o potrzebie przywrócenia pokoju na świecie, szczególnie w Ziemi Świętej i w innych regionach wstrząsanych przemocą, co wymaga od nas zjednoczenia sił, aby z naszego wspólnego świadectwa świat mógł czerpać siły konieczne do przeprowadzenia niezbędnych zmian. Na koniec przyznał, że mimo wysiłków dialog teologiczny między katolicyzmem a prawosławiem znalazł się w impasie, zaznaczając jednocześnie, że bez współpracy teologów zjednoczenie chrześcijan nie będzie możliwe.

- o Zdaniem przedstawicieli Kościoła katolickiego, tzw. „święcenia kapłańskie” kobiet, do jakich doszło 29 czerwca, są niczym innym jak sekciarskim oszustwem. Siedem kobiet, niezgodnie z katolickim Kodeksem Prawa Kanonicznego, przyjęło święcenia kapłańskie. Udzielił ich ekskomunikowany przez Kościół katolicki biskup Romualdo Braschi z Argentyny. Ceremonia odbyła się na pokładzie statku „Passau” zacumowanym w pobliżu austriackiej miejscowości Aschach. Braschi jest współzałożycielem Katolicko-Apostolskiego Charyzmatycznego Kościoła Jezusa Króla. Według informacji biura ds. sekt Episkopatu Szwajcarii otrzymał nielegalne święcenia biskupie w 1998 r. w Monachium. Wspólnie z żoną, którą wyświęcił na księdza, działali przez kilka lat w Szwajcarii i Bawarii jako „uzdrowiciele dusz”.

Z kraju

- o Działanie na rzecz dobra, sprawiedliwości i prawdy związane jest z Bożą obietnicą pokoju i błogosławieństwa – zapewnił bp Janusz Jagucki, zwierzchnik Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP w specjalnym liście pasterskim na Nowy Rok 2002. Zachęcał przy tym luteranów, aby nie upadali na duchu mimo pogorszenia kondycji gospodarstw domowych i powierzyli swą przyszłość Bogu. Zwierzchnik Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego apelował też, by wierni w swym postępowaniu kierowali się odpowiedzialnością przed Bogiem. Przekonywał, że właśnie to da im siłę, by rozwijać się w dobru, być konsekwentnym i wytrwałym w realizowaniu wyborów raz dokonanych przed Bogiem.

o Duchowni działających w Wielkopolsce Kościołów chrześcijańskich wzięli udział 9 stycznia w ekumenicznym spotkaniu opłatkowym z metropolitą poznańskim, abp. Juliuszem Paetzem. Było to już szóste takie spotkanie z rządu. Do Domu Arcybiskupów Poznańskich przybyli duchowni istniejących w Poznaniu wspólnot: prawosławnej – ks. Paweł Minajew, ewangelicko-metodystycznej – ks. Jan Jerzy Ostryk i polskokatolickiej – ks. infułat Roman Skrzypczak.

o Koncert kolęd w wykonaniu dzieci różnych wyznań i religii odbył się 13 stycznia w kościele pw. św. Antoniego we Wrocławiu. Spotkanie przy bożonarodzeniowej szopce wypełnił śpiew najmłodszych wrocławskich ewangelików, katolików, wyznawców prawosławia i judaizmu. Oprócz popularnych kolęd, dzieci wykonały także kilka utworów znanych wyłącznie wśród mniej licznych w Polsce ewangelików i prawosławnych. Koncert kolęd został zainicjowany przed trzema laty w słynnej wrocławskiej dzielnicy „wzajemnego szacunku”, znanej z wyjątkowo przyjaznych stosunków pomiędzy wyznawcami prawosławia, judaizmu oraz ewangelikami i katolikami. Akcja ma na celu zbliżenie do siebie najmłodszych wyznawców tych religii. W jej ramach dzieci spotykają się, modlą, poznają swoje zwyczaje i kulturę.

o W dniu 16 stycznia odbyło się w Warszawie tradycyjne spotkanie noworoczne Polskiej Rady Ekumenicznej z udziałem najwyższych reprezentantów Kościołów członkowskich PRE, a także premiera Leszka Millera, przedstawicieli prezydenta, Sejmu i Senatu. W swoim przemówieniu prezes PRE, abp Jeremiasz powiedział: *Kościoły członkowskie Polskiej Rady Ekumenicznej dzielą smutki i radości wszystkich obywateli naszej Ojczyzny. Są członkami ekumenicznej wspólnoty Kościołów Europy i całego świata. Razem z innymi Kościołami europejskimi uczestniczymy w dyskusji o przyszłości Europy i świata. Uczestniczymy w budowaniu Europy jako kontynentu wolności, sprawiedliwości, poszanowania godności osoby ludzkiej. Chcemy, aby każdy człowiek miał możliwość pracy i godnego życia. Wspieramy działania rządu na drodze do Unii Europejskiej. Integralną częścią zwiastowania Ewangelii jako głównego zadania Kościoła jest praca dla dobra zepchniętych na margines życia społecznego, skrzywdzonych, bezrobotnych, bezdomnych. Chcemy w tym zakresie współpracować z administracją rządową i samorządową...*

o Pod hasłem zaczerpniętym z Listu do Galatów *Jeden drugiego brzemiona noście* (6,2) obchodzono 17 stycznia V Dzień Judaizmu w Kościele katolickim w Polsce. Centralne uroczystości odbyły się w Lublinie. W programie znalazły się m.in. wspólna modlitwa na Majdanku, dyskusja teologiczna na temat sensu ofiary z Izaaka oraz nabożeństwo biblijne. Gościem specjalnym był rabin Hajfy Shear Iashuv ha-Cohen. Metropolita lubelski abp Józef Życiński stwierdził pod-

czas obchodów: *Pamiętajmy, iż nie można zrozumieć istoty chrześcijaństwa bez zrozumienia korzeni, z których wyrastamy, czyli judaizmu.* Dlatego właśnie – tłumaczył – w Stolicy Apostolskiej dialogiem z judaizmem zajmuje się kard. Walter Kasper, który przewodniczy Papieskiej Radzie ds. Jedności Chrześcijan. Przedstawiciele judaizmu są traktowani jako ci, z którymi prowadzi się dialog w ramach jedności chrześcijan, aby podkreślać, że nasze korzenie są tak mocne w judaizmie, że nie zrozumiemy istoty chrześcijaństwa, jeśli nie będziemy o nich pamiętać. We wszystkich kościołach w Polsce duchowni katolicycy mogli tego dnia przewodniczyć Mszy św. według specjalnego formularza „o uproszenie miłości” opracowanego przez Radę Episkopatu Polski ds. Dialogu Religijnego.

- W siedzibie Biblijnego Seminarium Teologicznego we Wrocławiu odbyła się w dniach 18-19 stycznia konferencja poświęcona Dietrichowi Bonhoefferowi. W konferencji zorganizowanej przez Sekcję Polską Międzynarodowego Towarzystwa im. Dietricha Bonhoeffera wzięło udział ponad 100 uczestników. Wykład inauguracyjny nt. „Chrześcijaństwo bezreligijne – nadzieja czy ślepy zaulek” wygłosił prof. Stephan Williams z Queens University of Belfast, prezentując podstawy teologii urodzonego we Wrocławiu duszpasterza Kościoła Wyznającego. W drugim dniu konferencji przedstawione zostały tematy: „Wolność i odpowiedzialność” (prof. Józef Kozion z Uniwersytetu Wrocławskiego) oraz „Myśli i działalność Dietricha Bonhoeffera – recepcja w Polsce” (Joe Burnel z Biblijnego Seminarium Teologicznego). Program konferencji zakończyła dyskusja, a następnie spotkanie pod pomnikiem męczeńskiego pastora na wrocławskim Rynku.

- Abp Alfons Nossol, przewodniczący Rady Episkopatu ds. Ekumenizmu, w Liście pasterskim na Tydzień Modlitwy o Jedność Chrześcijan, poświęcił sporo uwagi sprawie dialogu chrześcijańsko-islamskiego. Nawiązując do tragicznych zamachów terrorystycznych w USA, stwierdził, że *rzucają one poważny cień na religię oraz kulturę i cywilizację islamu. Jako chrześcijanie zabiegający o jedność międzywyznaniową oraz międzyreligijną, zwłaszcza w Tygodniu Modlitw o Jedność, powinniśmy niejako na nowo odkryć właściwą relację Kościoła do tej najbliższej nam, po judaizmie, religii. W świadomości Kościoła przyjęła się już, na trwałe upowszechniona przez Jana Pawła II, formuła „starsi bracia w wierze” o Żydach, ale też powoli upowszechnia się określenie muzułmanów jako „młodszych braci w wierze”. Zdając sobie sprawę, iż dialog z tą religią ma silne „zabarwienie” polityczne, i dlatego też często ten dialog jest wręcz niemożliwy, nie wolno nam jednak ulegać różnym lękom przed islamem, potęgowanym i sztucznie „rozdmuchiwany” przez nie zawsze życzliwe religii w ogóle środki masowego przekazu.*

- Po hasłem „W Tobie jest źródło życia” przebiegał tegoroczny Tydzień Modlitwy o Jedność Chrześcijan. Między 18 a 25 stycznia odbywały się w całej Pol-

sce międzywyznaniowe spotkania i nabożeństwa. *Droga do prawdy i jedności prowadzi przez pokutę* – mówił abp Sawa podczas centralnego nabożeństwa Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan, które odbyło się 20 stycznia w warszawskiej katedrze prawosławnej św. Marii Magdaleny. Abp Sawa, zwierzchnik Kościoła prawosławnego w Polsce prowadził spotkanie modlitewne zorganizowane przez Polską Radę Ekumeniczną. Hierarcha wymienił błędy chrześcijan, które przyczyniły się do rozłamów w łonie chrześcijaństwa – egoizm, przewrotność i pychę. Przeszkody, które stoją na drodze do pojednania – zdaniem abp. Sawy – to przede wszystkim *zbyttnia pewność siebie, gadatliwość, uprawianie dyplomacji*. Prawosławny arcybiskup podkreślił, że jedność może nastąpić dopiero wtedy, kiedy wierni poszczególnych Kościołów uświadomią sobie własną słabość. Droga do prawdy i jedności prowadzi bowiem przez pokutę. W pokutujących grzesznikach Kościół nie jest podzielony – mówił. A jedność, którą budują Kościoły, nie jest z tego świata, ale jest darem Boga. Abp Jeremiasz, prezes Polskiej Rady Ekumenicznej, który wygłosił kazanie, przyznał, że ruch ekumeniczny z perspektywy wielu chrześcijan wydaje się przeżywać kryzys. Wierni są zniecierpliwieni brakiem rezultatów, ale – zdaniem abp. Jeremiasza – nie dostrzegają wysiłków swoich pasterzy prowadzących do zjednoczenia chrześcijan. Tymczasem – jak stwierdził – do jednego Chrystusowego Kościoła prowadzi długa i trudna droga. – Po raz pierwszy biskup prawosławny wygłosił homilię w białostockiej katedrze katolickiej (20 stycznia). Biskup prawosławnej diecezji białostocko-gdańskiej Jakub uczestniczył we Mszy św. odprawionej przez metropolitę białostockiego Wojciecha Ziembę podczas Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan. Biskup Jakub mówił w homilii o miłości jako podstawie jedności chrześcijan. *Miłość jest gwarantem jedności wiary. Podziały są wynikiem braku miłości* – mówił. Dlatego podstawą dialogu między chrześcijanami jest wzajemne umiłowanie. *Tak jak przy biblijnej wieży Babel, nie potrafimy znaleźć wspólnego języka, co rodzi nieporozumienie prowadzące nawet do nienawiści. Dlatego powracamy do źródeł: Słowa Bożego i Eucharystii* – mówił na zakończenie Mszy św. metropolita białostocki.

o Dominikańska Fundacja „Ponad Granicami” im. św. Jacka Odrowąza w Lublinie zorganizowała 24 stycznia spotkanie „Wojna i pokój w myśli żydowskiej, chrześcijańskiej i islamu”. W dyskusji wzięli udział imam Selim Chazbijewicz, rabin Michael Schudrich i bp Mieczysław Cisło. Imam meczetu w Gdańsku Selim Chazbijewicz, który jest także przewodniczącym Związku Tatarów Polskich, podkreślał, że islam jest religią pokoju. Przypomniwał, że działania terrorystyczne, których ofiarami padają niewinni ludzie, są dla muzułmanina grzechem. Jego zdaniem, wyznawcy islamu w diasporze, także polscy muzułmanie, uważają konflikt w Ziemi Świętej za spór polityczny, a nie religijny. Dodał, że islam stoi przed wyzwaniem, bo musi odzyskać tożsamość bezprawnie zagarniętą przez – jak to określił – *niedouczonej fanatyków*. Michael Schudrich, rabin Łodzi i War-

szawy mówił o tym, jak tradycja judaistyczna interpretuje kwestię obrony własnej. – W Torze jest przykazanie „nie zabijaj”, które można złamać tylko w sytuacji zagrożenia własnego życia – powiedział. Stwierdził też, że nawet podczas wojny nie można łamać reguł etycznych. Przypomniwał, że wojna w tradycji biblijnej nigdy nie jest prowadzona bez zasad moralnych. Rabin Schudrich tłumaczył też, że w języku hebrajskim słowo „pokój” i „pełnia” mają ten sam rdzeń. O zasadach wojny sprawiedliwej w chrześcijaństwie mówił biskup pomocniczy lubelski Mieczysław Cisko. Przypomniwał, że w chrześcijaństwie nie ma teologii wojny, jest jedynie teologia pokoju. Jego zdaniem, pierwsi chrześcijanie byli *radykałnymi pacyfistami*, a za oręż chwycili dopiero w obronie Kościoła. W konkluzji przypomniał słowa Jana Pawła II: nie ma pokoju bez sprawiedliwości i sprawiedliwości bez przebaczenia.

- Już po raz drugi Kościół katolicki w Polsce obchodził dzień modlitw poświęconych islamowi (26 stycznia). Głównym punktem obchodów było spotkanie, które odbyło się w kościele św. Andrzeja Boboli w Warszawie. Wspólnie zebrali się tam muzułmanie i chrześcijanie, przybyli także biskupi: bp Piotr Libera, sekretarz generalny Konferencji Episkopatu Polski i bp Tadeusz Pikus, delegat Konferencji Episkopatu Polski ds. dialogu katolików i muzułmanów, który wygłosił homilię. Zebrani wysłuchali m.in. fragmentów Koranu i Pisma Świętego odczytanych w języku polskim i arabskim. Fragment Koranu recytował imam warszawsko-białostocki Tomasz Miśkiewicz. Bp Pikus powiedział, że na początku nowego stulecia względny spokój w świecie zakłóciła *zbrodnia dokonana 11 września 2001 roku, która zdumiała, oburzyła i przerażyła świat*. Zdaniem biskupa, tym bardziej cieszy fakt spotkania modlitewnego, przy którym chrześcijanie i muzułmanie z wiarą w Boga przekazali sobie znak pokoju. O atakach terrorystycznych na USA mówił też Khalid Mahmood, ambasador Pakistanu, który przemawiał w imieniu ambasadorów krajów muzułmańskich. *Był to akt terroru, którego nie mogą usprawiedliwić żadne krzywdy ani racje* – stwierdził. Spotkanie modlitewne w Warszawie zorganizowała Rada Wspólna Katolików i Muzułmanów razem z Komitetem ds. Dialogu z Religiami Niechrześcijańskimi Rady Episkopatu Polski ds. Dialogu Międzyreligijnego. Takie spotkania odbyły się również w innych regionach Polski. W Polsce żyje obecnie ok. 4,5 tys. muzułmanów. Blisko 99 proc. z nich to Tatarzy i ich potomkowie, zamieszkujący terytorium Rzeczypospolitej od 600 lat i kontynuujący tradycje swojej wiary. Należą oni do dwóch organizacji: Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP i Związku Tatarów Polskich.

- Katedra Teologii Katolickiej i Katedra Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku zorganizowały w dniach 25-26 stycznia sympozjum na temat „Duchowości chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu”. Otwarcia sympo-

zjum dokonał metropolita prawosławny prof. dr hab. Sawa, kierownik katedry teologii prawosławnej. Metropolita lubelski abp Józef Życiński w swoim wystąpieniu zwrócił uwagę, że nie ma gotowej odpowiedzi na pytanie, jakiej duchowości potrzebuje zjednoczona Europa. Nie chodzi o stworzenie unitaryzmu, ale o pewien wspólny zbiór wartości, które są istotne w przyszłym rozwoju Europy. Ten model jedności postuluje Jan Paweł II, gdy mówi o wspólnocie ducha. *Nie chciałbym, aby to było poszukiwanie jednej, zjednoczonej duchowości, ale aby w różnych stylach duchowości dowartościować pewne postawy, zachowania* – mówił metropolita lubelski i dodał: *Różnić się, ale nie zapominać, że ten drugi jest bratem*. Rektor Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie, ks. dr Jerzy Tofiluk – wygłosił referat na temat wpływu hezychazmu na rozwój duchowości u prawosławnych. Hezychazm to tradycja ascetyczna Wschodu rozwijająca się na Górze Athos. Polega m.in. na odrzuceniu wyobraźni, wyczyszczeniu rozumu i poznaniu Boga poprzez praktykę nieustannej modlitwy przy zastosowaniu ćwiczeń ascetycznych prowadzących do stanu wyciszenia. Celem hezychazmu jest oglądanie Boga – przeobstwienie człowieka – mówił ks. Tofiluk.

o *Bracia, jakie to wzruszające, że zechcieliście przyjść, aby razem się modlić* – tymi słowami przywitał ks. Andrzej Gałka, rektor rzymskokatolickiego kościoła św. Marcina w Warszawie, wszystkich zebranych na nabożeństwie ekumenicznym w dniu 31 stycznia. Te same słowa padły przez 40. lata, 10 stycznia 1962 roku, z ust innego duchownego, nieżyjącego już ks. Aleksandra Fedorowicza, gdy w kościele św. Marcina przy ul. Piwnej miało miejsce pierwsze nabożeństwo ekumeniczne zorganizowane przez Kościół rzymskokatolicki. *Gromadzimy się tak jak przed 40. laty, z tym samym przekonaniem, że Jezus, nasz Mistrz, pragnie, abyśmy byli blisko siebie. On jest wśród nas. On jest Tym, który nas łączy i ...łączy* – mówił ks. rektor Gałka. W nabożeństwie uczestniczyli przedstawiciele Kościołów zrzeszonych w Polskiej Radzie Ekumenicznej, Kościoła Rzymskokatolickiego i Anglikańskiego. Do tego pamiętnego i przełomowego nabożeństwa powrócił wspomnieniami w swoim kazaniu bp Zdzisław Tranda, zwierzchnik Kościoła Ewangelicko-Reformowanego. *10 stycznia 1962 r. to był początek wszystkich czwartkowych nabożeństw ekumenicznych, to był także początek czegoś większego i ważniejszego: włączania się Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce w ruch ekumeniczny. Niespełna 10 lat później rozpoczęły się tygodnie modlitwy o jedność chrześcijan wraz z udziałem przedstawicieli Kościoła Rzymskokatolickiego*. Po nabożeństwie w klasztorze sióstr franciszkanek odbyło się spotkanie, podczas którego wspomniano działaczy ekumenicznych: bp. Jana Niewieczera (ref.), ks. Zygmunta Michelisa (lut.), ks. prof. Witolda Benedykowicza (met.), ks. prof. Jerzego Klingera i ks. Atanazego Semeniuka (praw.), s. Joannę Lossow (kat.).

○ O jedność chrześcijan modlili się katolicy i ewangelicy w dwunastowiecznym klasztorze na Świętym Krzyżu w Górach Świętokrzyskich (23 lutego). Modlitwom w murach dawnego klasztoru oo. benedyktynów, którymi obecnie opiekują się ojcowie oblaci, przewodniczył pastor metodystów z Kielc Janusz Daszuta. Po modlitwach dyrektor Towarzystwa Biblijnego w Polsce Barbara Enholc-Narzyńska przedstawiła wydaną ostatnio pierwszą część Biblii Ekumenicznej.

○ W serii Biblia Slavica ukazał się reprint „Biblii Brzeskiej” – XVI-wiecznego kalwińskiego tłumaczenia Pisma Świętego. 4 marca niemiecki wydawca dzieła Ferdynand Schoning przekazał je prezydentowi Aleksandrowi Kwaśniewskiemu, który napisał do niego wstęp. Biblia Brzeska to jeden z najpiękniejszych przekładów Pisma Świętego na język polski – przypomniała redaktor wydania slawistka prof. Irena Kwilecka z PAN. Jest to również pierwsze w polskiej historii tłumaczenie Biblii z języków oryginalnych. Uroczystość, która odbyła się w pałacu prezydenckim, to kolejne już historyczne przekazanie głowie państwa polskiego egzemplarza Biblii Brzeskiej. Pierwsze miało miejsce w 1563 r., kiedy mecenas pierwszego tłumaczenia, Mikołaj Radziwiłł, noszący przydomek „Czarny”, ofiarował Pismo Święte królowi Zygmuntowi Augustowi. Kolejny raz Biblia Brzeska została ofiarowana prezydentowi Rzeczypospolitej Ignacemu Mościckiemu w 1926 r. W obecnej uroczystości wzięli udział przedstawiciele Kościoła ewangelicko-reformowanego z bp. Zdzisławem Trandą, potomkowie Mikołaja Radziwiłła, a także abp Jeremiasz – prezes Polskiej Rady Ekumenicznej, metropolita Sawa – zwierzchnik Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, bp Janusz Jagucki – zwierzchnik Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego oraz przedstawiciele innych Kościołów; Kościół rzymskokatolicki reprezentował m.in. ks. prof. Roman Bartnicki – rektor UKSW.

○ Dnia 6 marca w siedzibie rzymskokatolickiego biskupa włocławskiego Bronisława Dembowskiego odbyło się dziewiąte posiedzenie Komisji Mieszanej do Dialogu Teologicznego między Kościołem Rzymskokatolickim i Kościołem Starokatolickim Mariawitów. Spotkanie rozpoczęto wspomnieniem postaci ks. Tadeusza Szymańskiego, byłego wieloletniego proboszcza parafii mariawickiej w Mińsku Mazowieckim, członka Komisji Mieszanej. Pozytywnie oceniono wspólne obchody Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan. Kontynuowano dyskusję poświęconą kolejnym pismom założycielki mariawityzmu, Felicji Kozłowskiej. Bp B. Dembowski złożył sprawozdanie z rozmów w Rzymie na temat możliwości kwerendy w kwestii mariawickiej w archiwach watykańskich. Ks. H. Seweryniak poinformował o niedawno przekazanych do archiwum diecezjalnego w Płocku zasobach archiwalnych po bp. Adolfie Piotrze Szelażku, dotyczących początków mariawityzmu. Zapoczątkowano refleksję na temat zbliżającej się rocz-

nicy bolesnych wydarzeń, w rezultacie których przed stu laty powstał Kościół Mariawicki. Ustalono, że na zaproszenie biskupa mariawickiego M. L. Jabłońskiego następne posiedzenie odbędzie się 9 października w Łodzi.

o W Przemyślu obradował Sobór Kościoła greckokatolickiego (14–16 marca). Sobór zgromadził delegatów obu eparchii Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego (UKGK) w Polsce – archieparchii przemysko-warszawskiej i eparchii wrocławsko-gdańskiej. Zgromadzenie to zostało zwołane w związku z przygotowaniami do trzeciej Sesji zgromadzenia patriarchalnego UKGK, które odbędzie się we Lwowie na przełomie czerwca i lipca. Gościem Soboru był zwierzchnik UKGK kard. Lubomyr Huzar z Lwowa. Grekokatolicy, którzy w Polsce działają jawnie dopiero od końca PRL, a od 1990 r. mają status Kościoła wschodniego (a nie – jak wcześniej – obrządku), borykają się na co dzień z wieloma problemami. Najbardziej dokuczliwe są kłopoty finansowe, brak kapłanów i kościołów, bezrobocie i ubożenie wiernych. W Kościele pojawiają się też pytania fundamentalne – o tożsamość, miejsce między Wschodem i Zachodem, rolę świeckich, czy wreszcie rodzaj sprawowanej liturgii. Problemy te były omawiane podczas obrad Soboru. Kościół greckokatolicki upomniał się także o swoje miejsce w życiu religijnym Polski. *Zwrócono uwagę na nieobecność Kościoła greckokatolickiego w instytucjonalnym dialogu ekumenicznym. Podkreślono prawo UKGK do aktywnego udziału w dialogu na zasadach partnerskich, uznając, że nie do przyjęcia jest sytuacja, gdy Kościół greckokatolicki jest wyłączany z podpisywania ważnych deklaracji ekumenicznych, jak to miało miejsce np. w przypadku porozumienia o wzajemnym uznaniu Chrztu – czytamy w komunikacie ogłoszonym na zakończenie obrad. Sobór postanowił rozpocząć dialog ekumeniczny z Kościołem prawosławnym w Polsce. Rozmowy te są priorytetowe ze względu na wspólne pochodzenie i dziedzictwo, a także dlatego, że stanowią największą niekatolicką wspólnotę w Polsce. Sobór zwrócił się więc z posłaniem do braci prawosławnych. Powołał komisję ekumeniczną, która rozpocznie regularną pracę nad pojednaniem. Z informacji podanych podczas Soboru wynikało, że liczba praktykujących grekokatolików wynosi ok. 30-35 tys., podczas gdy np. Rocznik Papieski szacuje ich liczbę w Polsce na 80 tys.*

o Nowy metropolita poznański abp Stanisław Gądecki, mianowany przez papieża Jana Pawła II 28 marca, ma opinię zaangażowanego ekumenisty i niezłomnego orędownika dialogu. Przewodniczy Radzie Konferencji Episkopatu Polski ds. Dialogu Religijnego i jest konsultorem Papieskiej Komisji ds. Relacji z Judaizmem. Jest też wybitnym specjalistą w dziedzinie biblistyki, przez wiele lat zgłębiał problematykę judeochrześcijańską w Rzymie, Jerozolimie i w Chicago. 4 lipca 1992 r. został mianowany wiceprzewodniczącym, a 10 marca 1994 r. – przewodniczącym Komisji Episkopatu Polski ds. Dialogu z Judaizmem. Po reformie

struktur Konferencji Episkopatu Polski (1 maja 1996) został przewodniczącym Rady Konferencji Episkopatu Polski ds. Dialogu Religijnego, obejmującej trzy Komitety ds. Dialogu: z Judaizmem, z Religiami Niechrześcijańskimi i z Niewierzącymi. W 1995 r. papież Jan Paweł II mianował go konsultorem Papieskiej Komisji ds. Stosunków Religijnych z Judaizmem. Był jednym z głównych inicjatorów styczniowego Dnia Judaizmu, obchodzonego przez Kościół rzymskokatolicki w Polsce od 1998 r. W swych wystąpieniach i publikacjach podkreśla konieczność przełamywania murów niechęci i historycznej przepaści pomiędzy chrześcijanami a Żydami – jako starszymi braćmi w wierze. *Tam, gdzie jest Kościół, tam powinna być miłość do Synagogi, a tam gdzie jest Synagoga, tam powinna być miłość do Kościoła* – powiedział podczas obchodów Dnia Judaizmu we Wrocławiu w 1999 r. W roku Wielkiego Jubileuszu, w sierpniu 2000 r., Episkopat polski przyjął list pasterski o przebaczeniu i pojednaniu przygotowany przez Radę ds. Dialogu Religijnego, kierowaną przez bp. Gądeckiego. Wielkim echem odbiło się wygłoszone przez bp. Gądeckiego wprowadzenie do modlitwy Episkopatu za pomordowanych w Jedwabnem i w innych miejscach, jaka miała miejsce 27 maja 2001 r. w warszawskim kościele pw. Wszystkich Świętych. *Bolejemy głęboko nad postępowaniem tych – mówił – którzy w ciągu dziejów – szczególnie w Jedwabnem i w innych miejscach – przysporzyli Żydom cierpień, a nawet zadali im śmierć. Odnosimy się do tej zbrodni także dlatego, abyśmy mogli owocnie podjąć odpowiedzialność za przewyciężenie wszelkiego zła występującego dzisiaj. Wysilek „oczyszczania pamięci” staje się dla nas trudnym zadaniem „oczyszczania sumień”. Podejmujemy to zadanie i raz jeszcze potępiamy wszelkie przejawy nietolerancji, rasizmu i antysemityzmu, o których wiadomo, że są grzeszne.*

○ Około 6 tys. osób wzięło udział w Ekumenicznej Drodze Krzyżowej ulicami Łodzi. Procesja przeszła główną ulicą miasta, Piotrkowską. Nabożeństwo drogi krzyżowej zaczęło się przed kościołem ewangelicko-augsburskim św. Mateusza. Zebranych powitał bp Mieczysław Cieślak z diecezji warszawsko-łódzkiej. *Pragniemy złożyć świadectwo, że pomimo różnic między nami, których nie ukrywamy, chcemy być jednością pod krzyżem Zbawiciela* – powiedział. Rozważania przy poszczególnych stacjach przygotowali duchowni różnych wyznań chrześcijańskich. Droga Krzyżowa miała w Łodzi po raz trzeci charakter ekumeniczny.

○ Po raz pierwszy w Polsce tytuły profesorskie otrzymali świeccy teologowie. Prezydent RP nadał 3 kwietnia tytuł profesora nauk teologicznych dr hab. Michałowi Wojciechowskiemu z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz dr hab. Karolowi Hubertowi Karskiemu z Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Prof. Wojciechowski specjalizuje się w biblistyce. Od 1987 roku był związany z Akademią Teologii Katolickiej, obecnie Uniwersyte-tem Kard. Stefana Wyszyńskiego. Jako pierwszy w Polsce katolik świecki uzy-

skął habilitację z nauk teologicznych w 1996 roku. Prof. Karski – prorektor Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie – jest luteraninem, specjalizuje się w teologii ekumenicznej. Habilitację obronił przed 10 laty na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

o Rada Wspólna Katolików i Muzułmanów wyraziła zaniepokojenie możliwością rozszerzenia wojny w Ziemi Świętej, jak również zagrożeniem dla miejsc świętych trzech religii. W wydanym 17 kwietnia oświadczeniu zapewniła też o swoim współczuciu dla ofiar konfliktu palestyńsko-izraelskiego. Autorzy oświadczenia, dwaj współprzewodniczący Rady: Zdzisław Bielecki ze strony katolickiej i Selim Chazbijewicz ze strony muzułmańskiej dodają, że *oba narody i oba państwa powinny znaleźć swoje miejsce na terytorium Palestyny*. Strona muzułmańska nawiązuje do stanowiska muftiego muzułmanów polskich dr. Jakuba Szykiewicza, który uznał w roku 1932 prawo do istnienia państwa żydowskiego w Palestynie. Muzułmanie polscy traktują to oświadczenie jako fatwę, czyli orzeczenie zgodne z doktryną wiary islamskiej. Rada Wspólna Katolików i Muzułmanów wyraziła opinię, że *Palestyńczycy jako naród mają pełne prawo do własnego suwerennego państwa, które powinno powstać jak najszybciej*. Analogicznie – jak twierdzi Rada – takie samo prawo przysługuje Żydom jako narodowi, i nie można odmawiać państwu Izrael prawa do istnienia i obrony. Oba narody i oba państwa powinny znaleźć swoje miejsce na terytorium Palestyny.

o W dniach 19-22 kwietnia w Mikołajkach spotkały się kobiety z ośmiu Kościołów chrześcijańskich, aby wspólnie pracować nad przygotowaniem liturgii nabożeństwa Światowego Dnia Modlitwy (ŚDM) na rok 2005. W obradach uczestniczyły Eileen King z USA, pracująca w biurze koordynującym działania ruch ŚDM na całym świecie oraz Inge Ilse Lolike z Danii, koordynatorka prac ruchu na terenie Europy. ŚDM jest bowiem wspólną akcją kobiet wielu wyznań, docierającą do 170 krajów. W Mikołajkach wybrano komitet odpowiedzialny za przygotowanie i napisanie liturgii modlitewnego nabożeństwa, które od kilkudziesięciu lat odbywa się w wielu krajach w pierwszy piątek marca. W jego skład weszły reprezentantki 6 Kościołów członkowskich Polskiej Rady Ekumenicznej oraz Kościoła rzymskokatolickiego i grekokatolickiego. Praca komitetu potrwa wiele miesięcy: do 2003 musi być gotowy tekst liturgii.

o *My, polscy chrześcijanie, muzułmanie i żydzi uczestniczący w dialogu międzyreligijnym, jesteśmy zrozpaczeni z powodu rozwoju konfliktu w Ziemi Świętej – napisali przedstawiciele środowisk prowadzących dialog międzyreligijny w Polsce. Rozdawali oni apel o pojednanie podczas „łańcucha pokoju”, który 21 kwietnia utworzyło ponad tysiąc osób, łącząc ambasady Izraela i Autonomii Palestyńskiej w Warszawie. Sygnatariusze listu solidaryzują się z tymi Palestyńczykami,*

którzy uważają, że Izrael ma prawo do istnienia, oraz z tymi Izraelczykami, którzy uważają, że Palestyńczycy mają prawo do swojego państwa. Łączą się w modlitwie o prawo dla Izraela do życia bez terroryzmu i prawo dla Palestyńczyków do życia bez upokarzającej obcej władzy. Pod apelem podpisali się przewodniczący Rady Wspólnej Chrześcijan i Żydów (ks. Michał Czajkowski ze strony chrześcijańskiej i Stanisław Krajewski ze strony żydowskiej), Rady Wspólnej Katolików i Muzułmanów (Zdzisław Bielecki i imam Selim Chazbijewicz), redaktorzy „Znaku”: Stefan Wilkanowicz, Henryk Woźniakowski i Jarosław Gowin, redaktor naczelny „Tygodnika Powszechnego” ks. Adam Boniecki, Barbara Czałczyńska i Piotr Cywiński – prezesi KIK w Krakowie i Warszawie oraz Zbigniew Nosowski – redaktor naczelny miesięcznika „Więź”.

o Prawosławny arcybiskup wrocławski i szczeciński Jeremiasz, prezes Polskiej Rady Ekumenicznej, przemawiając podczas polsko-białorusko-niemieckiego sympozjum, zorganizowanym przez PRE w Białymstoku w dniach 21-24 kwietnia, nazwał stan stosunków między Kościołem prawosławnym i zachodnim *stanem wzrastającej konfrontacji utrudniającej życie społeczne*. Jego zdaniem, *bez przezwyciężenia tych napięć rola Kościoła w Europie będzie żadna*. Abp Jeremiasz podkreślił, że *Kościoły ponoszą odpowiedzialność za Europę i proces poszerzania Unii Europejskiej*. Mówiąc o roli Kościoła stwierdził, że nie ma on obecnie istotnego wpływu na warunki społeczne i ideologiczne, a czas dominacji chrześcijaństwa w Europie zbliża się ku końcowi. Kościół katolicki nazywany *jest narzędziem ekspansji zachodniego kapitału*, a Kościół prawosławny *ostoją dążeń imperialistycznych* – mówił w swoim wystąpieniu prezes PRE. *Kiedy są takie opinie, nie można mówić o braterstwie Kościołów* – stwierdził i dodał: *Potrzebne są inicjatywy chrześcijańskie nazywające rzeczy po imieniu, ale fakt potrzeby tego typu działań powinien być aktem zawstydzającym dla chrześcijanina*. Warunkiem aktywnej roli Kościoła w Europie jest pobożność, z której wyrastają postawy umożliwiające rozwój społeczny, a – jak podkreślił – obserwuje się obecnie zanik pobożności, co ma przyczynę w oderwaniu od starożytnego Kościoła. Na zakończenie stwierdził, że Kościoły nie mogą pozostać na uboczu drogi do tak widzianej Unii Europejskiej. W sympozjum wzięli udział przedstawiciele organizacji społeczno-politycznych, samorządowych i kościelnych. Było to drugie tego spotkanie, w którego organizację poza PRE włączyła się niemiecka Akademia Ewangelicka Iserlohn i Centrum Ekumenii Kościoła Ewangelickiego Hesji i Nassau z Frankfurtu.

o Ekumeniczne spotkanie z cyklu „Jedność w różnorodności” odbyło się 24 kwietnia na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W spotkaniu uczestniczyli młodzi z Kościoła rzymskokatolickiego i zielonoświątkowego. My, rzymscy katolicy, możemy od was, zielonoświątkowców, czerpać

głębię, radość, spontaniczność, ale przede wszystkim Ducha Świętego, którym się cieszyacie i na którego się otwieracie – mówił podczas wspólnej modlitwy ks. prof. Michał Czajkowski z UKSW. Pastor zielonoświątkowy Mieczysław Kwiecień poprowadził modlitwę uwielbienia. Natalia Niemen śpiewała, a fragmenty Biblii czytali reprezentanci obu Kościołów.

○ W Tarnowie odbyło się sympozjum „Dzieje tolerancji religijnej w Polsce. Wczoraj – dziś – jutro” (25 kwietnia). Sesję zorganizowali wspólnie: biskup tarnowski Wiktor Skworec oraz starosta powiatu tarnowskiego Michał Wojtkiewicz. Uczestniczyli w niej m.in. prof. Stanisław Olczak z KUL oraz ks. dr hab. Stanisław Wszolek z tarnowskiej filii PAT w Krakowie. Telegram do uczestników spotkania wystosował rzecznik praw obywatelskich prof. Andrzej Zoll. Otwierając sesję bp Wiktor Skworec powiedział, że kształtowanie w sobie postawy tolerancji jest powinnością człowieka. Dodał, że tolerancja jest przejawem głębokiej, humanistycznej kultury. *Nie można jednak przy jej pomocy tłumaczyć postępowania się religią dla celów politycznych* – podkreślił. Przypomniwał też, że współcześnie obok idei wzajemnego poszanowania, zrozumienia i zbliżenia narodów, kultur i religii narastają zjawiska lokalnego szowinizmu, rasizmu, a nawet terroryzmu religijnego.

○ Ewangelicka „Diakonia”, katolicka „Caritas” oraz prawosławny „Eleos” otwarły na wrocławskim kolejowym dworcu głównym ekumeniczną stację opieki (26 kwietnia). Wraz z inauguracją pierwszej tego typu placówki w Polsce poświęcono także dworcową kaplicę dla podróżnych. Ekumeniczna stacja opieki służyć będzie podróżnym oraz bezdomnym koczującym na dworcu.

○ Dnia 7 maja w wieku 76 lat zmarł bp Tadeusz Majewski, emerytowany zwierzchnik Kościoła Polskokatolickiego. Urodzony w Warszawie 13 grudnia 1926, został wyświęcony na prezbitera przez mariawickiego biskupa Jakuba Próchniewskiego w Warszawie w dniu 12 kwietnia 1952. Synod Kościoła Polskokatolickiego wybrał go w 1966 na stanowisko biskupa. Pogrzeb odbył się w Warszawie dnia 16 maja.

○ Św. Andrzej Boboła został ogłoszony patronem Polski, a nie patronem jedności – tak wyjaśniał wątpliwości Polskiej Rady Ekumenicznej abp Alfons Nossol. Zwrócił on uwagę, iż dekret Stolicy Apostolskiej podkreśla przede wszystkim męstwo wiary nowego patrona Polski. W siedzibie Polskiej Rady Ekumenicznej odbyło się posiedzenie Komisji ds. Dialogu pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski a Polską Radą Ekumeniczną. Obradom przewodniczyli: ze strony PRE prawosławny abp Jeremiasz, a ze strony katolickiej abp Alfons Nossol. Uczestnicy komisji dyskutowali nt. form współpracy PRE z Kościołem katolickim. Nie doszło jeszcze do uchwalenia wspólnej Deklaracji w sprawie małżeństw miesza-

nych, ale rozmowy w tej sprawie będą kontynuowane. Jak poinformował KAI abp Piszcz, w Komisji ds. Dialogu między Kościołem katolickim a ewangelicko-augsburskim diskutowana jest już od jakiegoś czasu sprawa wspólnej formy liturgicznej przy zawieraniu małżeństwa. Uczestnicy posiedzenia wyrazili też wolę wspólnych działań i oświadczeń nt. aktualnych problemów społecznych w Polsce. Niewykluczone, że wkrótce PRE i KEP wydadzą wspólne oświadczenia i podejmą działania w związku z problemem bezrobocia, ogłoszą stanowisko wobec perspektywy wejścia do Unii Europejskiej, a także oświadczenie dotyczące wolontariatu.

- Kościół Ewangelicko-Reformowany w Polsce ma nowego zwierzchnika. Został nim ks. Marek Izdebski, 44-letni proboszcz parafii w Bełchatowie. Wyboru na 10-letnią kadencję dokonał Synod Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP, który obradował w Łodzi w dniach 11-12 maja. Bp Izdebski zastąpi bp Zdzisława Trandę, który był zwierzchnikiem duchowym reformowanej społeczności przez 24 lata. Nowy biskup urodził się w Cieszynie 29 kwietnia 1958. W latach 1977-1983 odbył studia w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, które ukończył z tytułem magistra teologii ewangelickiej. Na duchownego Kościoła Ewangelicko-Reformowanego ordynowany został 5 kwietnia 1987, ale już od września 1985 był zatrudniony w parafii w Kucowie koło Bełchatowa. Od kwietnia 1986 do wyboru na stanowisko biskupa pracował w parafii w Bełchatowie; w 1991 został wybrany jej proboszczem.

- Po raz 35. obradowała Komisja Kontaktów Polskiej Rady Ekumenicznej i Kościoła Ewangelickiego Niemiec – tym razem we Wrocławiu w dniach 12-14 maja. Przedmiotem obrad były zagadnienia związane z sytuacją społeczną, gospodarczą i polityczną obu krajów oraz wiele kwestii kościelnych na obecnym etapie rozwoju wzajemnych stosunków. Strona niemiecka złożyła obszerną informację o sytuacji Kościołów, o wypracowywaniu stanowiska Kościołów ewangelickich w stosunku do takich problemów jak: bioetyka, poszerzanie Unii Europejskiej i migracja. Informacja zawierała również kwestie związane z reorganizacją struktur kościelnych na terenie Niemiec. Polscy członkowie Komisji Kontaktów wskazywali na fakt, iż mimo wypowiedzi hierarchów Kościoła Rzymskokatolickiego wskazujących na potrzebę integracji Polski z UE, w łonie katolicyzmu istnieje wiele postaw przeciwstawiających się tym wypowiedziom. Podkreślili, że zarówno PRE, jak i jej Kościoły członkowskie w swoich oficjalnych stanowiskach wypowiedziały się za integracją Polski z UE. Komisja Kontaktów pozytywnie oceniła pracę wspólnej grupy roboczej w ramach kościelnego projektu „Pojednanie”, w którym udział biorą poza reprezentantami Kościołów Niemiec i Polski, przedstawiciele Kościołów Białorusi i Ukrainy. Przyjęto do wiadomości informację z posiedzeń grupy roboczej w Mińsku i Witebsku z października 2001

r., w Warszawie z lutego 2002 r. Komisja Kontaktów zatwierdziła projekt grupy roboczej zwołania kolejnej konferencji Kościołów tych krajów wiosną 2003 r. w Mikołajkach. Zapoznała się też ze sprawozdaniem Ewangelickiej Fundacji „Znaki Nadziei” w związku z przypadającym na ten rok 25-leciem istnienia tej organizacji niosącej pomoc byłym polskim więźniom obozów koncentracyjnych. Komisja przyjęła do wiadomości informację o zakończeniu wieloletniej pracy podkomisji historyków kościelnych Polski i Niemiec. Wyraziła nadzieje, że do końca 2002 r. część prac podkomisji ukaże się w języku polskim w wydaniu książkowym. Następne posiedzenie Komisji Kontaktów odbędzie się w połowie czerwca w miejscowości Bickeburg w Niemczech.

- Na temat małżeństw mieszanych między katolikami i prawosławnymi rozmawiał w połowie maja w Warszawie specjalny zespół przedstawicieli obydwu Kościołów. Podczas spotkania, które rozpoczęło się w siedzibie Episkopatu Polski wspólną modlitwą katolików i prawosławnych, duchowni obu Kościołów dyskutowali m. in. na temat przygotowań narzeczonych o różnej przynależności wyznaniowej do zawarcia sakramentu małżeństwa. Na szczegółowe ustalenia w tej sprawie trzeba będzie jeszcze poczekać – przyznali uczestnicy spotkania. Rozmawiano również o wydarzeniach ekumenicznych, jakie miały miejsce w tym roku. Zespół został powołany przez Konferencję Episkopatu Polski i Święty Sobór Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w 2001 r. W jego składzie znaleźli się: ze strony Kościoła katolickiego bp Tadeusz Pikus, ks. infułat Zygmunt Lewicki i ks. kanclerz Stanisław Ulaczyk, ze strony Kościoła prawosławnego – abp Abel, ks. mitrat Jerzy Boreczko, ks. Jerzy Tofiluk.

- O perspektywach relacji chrześcijańsko-żydowskich dyskutowali w Papiejskiej Akademii Teologicznej w Krakowie uczestnicy i promotorzy tego dialogu z USA, Niemiec i Polski. W spotkaniu, zorganizowanym przez Międzywydziałowy Instytut Ekumenii i Dialogu PAT, uczestniczyli: rabin prof. Michael Signer (wykładowca katolickiego Uniwersytetu Notre Dame w USA i jeden z czterech autorów głośnego oświadczenia „Dabru emet” z 2000 r., ukazującego chrześcijaństwo jako partnerską religię), ks. prof. John Pawlikowski z Chicago (przewodniczący Międzynarodowej Rady Chrześcijan), ks. prof. Hanspeter Heinz z Augsburga (przewodniczący Koła Dialogu Chrześcijańsko-Żydowskiego przy Centralnym Komitecie Katolików Niemieckich), dr Stanisław Krajewski (współprzewodniczący Polskiej Rady Chrześcijan i Żydów, sygnatariusz „Dabru emet”) oraz ks. prof. Łukasz Kamykowski (konsultant Rady Episkopatu Polski ds. Dialogu Religijnego). Panel był częścią trzydniowej sesji profesorów z USA, Niemiec i Polski, zorganizowanej przez Uniwersytet Notre Dame i PAT w celu rozważenia projektu międzynarodowego seminarium studentów, chrześcijan i żydów, zainteresowanych współpracą między wyznawcami judaizmu i chrześcijanami.

o Ekumeniczne tłumaczenie Nowego Testamentu i Psalmów zaprezentowano 8 czerwca w Katowicach podczas Śląskiego Święta Biblii. Przekład, nad którym pracowali specjaliści z 11 wyznań chrześcijańskich, ukazał się we wrześniu 2001 r. Święto Biblii zorganizowały wspólnie diecezja katowicka Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, rzymskokatolicka archidiecezja katowicka, Katowickie Forum Protestanckie oraz Śląski Oddział Polskiej Rady Ekumenicznej. Całość rozpoczęła się wspólnym czytaniem Pisma Świętego, potem odbyła się biblijna sesja popularnonaukowa z udziałem członków ekumenicznego zespołu tłumaczy. Wieczorem odbyło się nabożeństwo ekumeniczne z kazaniem przewodniczącego Śląskiego Oddziału PRE ks. Jana Grossa.

o W dniach 13-14 czerwca odbyło się w Centrum Islamu w Warszawie uroczyste spotkanie Rady Wspólnej Katolików i Muzułmanów w pięciolecie jej istnienia. Bp Tadeusz Pikus stwierdził z tej okazji, że spotykając się i poznając dajemy światu świadectwo, że ze strony katolicyzmu i islamu jest dobra wola, aby znajdować płaszczyzny współpracy. Biskup przypomniał, że Rada wypracowuje wspólne stanowiska w wielu ważnych dla Polski i świata sprawach. Imam Selim Chazbijewicz, współprzewodniczący Rady, powiedział z okazji jubileuszu, że nasze działanie może wydawać się abstrakcyjne, bo wyznawców islamu w Polsce jest niewiele. Jeżeli jednak wejdziemy do Unii Europejskiej – dodał – przybędzie do naszego kraju wielu wyznawców islamu, którzy są obywatelami Unii. Wówczas nasz dzisiejszy dialog, z konieczności ograniczony do elit, może mieć znaczenie dla kształtowania postaw społecznych w znacznie szerszym zakresie. Rada Wspólna Katolików i Muzułmanów powstała 13 czerwca 1997 r.

o Przygotowanie narzeczonych o różnej przynależności wyznaniowej było tematem roboczego posiedzenia bilateralnego zespołu katolicko-prawosławnego 28 czerwca w Białymstoku. W rozmowie z KAI uczestnik spotkania, bp Tadeusz Pikus, poinformował, że członkowie zespołu starają się wypracować zasady, według których narzeczeni wyznania katolickiego i prawosławnego powinni przygotowywać się do sakramentu małżeństwa. W przygotowaniach tych chodzi o to, aby obie strony mogły dobrze poznać wyznanie osoby, z którą chcą zawrzeć małżeństwo. Bp Pikus podkreślił, że prace zespołu przebiegały w bardzo dobrej atmosferze, a proponowane rozwiązania są zgodne z duchem ekumenicznym. Zasady wypracowane przez zespół będą musiały być zatwierdzone przez oba Kościoły. Oto pełna treść komunikatu wystosowanego po spotkaniu: *Dnia 28 czerwca 2002 r. w Kurii Metropolitalnej w Białymstoku odbyło się robocze posiedzenie Zespołu bilateralnego katolicko-prawosławnego. W spotkaniu wzięli udział ze strony Kościoła katolickiego: bp Tadeusz Pikus, ks. infułat Zygmunt Lewicki, ks. kanclerz Stanisław Ulaczyk. Ze strony Kościoła prawosławnego; ks. mitrat Jerzy Boreczko, ks. Jerzy Tofiluk. Było to już kolejne spotkanie poświęcone kwestii mał-*

żeństw o różnej przynależności wyznaniowej. Omawiano tematykę przygotowań narzeczonych do zawarcia sakramentu małżeństwa. Abp Wojciech Ziemia, metropolita białostocki, bardzo gościnnie przyjął członków Zespołu. Następne spotkanie odbędzie się 30 września w Prawosławnej Kurii Arcybiskupiej w Lublinie.

o Chrześcijanie i Żydzi modlili się wspólnie w intencji Żydów pomordowanych podczas wojny w Łęcznej na Lubelszczyźnie. Kolejne spotkanie z cyklu „opłakiwanie Żydów” rozpoczęła 30 czerwca Msza św. sprawowana przez abp. Józefa Życińskiego. W homilii metropolita lubelski zwrócił uwagę, że w ocenie historii narodu żydowskiego w Polsce obowiązuje często stereotyp, by mówić albo źle, albo wcale. *To nie jest postawa chrześcijańska* – podkreślił abp Życiński. – *Jeśli wyznajemy zasadę, że prawda nas wyzwoli, nie możemy tworzyć historii z białymi plamami. Musimy poznawać swoją tożsamość także w odniesieniu do starszych braci w wierze.* Dalsza część modlitw, z udziałem przedstawiciela gminy żydowskiej w Lublinie Romana Litmana, odbyła się na żydowskim cmentarzu i przed bóżnicą. W Łęcznej przed wojną żyło ponad 2 tys. Żydów.

Oprac. Karol Karcki

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA EKUMENICZNA CZASOPISM POLSKICH

marzec-lipiec 2002

1. *Buddyści i chrześcijanie: promocja kultury życia ku przyszłości. List Papieskiej Rady ds. Dialogu Międzyreligijnego*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 2, s. 57-59.
2. Chmieliński Piotr, *Synod ekumeniczny? (II Polski Synod Plenarny)*, „Niedziela Warszawska” nr 10 z 10. III. 2002.
3. *Chrześcijanie przeciw Żydom*. Rozmowa z ks. Romualdem Wekslerem-Waszkinielem, „Plus-Minus”, dodatek do „Rzeczpospolitej” nr 15 z 13-14. IV. 2002.
4. *Co to jest sufizm?* Rozmowa z Andrzejem Saramowiczem, „Jednota” 2002, nr 1, s.21-23.
5. Czaczkowska Ewa K., *Letni ekumenizm. Jan Paweł II w Bułgarii*, „Rzeczpospolita” nr 121 z 25-26. V. 2002.
6. Czajkowski Michał ks., *Ostatnie słowo należy zawsze do Boga*, „Jednota” 2002, nr 2-3, s. 5-6.
7. Dostatni Tomasz OP, *Moralne minimum dla świata. Dialog międzyreligijny*, „Gość Niedzielny” nr 29 z 21.VII. 2002.
8. Górka Leonard SVD, *Nadzieja czy rezygnacja? Antynomie ekumenizmu*, „Tygodnik Powszechny” nr 26 z 30.VI.2002.
9. Grajewski Andrzej, *Most między Wschodem i Zachodem. Papież w Bułgarii*, „Gość Niedzielny” nr 22 z 2.VI. 2002.

10. Grajewski Andrzej, *Pielgrzymka trudnej nadziei* (Jan Paweł II w Bułgarii), „Gość Niedzielny” nr 23 z 9. VI. 2002.
11. Hryniewicz Wacław OMI, *Kościół jest jeden*, „Tygodnik Powszechny” nr 23 z 9. VI. 2002.
12. Jan Paweł II, *Bezcenne dziedzictwo wiary i kultury. Przemówienie podczas wizyty w prawosławnym monasterze św. Jana, Riła, Bułgaria, 25 maja 2002 r.*, „L'Osservatore Romano” 2002, nr 7-8, s. 25-26.
13. Jan Paweł II, *Budowanie pokoju zadaniem wszystkich. Przemówienie podczas Dnia Modlitw o Pokój w Asyżu*, „L'Osservatore Romano” 2002, nr 3, s. 18-20.
14. Jan Paweł II, *Duchowość dialogu. Przemówienie do zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Dialogu Międzyreligijnego*, „L'Osservatore Romano” 2002, nr 3, s. 45-46.
15. Jan Paweł II, *Dzień ważny dla świata. Przemówienie powitalne podczas Dnia Modlitw o Pokój w Asyżu*, „L'Osservatore Romano” 2002, nr 3, s. 15-16.
16. Jan Paweł II, *Modlitwa duszą ruchu ekumenicznego. Przemówienie do delegacji ekumenicznej Kościołów katolickiego i luterańskiego z Finlandii*, „L'Osservatore Romano” 2002, nr 4, s. 18-19.
17. Jan Paweł II, *Potrzeba współdziałania katolików i prawosławnych. Przemówienie podczas spotkania z patriarchą Maksymem, Sofia, Bułgaria, 24 maja 2002 r.*, „L'Osservatore Romano” 2002, nr 7-8, s. 22-23.
18. Jan Paweł II, *Przed spotkaniem w Asyżu* (trzy wypowiedzi przed modlitwą „Anioł Pański”), „L'Osservatore Romano” 2002, nr 3, s. 11-12.
19. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone podczas Dnia Modlitwy o Pokój w Asyżu*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 1, s. 5-9.
20. Jan Paweł II, *Świadek Cyryla i Metodego jest ważne dla jedności Europy. Przemówienie podczas spotkania 24 maja 2002 r. ze Świętym Synodem Bułgarskiego Kościoła Prawosławnego*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 2, s. 5-8.
21. Jan Paweł II, *Świat potrzebuje wspólnego świadectwa chrześcijan. Przemówienie do członków Międzynarodowej Komisji Anglikańsko-Rzymskokatolickiej*, „L'Osservatore Romano” 2002, nr 4, s. 17-18.

-
22. Jan Paweł II, *Wasi świadkowie wiary wzywają do pełnej jedności. Przemówienie podczas ceremonii powitania na placu Aleksandra Newskiego, Sofia, Bułgaria, 23 maja 2002 r.*, „L' Osservatore Romano” 2002, nr 7-8, s. 21-22.
 23. Jan Paweł II, *Wiara w Boga pomaga odkrywać prawdę, dobro i piękno. Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami wspólnot religijnych, Baku, Azerbejdżan, 22 maja 2002 r.*, „L'Osservatore Romano” 2002, nr 7-8, s. 15-16.
 24. Karski Karol, *Dialogi dwustronne Kościoła rzymskokatolickiego*, „SiDE” 2002, nr 1, s. 9-50.
 25. Kasper Walter kard., *Ekumenizm*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 1, s. 12-13.
 26. Kasper Walter kard., *Na drodze ku jedności chrześcijan*, „L'Osservatore Romano” 2002, nr 4, s. 19-21.
 27. Kijas Zdzisław J. OFMConv, *Jedność – rzeczywistość czy sen? Refleksje wokół Karty Ekumenicznej*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 2, s. 22-38.
 28. Kijas Zdzisław J. OFMConv, *Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan. Refleksja z Krakowa*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 2, s. 9-12.
 29. *Kościół i Izrael. Wkład Kościołów europejskich wyrosłych z Reformacji do stosunków między chrześcijanami i Żydami*, „SiDE” 2002, nr 1, s. 96-144.
 30. Ladaria Luis SJ, *Zagadnienie ważności chrztu udzielanego w Kościele Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatnich*, „L'Osservatore Romano” 2002, nr 6, s. 48-50.
 31. Lazari de Andrzej, *Ekumeniści – porzućcie wszelką nadzieję*, „Tygodnik Powszechny” nr 23 z 9. VI. 2002.
 32. Lindenberg Krystyna, *Niech nasze światło świeci* (Polki po raz pierwszy autorkami liturgii nabożeństwa Światowego Dnia Modlitwy), „Jednota” 2002, nr 6, s. 18-19.
 33. Majewski Józef, *Pokój imieniem Boga* (Dzień Modlitw o Pokój w Asyżu), „Więź” 2002, nr 3, s. 4-6.
 34. Morawiecki Jędrzej, *Bułgaria splątana. 96. pielgrzymka Jana Pawła II*, „Tygodnik Powszechny” nr 22 z 2. VI. 2002.
-

-
35. Nagy Stanisław SCJ, *Pokłosie tegorocznej Oktawy Modłów o Jedność Chrześcijan oraz III Spotkania Modlitewnego w Asyżu*, „Niedziela” nr 8 z 24. II. 2002.
 36. Napiórkowski Andrzej A. OSPPE, *Karta Ekumeniczna. Punkt widzenia przedstawiciela Kościoła katolickiego*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 1, s. 52-64.
 37. Neuhaus Richard John, *Jak zostałem katolikiem, którym byłem. Zostałem katolikiem, aby być pełniej tym, kim byłem jako luteranin*, „Gość Niedzielny” nr 27 z 7. VII. 2002.
 38. Nitkiewicz Krzysztof ks., *Chrześcijańskie oblicze Bułgarii*, „L’ Osservatore Romano” 2002, nr 7-8, s. 35-36.
 39. *O Ekumenicznym Święcie Biblii i Dniach Biblijnych*. Rozmowa z ks. prał. Jerzym Banakiem, przewodniczącym Krajowego Komitetu Ekumenicznych Dni Biblijnych, „Niedziela Warszawska” nr 18 z 5. V. 2002.
 40. Obirek Stanisław SJ, *Przyjaciel Boga*, „Jednota” 2002, nr 5, s. 3-4.
 41. *Obronimy terytorium kanoniczne* (wywiad patriarchy Aleksieja II dla „Izwestii”), „Gazeta Świąteczna” nr 126 z 1-2.VI. 2002.
 42. Patalon Mirosław, *Richard Niebuhr i jego wizja Kościoła*, „SiDE” 2002, nr 1, s. 51-60.
 43. Pawłowski Sławomir SAC, *Ekumeniczne wydarzenia roku 2001*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 1, s. 14-26.
 44. Piecyk Mariusz, *„Boże, obdarz Kościół swój jednością i pokojem”*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 2, s. 13-17.
 45. Pikus Tadeusz bp, *Nieść pokój. Słowo pasterskie z okazji dnia modlitw poświęconego islamowi*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 2, s. 59-61.
 46. Pikus Tadeusz bp, *Ruskie prawosławie*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 2, s. 39-46.
 47. Polak Grzegorz, *Arcybiskup Jeremiasz – nowy prezes Polskiej Rady Ekumenicznej*, „SiDE” 2002, nr 1, s. 159-162.
-

-
48. Polak Grzegorz, *Jan Paweł II u muzułmanów i Ormian, Kazachstan, 22-25 września 2001, Armenia, 25-27 września 2001*, „SiDE” 2002, nr 1, s. 92-95.
 49. Polak Grzegorz, *Międzyreligijne modlitwy o pokój, Asyż, Włochy, 24 stycznia 2002*, „SiDE” 2002, nr 1, s. 151-154.
 50. *Prawosławie a Światowa Rada Kościołów. Trzecie posiedzenie plenarne Komisji Nadzwyczajnej ds. uczestnictwa Kościołów prawosławnych w pracach ŚRK, Berekfürdő, Węgry, 15-20 listopada 2001*, „SiDE” 2002, nr 1, s. 77-79.
 51. *Promować wartości ludzi w erze technologicznej. Przesłanie na zakończenie ramadanu Papieskiej Rady ds. Dialogu Międzyreligijnego*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 1, s. 101-104.
 52. Przebinda Grzegorz, *Papież, Bułgaria, Moskwa. Po pielgrzymce Jana Pawła II do Sofii i Płowdiwu*, „Tygodnik Powszechny” nr 23 z 9. VI. 2002.
 53. Reder Violetta CHR, *„Co zrobiliśmy dla pokoju?”. V Dzień Judaizmu w Kościele katolickim w Polsce*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 1, s. 97-101.
 54. Rędzioch Włodzimierz, *Trudny moment w stosunkach między Kościołem katolickim a rosyjską Cerkwią prawosławną*, „Niedziela” nr 18 z 5.V.2002.
 55. Rottenberg Maria Krystyna FSK, *Ekumeniczne spotkanie wspólnot zakonnych. Kamień Śląski, 20-25 sierpnia 2001*, „SiDE” 2002, nr 1, s. 155-157.
 56. Rubinkiewicz Ryszard SDB, *Chrześcijanie wobec świętych ksiąg judaizmu*, „Więź” 2002, nr 5, s. 94-100.
 57. Rubinkiewicz Ryszard SDB, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, „L’Osservatore Romano” 2002, nr 6, s. 51-52.
 58. Sakowicz Eugeniusz, *Śmierć i zbawienie w protestantyzmie*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 2, s. 52.
 59. Seweryniak Henryk ks., *Sprawozdanie z dotychczasowych prac Komisji Mieszanej ds. Dialogu Teologicznego pomiędzy Kościołem Rzymskokatolickim a Kościołem Starokatolickim Mariawitów*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 1, s. 38-48.
 60. *17. spotkanie Międzynarodowego Katolicko-Żydowskiego Komitetu Łączności, Nowy Jork, USA, 4 maja 2001*, „SiDE” 2002, nr 1, s. 145-150.

-
61. SP, *Cmentarz jednoczy* (w Trzcielu katolicy i ewangelicy wspólnie odnowili protestancki cmentarz), „Przewodnik Katolicki” nr 30 z 28. VII. 2002.
 62. Styś Zenon OFM, *Franciszkańskie Centrum dla Europy Wschodniej i Azji Północnej w Warszawie*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 1, s. 48-51.
 63. Szczerbiński Waldemar ks., *Duchowość chrześcijańska podstawą dialogu międzyreligijnego*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 1, s. 93-96.
 64. Szczeszyński Andrzej ks., *Sprawozdanie z Ogólnopolskiego Zjazdu Referentów Ekumenicznych*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 1, s. 26-30.
 65. Szmulewicz Henryk, *Zmartwychwstanie ciała według teologii baptystycznej*, „SiDE” 2002, nr 1, s. 61-75.
 66. *Światowy Dzień Postu i Spotkanie Modlitewne w Asyżu*. Rozmowa z prof. Samirem Khalilem SJ, wybitnym islamistą, „Niedziela” nr 11 z 17. III. 2002.
 67. *Ten sam Jezus*. Rozmowa z o. Thaddeem Barnasem z ekumenicznego klasztoru w Chevetogne, „Gość Niedzielny” nr 24 z 16. VI. 2002.
 68. tg, *Rada na dialog. 5 lat temu powstała Wspólna Rada Katolików i Muzułmanów*, „Gość Niedzielny” nr 23 z 9. VI. 2002.
 69. Turnau Jan, *Winy obopólne* (konflikt katolicko-prawosławny w Rosji), „Gazeta Świąteczna” nr 126 z 1-2.VI. 2002.
 70. *U muzułmanów i prawosławnych. Papież w Azerbejdżanie i Bułgarii*, „Przewodnik Katolicki” nr 22 z 2.VI. 2002.
 71. *Uczestnicy Dnia Modlitwy o Pokój* (Asyż 2002), „L’ Osservatore Romano” 2002, nr 3, s. 13-14.
 72. Wielgus Stanisław bp, *Średniowieczna filozofia i nauka islamska oraz jej wpływ na filozofię i naukę zachodnią*, „Biuletyn Ekumeniczny” 2002, nr 1, s. 65-92.
 73. *Wspólnota kościelna według ewangelickiego rozumienia. Wotum w sprawie uporządkowanego partnerstwa Kościołów różnych wyznań* (dokument), „SiDE” 2002, nr 1, s. 80-91.
-

-
74. *Wszyscy pragniemy pokoju. Świadczenia przedstawicieli religii świata* (Asyż 2002), „L'Osservatore Romano” 2002, nr 3, s. 16-18.
75. Ziemkowski Marcin, *Protestantyzm a jednocząca się Europa*, „Jednota” 2002, nr 6, s. 5-6.
76. Ziemkowski Marcin, *Spotkanie prymasów wspólnoty anglikańskiej*, „Jednota” 2002, nr 7, s. 17-18.
77. Ziemkowski Marcin, „*Wspólnota Kościołów drogą do jedności?*” (dokument EKD), „Jednota” 2002, nr 2-3, s. 22-23.
78. *Zobowiązanie do wspólnego działania na rzecz pokoju* (wystąpienia przedstawicieli Kościołów chrześcijańskich i religii podczas Dnia Modlitw o Pokój w Asyżu), „L'Osservatore Romano” 2002, nr 3, s. 20-22.

Opracował: *Grzegorz Polak*

BIBLIOGRAFIA „STUDIÓW I DOKUMENTÓW EKUMENICZNYCH” 1983 –2002

Światowe wspólnoty chrześcijańskie

Karski Karol, *Światowe wspólnoty chrześcijańskie*, 1989, z. 1 (25), s. 40-47.

Adwentyści

Łyko Zachariasz, *Kościół Adwentystów Dnia Siódmego*, 1993, z. 2 (32), s. 9-24.

Anglikanie

Artykuły anglikańskie (wprowadzenie i przekład: ks. Wojciech Życiński), 1984, z. 2 (6), s. 75-87.

Karski Karol, *Anglikanizm*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 51-71.

Ordynacja pierwszej kobiety na biskupa w Kościele Anglikańskim (USA, 11 lutego 1989), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 75-76.

Zieliński Tadeusz J., *Przegląd dziejów ewangelikalnego nurtu Kościoła Anglii*, 1999, z. 1 (43), s. 17-62.

Baptyści

Bednarczyk Krzysztof, *Baptyści*, 1983, z. 4 (4), s. 13-25.

Stankiewicz Michał, *Kongres Europejskiej Federacji Baptystów, Hamburg, RFN, 1-5 sierpnia 1984*, 1985, z. 1 (9), s. 99-101.

Szmulewicz Henryk, *Zmartwychwstanie ciała według teologii baptystycznej*, 2002, z. 1 (49), s. 61-75.

Katolicy rzymscy

- Adamczak Eleonora, *Formacja siostr zakonnych dla ekumenizmu według wskazań Dyrektorium ekumenicznego*, 1996, z. 1 (37), s. 21-32.
- Arrighi Jean-François, *Dekret “O ekumenizmie” w myśli i działalności Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan* (fragmenty), 1985, z. 2 (10), s. 50-52.
- Dokument Sekretariatu dla Niechrześcijan poświęcony zagadnieniu dialogu i misji. Postawa Kościołów wobec wyznawców innych religii*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 69-79.
- Ekumeniczne wypowiedzi II Soboru Watykańskiego* (w konstytucjach, dekretach i deklaracjach), 1985, z. 3-4 (11-12), s. 54-61.
- Encyklika „*Slavorum Apostoli*” Ojca Świętego Jana Pawła II skierowana do biskupów i kapłanów, do rodzin zakonnych, do wszystkich wierzących chrześcijan w tysiąclecie rocznicę dzieła ewangelizacji świętych Cyryla i Metodego, 1986, z. 1 (13), s. 70-88.
- Encyklika papieża Jana Pawła II „*Ut unum sint*” (fragmenty tekstu i reakcje różnych Kościołów), 1996, z. 1 (37), s. 109-118.
- Fries Heinrich, *Ekumenizm w 20 lat po Soborze*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 13-23.
- Grześkowiak Antoni, *Aspekty ekumeniczne encykliki papieża Jana Pawła II „Redemptoris Mater”*, 1987, z. 4 (20), s. 51-56.
- Jeremiasz (Jan Anchimiuk) biskup, „*Dekret o ekumenizmie*” po 20 latach w ocenie prawosławnych, 1985, z. 2 (10), s. 60-64.
- Karski Karol, *Sekretariat do Spraw Jedności Chrześcijan*, 1984, z. 4 (8), s. 41-54.
- Karski Karol, *Kościół Rzymskokatolicki w dialogu z Kościołami i wspólnotami protestanckimi*, 1987, z. 3 (19), s. 11-22.
- Karski Karol, *Dialogi dwustronne Kościoła Rzymskokatolickiego*, 2002, z. 1 (49), s. 9-50.
- Kontrowersje wokół Deklaracji „Dominus Iesus” i Noty odnośnie do wyrażenia „Kościoły siostrzane”* (Fragmenty „Dominus Iesus; pełny tekst Noty; reakcje różnych środowisk kościelnych w Polsce i na świecie), 2001, z. 1 (47), s. 87-112.
- Lanne Dom Emmanuel, „*Dekret o ekumenizmie*” jako punkt wyjścia w rozwoju katolickiej świadomości ekumenicznej (fragmenty), 1985, z. 2 (10), s. 87-91.
- Meyer Harding, „*Dekret o ekumenizmie*” po 20 latach w ocenie ewangelickiej, 1985, z. 2 (10), s. 65-69.
- Nadzwyczajny Synod Biskupów Kościoła Rzymskokatolickiego, Rzym, 24 listopada – 8 grudnia 1985* (elementy ekumeniczne obrad, wrażenia obserwatora), 1986, z. 2 (14), s. 59-68.
- Nagy Stanisław, *Trwałe wartości Dekretu „O ekumenizmie” oraz ich wpływ na katolicką postawę ekumeniczną* (fragmenty), 1985, z. 2 (10), s. 57-60.
- Nossol Alfons biskup, *Chrystologiczno-pneumatologiczne implikacje Dekretu „O ekumenizmie”* (fragmenty), 1985, z. 2 (10), s. 52-56.

- Nowy Kodeks Prawa Kanonicznego o innych Kościołach i Wspólnotach chrześcijańskich* (cytaty odpowiednich kanonów), 1985, z. 3-4 (11-12), s. 62-65.
- Papież do przedstawicieli Kościołów niekatolickich w Hiszpanii* (tekst przemówienia wygłoszonego w Madrycie 3 listopada 1982), 1983, z. 1 (1), s. 72-73.
- Polak Grzegorz, *Pielgrzymka Jana Pawła II do Egiptu i Ziemi Świętej* (aspekty ekumeniczne), 2000, z. 1 (45), s. 113-117.
- Polak Grzegorz, *Aspekty ekumeniczne Roku Jubileuszowego 2000* (na świecie i w Polsce), 2000, z. 2 (46), s. 129-133.
- Polak Grzegorz, *Pielgrzymki ekumeniczne papieża Jana Pawła II* (Grecja, Syria i Ukraina, maj-czerwiec 2001), 2001, z. 2 (48), s. 99-106.
- Polak Grzegorz, *Jan Paweł II u muzułmanów i Ormian*, 2002, z. 1 (49), s. 92-95.
- Polak Grzegorz, *Jan Paweł II u muzułmanów, prawosławnych i katolików*, 2002, z. 2 (50), s. 53-56.
- Przemówienie papieża Jana Pawła II do Kurii Rzymskiej na temat jedności, Rzym, 28 czerwca 1985*, 1986, z. 2 (14), s. 53-59.
- Reakcje na encyklikę „Ut unum sint”* (Odpowiedź biskupów Kościoła Anglii oraz odpowiedź Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów), 1998, z. 2 (42), s. 97-122.
- Schuh Karlheinz, *Podróż pasterska Jana Pawła II do krajów Beneluksu, 11-21 maja 1985*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 119-121.
- Skowronek Alfons, *Katolickie zasady ekumenizmu*, 1987, z. 4 (20), s. 11-18.
- Spotkanie papieża Jana Pawła II z przedstawicielami Kościołów chrześcijańskich w Austrii* (11 września 1983): teksty przemówień biskupa luterańskiego Dietera Knalla i papieża, 1984, z. 1 (5), s. 63-67.
- Szmulewicz Henryk, *Wierność jako fundament działalności komisji teologicznych dla dialogu ekumenicznego*, 2001, z. 1 (47), s. 45-55.
- Willebrands Kardynał Jan, *Zaangażowanie ekumeniczne z perspektywy Kościoła Rzymskokatolickiego*, 1985, z. 1 (9), s. 24-31.
- Załęski Krzysztof, *Konferencja delegatów krajowych komisji episkopatów do spraw ekumenizmu, Rzym, 22-27 kwietnia 1985*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 117-118.

Kwakrzy

- Karski Karol, *Kwakrzy*, 1992, z. 2 (30), s. 25-28.

Luteranie

- Dziewiąte Zgromadzenie Ogólne Światowej Federacji Luterskiej, Hongkong, 8-16 lipca 1997: List Prezydenta i Sekretarza Generalnego do wszystkich Kościołów członkowskich*, 1997, z. 2 (40), s. 137-139.
- Karski Karol, *Siódme Zgromadzenie Ogólne Światowej Federacji Luterskiej, Budapeszt, Węgry, 22 lipca – 5 sierpnia 1984. Przebieg obrad*, 1985, z. 1 (9), s. 90-93.

- Karski Karol, *40-lecie Światowej Federacji Luterńskiej*, 1988, z. 1 (21), s. 104-107.
Karski Karol, *Światowa wspólnota Kościołów luterńskich*, 1988, z. 2 (22), s. 31-51.
Karski Karol, *Luteranizm w dialogu*, 2000, z. 1 (45), s. 9-29.
Siódme Zgromadzenie Ogólne Światowej Federacji Luterńskiej (Budapeszt, Węgry, 22 lipca – 5 sierpnia 1984): Orędzie do Kościołów luterńskich na świecie, 1985, z. 1 (9), s. 93-95.
Wspólnota kościelna według ewangelickiego rozumienia. Wotum w sprawie uporządkowanego partnerstwa Kościołów różnych wyznań (dokument Rady Kościoła Ewangelickiego w Niemczech), 2002, z. 1 (49), s. 81-91.

Mennonici

- Karski Karol, *Mennonici*, 1989, z. 2 (26), s. 50-53.
Załęski Krzysztof, *XI Światowa Konferencja Mennonitów, Strasburg, Francja, 24-29 lipca 1984*, 1985, z. 1 (9), s. 98-99.

Metodyści

- Kleszczyński Adam, *Metodyzm*, 1984, z. 4 (8), s. 57-75.

Prawosławni

- Anchimiuk Jan, *Przygotowania do Soboru Ogólnoprawosławnego (II Ogólnoprawosławna Konferencja Przedsoborowa, Chambesy k. Genewy, 3-12 września 1982)*, 1983, z. 1 (1), s. 69-71.
Damaskinos (Papandreou) metropolita, *Stan ruchu ekumenicznego z prawosławnego punktu widzenia*, 1986, z. 4 (16), s. 22-33.
Gołębiowski Krzysztof, Grzeszkowiak Antoni, Karski Karol, *Podróże patriarchy Dimitriosa I (wizyta w Polsce – 18-22 listopada 1987; wizyta w Watykanie – 4-7 grudnia 1987: przebieg wizyty, wspólna deklaracja papieża i patriarchy; Światowa Rada Kościołów w Genewie – 10-14 grudnia 1987: przebieg wizyty, słowa powitania sekretarza generalnego ŚRK, wypowiedź patriarchy)*, 1988, z. 2 (22), s. 90-100.
K(arski) K(arol), *Rosyjski Kościół Prawosławny a ekumenizm (omówienie wytycznych w sprawie stosunków z Kościołami nieprawosławnymi, przyjętych podczas Synodu Biskupów, który obradował w Moskwie w dniach od 13 do 16 sierpnia 2000 r.)*, 2001, z. 1 (47), s. 119-122.
Larentzakis Grigorios, *Spotkanie zwierzchników Kościołów prawosławnych, Stambuł, Fanar, 13-15 marca 1992 (tło spotkania i orędzie)*, 1992, z. 2 (30), s. 106-111.
Makal Sławomir, *Syndesmos – międzynarodowa organizacja młodzieży prawosławnej*, 1987, z. 3 (19), s. 83-87.
Pitirim metropolita, *Tysiąclecie chrztu Rusi w kontekście współpracy ekumenicznej*, 1988, z. 1 (21), s. 26-31.

- Prawosławie a Światowa Rada Kościołów. Posiedzenie Komisji Nadzwyczajnej ds. prawosławnego uczestnictwa w pracach ŚRK, Morges, Szwajcaria, 6-8 grudnia 1999, 2000, z. 1 (45), s. 109-112.*
- Prawosławie a Światowa Rada Kościołów. Drugie Posiedzenie Komisji Nadzwyczajnej ds. uczestnictwa Kościołów prawosławnych w pracach ŚRK, Kair, Egipt, 23-25 października 2000 – komunikat, 2001, z. 1 (47), s. 117-118.*
- Prawosławie a Światowa Rada Kościołów. Trzecie posiedzenie plenarne Komisji Nadzwyczajnej ds. uczestnictwa Kościołów prawosławnych w pracach ŚRK, Bereksfürdő, Węgry, 15-20 listopada 2001, 2002 z. 1 (49), s. 77-79.*
- Prawosławie a Światowa Rada Kościołów. Czwarte posiedzenie plenarne Komisji Nadzwyczajnej ds. uczestnictwa Kościołów prawosławnych w pracach ŚRK, Järvenpää, Finlandia, 27 maja – 2 czerwca 2002 – komunikat, 2002, z. 2 (50), s. 50-52.*
- Raport tymczasowy Komisji Nadzwyczajnej do spraw Współpracy Kościołów Prawosławnych w Światowej Radzie Kościołów, Kair, Egipt, 25 października 2000, 2001, z. 2 (48), s. 85-94.*
- Rostworowski Stanisław Jan, *Rosyjski Kościół Prawosławny i sprawy jego jurysdykcji*, 1996, z. 1 (37), s. 33-37.
- Rostworowski Stanisław Jan, *Kłopoty z ekumenizmem Patriarchatu Moskiewskiego*, 1996, z. 2 (38), s. 67-72.
- Rostworowski Stanisław Jan, *Na obrzeżach prawosławia rosyjskiego*, 1997, z. 1 (39), s. 77-89.
- Rostworowski Stanisław Jan, *Aktywność Patriarchatu Moskiewskiego*, 1998, z. 1 (41), s. 81-93.
- Rostworowski Stanisław Jan, *Współczesne oblicze Patriarchatu Moskiewskiego*, 1998, z. 2 (42), s. 23-32.
- Rostworowski Stanisław Jan, *Rosyjski Kościół Prawosławny patriarchy Aleksego II*, 2000, z. 1 (45), s. 49-59.
- Spotkanie Kościołów prawosławnych na temat: „Ocena nowych faktów w relacjach pomiędzy prawosławiem i ruchem ekumenicznym”, Saloniki, Grecja, 29 kwietnia – 2 maja 1998: Komunikat, 1999, z. 1 (43), s. 123-125.*
- Trzecia Ogólnoprawosławna Konferencja Przesoborowa, Chambesy k. Genewy, Szwajcaria, 28 października – 6 listopada 1986 (teksty następujących dokumentów: Stosunki Kościoła Prawosławnego z całym światem chrześcijańskim, Kościół Prawosławny a ruch ekumeniczny, Regulamin Ogólnoprawosławnych Konferencji Przesoborowych, Procedura i porządek dzienny IV Ogólnoprawosławnej Konferencji Przesoborowej), 1987, z. 4 (20), s. 63-76.*
- Wyszomirski Tadeusz, *Prawosławie w świecie*, 1983, z. 4 (4), s. 28-43.
- Wyszomirski Tadeusz, *Czwarta Międzynarodowa Konsultacja Prawosławnych Szkół Teologicznych, Supraśl, 13-19 lutego 1989, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 78-80.*

Reformowani

- Dwudzieste trzecie Zgromadzenie Ogólne Światowego Aliansu Kościołów Reformowanych, Debreczyn, Węgry, 8-20 sierpnia 1997* (przebieg obrad i deklaracja), 1997, z. 2 (40), s. 140-142.
- Karski Karol, *XXI Zgromadzenie Ogólne Światowego Aliansu Kościołów Reformowanych* (Ottawa, Kanada, 17-27 sierpnia 1982), 1983, z. 1 (1), s. 67-68.
- Karski Karol, *Kościół reformowany w dialogu*, 2000, z. 2 (46), s. 9-27.
- Schibli Hans Rudolf, *Czego Kościół dzisiejszy może nauczyć się od Ulryka Zwingliego*, 1984, z. 3 (7), s. 34-38.
- Stahl Jerzy, *Ulryk Zwingli*, 1984, z. 3 (7), s. 27-34.
- Tranda Zdzisław biskup, *Uroczystości jubileuszowe 500-lecia urodzin Ulryka Zwingliego w Zurychu* (27-29 stycznia 1984), 1984, z. 3 (7), s. 107-110.
- Vischer Lukas, *Zaangażowanie ekumeniczne z perspektywy Kościoła Reformowanego*, 1985, z. 1 (9), s. 34-39.
- Zieliński Tadeusz J., *Służba Boża w Kościołach tradycji reformowanej*, 1998, z. 1 (41), s. 61-80.

Starokatolicy

- Oeyen Christian, *Problem dopuszczania kobiet do urzędu kapłańskiego. Starokatolickie ujęcie tego zagadnienia*, 1987, z. 1 (17), s. 19-30.
- Starokatolicyzm w świecie* (przegląd), 1985, z. 3-4 (11-12), s. 122-130.
- Stosunek Kościołów Starokatolickich Unii Utrechckiej do innych Kościołów*, 1994, z. 1 (33), s. 100-103.

Zielonoświątkowcy

- Czajko Edward, *Kościół Zielonoświątkowy* (do tekstu załączona korespondencja z Polską Radą Ekumeniczną), 1992, z. 2 (30), s. 11-24.
- Hollenweger Walter J., *Po dwudziestu latach badań nad religią zielonoświątkową*, 1986, z. 4 (16), s. 35-44.

Światowa Rada Kościołów

- Anchimiuk Jan, *Posiedzenie Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, Genewa, 19-28 lipca 1982*, 1983, z. 1 (1), s. 64-66.
- Bilheimer Robert S., *Znaczenie Amsterdamu 1948*, 1988, z. 4 (24), s. 11-20.
- Boesak Allan, *Jezus Chrystus – życiem świata* (główny referat wygłoszony na VI Zgromadzeniu Ogólnym ŚRK w Vancouver, 1983), 1984, z. 1 (5), s. 51-56.

- Borowej Witalij, *Chrzest, Eucharystia i urząd duchowny. Stanowisko Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego wobec uchwalonych w Limie dokumentów*, 1986, z. 1 (13), s. 24-34.
- „Chrzest, Eucharystia i urząd duchowny”. *Międzyprawosławne sympozjum w sprawie dokumentów z Limy, Brookline, Mass. USA, 11-18 czerwca 1985*, 1986, z. 2 (14), s. 73-78.
- Czaczkowska Iga, *Zaangażowanie ekologiczne Światowej Rady Kościołów – wydarzenia, dokumenty, problematyka*, 1994, z. 2 (34), s. 29-44.
- Czaczkowska Iga, *Zaangażowanie Światowej Rady Kościołów w ochronę środowiska*, 1998, z. 1 (41), s. 29-39.
- Czwarta Światowa Konferencja do Spraw Wiary i Ustroju Kościoła, Montreal, Kanada, 12-26 lipca 1963: Słowo do Kościołów i Raport sekcji V „Wszyscy na każdym miejscu – proces zrastania się”*, 1988, z. 4 (24), s. 82-92.
- Czwarte Zgromadzenie Ogólne ŚRK, Uppsala, Szwecja, 4-20 lipca 1968: Raport sekcji I „Duch Święty i katolickość Kościoła”*, 1988, z. 4 (24), s. 92-98.
- Drugie Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów, Evanston, USA, 15-31 sierpnia 1954: Raport sekcji I „Nasza jedność w Chrystusie a rozbitcie kościelne”*, 1988, z. 4 (24), s. 59-66.
- Ekumeniczna liturgia z Limy (wprowadzenie i przekład: ks. Henryk Paprocki)*, 1984, z. 3 (7), s. 56-67.
- Gassmann Günther, *Wyznawać jedną wiarę. O dokumencie studyjnym Komisji „Wiara i Ustrój”*, 1988, z. 3 (23), s. 92-95.
- Jeremiasz (Jan Anchimiuk) biskup, *Światowa Rada Kościołów między Nairobi a Vancouver (1975-1983)*, 1983, z. 2 (2), s. 8-23.
- Jeremiasz (Jan Anchimiuk) biskup, *Sprawa pokoju w świetle VI Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów*, 1984, z. 1 (5), s. 15-21.
- Jeremiasz (Jan Anchimiuk) biskup, *Sprawa jedności Kościoła na VI Zgromadzeniu Ogólnym Światowej Rady Kościołów w Vancouver (1983)*, 1984, z. 4 (8), s. 12-17.
- Karski Karol, *Przebieg obrad VI Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów (Vancouver, Kanada, 24 lipca – 10 sierpnia 1983)*, 1984, z. 1 (5), s. 10-14.
- Karski Karol, *Posiedzenie Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, Genewa, Szwajcaria, 9-18 lipca 1984*, 1984, z. 4 (8), s. 92-98.
- Karski Karol (opr.), *Posiedzenie Komitetu Naczelnego ŚRK, Buenos Aires, Argentyna, 28 lipca – 8 sierpnia 1985*, 1986, z. 1 (13), s. 59-62.
- Karski Karol, *Chrzest – Eucharystia – urząd duchowny. Dotychczasowy stan dyskusji nad dokumentem z Limy*, 1986, z. 4 (16), s. 55-59.
- Karski Karol, *Konsultacja Światowej Rady Kościołów „Diakonia 2000” (przebieg obrad, deklaracja), Larnaka, Cypr, 19-26 listopada 1986*, 1987, z. 2 (18), s. 64-68.
- Karski Karol, *Posiedzenie Komitetu Naczelnego ŚRK, Genewa, Szwajcaria, 16-24 stycznia 1987*, 1987, z. 3 (19), s. 81-83.

- Karski Karol, *Czym jest Światowa Rada Kościołów*, 1988, z. 4 (24), s. 23-32.
- Karski Karol, *Kalendarium ważniejszych wydarzeń w historii Światowej Rady Kościołów*, 1988, z. 4 (24), s. 117-120.
- Karski Karol, *Posiedzenie Komitetu Naczelnego ŚRK, Hanower, RFN, 11-20 sierpnia 1988* (przebieg obrad, a także list kard. Jana Willebrandsa i posłanie Patriarchatu Ekumenicznego z okazji 40 rocznicy powstania ŚRK), 1989, z. 1 (25), s. 66-79.
- Karski Karol, *Siódme Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów, Canberra, Australia, 7-20 lutego 1991* (przebieg obrad i orędzie), 1992, z. 1 (29), s. 87-93.
- Karski Karol, *Obrady Komitetu Naczelnego ŚRK, Genewa, 21-28 sierpnia 1992*, 1993, z. 1 (31), s. 76-80.
- K(arski) K(arol), *Obrady Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, Genewa, Szwajcaria, 11-19 września 1997*, 1997, z. 2 (40), s. 143-146.
- Karski Karol, *Geneza Światowej Rady Kościołów*, 1998, z. 1 (41), s. 9-18.
- Karski Karol, *VIII Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów, Harare, Zimbabwe, 3-14 grudnia 1998* (przebieg obrad i posłanie), 1999, z. 1 (43), s. 63-79.
- Karski Karol, *Obrady Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, Genewa, Szwajcaria, 26 sierpnia – 3 września 1999*, 1999, z. 2 (44), s. 141-145.
- K(arski) K(arol), *Obrady Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, Poczdam k. Berlina, Niemcy, 28 stycznia – 6 lutego 2001*, 2001, z. 2 (48), s. 95-98.
- Kinnamon Michael, *Od Toronto do Vancouver: czym jest Światowa Rada Kościołów*, 1985, z. 2 (10), s. 12-16.
- Komitet Naczelny ŚRK, Toronto, Kanada, 9-15 lipca 1950: Kościół, Kościoły i Światowa Rada Kościołów. Eklezjologiczne znaczenie ŚRK*, 1988, z. 4 (24), s. 48-54.
- Konach Wsiewołod, *Obrady Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, Genewa, Szwajcaria, 14-22 września 1995*, 1996, z. 1 (37), s. 123-128.
- Konach Wsiewołod, *Obrady Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, Genewa, Szwajcaria, 12-20 września 1996*, 1997, z. 1 (39), s. 91-94.
- Konferencja do Spraw Misji Światowej i Ewangelizacji, Salvador (Bahia, Brazylia), 24 listopada – 3 grudnia 1996* (przebieg obrad, deklaracja końcowa – sześć „aktów zobowiązania”), 1997, z. 1 (39), s. 95-99.
- Konsultacja Światowej Rady Kościołów dla Kościołów członkowskich z europejskich krajów socjalistycznych poświęcona sprawom ewangelizacji, Wykno k. Nidzicy, 30 sierpnia – 6 września 1987*, 1988, z. 2 (22), s. 101-109.
- Kosztowna jedność. Konsultacja Światowej Rady Kościołów na temat koinonia a sprawiedliwość, pokój i integralność stworzenia, Ronde Folk High School, Ronde, Dania, 24-28 lutego 1993*, 1994, z. 1 (33), s. 55-71.
- Kozłowski Mikołaj, *Posiedzenie Komisji Kościołów ds. udziału w rozwoju Światowej Rady Kościołów w Kijowie (22-30 czerwca 1982)*, 1983, z. 1 (1), s. 47-48.
- Kozłowski Mikołaj, *Konsultacja poświęcona Dokumentowi z Limy, Bukareszt, Rumunia, 25-27 czerwca 1984*, 1985, z. 1 (9), s. 88-89.

- Kozłowski Mikołaj, *Posiedzenie plenarne Komisji „Wiara i Ustrój” Światowej Rady Kościołów, Stavanger, Norwegia, 13-25 sierpnia 1985. Przebieg obrad i List do Kościołów*, 1986, z. 1 (13), s. 63-67.
- Ku wspólnemu rozumieniu i wspólnej wizji Światowej Rady Kościołów*, 2000, z. 1 (45), s. 83-107.
- Leśniewska Jadwiga, *Światowa Rada Kościołów po VIII Zgromadzeniu Ogólnym w Harare*, 1999, z. 2 (44), s. 19-42.
- Link Hans-Georg, *Vancouver z perspektywy “Wiary i Ustroju”. Refleksje nad dokumentem grupy problemowej 2 „Działania zmierzające do jedności”*, 1984, z. 4 (8), s. 17-27.
- Link Hans Georg, *Ku wyrażaniu wspólnej wiary. Uwagi na temat studium Komisji „Wiara i Ustrój” poświęconego wierze apostołskiej dziś*, 1985, z. 2 (10), s. 19-30.
- Misja i ewangelizacja. Deklaracja ekumeniczna. Dokument Światowej Rady Kościołów (1982)*, 1988, z. 1 (21), s. 41-63.
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, *Dyskusja nad chrztem według dokumentu z Limy (stanowiska polskie i zagraniczne)*, 1986, z. 4 (16), s. 59-62.
- Nowa struktura ŚRK*, 1993, z. 1 (31), s. 74-75.
- Orędzie VI Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów w Vancouver – Życie we wspólnocie (Kanada, 24 lipca – 10 sierpnia 1983)*, 1983, z. 4 (4), s. 9-11.
- Oświadczenie uczestników spotkania konsultacyjnego na temat ewangelizacji, Stuttgart, RFN, 23-27 marca 1987*, 1988, z. 3 (23), s. 96-105.
- Paprocki Henryk, *Posiedzenie plenarne Komisji „Wiara i Ustrój” Światowej Rady Kościołów*, 1983, z. 1 (1), s. 18-21.
- Paprocki Henryk, *Prawosławny punkt widzenia na dokumenty w sprawie „Chrztu, Eucharystii i urzędu duchownego”*, 1986, z. 1 (13), s. 18-22.
- Pierwsze Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów, Amsterdam, Holandia, 22 sierpnia – 4 września 1948: Orędzie (fragment) i Raport Sekcji I „Kościoł w planie Bożym”*, 1988, z. 4 (24), s. 43-48.
- Piąta Światowa Konferencja do Spraw Wiary i Ustroju Kościoła, Santiago de Compostela, Hiszpania, 3-14 sierpnia 1993: Przebieg obrad; Raport Sekcji I: „Kononia jako dar i powołanie”; Raport sekcji II: „Koinonia we wierze apostołskiej”; Orędzie „Ku pełniejszej koinonia”*, 1994, z. 1 (33), s. 72-92.
- Piąta Światowa Konferencja do Spraw Wiary i Ustroju Kościoła, Santiago de Compostela, Hiszpania, 3-14 sierpnia 1993: Raport sekcji III „Udział we wspólnym życiu w Chrystusie”; Raport sekcji IV „Powołani do dawania wspólnego świadectwa dla odnowionego świata”*, 1994, z. 2 (34), s. 49-68.
- Piąte Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów, Nairobi, Kenia, 23 listopada – 10 grudnia 1975: Raport Sekcji II „Jedność Kościoła – założenia i wymogi”*, 1988, z. 4 (24), s. 98-108.
- „Pokój, sprawiedliwość i zachowanie stworzenia”. Pięć tez Światowej Rady Kościołów*, 1987, z. 4 (20), s. 50-51.

- Postanie papieża Jana Pawła II do VI Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów* (Vancouver, Kanada, 24 lipca – 10 sierpnia 1983), 1983, z. 4 (4), s. 12.
- Recepcja dokumentu z Limy. Oficjalna odpowiedź Kościoła Anglikańskiego Irlandii*, 1987, z. 2 (18), s. 57-63.
- Recepcja dokumentów z Limy. Oficjalna odpowiedź Kościoła Luterńskiego w Ameryce*, 1987, z. 3 (19), s. 73-81.
- Recepcja dokumentów z Limy. Stanowisko Patriarchatu Ekumenicznego Konstantynopola*, 1987, z. 4 (20), s. 45-50.
- Scheele Paul-Werner biskup, *Vancouver '83 z perspektywy katolickiej*, 1984, z. 4 (8), s. 28-38.
- Simpfendorfer Werner, *Co stanie się z ruchem ekumenicznym?*, 1988, z. 4 (24), s. 34-40.
- Szarek Jan biskup, *Obrady Komitetu Naczelnego Światowej Rady Kościołów, Johannesburg, RPA, 20-28 stycznia 1994*, 1994, z. 1 (33), s. 93-97.
- Szóste Zgromadzenie Ogólne Światowej Rady Kościołów, Vancouver, Kanada, 24 lipca – 10 sierpnia 1983: Raport Grupy problemowej II „Działania zmierzające do jedności”*, 1988, z. 4 (24), s. 108-116.
- Światowa Rada Kościołów, Komisja „Wiara i Ustrój”, Chrzest – Eucharystia – Kapłaństwo*, 1983 z. 1 (1), s. 22-34 (Wstęp i Chrzest); z. 2 (2), s. 38-46 (Eucharystia); z. 3 (3), s. 46-61 (urząd duchowny).
- Światowa Rada Kościołów, Jedność Kościoła jako koinonia: dar i powołanie. Dokument Siódmego Zgromadzenia Ogólnego w Canberze (1991)*, 1993, z. 1 (31), s. 72-74.
- Światowe Zgromadzenie na rzecz Sprawiedliwości, Pokoju i Integralności Stworzenia, Seul, Republika Korei, 5-12 marca 1990: Dokument końcowy i orędzie*, 1993, z. 1 (31), s. 49-72.
- Tezy Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego odnośnie dokumentów z Limy*, 1986, z. 1 (13), s. 67-69.
- Thurian Max, *Jak powstawał i czym jest dokument z Limy*, 1984, z. 3 (7), s. 12-24.
- Thurian Max, Gassmann Günther, *Dokument Komisji „Wiara i Ustrój” w sprawie Chrztu, Eucharystii i urzędu duchownego*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 79-83.
- Tomkins Oliver bp, *Siedemdziesięciopięciolecie Ruchu „Wiara i Ustrój” (1910-1985)*, 1986, z. 2 (14), s. 24-32.
- Trzecia Światowa Konferencja do Spraw Wiary i Ustroju Kościoła, Lund, Szwecja, 15-28 sierpnia 1952*, 1988, z. 4 (24), s. 54-59.
- Trzecie Zgromadzenie Ogólne ŚRK, New Delhi, Indie, 18 listopada – 6 grudnia 1961: Raport Sekcji do Spraw Jedności*, 1988, z. 4 (24), s. 67-81.
- Uglorz Manfred, *Dokumenty o chrzcie z Akry i Limy. Wprowadzenie do dyskusji*, 1986, z. 4 (16), s. 52-55.
- Visser't Hooft Willem A., *Historia i znaczenie “bazy dogmatycznej” Światowej Rady Kościołów*, 1986, z. 1 (13), s. 11-16.

Światowa Rada Kościołów – Kościół Rzymskokatolicki

- Castro Emilio, *Wspólne świadectwo*, 1985, z. 2 (10), s. 34-38.
- Formacja ekumeniczna. Refleksje i sugestie ekumeniczne. Dokument studyjny Wspólnej Grupy Roboczej Kościoła Rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów (1993)*, 1994, z. 2 (34), s. 69-76.
- Karski Karol, *Działalność Wspólnej Grupy Roboczej Kościoła Rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów w latach 1965-1985*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 25-37.
- List kard. Jana Willebrandsa do ks. dr Philipa Pottera (refleksja nad Piątym Raportem Wspólnej Grupy Roboczej, 1983), 1984, z. 1 (5), s. 57-61.
- Papież Jan Paweł II z wizytą w Centrum Ekumenicznym w Genewie (12 czerwca 1984): przemówienie sekretarza generalnego ŚRK dr. Philipa Pottera, przemówienie papieża Jana Pawła II, *Wspólne oświadczenie Światowej Rady Kościołów i Watykanu*, 1984, z. 4 (8), s. 78-92.
- Piąty Raport Wspólnej Grupy Roboczej Kościoła Rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów (1983)*, 1983, z. 4 (4), s. 45-69.
- Posiedzenie doroczne Grupy Konsultacyjnej do spraw Myśli i Działalności Społecznej, Rzym, 16-17 kwietnia 1985*, 1986, z. 2 (16), s. 44-45.
- Posiedzenie Wspólnej Grupy Roboczej Watykan-Genewa, Bossey k. Genewy, Szwajcaria, 8-13 października 1984: Komunikat*, 1985, z. 2 (10), s. 99-102.
- Posiedzenie Wspólnej Grupy Roboczej, Riano k. Rzymu, 30 września – 5 października 1985* (komunikat, tekst przemówienia papieża Jana Pawła II i pastora Jacques'a Maury'ego), 1986, z. 2 (16), s. 48-53.
- Sekretarz generalny ŚRK o stosunkach z Kościołem Rzymskokatolickim*, 1986, z. 2 (16), s. 45-47.
- Skowronek Alfons, *Dlaczego Kościół katolicki nadal nie zabiega o członkostwo w Ekumenicznej Radzie Kościołów? Ważna stacja ekumenicznego dialogu u progu roku 2000*, 1998, z. 1 (41), s. 19-27.
- Spotkanie sekretarza generalnego Światowej Rady Kościołów z papieżem Janem Pawłem II, Rzym, 14 kwietnia 1986*, 1986, z. 4 (16), s. 81-83.
- Visser't Hooft Willem A., *Stosunki między Światową Radą Kościołów a Kościołem Rzymskokatolickim. Kilka osobistych refleksji*, 1986, z. 2 (16), s. 34-43.
- Vanelderden Marlin, *Światowa Rada Kościołów a Kościół Rzymskokatolicki*, 1987, z. 4 (20), s. 29-38.
- Wspólna Grupa Robocza Kościoła Rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów. Szósty Oficjalny Raport (1990)*, 1992, z. 2 (30), s. 47-69.
- Wspólna Grupa Robocza Kościoła Rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów: Kościół lokalny i uniwersalny – dokument studyjny (1990)*, 1992, z. 2 (30), s. 69-85.

- Wspólna Grupa Robocza Kościoła Rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów: Pojęcie „hierarchia prawd” – interpretacja ekumeniczna – dokument studyjny*, 1992, z. 2 (30), s. 85-93.
- Wspólna Grupa Robocza Światowej Rady Kościołów i Kościoła Rzymskokatolickiego, Dialog ekumeniczny na temat kwestii moralnych. Potencjalne źródła wspólnego świadectwa lub podziału – dokument studyjny (1995)*, 1996, z. 2 (38), s. 123-136.
- Wspólna Grupa Robocza Światowej Rady Kościołów i Kościoła Rzymskokatolickiego, Wyzwanie prozelityzmu a powołanie do wspólnego świadectwa – dokument studyjny (1995)*, 1996, z. 2 (38), s. 137-148.
- Wspólna Grupa Robocza Kościoła Rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów: Siódmy Oficjalny Raport (1998)*, 1999, z. 1 (43), s. 81-121.

Konferencja Kościołów Europejskich (KKE)

- Dziesiąte Zgromadzenie Ogólne Konferencji Kościołów Europejskich, Praga, 1-11 września 1992: Przebieg obrad i Orędzie*, 1993, z. 1 (31), s. 80-88.
- Jeremiasz** (Jan Anchimiuk) biskup, *Bóg jednoczy – w Chrystusie nowe stworzenie* (główny referat podczas X Zgromadzenia Ogólnego KKE w Pradze, 1992), 1993, z. 1 (31), s. 9-16.
- Karski Karol**, *IX Zgromadzenie Ogólne Konferencji Kościołów Europejskich, Stirling, Szkocja, 4-11 września 1986* (przebieg obrad i tekst orędzia), 1987, z. 1 (17), s. 32-39.
- K(arolski) K(arol)**, *Jedenaste Zgromadzenie Ogólne Konferencji Kościołów Europejskich, Graz, Austria, 30 czerwca – 4 lipca 1997*, 1997, z. 2 (40), s. 135-136.
- Konferencja Kościołów Europejskich*, 1985, z. 1 (9), s. 81-85.
- Konferencja Kościołów Europejskich*, 1989, z. 2 (26), s. 71-73.
- Konferencja Kościołów Europejskich*, 2001, z. 1 (47), s. 69-79.
- Ricca Paolo**, *Chwała niech będzie Bogu, a na ziemi pokój* (główny referat na IX Zgromadzeniu Ogólnym Konferencji Kościołów Europejskich, 1986), 1987, z. 1 (17), s. 9-17.
- Załęski Krzysztof**, *Z działalności Konferencji Kościołów Europejskich*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 130-131.

Rada Konferencji Episkopatów Europy (CCEE)

- Fürer Iwo, *Rada Konferencji Episkopatów Europy*, 1989, z. 2 (26), s. 73-77.
Rada Konferencji Episkopatów Europy, 1985, z. 1 (9), s. 85-87.
Rada Konferencji Episkopatów Europy, 2001, z. 1 (47), s. 80-82.

Współpraca KKE-CCEE

- Adamiak Elżbieta, *Dwa spotkania Wspólnej Grupy Roboczej Konferencji Kościołów Europejskich i Rady Konferencji Episkopatów Europy* (Genewa, 17-20 października 1991 i 5-7 marca 1992), 1992, z. 2 (30), s. 94-99.
- Adamiak Elżbieta, *Kolejne spotkania Wspólnej Grupy Roboczej Konferencji Kościołów Europejskich i Rady Konferencji Episkopatów Europy* (28.11.1992 i 21-25.04.1993), 1993, z. 2 (32), s. 90-96.
- Charta Oecumenica współpracy między Kościołami w Europie – projekt*, 2000, z. 1 (45), s. 73-81.
- Charta Oecumenica. Wytyczne dla rozwoju współpracy Kościołów w Europie* (tekst ostateczny z 22 kwietnia 2001), 2001, z. 2 (48), s. 47-57.
- Drugie Europejskie Zgromadzenie Ekumeniczne, Graz, Austria, 23-29 czerwca 1997* (przesłania i przemówienia patriarchy moskiewskiego Aleksego II, prezydenta KKE Johna Arnolda, patriarchy Konstantynopola Bartłomieja I, arcybiskupa Canterbury George’a Carey’a, papieża Jana Pawła II, prezydenta Rady Konferencji Episkopatów Europy kard. Miloslava Vlka oraz wrażenia uczestnika – Stanisława Jana Rostworowskiego), 1997, z. 2 (40), s. 103-134.
- Drugie Europejskie Zgromadzenie Ekumeniczne, Graz, Austria, 23-29 czerwca 1997: Chrześcijańskie zaangażowanie na rzecz pojednania: Pojednanie – dar Boga i źródło nowego życia* (dokument), 1998, z. 1 (41), s. 96-108.
- Karski Karol, *Trzecie Europejskie Spotkanie Ekumeniczne, Riva del Garda, Włochy, 3-8 października 1984*, 1985, z. 1, s. 63-65.
- Karski Karol, *Europejskie Zgromadzenie Ekumeniczne „Pokój przez sprawiedliwość”, Bazylea, Szwajcaria, 15-21 maja 1989* (przebieg obrad, a także Dokument końcowy i Posłanie do chrześcijan w Europie), 1992, z. 1 (29), s. 39-71.
- Karski Karol, *Trzydzieści lat współpracy między Konferencją Kościołów Europejskich a Radą Konferencji Episkopatów Europy*, 2001, z. 1 (47), s. 9-32.
- Leśniewski Krzysztof, *Konsultacja Kościołów europejskich na temat środowiska i rozwoju, Prawosławna Akademia na Krecie, 19-25 czerwca 1995*, 1996, z. 1 (37), s. 119-122.

- Leśniewski Krzysztof, *Na drodze ku pojednaniu. Refleksje w przededniu Drugiego Europejskiego Zgromadzenia Ekumenicznego w Grazu, 23-29 czerwca 1997*, 1996, z. 2 (38), s. 47-58.
- Trzecie Europejskie Spotkanie Ekumeniczne: Poślanie do chrześcijan Europy* (Riva del Garda, Włochy, 3-8 października 1984), 1985, z. 1 (9), s. 11-12; *Poślanie papieża Jana Pawła II do kardynała George'a Basila Hume'a*, tamże, s. 65-66; *Przemówienia wygłoszone podczas nabożeństwa ekumenicznego w katedrze w Trydencie*, s. 66-70; *Nasze Credo – źródłem nadziei* (dokument końcowy), s. 70-81.
- Czwarte Europejskie Spotkanie Ekumeniczne, Erfurt, NRD, 28 września – 2 października 1988* (przebieg obrad, list papieża do kard. Carlo Marii Martiniego, dokument „Przyjdź Królestwo Twoje”, przemówienie arcybiskupa Lublany Aloisa Sustara, orędzie), 1989, z. 2 (26), s. 55-71.
- Piąte Europejskie Spotkanie Ekumeniczne, Santiago de Compostela, Hiszpania, 12-18 listopada 1991* (Komunikat i Raport prezydentów „Na Twoje Słowo!”). Wymiana poglądów, wyjaśnienia i wspólne przemyślenia na temat ewangelizacji w Europie dziś), 1992, z. 1 (29), s. 71-79.
- Wytyczne dla współpracy Konferencji Kościołów Europejskich i Rady Konferencji Episkopatów Europy*, 2001, z. 1 (47), s. 83-86.

Różne organizacje i inicjatywy ekumeniczne

- Adamczak Eleonora, *XXIV Międzynarodowe Sympozjum Ekumeniczne Sióstr Zakonnych, Oświęcim, 3-7 września 1995*, 1996, z. 1 (37), s. 133-135.
- Bassarak Gerhard, *Ekumeniczne znaczenie Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej*, 1985, z. 2 (10), s. 40-44.
- Grześkowiak Antoni, *„Pielgrzymka pokoju i pojednania”, Rzym, 28 grudnia 1982 – 1 stycznia 1983* (inicjatywa Wspólnoty z Taizé), 1983, z. 2 (2), s. 58-60.
- Chandran J. Russell, *Stowarzyszenie Ekumeniczne Teologów Trzeciego Świata*, 1983, z. 2 (2), s. 26-35.
- Głapińska Maria, Skowronek Alfons, *Światowa Konferencja dla Religii i Pokoju* (Działalność Polskiego Sekretariatu, Posiedzenie Europejskiego Komitetu Wykonawczego, Przygotowawcze spotkanie do Szóstego Zgromadzenia Światowego), 1994, z. 1 (33), s. 104-109.
- Karski Karol, *Ekumeniczna Grupa Robocza do Spraw Informacji w Europie, Zgromadzenie Doroczne, Herrnhut, NRD, 2-5 maja 1984*, 1984, z. 3 (7), s. 110-112.

- Karski Karol, *Ekumeniczna Grupa Robocza do Spraw Informacji w Europie. Posiedzenie doroczne, Wiedeń, 28-30 maja 1985*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 132-133.
- Karski Karol, *VI Ogólnochrześcijańskie Zgromadzenie Pokojowe, Praga, 2-9 lipca 1985. Przebieg obrad*, 1986, z. 1 (13), s. 54-56.
- Karski Karol, *Seminarium poświęcone życiu i dziełu Dietricha Bonhoeffera, Berlin, NRD, 6-7 lutego 1986*, 1986, z. 4 (16), s. 87.
- Karski Karol, *Kontakty ekumeniczne ze środowiskami ewangelickimi w NRD*, 1986, z. 4 (16), s. 88-89.
- Karski Karol, *Ekumeniczna Grupa Robocza do Spraw Informacji w Europie – posiedzenie doroczne, Hanower, RFN, 21-23 maja 1986*, 1986, z. 4 (16), s. 90-91.
- Karski Karol, *Ekumeniczna Grupa Robocza do Spraw Informacji w Europie – posiedzenie doroczne, Järvenpää, Finlandia, 9-12 czerwca 1987*, 1987, z. 4 (20), s. 79-80.
- Karski Karol, *Ewangelicki Kongres Kościelny, Berlin, NRD, 24-28 czerwca 1987*, 1987, z. 4 (20), s. 80-82.
- Karski Karol, *Piąta konsultacja naukowa Societas Oecumenica, Bossey k. Genewy, 29 sierpnia – 3 września 1988*, 1989, z. 1 (25), s. 81-84.
- Karski Karol, *Europejskie Zgromadzenie Ewangelickie, Budapeszt, Węgry, 24-29 marca 1992 (przebieg obrad i orędzie)*, 1992, z. 2 (30), s. 100-105.
- Leśniewska Jadwiga, *Współpraca ekologiczna między chrześcijanami*, 1999, z. 2 (44), s. 146-149.
- VI Ogólnochrześcijańskie Zgromadzenie Pokojowe. Orędzie do Kościołów*, 1986, z. 1 (13), s. 56-59.
- Pierwszy Europejski Synod Kobiet, Gmünden, Austria, 21-28 lipca 1996*, 1997, z. 1 (39), s. 100-103.
- Posiedzenie Komitetu Roboczego ChKP, Moskwa, 17-21 października 1983*, 1984, z. 2 (6), s. 63-64.
- Posiedzenie Komitetu Roboczego Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej, Wykno k. Nidzicy, 3-7 kwietnia 1989: komunikat i apel*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 80-84.
- Raport końcowy Komitetu Przygotowawczego Europejskiego Zgromadzenia Ewangelickiego (6 lutego 1993)*, 1993, z. 2 (32), s. 97-102.
- Sakowicz Eugeniusz, *Europejskie Zgromadzenie Światowej Konferencji „Religie dla pokoju”, Gotlandia, Szwecja, 20-23 maja 1993*, 1993, z. 2 (32), s. 103-105.
- Skowronek Alfons, *Europejskie Sympozjum Światowej Konferencji Religii na rzecz Pokoju, Rovereto, Włochy, 30 kwietnia – 3 maja 1987*, 1987, z. 4 (20), s. 76-78.
- Skowronek Alfons, *Posiedzenie doroczne Międzynarodowego Bractwa Ekumenicznego, Chester, Anglia, 2-9 sierpnia 1988*, 1989, z. 1 (25), s. 79-81.
- Sześćdziesiąt lat Barmeńskiej Deklaracji Teologicznej (tekst deklaracji z 31 maja 1934)*, 1994, z. 2 (34), s. 86-88.
- Szuskiewiczowa Maria, *Posiedzenie doroczne Międzynarodowego Bractwa Ekumenicznego, Koburg, RFN, 3-9 sierpnia 1983*, 1984, z. 1 (5), s. 61-63.

- Światowa Konferencja Chrześcijańska „Życie i Pokój” – Postanie* (Uppsala, 23 kwietnia 1983), 1983, z. 3 (3), s. 71-76.
- Trzydziestolecie utworzenia Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej*, 1989, z. 2 (26), s. 87-88.
- Williams Margaret, *Setna rocznica ustanowienia Światowego Dnia Modlitwy Kobiet (1887-1987)*, 1987, z. 1 (17), s. 89-91.
- Wytyczne do współpracy międzywyznaniowej w tłumaczeniu Biblii. Nowe przejrzane wydanie* (dokument watykańskiego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan i Zjednoczonych Towarzystw Biblijnych, 1987), 1989, z. 2 (26), s. 77-87.
- Zalęski Krzysztof, *Czwarte Zgromadzenie Światowej Konferencji do Spraw Religii i Pokoju, Nairobi, Kenia, 23-31 sierpnia 1984*, 1985, z. 1, s. 101-104.
- Z działalności Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej. Oświadczenie kierownictwa z okazji 25-lecia istnienia, Praga, 14 października 1983*, 1984, z. 2 (6), s. 60-63.
- Z działalności Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej*, 1984, z. 4 (8), s. 100-102.

Ekumenizm w różnych krajach

- Bohn Oluf, *Katolicy w Danii – getto czy inkulturacja?*, 1988, z. 3 (23), s. 109-113.
- Boyd Robin, *Ekumenizm w Irlandii*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 166-169.
- Ekumenizm w Finlandii*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 164-165.
- Ekumenizm w Rumunii* (wywiad metropolity siedmiogrodzkiego Antoniego), 1987, z. 1 (17), s. 107-113.
- Eminyam Maurice, *Ekumenizm na Malcie*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 178-181.
- Gleixner Christine, *Ekumenizm w Austrii*, 1986, z. 2 (16), s. 93-100.
- Hammer Hans, *Ekumenizm w Turcji*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 181-183.
- Hernando Don Julian Garcia, *Ekumenizm w Hiszpanii*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 174-178.
- Instytut Badań Ekumenicznych w Strasburgu*, 1993, z. 2 (32), s. 115-117.
- Jóźwiak Ewa, *Instytut Ekumeniczny w Paderbornie*, 1988, z. 1 (21), s. 112-113.
- Kościoły chrześcijańskie w Izraelu*, 1992, z. 1 (29), s. 103-106.
- Karski Karol, *Instytut Badań Konfesyjnych w Bensheim*, 1986, z. 4 (16), s. 106-111.
- Lange Martin, *Współpraca ekumeniczna w NRD*, 1987, z. 3 (19), s. 114-120.
- Oestreicher Paul, *Ekumenizm w Wielkiej Brytanii*, 1987, z. 2 (18), s. 78-84.
- Roelvink Henrik, *Ekumenizm w Szwecji*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 159-163.
- Röhmel Winfried, *Niederaltaich – filar ekumenii w RFN*, 1989, z. 1 (25), s. 104-105.
- Rostworowski Stanisław Jan, *Życie religijne w Rosji i na Ukrainie*, 1997, z. 2 (40), s. 47-65.

- Rostworowski Stanisław Jan, *Problemy ekumeniczne Rosji, Gruzji i Ukrainy*, 1999, z. 2 (44), s. 54-67.
- Rostworowski Stanisław Jan, *Z życia kościelnego w Rosji i na Wschodzie*, 2001, z. 1 (47), s. 57-68.
- Schneider Silvio, *Współpraca ekumeniczna w Brazylii*, 1989, z. 2 (26), s. 95-99.
- Schütz J. Georg, *Grupa z Dombes istnieje od 50 lat*, 1988, z. 3 (23), s. 114-115.
- Schütz J. Georg, *Wspólnota Robocza Kościołów Chrześcijańskich w RFN i Berlinie Zachodnim*, 1989, z. 1 (25), s. 99-103.
- Skowronek Alfons, *Międzywyznaniowy Instytut Ekumeniczny w Jerozolimie (Tantur)*, 1985, z. 2 (10), s. 102-107.
- Stanczyszyn Michał, *Ekumenizm praktyczny na Ukrainie w latach 1991-1997*, 1998, z. 2 (42), s. 33-49.
- Toth Karoly biskup, *Ekumeniczny Ośrodek Studiów w Budapeszcie*, 1993, z. 1 (31), s. 106-107.
- Weibel-Spirig Rolf, *Ekumenizm w Szwajcarii*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 169-173.
- Wilschowitz Hubert, *Ekumenizm w Grecji*, 1985, z. 1 (9), s. 110-113.
- Zee Willem R. van der, *Rada Kościołów w Holandii*, 1988, z. 1 (21), s. 108-112.

Ekumenizm w Polsce

- Balter Lucjan, *Posiedzenie Komisji Episkopatu do spraw Ekumenizmu*, Warszawa, 6 grudnia 1985, 1986, z. 4 (16), s. 46.
- Balter Lucjan, *Z prac Komisji Mieszanej Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu w 1985 roku*, 1986, z. 4 (16), s. 47-49.
- Czubak Zbigniew, *Renesans działalności chrześcijańskiego laikatu. Sesja naukowa Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego*, Wrocław, 1 marca 1986, 1986, z. 4 (16), s. 66-67.
- Dialog katolicko-luterański w Polsce* (protokoły czterech posiedzeń Komisji Katolicko-Luterańskiej: 7 grudnia 2000, 22 lutego 2001, 11 października 2001, 11 kwietnia 2002), 2002, z. 2 (50), s. 93-107.
- Dwa posiedzenia Komisji Mieszanej Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji Episkopatu do Spraw Ekumenizmu* (9 listopada 1983 i 4 kwietnia 1984), 1984, z. 4 (8), s. 102-105.
- Ekumenizm w Lublinie. Zasady uczestnictwa w modlitewnych spotkaniach ekumenicznych w Archidiecezji Lubelskiej*, 2002, z. 2 (50), s. 108-109.
- Gajek Jan S., *Inauguracja Roku Cyrylo-Methodiańskiego na KUL, Katolicki Uniwersytet Lubelski, 11-12 lutego 1985*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 137-138.

- Giedz Maria, *Ekumeniczne Forum Laikatu, Podkowa Leśna, 14-15 października 1988*, 1989, z. 1 (25), s. 93-98.
- Glaeser Zygfryd, *Symposium ekumeniczne „Kościoły chrześcijańskie w Europie narodów”, Opole, 6-7 grudnia 1991*, 1992, z. 1 (29), s. 79-86.
- Glaeser Zygfryd, Koza Stanisław J., Małecki Roman, *Instytut Ekumeniczny Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (Międzynarodowe Symposium Ekumeniczne „Dialog Kościołów a tożsamość wyznaniowa”, 8-9 listopada 1993; Dziesięciolecie działalności; Wykład gościnny luterańskiego teologa, 18 listopada 1993)*, 1994, z. 1 (33), s. 110-122.
- Gołębiowski Krzysztof, *Sesja z okazji 500-rocznicy urodzin Marcina Lutra, Olsztyn, 22 października 1983*, 1984, z. 1 (5), s. 73-75.
- Gołębiowski Krzysztof, *Ekumeniczne dni modlitwy o pokój, Wrocław, 15-16 września 1984*, 1985, z. 1 (9), s. 106-107.
- Gołębiowski Krzysztof, *Sesja ekumeniczna o „Prawosławiu w Polsce i na świecie”, Wrocław, 17 listopada 1984*, 1985, z. 2 (10), s. 94-96.
- Gołębiowski Krzysztof, Grześkowiak Antoni, *Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan (18-25 stycznia 1986)*, 1986, z. 2 (16), s. 86-92.
- Gołębiowski Krzysztof, *Ekumenizm w Żelowie*, 1986, z. 4 (16), s. 62-65.
- Grześkowiak Antoni, *Symposium ekumeniczne o Słowie Bożym w ATK (15-16 listopada 1982)*, 1983, z. 1 (1), s. 79-80.
- Grześkowiak Antoni, *Powszechny Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan w Warszawie (18-25 stycznia 1983)*, 1983, z. 2 (2), s. 62-67.
- Grześkowiak Antoni, *Powszechny Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan w kraju (18-25 stycznia 1983)*, 1983, z. 3 (3), s. 62-64.
- Grześkowiak Antoni, *Sesja poświęcona VI Zgromadzeniu Ogólnemu ŚRK w Vancouver, ChAT – Warszawa, 8 listopada 1983*, 1984, z. 1 (5), s. 72-73.
- Grześkowiak Antoni, *Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie – uczelnia ekumeniczną (cykl: Ekumenizm na wyższych uczelniach chrześcijańskich w Polsce)*, 1984, z. 2 (6), s. 29-35.
- Grześkowiak Antoni, *Po Tygodniu Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan w Warszawie (18-25 stycznia 1984)*, 1984, z. 2 (6), s. 71-74.
- Grześkowiak Antoni, *Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie (cykl: Ekumenizm na wyższych uczelniach chrześcijańskich)*, 1984, z. 3 (7), s. 48-54.
- Grześkowiak Antoni, Morozowski Andrzej, *Międzynarodowe symposium ekumeniczne „Ekumenia jako diakonia”, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa, 17-18 stycznia 1984*, 1984, z. 3 (7), s. 100-102.
- Grześkowiak Antoni, *Jeszcze o Tygodniu Modlitw o Jedność Chrześcijan (18-25 stycznia 1984)*, 1984, z. 3 (7), s. 102-106.
- Grześkowiak Antoni, *Tydzień Kultury Żydowskiej, Warszawa, 11-16 czerwca 1984*, 1984, z. 4 (8), s. 115-117.

- Grzeškowiak Antoni, *Dekret „O ekumenizmie” po 20 latach. Międzynarodowe Sympozjum Ekumeniczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Lublin, 20-21 listopada 1984*, 1985, z. 2 (10), s. 47-50.
- Grzeškowiak Antoni, *Sesja ekumeniczna młodzieży, Łaski k. Warszawy, 30 października – 2 listopada 1984*, 1985, z. 2 (10), s. 93-94.
- Grzeškowiak Antoni, *Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan 1985 r. w Warszawie*, 1985, z. 2 (10), s. 96-99.
- Grzeškowiak Antoni, *Sympozjum otwarte nt. Dokumentu z Limy, Katolicki Uniwersytet Lubelski, 17 stycznia 1985*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 134-136.
- Grzeškowiak Antoni, *Sympozjum naukowe Sekcji Homiletów Polskich na temat „Teoria i praktyka kaznodziejska Kościołów niekatolickich”, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa, 11-12 kwietnia 1985*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 139-140.
- Grzeškowiak Antoni, *II Młodzieżowy Zjazd Ekumeniczny, Kodeń, 10-12 maja 1985*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 140-142.
- Grzeškowiak Antoni, *Kardynał Jan Willebrands i metropolita Stylianos doktorami honorowymi Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (8 czerwca 1985)*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 142-147.
- Grzeškowiak Antoni, *„Apostołowie i nauczyciele Słowian”. Sympozjum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 29 października 1985*, 1986, z. 2 (14), s. 79-83.
- Grzeškowiak Antoni, *W setną rocznicę urodzin Karola Bartha. Sesja w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, Warszawa, 22 maja 1986*, 1986, z. 4 (16), s. 75-76.
- Grzeškowiak Antoni, *II Ekumeniczne Dni Kultury Chrześcijańskiej, Supraśl k. Białegostoku, 1-8 czerwca 1986*, 1986, z. 4 (16), s. 76-78.
- Grzeškowiak Antoni, *XVI Ogólnopolskie Spotkanie Ekumeniczne Teologów, Warszawa, 10 czerwca 1986*, 1986, z. 4 (16), s. 78-81.
- Grzeškowiak Antoni, *Spotkanie rzymskokatolików i mariawitów w Cegłowie (16 sierpnia 1986)*, 1987, z. 1 (17), s. 91-92.
- Grzeškowiak Antoni, *Roger Schutz doktorem honoris causa Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie (20 października 1986)*, 1987, z. 1 (17), s. 95-98.
- Grzeškowiak Antoni, *Sześćdziesięciolecie „Jednoty”*, 1987, z. 1 (17), s. 98-104.
- Grzeškowiak Antoni, *Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan (18-25 stycznia 1987)*, 1987, z. 2 (18), s. 72-77.
- Grzeškowiak Antoni, *Ekumenizm w Lublinie*, 1987, z. 3 (19), s. 92-94.
- Grzeškowiak Antoni, *Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan na terenie kraju*, 1987, z. 3 (19), s. 95-99.
- Grzeškowiak Antoni, *Trzecia wizyta papieża Jana Pawła II w Polsce, 8-14 czerwca 1987 (przebieg spotkań ekumenicznych, a także słowo pozdrowienia prezesa PRE ks. Adama Kuczmy i przemówienie Jana Pawła II)*, 1987, z. 4 (20), s. 89-95.
- Grzeškowiak Antoni, *Spotkania ekumeniczne „Droga światła”, Warszawa, 1-28 czerwca 1987*, 1987, z. 4 (20), s. 96-98.

- Grześkowiak Antoni, *Obchody Tygodnia Modlitwy i Jedność Chrześcijan na terenie kraju*, 1988, z. 3 (23), s. 77-81.
- Grześkowiak Antoni, *Pięciolecie kwartalnika „Studia i Dokumenty Ekumeniczne”*, 1988, z. 3 (23), s. 82-85.
- Grześkowiak Antoni, *Przebieg Tygodnia Modlitwy w Warszawie*, 1989, z. 2 (26), s. 92-94.
- Grześkowiak Antoni, *Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan w kraju (18-25 stycznia 1989)*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 87-91.
- Hładowski Władysław, *Sprawozdanie z działalności Podkomisji do spraw Dialogu w latach 1977-1983*, 1986, z. 4 (16), s. 49-50.
- Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej* (przyjęta 11 marca 1987), 1988, z. 1 (21), s. 32-41.
- Józwiak Ewa, *Posoborowe przemiany w Kościele katolickim w Polsce. Sympozjum na Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa, 7-8 kwietnia 1986*, 1986, z. 4 (16), s. 68-70.
- Józwiak Ewa, *Sesja biblistyczna na Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa, 14 kwietnia 1986*, 1986, z. 4 (16), s. 70-72.
- Józwiak Ewa, *III Młodzieżowe Spotkanie Ekumeniczne, Kodeń, 9-11 maja 1986*, 1986, z. 4 (16), s. 72-74.
- Józwiak Ewa, *Ekumenizm w Akademii Teologii Katolickiej* (wprowadzenie specjalizacji ekumenicznej, działalność Koła Ekumenicznego), 1987, z. 3 (19), s. 99-103.
- Józwiak Ewa, *Czwarte Młodzieżowe Spotkanie Ekumeniczne, Kodeń, 15-17 maja 1987*, 1987, z. 4 (20), s. 86-88.
- Józwiak Ewa, *Piąte Spotkanie Ekumeniczne, Kodeń nad Bugiem, 27-29 maja 1988* (przebieg spotkania, Słowo pasterskie przewodniczącego Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu i Apel z Kodnia 1988), 1989, z. 1 (25), s. 84-88.
- Józwiak Ewa, *Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijan 1997*, 1997, z. 1 (39), s. 107-115.
- Kalinowski Paweł, *Zjazd Świadców Jehowy, Warszawa, 16-18 sierpnia 1985*, 1986, z. 1 (13), s. 103-106.
- Katolicy i adwentyści w Polsce. Oświadczenie Rady Konferencji Episkopatu Polski do Spraw Ekumenizmu Kościoła Katolickiego w Polsce i Zwierzchności Kościoła Adwentyistów Dnia Siódmego w Polsce z okazji 15-lecia międzywyznaniowego dialogu (14 grudnia 1999)*, 2000, z. 1 (45), s. 149-151.
- Kleszczyński Adam, *Obrady Komisji Mieszanej, Warszawa, 8 kwietnia 1987*, 1987, z. 3 (19), s. 90-92.
- Karski Karol, *Problem małżeństw mieszanych* (Z działalności Podkomisji ds. Dialogu), 1983, z. 2 (2), s. 47-51.
- Karski Karol, *Obrady Komitetu Wykonawczego Ekumenicznej Grupy Roboczej do Spraw Informacji w Europie, Warszawa, 27-28 września 1984*, 1985, z. 1 (9), s. 108-110.

- K(ariski) K(arol), *Posiedzenie Podkomisji do Spraw Dialogu, Warszawa, 23 lutego 1987*, 1987, z. 3 (19), s. 89-90.
- Karski Karol, *Powstanie i rozwój Polskiej Rady Ekumenicznej*, 1996, z. 2 (38), s. 37-45.
- Kleszczyński Adam, Koza Stanisław Józef, *Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan (Warszawa i Lublin, 18-25 stycznia 1993)*, 1993, z. 1 (31), s. 95-100.
- Konferencja Plenarna Episkopatu Polski, Instrukcja w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej* (dokument przyjęty 1-2 grudnia 1982), 1983, z. 2 (2), s. 51-58.
- Koza Stanisław Józef, *Tydzień Modlitwy o Jedność Chrześcijan na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (18-25 stycznia 1992)*, 1992, z. 1 (29), s. 101-102.
- Leyk Wiktor Marek, *Symposium ekumeniczne „Marcin Luter w refleksji ekumenicznej”* (ATK, 9-10 listopada 1982), 1983, z. 1 (1), s. 74-78.
- Leyk Wiktor Marek, *Symposium ekumeniczne „Kult maryjny wśród ewangelików i katolików na Mazurach”* (Olsztyn, 20 stycznia 1983), 1983, z. 2 (2), s. 68-69.
- List pasterski Episkopatu Polski na jubileusz św. Metodego*, 1986, z. 1 (13), s. 89-92.
- List pasterski Episkopatu Polski w związku z Tygodniem Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijaństwa pod hasłem: „Wezwani do jedności przez krzyż naszego Pana”* (18-25 stycznia 1984), 1984, z. 2 (6), s. 68-70.
- Lohse Eduard, *Dziesięć lat istnienia Wspólnej Komisji Kontaktów Rady Kościoła Ewangelickiego w RFN i Polskiej Rady Ekumenicznej*, 1984, z. 4 (8), s. 105-108.
- Łoźna Iwona, *Spotkanie w sprawie Jana Husa, Warszawa, 17 maja 1988*, 1989, z. 1 (25), s. 88-93.
- Miziołek Władysław biskup, *Ekumenizm w Polsce – punkt widzenia Kościoła Rzymskokatolickiego* (fragmenty), 1985, z. 2 (10), s. 74-81.
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, *Ekumeniczny wymiar myślenia soborowego w polskich podręcznikach teologicznych i katechizmach* (fragmenty), 1985, z. 2 (10), s. 82-84.
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, *Z działalności Podkomisji ds. Dialogu Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu* (spotkania: 10 września 1991, 27 listopada 1991, 18 lutego 1992, 29 kwietnia 1992; dołączony tekst: Uwagi i postulaty w sprawie podręczników teologii), 1992, z. 2 (30), s. 119-124.
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, Stahlowa Barbara, *Z działalności Podkomisji ds. Dialogu Polskiej Rady Ekumenicznej i Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu* (spotkania: 8 października 1992 i 25 listopada 1992), 1993, z. 1 (31), s. 92-95.
- Napiórkowski S.C., *Podkomisja Dialogu (1977-1993)*, 1994, z. 2 (34), s. 104-107.
- Nowak Władysław, *Kult maryjny wśród polskich protestantów na Mazurach*, 1983, z. 3 (3), s. 9-26.
- Orędzie Polskiej Rady Ekumenicznej na Boże Narodzenie i Nowy Rok 1984*, 1984, z. 2 (6), s. 64-66.

- Pawlik Zdzisław, *Ekumenizm w Polsce – punkt widzenia Polskiej Rady Ekumenicznej* (fragmenty), 1985, z. 2 (10), s. 70-74.
- Polak Grzegorz, *25-lecie Ośrodka ds. Jedności Chrześcijan w Warszawie*, 1987, z. 4 (20), s. 99-109.
- Polak Grzegorz, *Zaangażowanie ekumeniczne laikatu katolickiego w Polsce*, 1988, z. 2 (22), s. 53-60.
- Polak Grzegorz, *Drogi odnowy kultu maryjnego. Sympozjum Katedry Mariologii KUL, Lublin, 11 maja 1987*, 1988, z. 3 (23), s. 75-77.
- Polak Grzegorz, *Teologia i kultura chrześcijańska dawnej Rusi. Międzynarodowe Sympozjum Ekumeniczne w KUL, Lublin, 8-10 marca 1988*, 1988, z. 3 (23), s. 85-88.
- Polak Grzegorz, *Ogólnopolskie Spotkanie Ekumeniczne Teologów, Warszawa, 4 kwietnia 1989*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 91-96.
- Polak Grzegorz, *Delegacja Kościoła Anglikańskiego i Rzymskokatolickiego z Wielkiej Brytanii z wizytą w Polsce, 28 września – 2 października 1992*, 1993, z. 1 (31), s. 90-92.
- Polak Grzegorz, *Ekumenizm w Polsce po 1989 roku. Artykuł do dyskusji*, 1996, z. 1 (37), s. 9-15.
- Polak Grzegorz, *Modlitwa ekumeniczna z Janem Pawłem II, Wrocław, 31 maja 1997*, 1997, z. 2 (40), s. 147-150.
- Polak Grzegorz, *Wizyta papieża Jana Pawła II w Polsce – aspekty ekumeniczne (5-17 czerwca 1999)*, 1999, z. 2 (44), s. 150-153.
- Porada Rajmund, *Sympozjum poświęcone 450 rocznicy śmierci Marcina Lutra, Warszawa, 27 listopada 1996*, 1997, z. 1 (39), s. 104-106.
- XII posiedzenie Podkomisji ds. Dialogu (24 lutego 1983), dwa teksty: *Małżeństwa mieszane w praktyce Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego* (ks. Woldemar Gastpary) i *Teologia sakramentu małżeństwa, stan prawny, praktyka małżeństw mieszanych w Kościele Polskokatolickim* (bp Tadeusz R. Majewski), 1983, z. 3 (3), s. 65-69.
- XIII posiedzenie plenarne Podkomisji do Spraw Dialogu, Warszawa, 21 kwietnia 1986, z. 4 (16), s. 51-52.
- Protokół z posiedzenia zarządu Podkomisji do Spraw Dialogu w dniu 3 lutego 1986*, 1986, z. 4 (16), s. 50-51.
- Rekolekcje ekumeniczne, Reszel k. Kętrzyna, 20-25 sierpnia 1986*, 1987, z. 1 (17), s. 93-95.
- Romanowicz Wiesław, *Stosunek do ekumenizmu w środowisku wielowyznaniowym (na przykładzie badań socjologicznych wśród katolików, prawosławnych i unitów na południowym Podlasiu)*, 2001, z.2 (48), s. 33-46.
- Rostworowski Stanisław J., *XVIII Międzynarodowy Kongres Rodziny, Warszawa, 14-17 kwietnia 1994*, 1994, z. 2 (34), s. 108-112.
- Rottenberg Maria Krystyna, *Ekumeniczne spotkanie wspólnot zakonnych, Kamień Śląski, 20-25 sierpnia 2001*, 2002, z. 1 (49), s. 155-157.

- Różański Krzysztof, *Spojrzenie na działalność ekumeniczną w diecezji chełmińskiej*, 1992, z. 2 (30), s. 40-46.
- Sakrament chrztu znakiem jedności. Deklaracja Kościołów w Polsce na progu Trzeciego Tysiąclecia* (wspólny tekst Kościoła Rzymskokatolickiego i 6 Kościołów członkowskich Polskiej Rady Ekumenicznej z 23 stycznia 2000, a także Stanowisko Rady Kościoła Chrześcijańskich w RP w sprawie projektu tego dokumentu), 2000, z. 1 (45), s. 143-147.
- Sesja z okazji 500 rocznicy urodzin Marcina Lutra, Chrześcijańska Akademia Teologiczna, Warszawa, 21-22 listopada 1983*, 1984, z. 2 (6), s. 57-60.
- Seweryniak Henryk, *Dialog katolicko-mariawicki w Polsce*, 2002, z. 2 (50), s. 87-92.
- Skowronek Alfons, *W kręgu polskiej ekumenii. Kolokwium przyjaźni z ks. biskupem Zdzisławem Trandą*, 1984, z. 2 (6), s. 10-20.
- Spotkanie ekumeniczne papieża Jana Pawła II (Warszawa, 17 czerwca 1983): przemówienie honorowego prezesa Polskiej Rady Ekumenicznej, ks. prof. dr Witolda Benedyktowicza i papieża Jana Pawła II*, 1983, z. 4 (4), s. 69-73.
- Sprawozdanie z działalności Komisji Episkopatu do Spraw Ekumenizmu, marzec 1984 – marzec 1989*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 84-87.
- Statut i regulamin Instytutu Ekumenicznego (KUL)*, 1985, z. 1 (9), s. 58-60.
- Szuskiewiczowa Maria, *Świątynia Pokoju na Majdanku*, 1984, z. 2 (6), s. 88-89.
- Tranda Bogdan, Napiórkowski Celestyn, *Podkomisja do Spraw Dialogu Kościoła rzymskokatolickiego i Kościołów zrzeszonych w Polskiej Radzie Ekumenicznej: Projekt zapisów konstytucyjnych*, 1993, z. 2 (32), s. 106-108.
- Tranda Zdzisław biskup, *Sytuacja ekumeniczna w Polsce*, 1983, z. 1 (1), s. 7-15.
- Tranda Zdzisław biskup, *W kręgu polskiej ekumenii. Księdzu profesorowi Alfonsovi Skowronkowi – w odpowiedzi*, 1984, z. 2 (6), s. 24-26.
- Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijańskich, Warszawa, styczeń 1989: List pasterski Episkopatu Polski*, 1989, z. 2 (26), s. 89-91.
- Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijańskich, 18-25 stycznia 1988 („Święta sprawa jedności” – słowo Komisji Episkopatu do Spraw Ekumenizmu; przebieg Tygodnia Modlitwy w Warszawie)*, 1988, z. 2 (22), s. 109-116.
- Walne Zgromadzenie Polskiej Rady Ekumenicznej – komunikat (22 marca 1983)*, 1983, z. 3 (3), s. 69-71.
- Walne Zgromadzenie Polskiej Rady Ekumenicznej (przedruk za „Jednotą”)*, 1987, z. 3 (19), s. 88-89.
- Wizyta papieża Jana Pawła II w Skoczowie, 22 maja 1995 (wystąpienie bp. Pawła Anweilera i Jana Pawła II oraz Oświadczenie Konsystorza Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP)*, 1996, z. 1 (37), s. 129-132.
- Wyszomirski Tadeusz, *Dziedzictwo słowiańskiego Wschodu. Sympozjum na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Lublin, 12-14 października 1983*, 1984, z. 1 (5), s. 75-76.

- Wyszomirski Tadeusz, *Młodzieżowy obóz ekumeniczny w Kodniu*, 1984, z. 4 (8), s. 108-109.
- Wyszomirski Tadeusz, *Katolicki Uniwersytet Lubelski* (cykl: Ekumenizm na wyższych uczelniach chrześcijańskich w Polsce), 1985, z. 1 (9), s. 53-58.
- Wyszomirski Tadeusz, *Sesja poświęcona refleksji nad dorobkiem teologicznym ks. prof. Jerzego Klingera, Ojrzanów, 11 maja 1984*, 1985, z. 1 (9), s. 104-105.
- Zbliżenie między Kościołami ewangelickimi w Polsce: I. Dokument reformowano-luterański – Jedność Ducha w spójni pokoju. Odezwa na 400-lecie Ugody Sandomierskiej (14 kwietnia 1970); II. Dokument reformowano-metodystyczny – Deklaracja braterskiej współpracy (21 i 28 kwietnia 1990); III. Dokument luterańsko-metodystyczny – Deklaracja współpracy (1994)*, 1994, z. 2 (34), s. 99-103.
- Zaborowski Jan, *Symposium polsko-szwedzkie, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa, 15-21 października 1984*, 1985, z. 2 (10), s. 91-92.

Sylwetki ekumenistów

- Czaczkowska Iga, *Ojciec profesor Stanisław Celestyn Napiórkowski – w sześćdziesięciolecie urodzin*, 1993, z. 2 (32), s. 119-123.
- Glaeser Zygfryd, *Nikos A. Nissiotis – pneumatologiczna wizja jedności Kościoła*, 1992, z. 2 (30), s. 125-131.
- Grześkowiak Antoni, *Biskup Władysław Miziołek*, 1984, z. 4 (8), s. 120-121.
- Grześkowiak Antoni, *Kardynał Jan Willebrands – w 75 rocznicę urodzin*, 1985, z. 1 (9), s. 118-119.
- Grześkowiak Antoni, *Prezbiter Stanisław Krakiewicz (1892-1985)*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 188-189.
- Grześkowiak Antoni, *Brat Roger Schutz*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 193-195.
- Grześkowiak Antoni, *Ks. Michał Stankiewicz (1923-1985)*, 1986, z. 1 (13), s. 109-110.
- Grześkowiak Antoni, *Prezbiter Aleksander Kircun – w 80-lecie urodzin*, 1986, z. 2, s. 108-110.
- Grześkowiak Antoni, *Kardynał Franz König – w 80 rocznicę urodzin*, 1986, z. 1 (13), s. 111-112.
- Grześkowiak Antoni, *Aniela Urbanowicz – laureatka Nagrody Pojednania im. Mahatmy Gandhiego*, 1986, z. 4 (16), s. 112-113.
- Grześkowiak Antoni, *Bp Jan Niewieczrzał – w piątą rocznicę śmierci*, 1986, z. 4 (16), s. 113-116.
- Grześkowiak Antoni, *Ks. infułat Stanisław Mystkowski – w piątą rocznicę śmierci*, 1987, z. 3 (19), s. 121-122.

- Hintzen Georg, *Johann Adam Möhler – w 150 rocznicę śmierci*, 1989, z. 1 (25), s. 108-111.
- Karski Karol, *Martin Niemöller (1892-1984)*, 1984, z. 3 (7), s. 113-115.
- Karski Karol, *Emilio Enrique Castro – nowy sekretarz generalny ŚRK*, 1985, z. 1 (9), s. 114-116.
- Karski Karol, *Woldemar Gastpary (1908-1984)*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 186-187.
- Karski Karol, *Willem A. Visser't Hooft (1900-1985)*, 1986, z. 1 (13), s. 107-109.
- Karski Karol, *Eugene Carson Blake (1906-1985)*, 1986, z. 2 (14), s. 104-105.
- Karski Karol, *Nikos Nissiotis (1925-1986)*, 1987, z. 1 (17), s. 117-118.
- Karski Karol, *Biskup Johannes Hanselmann – nowy prezydent Światowej Federacji Luterńskiej*, 1988, z. 1 (21), s. 114-115.
- Karski Karol, *John R. Mott – największy budowniczy struktur ruchu ekumenicznego*, 1989, z. 2 (26), s. 100-107.
- Karski Karol, *Charles Henry Brent – pionier zbliżenia Kościołów w dziedzinie doktryny*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 97-100.
- Karski Karol, *Arcybiskup William Temple – kontynuator dzieła zbliżenia Kościołów w dziedzinie doktryny*, 1992, z. 1 (29), s. 107-112.
- Karski Karol, *Konrad Raiser – nowy sekretarz generalny Światowej Rady Kościołów*, 1993, z. 1 (31), s. 111-115.
- Karski Karol, *Oscar Cullmann (1902-1999)*, 1999, z. 1 (43), s. 139-145.
- Kempfi Andrzej, *Patriarcha Pimen – w 75 rocznicę urodzin*, 1986, z. 2 (14), s. 101-103.
- Kempfi Andrzej, *Arcybiskup wołokołamski Pitirim – w sześćdziesięciolecie urodzin*, 1986, z. 4 (16), s. 116-118.
- Kleszczyński Adam, *Ks. profesor Witold Benedyktowicz – w sześćdziesięciolecie urodzin*, 1986, z. 3 (15), s. 114-117.
- Kleszczyński Adam, *Ks. Adam Kuczma – nowy prezes Polskiej Rady Ekumenicznej*, 1987, z. 3 (19), s. 122-124.
- Kowzan Andrzej, *Hans Urs von Balthasar (1905-1988)*, 1989, z. 1 (25), s. 111-114.
- Koza Stanisław Józef, *Friedrich Heiler – teolog ekumenicznego otwarcia*, 1993, z. 1 (31), s. 115-122.
- Łoźna Iwona, *Anna Morawska*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 101-103.
- Ostrowski Janusz Szczęsny, *Marian Tadeusz Lubecki – prekursor ekumenizmu w Polsce*, 1989, z. 2 (26), s. 107-110.
- Polak Grzegorz, *Ks. Max Josef Metzger – w 100 rocznicę urodzin*, 1987, z. 4 (20), s. 117-119.
- Polak Grzegorz, *Ks. Władysław Paschalis – w 95 rocznicę urodzin*, 1988, z. 1 (21), s. 115-117.
- Polak Grzegorz, *Ks. profesor Alfons Skowronek – w 60-lecie urodzin*, 1988, z. 1 (21), s. 117-119.

- Polak Grzegorz, *Ks. rektor Władysław Hładowski – w 75 rocznicę urodzin*, 1989, z. 1 (25), s. 106-108.
- Polak Grzegorz, *Ks. senior Jan Walter*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 103-106.
- Polak Grzegorz, *Biskup Alfons Nossol – w 60 rocznicę urodzin*, 1993, z. 1 (31), s. 108-110.
- Polak Grzegorz, *Ks. Jan Hause – w 60 rocznicę urodzin*, 1994, z. 1 (33), s. 123-124.
- Polak Grzegorz, *Ks. Michał Czajkowski – w 60. rocznicę urodzin*, 1994, z. 2 (34), s. 113-116.
- Polak Grzegorz, *Ks. Bogdan Tranda – w 65 rocznicę urodzin*, 1994, z. 2 (34), s. 117-120.
- Polak Grzegorz, *Ś.p. metropolita Bazylei Doroszkiewicz (1914-1998)*, 1998, z. 1 (41), s. 119-122.
- Polak Grzegorz, *Siostra Joanna Lossow – w 90 rocznicę urodzin*, 1998, z. 2 (42), s. 139-141.
- Polak Grzegorz, *Siostra Regina Witt (1921-1998)*, 1999, z. 1 (43), s. 146-148.
- Polak Grzegorz, *Biskup Władysław Miziołek (1914-2000)*, 2000, z. 1 (45), s. 155-159.
- Polak Grzegorz, *Ś.p. ksiądz profesor Andrzej Zuberbier (1922-2000)*, 2000, z. 2 (46), s. 135-138.
- Polak Grzegorz, *Biskup Jan Szarek – w 65. rocznicę urodzin*, 2001, z. 1 (47), s. 149-154.
- Polak Grzegorz, *Arcybiskup Jeremiasz – nowy prezes Polskiej Rady Ekumenicznej*, 2002, z. 1 (49), s. 159-162.
- Polak Grzegorz, *Biskup Zdzisław Tranda*, 2002, z. 2 (50), s. 110-116.
- Rostworowski Stanisław Jan, *Siostra Stanisława Andronowska*, 1993, z. 2 (32), s. 124-128.
- Serfontein Hennie, *Allan Boesak*, 1986, z. 2 (16), s. 106-108.
- St(ahl) B(arbara), *Ks. Zdzisław Tranda – biskup ekumenista. W 60 rocznicę urodzin*, 1986, z. 3 (15), s. 109-114.
- Witt Regina, *Ksiądz Zygmunt Michelis – w pięćdziesiątą rocznicę śmierci (do tekstu załączone również Credo ekumeniczne ks. Michelisa)*, 1987, z. 4 (20), s. 110-116.
- Wyszomirski Tadeusz, *Patriarcha ekumeniczny Athenagoras – w setną rocznicę urodzin*, 1986, z. 3 (15), s. 118-121.
- Wyszomirski Tadeusz, *Profesor Jerzy Klinger – w pięćdziesiątą rocznicę śmierci (1918-1976)*, 1987, z. 1 (17) s. 114-117.
- Załęski Krzysztof, *Karl Rahner (1904-1984)*, 1984, z. 4 (8), s. 118-119.
- Załęski Krzysztof, *Zoltan Kaldy – nowy prezydent Światowej Federacji Luterskiej*, 1985, z. 1 (9), s. 116-117.
- Załęski Krzysztof, *Biskup Desmond Tutu – laureat Pokojowej Nagrody Nobla*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 189-191.
- Załęski Krzysztof, *Gunnar Staalset – nowy sekretarz generalny Światowej Federacji Luterskiej*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 192-193.

Dialog dwustronny

Dialog katolicko-prawosławny

- Augoustinos metropolita, *Maria – matka Pana. Świadectwo Kościoła rzymskokatolickiego z perspektywy prawosławnej*, 1987, z. 4 (20), s. 40-43.
- Bujak Janusz, *Prymat biskupa Rzymu w świetle dokumentów dialogu katolicko-prawosławnego*, 2001, z. 2 (48), s. 21-31.
- Bujak Janusz, *Teologowie o prymacie papieża w kontekście dialogu katolicko-prawosławnego*, 2002, z. 2 (50), s. 39-49.
- Czwarte posiedzenie plenarne Międzynarodowej Komisji Mieszanej do Spraw Dialogu Teologicznego między Kościołem Rzymskokatolickim a Kościołem Prawosławnym, Bari, Włochy, 29 maja – 7 czerwca 1986 – komunikat*, 1986, z. 4 (16), s. 83-85.
- Dialog katolicko-prawosławny: Misterium Kościoła i Eucharystii w świetle tajemnicy Trójcy Świętej* (dokument z 1982 r.), 1983, z. 1 (1), s. 51-59.
- Grzeškowiak Antoni, *Obrady Komitetu Koordynacyjnego Międzynarodowej Komisji Mieszanej między Kościołem Rzymskokatolickim a Kościołem Prawosławnym, Opole, 3-7 czerwca 1985*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 84-86.
- Hryniewicz Waław OMI, *Trud i nadzieja. Próba bilansu dziesięciolecia dialogu katolicko-prawosławnego*, 1992, z. 1 (29), s. 11-22.
- Hryniewicz Waław OMI, *Uniatyzm w przeszłości i dzisiaj. Wokół uzgodnienia z Balamand (1993)*, 1994, z. 2 (34), s. 9-19.
- Hryniewicz Waław OMI, *Jedność za wielką cenę. Prawosławni o prymacie papieskim*, 1997, z. 1 (39), s. 69-76.
- Kontakty Watykan-Konstantynopol: list papieża Jana Pawła II do patriarchy Dimitriosa I, przemówienie Dimitriosa I do delegacji Kościoła rzymskokatolickiego, przemówienie kard. Jana Willebrandsa z okazji uroczystości św. Andrzeja w Fanar (30 listopada 1983)*, 1984, z. 3, s. 86-92.
- Międzynarodowa Komisja Mieszana do Spraw Dialogu Teologicznego między Kościołem Rzymskokatolickim a Kościołem Prawosławnym: Wiara, sakramenty i jedność Kościoła (1987)*, 1988, z. 1 (21), s. 64-72.
- Międzynarodowa Komisja Mieszana do Spraw Dialogu Teologicznego między Kościołem Rzymskokatolickim i Kościołem Prawosławnym – Piąta Sesja Plenarna, Uusi Valamo, Finlandia, 19-27 czerwca 1988: Komunikat i dokument „Sakrament kapłaństwa w sakramentalnej strukturze Kościoła (ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia sukcesji apostoelskiej dla uświęcenia i jedności Ludu Bożego)”*, 1989, z. 1 (25), s. 55-66.
- Michalas Anastasios, *Kościół katolicki z punktu widzenia zakonników z Athos*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 183-185.
- Paprocki Henryk, *Dialog katolicko-prawosławny*, 1983, z. 1 (1), s. 49-50.

Schuh Karlheinz, *Dialog między Kościołami Wschodu i Zachodu*, 1984, z. 3 (7), s. 84-85.

Szóste rozmowy teologiczne między przedstawicielami Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego i Kościoła Rzymskokatolickiego, Wenecja, Włochy, 11-16 października 1987, 1988, z. 2 (22), s. 85-89.

Uniatyzm, metoda unijna przeszłości a obecne poszukiwanie pełnej wspólnoty. Dokument Międzynarodowej Komisji Mieszanej do dialogu teologicznego między Kościołem Rzymskokatolickim a Kościołem Prawosławnym, Balamand 1993, 1994, z. 2 (34), s. 77-82.

Dialog katolicko-orientalnoprawosławny

Dialog katolicko-przedchalcedoński w USA, 1984, z. 4 (8), s. 99-100.

Oświadczenie papieża Jana Pawła II i patriarchy Ignacego Zakki w sprawie wzajemnej pomocy pastoralnej (23 czerwca 1984), 1984, z. 4 (8), s. 96-99.

Dialog katolicko-asyryjski

Dialog Kościoła Rzymskokatolickiego z Kościołem Asyryjskim Wschodu: Wspólna deklaracja na temat chrystologii (1994), 1995, z. 1 (35), s. 110-112.

Dialog katolicko-starokatolicki

Kijas Zdzisław J. OFMConv, *Dialog między Polskim Narodowym Kościołem Katolickim a Kościołem Rzymskokatolickim w USA (Wprowadzenie oraz „Wspólne pielgrzymowanie w Chrystusie” – Raport o stanie dialogu, 1984-1989)*, 1998, z. 2 (42), s. 125-138.

Dialog katolicko-anglikański

Doroszewski Krzysztof, *Papież Jan Paweł II w katedrze w Canterbury (wizyta w Wielkiej Brytanii, 28 maja – 2 czerwca 1982)*, 1983 z. 1 (1), s. 39-40.

Jan Paweł II w Wielkiej Brytanii, 28 maja – 2 czerwca 1982: przemówienie arcybiskupa Canterbury, przemówienie Jana Pawła II, Wspólna deklaracja, 1983 z. 1 (1), s. 41-46.

Kopfensteiner Thomas R., *Komentarz na temat „Życie w Chrystusie: Zasady moralne, wspólnota i Kościół”*, 1995, z. 1 (35), s. 100-109.

Skowronek Alfons, *Tajemnica – ofiara – obecność. Eucharystia w dialogu anglikańsko-katolickim*, 1987, z. 3 (19), s. 24-34.

Zbawienie a Kościół. Wspólna Deklaracja Drugiej Międzynarodowej Komisji Anglikańsko-Rzymskokatolickiej (1986), 1987, z. 3 (19), s. 60-72.

Życie w Chrystusie: Zasady moralne, wspólnota i Kościół. Raport z międzynarodowego dialogu anglikańsko-rzymskokatolickiego (1993), 1995, z. 1 (35), s. 71-99.

Dialog katolicko-luterański

- Brand Eugene, Gassmann Günther, *Dialog między luteranami a katolikami*, 1984, z. 2 (6), s. 52-53.
- Brand Eugene, *Obchody 25 rocznicy dialogu luterańsko-rzymskokatolickiego w Watykanie, 22-24 kwietnia 1992* (przebieg obchodów, teksty przemówień prezydenta ŚFL i papieża), 1992, z. 2 (30), s. 112-116.
- Dialog katolicko-luterański w USA, „Jedyny pośrednik, święci i Maryja” (1992)* [wstęp od tłumacza, tekst dokumentu], 1997, z. 2 (40), s. 87-102.
- Dialog luterańsko-katolicki* (List sekretarza generalnego ŚFL do Kościołów członkowskich; Stanowisko ewangelistów z Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce wobec Wspólnej deklaracji w sprawie nauki o usprawiedliwieniu; Prezydent Światowej Federacji Luterańskiej z wizytą w Watykanie, 8-11 grudnia 1999: przemówienie prezydenta ŚFL, przemówienie papieża Jana Pawła II), 2000, z. 1 (45), s. 119-128.
- Hintz Marcin, *Wspólna deklaracja w sprawie nauki o usprawiedliwieniu Światowej Federacji Luterańskiej i Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan* (zmiany redakcyjne), 1998, z. 1 (41), s. 51-60.
- Jedność przed nami. Modele, formy i fazy katolicko-luterańskiej wspólnoty kościelnej. Raport Wspólnej Komisji Rzymskokatolicko-Ewangelickoluterańskiej (1984)*, 1993, z. 2 (32), s. 31-78.
- Karski Karol, *Dialog katolicko-luterański* (ostatnie posiedzenie drugiej fazy rozmów Wspólnej Komisji Rzymskokatolicko-Ewangelickoluterańskiej, Rzym, 27 lutego – 3 marca 1984), 1984, z. 3 (7), s. 92-94.
- Karski Karol, *Wspólna deklaracja w sprawie nauki o usprawiedliwieniu Światowej Federacji Luterańskiej i Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan* (Opis rozwoju współpracy luterańsko-katolickiej i Oficjalne wspólne oświadczenie), 1999, z. 2 (44), s. 134-140.
- Kontrowersje wokół dokumentu Światowej Federacji Luterańskiej i Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan „Wspólna deklaracja w sprawie nauki o usprawiedliwieniu”*, 1997 (Uchwała Rady ŚFL; Odpowiedź Kościoła katolickiego na Wspólną deklarację i reakcje), 1998, z. 2 (42), s. 65-90.
- Kościół i usprawiedliwienie. Rozumienie Kościoła w świetle nauki o usprawiedliwieniu. Raport z trzeciej fazy Międzynarodowego Dialogu Luterańsko-Rzymskokatolickiego (1993)*, 1995, z. 2 (36), s. 43-138.
- List bp. Eduarda Lohsego do papieża Jana Pawła II* (początek lutego 1984), 1984, z. 3 (7), s. 96-98.
- List papieża do kard. Willebrandsa z okazji 500 rocznicy urodzin Marcina Lutra* (31 października 1983), 1984, z. 2 (6), s. 46-47.
- Marcin Luter – świadek Jezusa Chrystusa. Słowo Komisji Katolicko-Luterańskiej z okazji 500-lecia urodzin Marcina Lutra (1983)*, 1983, z. 4 (4), s. 74-79.

- Majewski Józef, *Solus Mediator, Sancti et Maria. Prezentacja najnowszego uzgodnienia w dialogu luterkańsko-katolickim w USA*, 1992, z. 2 (30), s. 29-39.
- Meyer Harding, *Kościół i usprawiedliwienie. Uwagi do Raportu końcowego trzeciej fazy międzynarodowego dialogu katolicko-luterkańskiego (wrzesień 1993)*, 1995, z. 1 (35), s. 9-20.
- Napiórkowski Andrzej OSPPE, *Próby uzgodnienia stanowisk w nauce o usprawiedliwieniu przed Soborem Trydenckim a współczesna hermeneutyka ekumeniczna*, 2001, z. 1 (47), s. 33-44.
- Oświadczenie sekretarza generalnego Światowej Federacji Luterkańskiej* (nawiązujące do wizyty Jana Pawła II w kościele ewangelicko-luterkańskim w Rzymie 11 grudnia 1983), 1984, z. 2 (6), s. 51-52.
- Oświadczenie Rady Światowej Federacji Luterkańskiej z okazji 25 rocznicy dialogu luterkańsko-rzymskokatolickiego*, 1993, z. 1 (31), s. 88-89.
- Pierwsza rocznica podpisania Wspólnej deklaracji w sprawie nauki o usprawiedliwieniu* (Oświadczenie sekretarza generalnego Światowej Federacji Luterkańskiej; Stanowisko ks. biskupa Jana Szarka, zwierzchnika Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP), 2001, z. 1 (47), s. 113-116.
- Polak Grzegorz, *Sesja plenarna Międzynarodowej Komisji Luterkańsko-Rzymskokatolickiej, Kamień Śląski, 28 sierpnia – 3 września 1998*, 1998, z. 2 (42), s. 91-95.
- Posiedzenie Wspólnej Komisji Rzymskokatolicko-Luterkańskiej, Opole, 27 lutego – 4 marca 1989*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 76-78.
- Przemówienie papieża Jana Pawła II oraz pastora Christoph Meyera wygłoszone w kościele ewangelicko-luterkańskim w Rzymie dnia 11 grudnia 1983 roku*, 1984, z. 2 (6), s. 48-51.
- Skowronek Alfons, *W kręgu katolickiej recepcji Marcina Lutera*, 1984, z. 1 (5), s. 24-31.
- Skowronek Alfons, *Szlifowanie bastionów. Katolicy i protestanci w zmaganiach o prawowierność. Wiek XVI – dzisiaj*, 1994, z. 1 (33), s. 9-30.
- Skowronek Alfons, *Kontrowersyjny konsens w nauce o usprawiedliwieniu*, 1999, z. 2 (44), s. 43-51.
- Sposoby wprowadzania w życie recepcji. Perspektywy w dziedzinie recepcji dokumentów powstałych w wyniku międzynarodowego dialogu luterkańsko-katolickiego. Dokument przedstawiony Wspólnej Grupie Sztabowej Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan i Światowej Federacji Luterkańskiej (1992)*, 1993, z. 2 (32), s. 79-84.
- Światowa Federacja Luterkańska – Papieska Rada ds. Jedności Chrześcijan, Wspólna deklaracja w sprawie nauki o usprawiedliwieniu (1997) – projekt ostateczny*, 1997, z. 2 (40), s. 67-86.
- Urząd duchowny w Kościele. Raport Wspólnej Komisji Rzymskokatolicko-Ewangelickoluterkańskiej (1981)*, 1987, z. 1 (17), s. 40-69.
- Wymiana listów między papieżem Janem Pawłem II a biskupem luterkańskim z USA Jamesem Crumley'em*, 1986, z. 2 (14), s. 68-73.

Dialog katolicko-reformowany

Krzysztof Załęski, *Dialog katolicko-reformowany* (pierwsze spotkanie drugiej fazy rozmów, Rzym, 2-6 stycznia 1984), 1984, z. 3, s. 95.

Ku wspólnemu rozumieniu Kościoła. Międzynarodowy dialog reformowano-rzymskokatolicki, druga faza: lata 1984-1990, 2000, z. 2 (46), s. 75-128.

Obecność Chrystusa w Kościele i w świecie. Raport końcowy z dialogu między Światowym Aliansem Kościołów Reformowanych a Sekretariatem do Spraw Jedności Chrześcijań (1977), 1988, z. 1 (21), s. 73-101.

Dialog katolicko-metodystyczny

Ku oświadczeniu na temat Kościoła. Raport Wspólnej Komisji Kościoła Rzymskokatolickiego i Światowej Rady Metodystycznej, seria czwarta: 1982-1986 (dokument i komentarz Jeana M.R. Tillarda), 1988, z. 2 (22), s. 62-85.

Dialog katolicko-baptystyczny

Wezwanie do dawania świadectwa o Chrystusie w dzisiejszym świecie. Raport z międzynarodowych rozmów baptystyczno-rzymskokatolickich (1984-1988), 1995, z. 1 (35), s. 55-70.

Dialog katolicko-ewangelikalny

Karski Karol, *Dialog katolicko-ewangelikalny*, 1988, z. 1 (21), s. 101-104.

Dialog katolicko-zielonościwkowy

Dąbrowska Wiesława, *Historia dialogu katolicko-zielonościwkowego*, 1993, z. 2 (32), s. 25-29.

Dąbrowska Wiesława, *Chrzest w dialogu katolicko-zielonościwkowym*, 1995, z. 1 (35), s. 21-24.

Dialog prawosławno-orientalnoprawosławny

Dialog prawosławno-orientalnoprawosławny (wprowadzenie historyczne oraz teksty dokumentów z 1985, 1989, 1990 i 1993 r.), 2002, z. 2 (50), s. 57-73.

Wspólna Komisja ds. Dialogu Teologicznego między Kościołem prawosławnym a Orientalnymi Kościołami prawosławnymi, Chambesy k. Genewy, 1-6 listopada 1993: Komunikat, 1994, z. 1 (33), s. 98-99.

Wspólne oświadczenie przywódców Kościołów Bliskiego Wschodu, Klasztor Anba Bishoy, Egipt, 16-19 listopada 1987, 1988, z. 3 (23), s. 107-108.

Dialog prawosławno-starokatolicki

- Damaskinos** (Papandreou) metropolita, *Dialog prawosławno-starokatolicki*, 1989, z. 2 (26), s. 29-36.
- Siódme Zgromadzenie Plenarne Mieszanej Komisji Teologicznej do Spraw Dialogu Prawosławno-Starokatolickiego, Kavala, Grecja, 12-19 października 1987*, 1988, z. 3 (23), s. 105-106.
- Wysoczański Wiktor**, *Dialog starokatolicko-prawosławny – jego przebieg i dotychczasowe wyniki*, 1987, z. 3 (19), s. 36-41.

Dialog prawosławno-anglikański

- Kozłowski Mikołaj**, *Dialog anglikańsko-prawosławny. Spotkanie anglikańsko-prawosławnej Komisji Doktrynalnej, Canterbury, 12-19 lipca 1982 roku*, 1983, z. 1 (1), s. 60-61.
- Kozłowski Mikołaj**, *Historia dialogu anglikańsko-prawosławnego*, 1983, z. 3 (3), s. 29-44.
- Kozłowski Mikołaj**, *Spotkanie anglikańsko-prawosławnej Komisji Doktrynalnej, Odessa, 13-18 września 1983*, 1984, z. 1 (5), s. 68-70.
- Kozłowski Mikołaj**, *Posiedzenie Anglikańsko-Prawosławnej Komisji do Spraw Dialogu, Dublin, Republika Irlandii, 13-20 sierpnia 1984*, 1985, z. 1 (9), s. 95-97.
- Uzgodniona Deklaracja Dublińska Wspólnej Komisji Doktrynalnej Anglikańsko-Prawosławnej (1984)*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 86-113.
- Wspólny komunikat ze spotkania między arcybiskupem Canterbury dr Robertem Runcie'm a patriarchą ekumenicznym Konstantynopola Dymitriosem I (Stambuł, 28 lipca – 1 sierpnia 1982)*, 1983, z. 1 (1), s. 61-63.

Dialog prawosławno-luterański

- Delegacja Światowej Federacji Luterańskiej z wizytą w Patriarchacie Ekumenicznym Konstantynopola, 1-5 maja 1992*, 1992, z. 2 (30), s. 117-118.
- Dialog luterańsko-prawosławny (wprowadzenie historyczne oraz dokumenty z 1985, 1987 i 1989 r.)*, 2002, z. 2 (50), s. 74-84.
- Döpmann Hans-Dieter**, *Stosunki między prawosławiem a luteranizmem*, 1989, z. 2 (26), s. 38-47.
- Konach Wsiewołod**, *Dialog luterańsko-prawosławny. Dziesiąte posiedzenie Wspólnej Komisji Luterańsko-Prawosławnej, Damaszek, Syria, 3-10 listopada 2000 (Przebieg obrad; tekst Deklaracji „Misterium Kościoła. Słowo i sakramenty [misteria] w życiu Kościoła”)*, 2001, z. 1 (47), s. 123-126.
- Paprocki Henryk**, *Seminarium teologiczne „Luter i reformacja niemiecka w perspektywie ekumenicznej”*, Chambesy, 24 kwietnia – 31 maja 1982 roku, 1983 z. 1 (1), s. 35-36.

Sobory ekumeniczne a autorytet Kościoła i w Kościele. Oświadczenie Wspólnej Komisji Luterkańsko-Prawosławnej, Sandjberg, Dania, 10 lipca 1993, 1994, s. 2 (34), s. 83-85.

Załęski Krzysztof, Trzecie posiedzenie Wspólnej Komisji Prawosławno-Luterkańskiej, Alletown, Pensylwania, USA, 24-30 maja 1985, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 113-115.

Dialog prawosławno-reformowany

Czwarte spotkanie teologiczne prawosławno-reformowane – komunikat (Debreczyn IV, Odessa, ZSRR, 6-10 czerwca 1983), 1983, z. 4 (4), s. 80-83.

Kozłowski Mikołaj, Międzynarodowy dialog prawosławno-reformowany – spotkanie przygotowawcze, Chambesy, Szwajcaria, 2-6 marca 1986, 1986, z. 4 (16), s. 86.

Vischer Lukas, Przygotowania do dialogu między Kościołem Prawosławnym a Kościołami reformowanymi, 1987, z. 3 (19), s. 44-57.

Dialog starokatolicko-ewangelicki

Protestanci i starokatolicy w RFN zapraszają się wzajemnie do Stołu Pańskiego (tekst porozumienia z 2 czerwca 1985), 1985, z. 3-4 (11-12), s. 115-117.

Dialog anglikańsko-luterkański

Dialog anglikańsko-luterkański, Porto Alegre, Brazylia, 11-14 maja 2002, 2002, z. 2 (50), s. 85-86.

Posiedzenie Międzynarodowej Grupy Roboczej Anglikańsko-Luterkańskiej, Skálholt, Islandia, 23-28 marca 2001, 2001, z. 2 (48), s. 107-109.

Wspólna deklaracja z Porvoo (1992): Rozmowy między brytyjskimi i irlandzkimi Kościołami anglikańskimi a nordyckimi i bałtyckimi Kościołami luterkańskimi, 1999, z. 2 (44), s. 103-133.

Dialog luterkańsko-reformowany

Czwarte Zgromadzenie Ogólne Sygnatariuszy Konkordii Leuenberskiej, Wiedeń, Austria, 3-10 maja 1994: Przebieg obrad i List do Kościołów, 1994, z. 2 (34), s. 89-93.

Dialog między „Kościołami leuenberskimi” a baptystami, 1994, z. 2 (34), s. 94-98.

Dialog między Leuenberską Wspólnotą Kościołów a Europejską Federacją Baptystyczną (dokument przedłożony V Zgromadzeniu Ogólnemu Leuenberskiej Wspólnoty Kościołów, obradującemu w Belfaście w dniach 19-25 czerwca 2001 r.), 2001, z. 2 (48), s. 114-126.

Karski Karol, Studium eklezjologiczne Leuenberskiej Wspólnoty Kościołów, 1996, z. 1 (37), s. 16-20.

- K(ariski) K(arol), *Piąte Zgromadzenie Ogólne Leuenberskiej Wspólnoty Kościołów, Belfast, Irlandia Północna, 19-25 czerwca 2001*, 2001, z. 2 (48), s. 110-113.
- Konkordia między Kościołami wyrosłymi na gruncie Reformacji w Europie (Konkordia leuenberska) – 16 marca 1973*, 1995, z. 2 (36), s. 33-42.
- Kościół Jezusa Chrystusa. Wkład reformacyjny do dialogu ekumenicznego na temat jedności Kościoła. Dokument przyjęty na Czwartym Zgromadzeniu Ogólnym Sygnatariuszy Konkordii Leuenberskiej, Wiedeń, Austria, 3-10 maja 1994*, 1996, z. 1 (37), s. 75-108.
- Leuenberg – Miśnia – Porvoo. Modele jedności kościelnej z perspektywy Konkordii Leuenberskiej. Oświadczenie Komitetu Wykonawczego Leuenberskiej Wspólnoty Kościelnej z okazji 25. rocznicy uchwalenia Konkordii Leuenberskiej, Oslo, 23 maja 1998*, 2000, z. 1 (45), s. 129-137.
- Teksty Czwartego Zgromadzenia Ogólnego Leuenberskiej Wspólnoty Kościołów, Wiedeń, 3-10 maja 1994: Doktryna i praktyka chrztu; Doktryna i praktyka Wierzy Pańskiej*, 1996, z. 2 (38), s. 101-122.

Dialog luterancko-metodystyczny

- Dialog luterancko-metodystyczny 1979-1984: Wspólna deklaracja „Kościół – wspólnotą łaski”* (fragmenty), 1989, z. 1 (25), s. 48-55.
- Dialog luterancko-metodystyczny: „Kościół – wspólnotą łaski”*, Bossey, Szwajcaria, czerwiec 1984, 2001, z. 2 (48), s. 59-84.
- Potter Philip, *Ekumeniczne znaczenie Marcina Lutra*, 1984, z. 2 (6), s. 38-42.
- Załęski Krzysztof, *Dialog luterancko-metodystyczny* (ostatnie posiedzenie Komisji Luterancko-Metodystycznej ds. Dialogu, Bossey k. Genewy, 3-8 marca 1984), 1984, z. 3 (7), s. 99.

Dialog luterancko-baptystyczny

- Baptyści i luteranie w dialogu. Raport Wspólnej Komisji Światowego Związku Baptystów i Światowej Federacji Luteranckiej (1990)*, 1996, z. 2 (38), s. 73-100.

Dialog luterancko-adwentystyczny

- K(ariski) K(arol), *Dialog luterancko-adwentystyczny*, 2000, z. 1 (45), s. 139-142.

Dialog chrześcijańsko-żydowski

- Chrostowski Waldemar, *Zasadnicze aspekty reorientacji Kościoła wobec Żydów i judaizmu*, 1992, z. 1 (29), s. 23-30.
- Czajkowski Michał, *„Pamiętać o związkach między liturgią chrześcijańską a żydowską”*, 1993, z. 1 (31), s. 33-48.

- Czajkowski Michał, *Żydzi i judaizm w naszej postudze Słowa*, 1994, z. 1 (33), s. 39-54.
- Czajkowski Michał, „*Tak wielkie jest duchowe dziedzictwo wspólne chrześcijan i Żydów*”, 1995, z. 2 (36), s. 17-32.
- Dialog chrześcijańsko-żydowski po Canberze '91. Dokument Światowej Rady Kościołów przyjęty przez Komitet Naczelny na posiedzeniu w Genewie w dniach 21-28 sierpnia 1992*, 1993, z. 2 (32), s. 85-89.
- Dialog chrześcijańsko-żydowski. Dabru emet – powiedzcie prawdę. Oświadczenie 170 rabinów i teologów żydowskich* (tekst z 10 września 2000 oraz komentarze obu współprzewodniczących Polskiej Rady Chrześcijan i Żydów: dr. Stanisława Krajewskiego, członka zarządu Związku Gmin Żydowskich w Polsce i ks. prof. Michała Czajkowskiego, kierownika katedry teologii ekumenicznej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), 2001, z. 1 (47), s. 127-135.
- Grześkowiak Antoni, *Dni Judaistyczne w Pieniężnie, 16-17 kwietnia 1986*, 1986, z. 3 (17), s. 104-108.
- Hammerstein Franz von, *Dialog chrześcijańsko-żydowski w ekumenicznej perspektywie*, 1986, z. 3 (17), s. 11-38.
- Historyczna wizyta papieża Jana Pawła II w Synagodze, Rzym, 13 kwietnia 1986* (przemówienia naczelnego rabina Rzymu Elio Toaffa i Jana Pawła II), 1986, z. 3 (15), s. 88-96.
- Ignatowski Grzegorz, *Światowa Rada Kościołów a Żydzi*, 1998, z. 1 (41), s. 41-50.
- Ignatowski Grzegorz, *Księgi święte podzielonego ludu Bożego*, 1998, z. 2 (42), s. 51-63.
- Ignatowski Grzegorz, *Międzynarodowy Katolicko-Żydowski Komitet Łączności – historia, porażki i sukcesy*, 2000, z. 1 (45), s. 61-71.
- Ignatowski Grzegorz, *Sobór Watykański II a Żydzi*, 2000, z. 2 (46), s. 59-68.
- Kościół i Izrael. Wkład Kościołów europejskich wyrosłych z Reformacji do stosunków między chrześcijanami i Żydami*, 2002, z. 1 (49), s. 96-144.
- Ku nowemu porozumieniu między Kościołami a Żydami* (dokument będący rezultatem konsultacji zwołanej przez Światową Radę Kościołów w Sigtunie, Szwecja, w dniach 31 października – 4 listopada 1988), 1992, z. 1 (29), s. 93-97.
- List pasterski Episkopatu Polski z okazji 25. rocznicy ogłoszenia soborowej Deklaracji „Nostra aetate”* (na niedzielę 20 stycznia 1991), 1992, z. 1 (29), s. 97-100.
- Międzynarodowy Katolicko-Żydowski Komitet Łączności: Wspólna deklaracja na temat środowiska naturalnego, Rzym, 25 marca 1998*, 1999, z. 1 (43), s. 127-129.
- Międzynarodowy Komitet Żydowski do spraw Konsultacji Międzyreligijnych: Odpowiedź na dokument „Pamiętamy: Refleksja nad Shoah”*, 1999, z. 1 (43), s. 131-138.
- Morozowski Andrzej, *Międzynarodowa Konferencja Naukowa poświęcona historii Żydów w Polsce, Kraków, 22-26 września 1986*, 1987, z. 1 (17), s. 105-106.
- Oświadczenie Komisji Episkopatu Polski do Dialogu z Judaizmem na 50. rocznicę wyzwolenia obozu zagłady Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu 27 stycznia 1995*, 1995, z. 1 (35), s. 113-115.

- Pamiętamy: refleksja nad Szoa. Dokument watykańskiej Komisji do spraw Kontaktów Religijnych z Judaizmem (1998)*, 1998, z. 1 (41), s. 109-117.
- Paszta Zbigniew, *Misja i dialog w stosunkach między chrześcijanami i Żydami*, 2000, z. 2 (46), s. 69-74.
- Polscy luteranie a Żydzi. Stanowisko Synodu Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP do dokumentu Leuenberskiej Wspólnoty Kościołów dotyczącego stosunku chrześcijan do Żydów*, 2000, z. 1 (45), s. 153-154.
- Polska Rada Chrześcijan i Żydów*, 1993, z. 1 (31), s. 100-105.
- Przemówienie papieża Jana Pawła II do uczestników dorocznego spotkania Międzynarodowego Komitetu Łączności między Kościołem katolickim a judaizmem, Rzym, 28 października 1985*, 1986, z. 3 (15), s. 86-88.
- Słowo Biskupów Niemieckich z okazji 50. rocznicy wyzwolenia obozu zagłady Auschwitz 27 stycznia 1995*, 1995, z. 1 (35), s. 116-117.
- Zajączkowski Waclaw, *Dwa wykłady prof. Johna T. Pawlikowskiego na temat stosunków chrześcijańsko-żydowskich, Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie, 12 i 19 marca 1986*, 1986, z. 3 (15), s. 96-104.
- Żydzi i judaizm w głoszeniu Słowa Bożego i katechezie Kościoła katolickiego. Wskazówki dla właściwego przedstawienia tych zagadnień. Dokument watykańskiej Komisji ds. Stosunków Religijnych z Judaizmem*, 1986, z. 3 (15), s. 76-85.
- 17. spotkanie Międzynarodowego Katolicko-Żydowskiego Komitetu Łączności, Nowy Jork, USA, 4 maja 2001*, 2002, z. 1 (49), s. 145-150.

Dialog z religiami niechrześcijańskimi

- Chandran J. Russell, *Chrześcijaństwo a religie światowe – dyskusja ekumeniczna*, 1984, z. 1 (5), s. 33-48.
- Dialog we wspólnocie. Wytyczne w sprawie dialogu z przedstawicielami różnych religii i ideologii. Dokument Światowej Rady Kościołów (1979)*, 1986, z. 3 (15), s. 52-76.
- Eck Diana L., *Czym jest dialog? Przegląd istniejących dziś typów dialogu międzyreligijnego*, 1987, z. 2 (18), s. 23-35.
- Gebhardt Günther, *Nawracanie do tolerancji: zadanie dla religii*, 1996, z. 1 (37), s. 67-74.
- Gołębiowski Krzysztof, *Międzynarodowe spotkanie chrześcijańsko-muzułmańskie, Jabłonna koło Warszawy, 17-19 października 1986*, 1987, z. 2 (18), s. 68-72.
- Gołębiowski Krzysztof, *Dzień karaïmski w Pieniężnie, 25 kwietnia 1987*, 1987, z. 4 (20), s. 82-85.
- Gołębiowski Krzysztof, *Dni hinduistyczne w Pieniężnie, 15-16 kwietnia 1988*, 1988, z. 3 (23), s. 88-91.
- Papież Jan Paweł II do młodych muzułmanów. Przemówienie na stadionie w Casablance, Maroko, 19 sierpnia 1985*, 1986, z. 1 (13), s. 96-102.

- Polak Grzegorz, *Międzyreligijne modlitwy o pokój, Asyż, Włochy, 24 stycznia 2002*, 2002, z. 1 (49), s. 151-154.
- Raport o sektach albo nowych ruchach religijnych. Dokument Kościoła Rzymskokatolickiego (1986)*, 1987, z. 1 (17), s. 70-88.
- Sakowicz Eugeniusz, *Symposium naukowe „Religie i pokój”. Państwowe Muzeum na Majdanku w Lublinie, 19 maja 1993*, 1993, z. 2 (32), s. 109-114.
- Skowronek Alfons, *Dialog z religiami niechrześcijańskimi. Piąte religijno-teologiczne Symposium, Wyższa Szkoła Teologiczna St. Gabriel, Mödling, Austria, 1-4 kwietnia 1986*, 1986, z. 4 (16), s. 91-94.
- Skowronek Alfons, *Muzułmanie i chrześcijanie – partnerzy dialogu*, 1987, z. 2 (18), s. 37-48.
- Światowy Dzień Modlitw o Pokój, Asyż, 27 października 1986. Orędzie pokoju z Asyżu – przemówienie Jana Pawła II na zakończenie Światowego Dnia Modlitw o Pokój*, 1987, z. 2 (18), s. 51-56.
- Troll Christian W., *Dialog między muzułmanami a chrześcijanami*, 1986, z. 3 (15), s. 40-50.
- Wiara chrześcijańska a religie niechrześcijańskie. Przemówienie papieża Jana Pawła II, wygłoszone podczas audiencji generalnej dnia 5 czerwca 1985 r.*, 1986, z. 1 (13), s. 92-95.
- Więcek Sławomir, *Dzień Muzułmański w Pieniężnie (28 września 1985)*, 1986, z. 2 (16), s. 83-86.
- Wspólna konsultacja Światowej Rady Kościołów i Światowej Federacji Luterskiej poświęcona nowym ruchom religijnym. Oświadczenie podsumowujące i zalecenia, Amsterdam, Holandia, 7-13 września 1986*, 1987, z. 4 (20), s. 56-63.
- Zagadnienia dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego. Rozważania ekumeniczne (dokument Światowej Rady Kościołów z 1992 r.)*, 2001, z. 1 (47), s. 137-147.

Artykuły różne

- Adamczak Eleonora, *Metanoia drogą do jedności Kościoła*, 1987, z. 4 (20), s. 20-27.
- Blake Eugene Carson, *Propozycje w kwestii zjednoczenia Kościoła Chrystusowego*, 1986, z. 4 (16), s. 11-20.
- Castro Emilio, *Działalność misyjna w epoce pluralizmu*, 1987, z. 2 (18), s. 9-21.
- Czaczkowska Iga, *Wspólnota losów kobiety i przyrody w teologii ekofeministycznej*, 1996, z. 1 (37), s. 40-53.
- Czaczkowska Iga, *Personalistyczna antropologia prawosławna szansą przezwyciężenia kryzysu ekologicznego*, 1998, z. 2 (42), s. 9-21.

- Czaja Andrzej, *Ekumeniczne inspiracje eklezjologii Heriberta Mühlena*, 1997, z. 2 (40), s. 35-45.
- Czajkowski Michał, *Jezus – tak, Kościół – nie? Próba odpowiedzi rzymskiego katolika*, 1988, z. 1 (21), s. 11-17.
- Czajkowski Michał, *Interpretacja Biblii w Kościele*, 1996, z. 2 (38), s. 9-36.
- Emilianos (Timiadis) metropolita, *Jedność w wierze i pluralizm w kulturze. Nauka wpływająca z działalności misjonarzy bizantyjskich*, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 39-46.
- Fahlbusch Erwin, *Ekumenizm – szkic leksykograficzny*, 1986, z. 2 (14), s. 11-22.
- Frieling Reinhard, *Luter, Maria i papież. Rok maryjny i ekumenia*, 1988, z. 3 (23), s. 65-73.
- Frieling Reinhard, *Dialogi ekumeniczne – i co potem?*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 36-48.
- Gnot Irena, *Melanchton jako dogmatyk*, 1997, z. 2 (40), s. 9-16.
- Gunton Colin, *Kościół na ziemi. Korzenie wspólnoty*, 1989, z. 2 (26), s. 11-28.
- Hintz Marcin, *Poglądy etyczne Lutra*, 1997, z. 1 (39), s. 17-29.
- Hintz Marcin, *Melanchton jako etyk*, 1997, z. 2 (40), s. 17-24.
- Hryniewicz Waclaw OMI, „Unia bez zniszczenia”. *Memoriał unijny metropolity Piotra Mohyły (1644-45)*, 1993, z. 1 (31), s. 21-32.
- Karolczak-Biernacka Barbara, *Tolerancja: teoria i empiria – perspektywa edukacyjna*, 1999, z. 2 (44), s. 69-102.
- Karski Karol, *Kościół wobec przemian polityczno-społecznych w Europie Środkowo-Wschodniej*, 1992, z. 1 (29), s. 31-38.
- Karski Karol, *Protestanckie wspólnoty wolnokościelne*, 1995, z. 1 (35), s. 37-53.
- Karski Karol, *Obraz Marcina Lutra na przestrzeni wieków*, 1997, z. 1 (39), s. 9-16.
- Karski Karol, *Ekumeniczne znaczenie Filipa Melanchtona*, 1997, z. 2 (40), s. 25-34.
- Karski Karol, *Prymat papieski z perspektywy ewangelickiej*, 1999, z. 1 (43), s. 9-16.
- Karski Karol, *Kościół a jedność Europy*, 1999, z. 2 (44), s. 9-18.
- Kowalik Krzysztof SDB, *O ekumeniczną lekturę mariologii Lutra (na przykładzie „Komentarza do Magnifikat”)*, 1997, z. 1 (39), s. 53-68.
- Kreck Walter, *Kościół chrześcijański i ich zadanie pokojowe*, 1986, z. 1 (13), s. 37-52.
- Lazareth William H., „W Chrystusie nadzieja dla Kościoła”. *Uwagi na temat ekumenizmu*, 1985, z. 1 (9), s. 13-21.
- Leśniewska Jadwiga, „Aby Bóg był wszystkim we wszystkim”. *Eschatologia odpowiedzialnej ufności*, 2000, z. 1 (45), s. 31-48.
- Leśniewski Krzysztof, *Kościół jako Ciało Chrystusa w teologicznej refleksji Florovsky’ego*, 1994, z. 2 (34), s. 20-28.
- Mbiti John, *W dążeniu do dialogu we wspólnocie*, 1988, z. 1 (21), s. 19-24.
- Meyer Harding, *Jedność Kościoła w Duchu i Prawdzie*, 1984, z. 3 (7), s. 80-83.
- Milerski Bogusław, *Zasada protestancka i substancja katolicka w ujęciu Paula Tillicha, czyli teologia pozytywnego paradoksu*, 1994, z. 1 (33), s. 31-38.

- Milerski Bogusław, *Kościół a narody. Ekumenia w obliczu nacjonalizmu i internacjonalizmu*, 1995, z. 2 (36), s. 9-15.
- Milerski Bogusław, *Wiara poprzez dialog. Zagadnienie uprawomocnienia dialogu wiar*, 1996, z. 1 (37), s. 55-66.
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, *Mariologia jako problem ekumeniczny*, 1988, z. 3 (23), s. 11-51.
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, *Solus Christus w interpretacji współczesnej teologii katolickiej*, 2001, z. 2 (48), s. 9-20.
- Nowak Władysław, *Liturgia ordynacji w Kościołach wyrosłych z Reformacji*, 2002, z. 2 (50), s. 13-38.
- Patalon Mirosław, *Richard Niebuhr i jego wizja Kościoła*, 2002, z. 1 (49), s. 51-60.
- Raem Heinz Albert, *Siedem kroków na drodze ku jedności chrześcijan. O nowy ekumeniczny optymizm*, 1993, z. 1 (31), s. 17-20.
- Raiser Konrad, *Modele jedności kościelnej. Debata z lata siedemdziesiątych i wnioski z niej na dzień dzisiejszy*, 1988, z. 2 (22), s. 11-28.
- Rożnowski Bohdan, *Psychologiczno-społeczne uwarunkowania i konsekwencje ekumenizmu*, 1989, z. 1 (25), s. 13-23.
- Skowronek Alfons, *Marginalia na temat diakonijnej struktury Kościoła*, 1985, z. 1, s. 42-50.
- Skowronek Alfons, *Sens i znaczenie dialogu*, 1989, z. 1 (25), s. 26-38.
- Swidler Leonard, *Dekalog dialogu. Podstawowe zasady dialogu międzyreligijnego*, 1985 nr 3-4 (11-12), s. 49-52.
- Terczyńska Teresa, *Duszpasterstwo małżeństw międzywyznaniowych*, 1994, z. 2 (34), s. 45-48.
- Tranda Bogdan, *Ekumenizm Kościołów – wzbogaceniem czy zagrożeniem wiary? (fragmenty)*, 1985, z. 2 (10), s. 84-87.
- Vanelderden Marlin, *Miejsce Marii w dyskusji ekumenicznej*, 1988, z. 3 (23), s. 55-63.
- Vischer Lukas, *Wspólnota soborowa a sobory*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 27-33.
- Wildbolz Eduard, *Ekumenia jako diakonia*, 1984, z. 3 (7), s. 41-46.
- Wojciechowski Michał, *Pochodzenie Ducha Świętego według trzech formuł: ex Patre, ex Patre Filioque, ex Patre per Filium*, 1989, z. 3-4 (27-28), s. 13-24.
- Wojciechowski Michał, *Trzy gatunki definicji dogmatycznych: doksologiczna, apologetyczna, kerygmatyczna. Hipoteza i jej zastosowania ekumeniczne*, 1995, z. 1 (35), s. 25-35.
- Zieliński Tadeusz J., *Jak klasyfikować Kościoły protestanckie? Rozważania na marginesie artykułu profesora Karola Karskiego*, 1996, z. 2 (38), s. 59-66.
- Zieliński Tadeusz J., *Luterska doktryna powszechnego kapłaństwa wszystkich wierzących jako dobro wspólne protestantyzmu*, 1997, z. 1 (39), s. 31-52.
- Zieliński Tadeusz J., *Hansa Künga i Karola Bartha dialog o usprawiedliwieniu*, 2000, z. 2 (46), s. 29-58.

Kronika wydarzeń ekumenicznych

(od pierwszego zeszytu do chwili obecnej opracowuje Karol Karski)

1983, z. 1 (1), s. 88-94; 1983, z. 2 (2), s. 78-84; 1983, z. 3 (3), s. 77-80; 1983, z. 4 (4), s. 84-87; 1984, z. 1 (5), s. 77-80; 1984, z. 2 (6), s. 90-96; 1984, z. 3 (7), s. 116-119; 1984, z. 4 (8), s. 122-125; 1985, z. 1 (9), s. 120-125; 1985, z. 2 (10), s. 108-115; 1985, z. 3-4 (11-12), s. 196-206; 1986, z. 1 (13), s. 113-117; 1986, z. 2 (14), s. 111-116; 1986, z. 3 (15), s. 122-127; 1986, z. 4 (16), s. 119-125; 1987, z. 1 (17), s. 119-123; 1987, z. 2 (18), s. 85-93; 1987, z. 3 (19), s. 125-129; 1987, z. 4 (20), s. 120-126; 1988, z. 1 (21), s. 120-127; 1988, z. 2 (22), s. 117-124; 1988, z. 3 (23), s. 116-124; 1988, z. 4 (24), s. 121-132; 1989, z. 1 (25), s. 115-122; 1989, z. 2 (26), s. 111-120; 1989, z. 3-4 (27-28), s. 107-115; 1992, z. 1 (29), s. 113-140; 1992, z. 2 (30), s. 133-150; 1993, z. 1 (31), s. 123-138; 1993, z. 2 (32), s. 129-146; 1994, z. 1 (33), s. 125-140; 1994, z. 2 (34), s. 121-139; 1995, z. 1 (35), s. 119-134; 1995, z. 2 (36), s. 139-164; 1996, z. 1 (37), s. 137-155; 1996, z. 2 (38), s. 149-174; 1997, z. 1 (39), s. 117-132; 1997, z. 2 (40), s. 151-180; 1998, z. 1 (41), s. 123-148; 1998, z. 2 (42), s. 143-174; 1999, z. 1 (43), s. 149-172; 1999, z. 2 (44), s. 155-179; 2000, z. 1 (45), s. 161-189; 2000, z. 2 (46), s. 139-168; 2001, z. 1 (47), s. 155-184; 2001, z. 2 (48), s. 127-150; 2002, z. 1 (49), s. 163-188; 2002, z. 2 (50), s. 117-149.

Ekumeniczny przegląd prasy

(w latach 1983-1989 opracowywał Antoni Grześkowiak [Grzegorz Polak],
od 1993 do 1999 – Iga Czaczkowska [Jadwiga Leśniewska])

1983, z. 1 (1), s. 81-87; 1983, z. 2 (2), s. 70-77; 1983, z. 3 (3), s. 81-84; 1983, z. 4 (4), s. 88-91; 1984, z. 1 (5), s. 81-84; 1984, z. 2 (6), s. 97-101; 1984, z. 3 (7), s. 120-126; 1984, z. 4 (8), s. 126-131; 1985, z. 1 (9), s. 126-129; 1985, z. 2 (10), s. 116-124; 1985, z. 3-4 (11-12), s. 207-213; 1986, z. 1 (13), s. 118-122; 1986, z. 2 (14), s. 117-120; 1986, z. 3 (15), s. 128-131; 1986, z. 4 (16), s. 126-130; 1987, z. 1 (17), s. 124-128; 1987, z. 2 (18), s. 94-97; 1987, z. 3 (19), s. 130-133; 1987, z. 4 (20), s. 127-132; 1988, z. 1 (21), s. 128-131; 1988, z. 2 (22), s. 125-130; 1988, z. 3 (23), s. 125-128; 1989, z. 1 (25), s. 123-130; 1989, z. 2 (26), s. 121-124; 1989, z. 3-4 (27-28), s. 116-119; 1993, z. 2 (32), s. 147-151; 1994, z. 1 (33), s. 141-145; 1994, z. 2 (34), s. 141-144; 1995, z. 1 (35), s. 135-139; 1995, z. 2 (36), s. 165-169; 1996, z. 1 (37), s. 157-160; 1996, z. 2 (38), s. 175-179; 1997, z. 1 (39), s. 133-136; 1997, z. 2 (40), s. 181-185; 1998, z. 2 (42), s. 175-178; 1999, z. 1 (43), s. 173-177.

Bibliografia ekumeniczna czasopism polskich

(od początku do chwili obecnej opracowuje Grzegorz Polak
[Antoni Grzeškowiak])

1983, z. 2 (2), s. 85-87; 1983, z. 3 (3), s. 85-86; 1983, z. 4 (4), s. 92-93; 1984, z. 1 (5), s. 85-87; 1984, z. 2 (6), s. 102-105; 1984, z. 3 (7), s. 127-131; 1984, z. 4 (8), s. 132-136; 1985, z. 1 (9), s. 130-133; 1985, z. 2 (10), s. 125-132; 1985, z. 3-4 (11-12), s. 214-220; 1986, z. 1 (13), s. 123-129; 1986, z. 2 (14), s. 121-129; 1986, z. 3 (15), s. 132-136; 1986, z. 4 (16), s. 131-135; 1987, z. 1 (17), s. 129-134; 1987, z. 2 (18), s. 98-106; 1987, z. 3 (19), s. 134-138; 1987, z. 4 (20), s. 132-139; 1988, z. 1 (21), s. 132-136; 1988, z. 2 (22), s. 131-138; 1988, z. 3 (23), s. 129-137; 1988, z. 4 (24), s. 133-143; 1989, z. 1 (25), s. 131-136; 1989, z. 2 (26), s. 125-129; 1989, z. 3-4 (27-28), s. 120-124; 1993, z. 1 (31), s. 139-151; 1993, z. 2 (32), s. 152-160; 1994, z. 1 (33), s. s. 146-149; 1994, z. 2 (34), s. 145-148; 1995, z. 1 (35), s. 141-145; 1995, z. 2 (36), s. 171-174; 1996, z. 1 (37), s. 161-163; 1996, z. 2 (38), s. 181-184; 1997, z. 1 (39), s. 137-141; 1997, z. 2 (40), s. 187-192; 1998, z. 1 (41), s. 149-152; 1998, z. 2 (42), s. 179-182; 1999, z. 1 (43), s. 179-186; 1999, z. 2 (44), s. 181-185; 2000, z. 1 (45), s. 191-199; 2000, z. 2 (46), s. 169-171; 2001, z. 1 (47), s. 185-192; 2001, z. 2 (48), s. 151-158; 2002, z. 1 (49), s. 189-199; 2002, z. 2 (50), s. 150-156.

Bibliografie inne

Bibliografia publikacji książkowych Światowej Rady Kościołów w latach 1975-1983, 1984, z. 1 (5), s. 88-91.

Bibliografia publikacji książkowych Światowej Rady Kościołów, 1984, z. 4 (8), s. 137-138.

Bibliografia książek poświęconych ekumenizmowi (Ważne tytuły dostępne w Światowej Radzie Kościołów w Genewie), 1985, z. 1 (9), s. 133-136.

Bibliografia książek poświęconych ekumenizmowi, 1985, z. 3-4 (11-12), s. 221-226; 1986, z. 1 (13), s. 130-135; 1986, z. 2 (14), s. 130-133; 1986, z. 3 (15), s. 137-139; 1986, z. 4 (16), s. 136-137; 1987, z. 3 (19), s. 138-140; 1987, z. 4 (20), s. 140; 1988, z. 1 (21), s. 137-140; 1988, z. 2 (22), s. 138-139; 1988, z. 3 (23), s. 137-139; 1989, z. 1 (25), s. 137-138; 1989, z. 2 (26), s. 129-131; 1989, z. 3-4 (27-28), s. 124-127.

Polskie czasopisma protestanckie w latach 1945-1988 (oprac. Jan Szturc), 1994, z. 2 (34), s. 149-167.

- Polska bibliografia protestancka – druki zwarte, materiały za lata 1900-2000* (oprac. Tadeusz J. Zieliński), część I: lata 1900-1960, 1997, z. 1 (39), s. 143-184; część II: lata 1961-1990, 1998, z. 1 (41), s. 153-194; część III: lata 1991-2000, 2001, z. 2 (48), s. 159-182.
- Bibliografia publikacji na temat prawosławia zamieszczonych w czasopismach polskich w latach 1966-1986* (oprac. Grzegorz Sosna), 1987, z. 2 (18), s. 107-136.
- Bibliografia publikacji ks. prof. Alfonsa J. Skowronka*, 1998, z. 1 (41), s. 195-218.
- Bibliografia „Studiów i Dokumentów Ekumenicznych” 1983-2002* (oprac. Karol Karski), 2002, z. 2 (50), s. 157-208.

Recenzje

(nazwiska recenzentów w nawiasie)

- Adwentowicz Tadeusz, *Co nas łączy co nas dzieli*, Warszawa 1986 (Jacek Łęski), 1989, z. 2 (26), s. 138-139.
- Aleksandryjski Św. Atanazy, *Żywoł Św. Antoniego. Św. Antoni Pustelnik. Pi-sma*, Warszawa 1987 (Tadeusz Wyszomirski), 1988, z. 2 (22), s. 143.
- Anchimiuk Jan, *Aniołów sądzić będziemy. Elementy antropologii i angelologii w pierwszym liście św. Apostoła Pawła do Koryntian*, Warszawa 1981 (Tadeusz Wyszomirski), 1984, z. 1 (5), s. 92-93.
- Apostolic Faith Today. A Handbook for Study*, red. Hans-Georg Link, Geneva 1985 (Kar), 1986, z. 1 (13), s. 139.
- Apostołowie Słowian. Żywoty Konstancya i Metodego*, Warszawa 1988 (Tadeusz Wyszomirski), 1989, z. 3-4 (27-28), s.142.
- Arcybiskup Paweł, *Nasza wiara*, Białystok 1987 (Tadeusz Wyszomirski), 1988, z. 2 (22), s. 144.
- Ariarajah Wesley, *The Bible and People of Other Faiths*, Geneva 1985 (Kar), 1986, z. 1 (13), s. 140.
- Bancroft Anne, *Współcześni mistycy i mędracy*, Warszawa 1987 (Tadeusz Wyszomirski), 1989, z. 2 (26), s. 141.
- Baptism and Eucharist: Ecumenical Convergence in Celebration*, red. Max Thurian i Geoffrey Wainwright, Geneva 1983 (Kar), 1986, z. 1 (13), s.139.
- Bartnik Czesław Stanisław, *Kościół Jezusa Chrystusa*, Wrocław 1982 (Tadeusz Wyszomirski), 1984, z. 1 (5), s. 93.
- Belejkanic Imrich, *Unionizmus ako ekleziologiczny problem*, Prešov 1999 (Czesław Głombik), 2001, z. 2 (48), s. 183-186.
- Bendza Marian, *Tendencje unijne względem Cerkwi Prawosławnej w Rzeczypospolitej w latach 1674-1686*, Warszawa 1987 (Tadeusz Wyszomirski), 1989, z. 1 (25), s. 142-143.

- Bent Ans J. van der, *Handbook of Member Churches*, Geneva 1982 (Karol Kar-ski), 1984, z. 1 (5), s. 94-95.
- Bent Ans J. van der, *From Generation to Generation. The Story of the Youth in the World Council of Churches*, Geneva 1986 (Kar), 1987, z. 1 (17), s. 139.
- Bent Ans J. van der, *Christian Response in a World of Crisis. A Brief History of the WCC's Commission of the Churches on International Affairs*, Geneva 1986 (Kar), 1987, z. 2 (18), s. 144.
- Bericht aus Vancouver. Offizieller Bericht der Sechsten Vollversammlung des Öku-menischen Rates der Kirchen*, Frankfurt/M. 1983 (Kar), 1984, z. 4 (8), s. 143.
- Between the Flood and the Rainbow. Interpreting the Conciliar Process of Mutual Commitment (Covenant) to Justice, Peace and Integrity of Creation*, red. Pre-man Niles, Geneva 1992 (Iga Czaczkowska), 1994, z. 1 (33), s. 150-151.
- Bhagawadgita czyli Pieśń Pana*, Wrocław-Kraków 1988 (Grzegorz Łęcicki), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 137-138.
- Birméle André, Ruster Thomas, *Brauchen wir die Einheit der Kirche?*, Würzburg-Göttingen 1986 (Kar), 1987, z. 3 (19), s. 143.
- Bloom Antoni, *Odwaga modlitwy*, Poznań 1987 (Tadeusz Wyszomirski), 1988, z. 2 (22), s. 144.
- Bobrinskoy Boris, *Le Mystere de la Trinité. Cours de théologie orthodoxe*, Paris 1986 (Józef Warzeszak), 1989, z. 2 (26), s. 133-134.
- Borawski Piotr, *Tatarzy w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1986 (Adam So-chaczewski), 1987, z. 2 (18), s. 137-138.
- Borawski Piotr, Dubiński Aleksander, *Tatarzy polscy, dzieje, obrzędy, legendy, tradycje*, Warszawa 1986 (Adam Sochaczewski), 1987, z. 2 (18), s. 137-138.
- Botsis Pietro A., *Che cosa e l'Ortossia?*, Atene brw. (Krzysztof Gołębiowski), 1986, z. 4 (16), s. 142-143.
- Brat Roger, przeor w Taizé, *Niech Twoje święto trwa bez końca*, Warszawa 1983 (Tadeusz Wyszomirski), 1983, z. 1 (1), s. 97-99.
- Brykowski Ryszard, *Łemkowska drewniana architektura cerkiewna w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakarpackiej*, Wrocław 1987 (Tadeusz Wyszomirski), 1988, z. 2 (22), s. 143.
- Buber Martin, *Opowieści chasydów*, Poznań 1986 (Tadeusz Wyszomirski), 1988, z. 1 (21), s. 144.
- Bukowski Kazimierz, *Religie świata a chrześcijaństwo*, Poznań 1988 (Grzegorz Łęcicki), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 143.
- Castro Emilio, *Freedom in Mission: The Perspective of the Kingdom. An Ecume-nical Inquiry*, Geneva 1985 (Kar), 1986, z. 2 (14), s. 135.
- Chrzest, Eucharystia, Postępowanie duchowne*, red. Wacław Hryniewicz i Stani-sław Józef Koza, Lublin 1989 (Ewa Józwiak), 1992, z. 1 (29), s. 142.
- Chrześcijaństwo w służbie pokoju. 30 lat Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej*, Warszawa 1987 (Krzysztof Gołębiowski), 1988, z. 2 (22), s. 141-142.

- Church, Kingdom, World: The Church as Mystery and Prophetic Sign*, red. Gennadios Limouris, Geneva 1986 (Kar), 1987, z. 2 (18), s. 143.
- The Churches as Peacemakers? An Analysis of Recent Church Statements on Peace, Disarmament and War*, Rome 1985 (Kar), 1986, z. 2 (14), s. 134.
- Churches Respond to BEM. Official Responses to the "Baptism, Eucharist and Ministry" Text*, red. Max Thurian, Geneva 1986 (Kar), 1987, z. 1 (17), s. 136.
- Clément Olivier, ...*Prawda was wyzwoli. Rozmowy z Patriarchą ekumenicznym Bartłomiejem I*, Warszawa 1998 (Iga Czackowska), 1998, z. 2 (42), s. 185-191.
- Cupiał Dariusz, *Na drodze ewangelizacji i ekumenii. Ruch Światło – Życie w służbie jedności chrześcijan*, Lublin 1996 (Grzegorz Polak), 1997, z. 1 (39), s. 187-188.
- Czajkowski Michał, *Lud Przymierza*, Warszawa 1992 (Anna Świderkówna), 1993, z. 1 (31), s. 161-164.
- Czas w kulturze*, Warszawa 1988 (Grzegorz Łęcicki), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 138-139.
- Dar słowa. Ze starej literatury serbskiej*, Łódź 1985 (Jan Leśny), 1986, z. 3 (15), s. 142-143.
- Desseaux Jacques Elisé, *Dialogues théologiques et accords oecuméniques*, Paris 1982 (Kar), 1984, z. 3 (7), s. 136.
- Dialogi Ecumenici Ufficiali: Bilanci e Prospettive, a cura di Donato Valentini*, Roma 1983 (Kar), 1986, z. 2 (14), s. 135.
- Dokumente wachsender Übereinstimmung. Sämtliche Berichte und Konsentexte interkonfessioneller Gespräche auf Weltebene 1931-1982*, Frankfurt-Paderborn 1983 (Kar), 1984, z. 3 (7), s. 135.
- Drączkowski Franciszek, *Kościół – Agape według Klemensa Aleksandryjskiego*, Lublin 1983 (Tadeusz Wyszomirski), 1984, z. 3 (7), s. 134.
- Dzieło chrystianizacji Rusi Kijowskiej i jego konsekwencje w kulturze Europy*, red. Ryszard Łużny, Lublin 1988 (Henryk Paprocki), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 132-134.
- Ecotheology. Voices from South and North*, red. David Hallman, New York – Geneva 1994 (Iga Czackowska), 1996, z. 2 (38), s. 185-188.
- Ecumenical Perspective on Baptism, Eucharist and Ministry. Theological Essays*, Geneva 1983 (Kar), 1984, z. 4 (8), s. 144.
- Eliade Mircea, *Historia wierzeń i idei religijnych, tom I: Od epoki kamiennej do misteriów eleuzyńskich*, Warszawa 1988 (G.Ł.), 1989, z. 2 (26), s. 136-137.
- Encyclopedia of the Reformed Faith*, red. Donald K. McKim, David K. Wright, Louisville-Edinburgh 1992 (Tadeusz J. Zieliński), 1998, z. 1 (41), s. 219-226.
- Encyklopedia Katolicka*, Tom 4, Lublin 1983 (Antoni Grześkowiak), 1986, z. 2 (14), s. 140-142.
- Encyklopedia Katolicka*, Tom 6: hasła Grall – ignorancja, Lublin 1993 (Grzegorz Polak), 1995, z. 1 (35), s. 147-148.
- Encyklopedia Katolicka*, Tom 7: hasła Elenchii – Jędrzejów, Lublin 1997 (Grzegorz Polak), 1998, z. 1 (41), s. 230-232.

- Encyklopedia Katolicka*, Tom 8: hasła Język – kino, Lublin 2000 (Grzegorz Polak), 2001, z. 1 (47), s. 196-198.
- Die Eucharistie im Gespräch der Konfessionen. Ein Beitrag zur Rezeption des Dokuments „Taufe, Eucharistie und Amt“* (Lima 1982), Münster 1986 (Kar), 1987, z. 3 (19), s. 141.
- Eucharystia pierwszych chrześcijan. Ojcowie Kościoła nauczają o Eucharystii*, Kraków 1987 (Tadeusz Wyszomirski), 1988, z. 1 (21), s. 144.
- Eucharystia i postannictwo. Wieczera Pańska w dialogu chrześcijan*, red. Leonard Górka i Waław Hryniewicz, Warszawa 1987 (Antoni Grzeškowiak), 1989, z. 2 (26), s. 137-138.
- Ewangelizacja, dialog i rozwój. Wybrane dokumenty Międzynarodowej Konferencji Teologicznej, Nagpur (Indie) 1971 r.*, Warszawa 1986 (Tadeusz Wyszomirski), 1987, z. 3 (19), s. 143-144.
- Faith and Renewal. Reports and Documents of the Commission on Faith and Order*, Stavanger 1985, Geneva 1986 (Kar), 1987, z. 1 (17), s.137.
- Floreński Paweł, *Ikonostas i inne szkice*, Warszawa 1981 (Tadeusz Wyszomirski), 1983, z. 1 (1), s. 102-103.
- Focjusz, *Biblioteka, t. 1: Kodeksy 1-150*, Warszawa 1986 (Tadeusz Wyszomirski), 1987, z. 3 (19), s. 144.
- Frieling Reinhard, *Befreiungstheologien. Studien zur Theologie in Lateinamerika*, Göttingen 1986 (Kar), 1987, z. 1 (17), s.138.
- Fries Heinrich, Rahner Karl, *Einigung der Kirchen – reale Möglichkeit*, Freiburg-Basel-Wien 1984 (Kar), 1985, z. 1 (9), s. 143-144.
- Gajek Giovanni Sergio, *La Chiesa Domestica. In una prospettiva orientale*, Roma 1984 (Tadeusz Wyszomirski), 1984, z. 3 (7), s. 134.
- Gastpary Woldemar, *Protestantyzm w Polsce w dobie dwóch wojen światowych, część druga 1939-1945*, Warszawa 1981 (A. Grzeškowiak), 1983, z. 1 (1), s. 95-97.
- Gaudefrov-Demombynes Maurice, *Narodziny islamu*, Warszawa 1988 (Grzegorz Łęcicki), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 140-141.
- Go Forth in Peace. Orthodox Perspectives on Mission*, red. Ion Bria, Geneva 1986 (Kar), 1987, z. 1 (17), s. 140.
- Gmiterek Henryk, *Bracia czeszy a kalwini w Rzeczypospolitej. Połowa XVI – połowa XVII wieku. Studium porównawcze*, Lublin 1987 (Włodzimierz Zuzga), 1988, z. 3 (23), s. 141.
- Granberg-Michaelson Wesley, *Redeeming the Creation. The Rio Earth Summit: Challenges for the Churches*, Geneva 1993 (Iga Czackowska), 1994, z. 1 (33), s. 151-153.
- Grimal Pierre, *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, Wrocław-Warszawa 1987 (G.Ł.), 1989, z. 1 (25), s. 142.
- The SPCK Handbook of Anglican Theologians*, red. Alister McGrath, London 1998 (Tadeusz J. Zieliński), 2000, z. 2 (46), s.173-175.

- Handbuch der Ostkirchenkunde*, t. 1, red. Wilhelm Nyssen, Hans-Joachim Schulz i Paul Wiertz, Düsseldorf 1984 (Kar), 1986, z. 4 (16), s. 144.
- Hild Helmut, *Chrześcijańska odpowiedzialność za świat*, Warszawa 1986 (Krzysztof Gołębiowski), 1987, z. 2 (18), s. 141-142.
- Hope in the Desert: The Churches' United Response to Human Need, 1944-1984*, red. Kenneth Slack, Geneva 1986 (Kar), 1987, z. 2 (18), s. 143.
- Hryniewicz Wacław, *Chrystus Nasza Pascha. Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej*, t. 1, Lublin 1982 (Tadeusz Wyszomirski), 1983, z. 4 (4), s. 94-96.
- Imbach Josef, *Wielkie tematy Soboru*, Warszawa 1985 (Antoni Grzeškowiak), 1986, z. 3 (15), s. 141-142.
- Jaczynowska Maria, *Religie świata rzymskiego*, Warszawa 1987 (G. Ł.), 1989, z. 1 (25), s. 140-141.
- 20 Jahre Ökumenismus, 20 Jahre Ökumenismusdekret des II. Vatikanischen Konzils, 20 Jahre Pro Oriente, 500. Geburtstag von Martin Luther*, Innsbruck-Wien 1984 (Kar), 1986, z. 4 (16), s. 140.
- Jan Paweł II w dialogu miłości z Kościołem Wschodnim, Warszawa 1984 (Tadeusz Wyszomirski), 1986, z. 2 (14), s. 135-136.
- Jan Paweł II w kraju Reformacji. Homilie i przemówienia wygłoszone podczas podróży do Republiki Federalnej Niemiec w dniach 15-19 listopada 1980, Warszawa 1984 (Krzysztof Gołębiowski), 1985, z. 1 (9), s. 137-138.
- Kalendarz Ewangelicki 1985*, Warszawa 1984; *Kalendarz Katolicki na rok 1985*, Warszawa 1985; *Kalendarz Prawosławny na 1985 rok*, Warszawa 1984; *Kalendarz Żydowski 1984-1985*, Warszawa 1984 (Antoni Grzeškowiak), 1985, z. 2 (10), s. 138-140.
- Kalendarz Żydowski 1985-1986*, Warszawa 1985 (Adam Sochaczewski), 1986, z. 3 (15), s. 143-144.
- Kalendarz Żydowski 1986-1987 (5747)*, Warszawa 1986 (Adam Sochaczewski), 1987, z. 1 (17), s. 141-142.
- Kalendarz Żydowski 1987-1988 (5748)*, Warszawa 1987 (Adam Sochaczewski), 1989, z. 1 (25), s. 143-144.
- Kałużny Tadeusz, *Sekret Nikodema. Nieznane oblicze Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Studium historyczno-ekumeniczne*, Kraków 1999 (Stanisław Jan Rostworowski), 1999, z. 1 (43), s. 187-192.
- Karski Karol, *Dążenia ekumeniczne we współczesnym świecie*, Warszawa 1986 (Antoni Grzeškowiak), 1987, z. 2 (18), s. 139-141.
- Karski Karol, *Protestanci i ekumenizm. Wkład spadkobierców Reformacji w dzieło jedności*, Warszawa 2001 (Grzegorz Polak), 2001, z. 2 (48), s. 190-192.
- Kawecki Zenon, Tyloch Witold, *Wybrane problemy religioznawstwa*, Warszawa 1987 (Andrzej Dębski), 1989, z. 1 (25), s. 141.
- Keller Józef, *Prawosławie*, Warszawa 1982 (Tadeusz Wyszomirski), 1983, z. 1 (1), s. 99-101.

- Kinnamon Michael, *Why is Matters. A Popular Introduction to the Baptism, Eucharist and Ministry Text*, Geneva 1985 (Kar), 1986, z. 1 (13), s. 136.
- Klinger Jerzy, *O istocie prawosławia. Wybór pism*, Warszawa 1983 (Tadeusz Wyszomirski), 1984, z. 3 (7), s. 132.
- Das Konzil war erst der Anfang. Die Bedeutung des II. Vatikanums für Theologie und Kirche*, Mainz 1991 (Loenard Górka), 1992, z. 2 (30), s. 151-152.
- Kozłowski Rościsław, *Rosyjska eklezjologia prawosławna w XIX-XX wieku. Studium historyczno-dogmatyczne*, Warszawa 1988 (Tadeusz Wyszomirski), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 136.
- Kraśński Józef, *Przez wiarę i nadzieję ku cywilizacji miłości*, Sandomierz 1987 (Antoni Grzeškowiak), 1989, z. 2 (26), s.135-136.
- Krüger Hanfried, *Katechizm ekumeniczny. Krótkie wprowadzenie w istotę, rozwój i działalność ruchu ekumenicznego*, Warszawa 1987 (Antoni Grzeškowiak), 1988, z. 1 (21), s. 141.
- Księga Starców (Gerontikon)*, Kraków 1983 (Tadeusz Wyszomirski), 1984, z. 3 (7), s. 133.
- Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, red. Waław Hryniewicz, Jan Sergiusz Gajek i Stanisław Józef Koza, Lublin 1996 (Grzegorz Polak), 1997, z. 1 (39), s. 185-186.
- Kumor Bolesław, *Historia Kościoła. Część 6: Czasy nowożytne. Kościół w okresie absolutyzmu i oświecenia*, Lublin 1985 (Antoni Grzeškowiak), 1986, z. 3 (15), s. 140-141.
- Küry Urs biskup, *Kościół Starokatolicki. Historia, nauka, dążenia*, Warszawa 1996 (Grzegorz Polak), 1998, z. 1 (41), s. 227-229.
- Leśniewski Krzysztof, *Ekumenizm w czasie. Prawosławna wizja jedności w ujęciu Georges'a Florovsky'ego*, Lublin 1995 (Iga Czackowska), 1996, z. 2 (38), s.189-192.
- Leśny Jan, *Konstantyn i Metody. Apostołowie Słowian. Dzieło i jego losy*, Poznań 1987 (Grzegorz Łęcicki), 1988, z. 3 (23), s. 144.
- Liturgia Mszy św. według obrządku ormiańskiego dla wiernych*, Rzym 1985 (Tadeusz Wyszomirski), 1986, z. 4 (16), s. 138.
- Luther und Luthertum in Osteuropa. Selbstdarstellungen aus der Diaspora und Beiträge zur theologischen Diskussion*, Berlin 1983 (Kar), 1984, z. 3 (7), s. 135-136.
- Markiewicz Stanisław, *Protestantyzm*, Warszawa 1982 (Antoni Grzeškowiak), 1983, z. 3 (3), s. 91-92.
- Markiewicz Stanisław, *Państwo i Kościół w Polsce*, Warszawa 1984; tegoż autora: *Współdziałanie Kościoła i państwa w świetle teorii i praktyki*, Warszawa 1984 (Krzysztof Gołębiowski), 1985, z. 1 (9), s. 140-141.
- Martin Luther in ökumenischer Reflexion. Symposium zum 500. Geburtstag des Reformators veranstaltet vom Lehrstuhl für ökumenische Theologie der Akademie für Katholische Theologie in Warszawa, 9.-10. November 1982*, Warszawa 1984 (Kar), 1985, z. 2 (10), s. 140-141.

- Mennonites and Reformed in Dialogue*, red. Hans Georg von Berg i in., Geneva 1986 (Kar), 1987, z. 3 (19), s. 142.
- Meyendorff John, *Teologia bizantyjska. Historia i doktryna*, Warszawa 1984 (Tadeusz Wyszomirski), 1985, z. 3-4 (11-12), s. 227-228.
- Meyendorff John, *Małżeństwo w prawosławiu. Liturgia, teologia, życie*, Lublin 1995 (Iga Czackowska), 1996, z. 1 (37), s. 165-168.
- Ministerial Formation in Multifaith Milieu. Implications of Interfaith Dialogue for Theological Education*, red. Sam Amirtham i S. Wesley Ariarajah, Geneva 1986 (Kar), 1987, z. 1 (17), s. 143.
- Misiurek Jerzy, *Chrystologia braci polskich. Okres przedsocyniański*, Lublin 1983 (Antoni Grześkowiak), 1984, z. 2 (6), s. 107-108.
- Mysterium Verbi*, red. Henryk Muszyński i Alfons Skowronek, Warszawa 1985 (Antoni Grześkowiak), 1986, z. 2 (14), s. 138-139.
- Miziołek Władysław, *Wprowadzenie do zagadnień ekumenicznych*, Warszawa 1986 (Antoni Grześkowiak), 1987, z. 1 (17), s. 135.
- Mnich z Chevetogne, *Zbawiciel*, Kraków 1982 (Tadeusz Wyszomirski), 1983, z. 1 (1), s. 103-104.
- Moltmann Jürgen, *Bóg w stworzeniu*, Kraków 1995 (Iga Czackowska), 1995, z. 2 (36), s. 175-176.
- My Neighbor's Faith and Mine. Theological Discoveries through Interfaith Dialogue – a Study Guide*, Geneva 1986 (Kar), 1987, z. 1 (17), s. 142.
- Myśków Józef (red.), *Studia ekumeniczne*, t. 1, Warszawa 1982 (Tadeusz Wyszomirski), 1983, z. 3 (3), s. 87-89.
- Myśków Józef (red.), *Studia ekumeniczne*, t. 2, Warszawa 1984 (Tadeusz Wyszomirski), 1985, z. 1 (9), s. 138-139.
- Myśków Józef (red.), *Studia ekumeniczne*, t. 3 + t. 4, Warszawa 1987 (Antoni Grześkowiak), 1989, z. 2 (26), s. 142-143.
- Nagy Stanisław, *Kościół na drogach jedności*, Wrocław 1985 (Antoni Grześkowiak), 1986, z. 2 (14), s. 137-138.
- Napiórkowski Andrzej A., *Usprawiedliwienie grzesznika. Czy potępienia doktrynalne z XVI w. zachowują nadal swoją ważność?*, Kraków 1998 (Karol Karski), 1998, z. 2 (42), s. 183-184.
- Napiórkowski Stanisław Celestyn (red.), *Ut unum. Dokumenty Kościoła katolickiego na temat ekumenizmu*, Lublin 1982 (Antoni Grześkowiak), 1984, z. 1 (5), s. 95-96.
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, Koza Stanisław Józef, Jaskóła Piotr, *Na drogach jedności*, Lublin 1983 (A. Grześkowiak), 1983, z. 4 (4), s. 94.
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, *Wszyscy pod jednym Chrystusem. Ogólnokościelny dialog katolicko-luterański, część pierwsza: lata 1965-1981*, Lublin 1985 (Kar), 1985, z. 3-4 (11-12), s. 228-229.
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, *Matka mojego Pana. Problemy, poszukiwania, perspektywy*, Opole 1988 (G. Ł.), 1992, z. 1 (29), s. 141.

- Napiórkowski Stanisław Celestyn, *Solus Christus. Zbawcze pośrednictwo według „Księgi Zgody”*, Lublin 1999 (Alicja Chrin), 1999, z. 2 (44), s. 187-189.
- Napiórkowski Stanisław Celestyn, *Bóg łaskawy. Nad „Wspólną deklaracją o usprawiedliwieniu”*, Warszawa 2001 (Tadeusz J. Zieliński), 2001, z. 2 (48), s. 187-189.
- Nasr Seyyed Hossein, *Idee i wartości islamu*, Warszawa 1988 (Grzegorz Łęcicki), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 140-141.
- Nauka o nabożeństwach prawosławnych*, Białystok 1987 (Tadeusz Wyszomirski), 1989, z. 2 (26), s. 135.
- Neue Bäume pflanzen. Versöhnungsbemühungen zwischen dem Polnischen Ökumenischen Rat und der Evangelischen Kirche in Deutschland*, Frankfurt/M. 1984 (Kar), 1985, z. 3-4 (11-12), s. 229-231.
- Neuner Peter, *Kleines Handbuch der Ökumene*, Düsseldorf 1984 (Kar), 1985, z. 3-4 (11-12), s. 231-232.
- Newbiggin Lesslie, *Unfinished Agenda. An Autobiography*, Geneva-London 1985 (Kar), 1986, z. 1 (13), s.136-137.
- Newbiggin Lesslie, *Foolishness to the Greeks. The Gospel and Western Culture*, Geneva 1986 (Kar), 1987, z. 1 (17), s. 137-138.
- Nie wszyscy są jednego ducha*, Warszawa 1988 (Grzegorz Łęcicki), 1989, z. 3-4 (27-28), s.134.
- Ökumene Lexikon. Kirchen – Religionen – Bewegungen*, Frankfurt/M. 1983 (Kar), 1984, z. 3 (7), s. 135.
- Die ökumenische Bedeutung der Konzilbeschlüsse*, red. Karlheinz Schuh, Hildesheim 1986 (Kar), 1987, z. 2 (18), s. 144.
- Ökumenische Impressionen Vancouver 1983*, Frankfurt-M. 1983 (Kar), 1984, z. 4 (8), s. 144.
- Olejnik Stanisław, *Jedność Kościoła a pluralizm życia chrześcijańskiego*, Warszawa 1982 (A. G.), 1985, z. 1 (9), s. 142-143.
- Olszewski Daniel, *Dzieje chrześcijaństwa w zarysie*, Katowice 1983 (Antoni Grześkowiak), 1985, z. 2 (10), s. 137-138.
- Olszewski Dariusz, *Rozwój człowieka w filozofii Karate – Do Kyokushin w świetle wybranych zagadnień systemu Jogi, Tao, Buddyzmu Zen, w odniesieniu do Mistyki Chrześcijańskiej oraz współczesnych osiągnięć nauki*, Lublin 1995 (Iga Czaczkowska), 1995, z. 1 (35), s. 149-152.
- Opowieści pielgrzyma*, Poznań 1988 (Tadeusz Wyszomirski), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 135-136.
- Orthodox Perspectives on Baptism, Eucharist and Ministry*, red. Gennadion Limouris i Nomikos Michael Vaporis, Brookline (Mass., USA) 1985 (Kar), 1987, z. 1 (17), s. 136.
- Orthodoxie und Ökumene. Gesammelte Aufsätze von Damaskinos Papandreou*, red. Wilhelm Scheemelcher, Stuttgart 1986 (Kar), 1987, z. 3 (19), s. 141-142.

- Orthodoxy and Ecology. Resource Book*, red. Alexander Belopopsky i Dimitri Oikonomou, Białystok 1996 (Iga Czaczkowska), 1997, z. 1 (39), s. 189-191.
- Ośrodki kultu religijnego w Polsce* (mapa), Warszawa-Wrocław 1984 (Antoni Grześkowiak), 1985, z. 2 (10), s. 134-135.
- Das Papstamt. Dienst oder Hindernis für die Ökumene?*, Regensburg 1985 (Kar), 1986, z. 4 (16), s. 140-141.
- Pasterze wiernych Słowian: Święci Cyryl i Metody*, Kraków 1985 (Tadeusz Wyszomirski), 1986, z. 2 (14), s. 144.
- Peace and Disarmament. Documents of the World Council of Churches and the Roman Catholic Church*, Geneva 1983 (Kar), 1986, z. 2 (14), s. 134.
- Piechowski Jerzy, *Prorok czy dyktator?* [Jan Kalwin], Katowice 1988 (Janusz T. Maciuszko), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 139-140.
- Pięć wielkich religii świata*, red. Emmy Brunner-Traut, Warszawa 1986 (Tadeusz Wyszomirski), 1987, z. 2 (18), s. 139.
- Piwko Stanisław, *Filozoficzne aspekty doktryny Jana Kalwina*, Warszawa 1987 (Włodzimierz Zuzga), 1988, z. 3 (23), s. 140.
- Podgórzec Zbigniew, *Wokół ikony. Rozmowy z Jerzym Nowosielskim*, Warszawa 1985 (Ryszard Łużny), 1985, z. 2 (10), s. 141-143.
- Porównanie wyznań: rzymskokatolickiego, prawosławnego, ewangelicko-augsburskiego, ewangelicko-reformowanego*, Warszawa 1988 (Włodzimierz Zuzga), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 128-129.
- Prawosławie. Światło wiary i źródło doświadczenia*, red. Krzysztof Leśniewski i Jadwiga Leśniewska, Lublin 1999 (Alicja Chrin), 2000, z. 1 (45), s. 201-207.
- Przekop Edmund, *Wschodnie patriarchaty starożytne*, Warszawa 1984 (Tadeusz M. Trajdos), 1986, z. 2 (14), s. 143-144.
- Przekop Edmund, *Rzym – Konstantynopol. Na drogach podziału i pojednania*, Olsztyn 1987 (Krzysztof Gołębiowski), 1988, z. 1 (21), s. 142-143.
- Puglisi J. F., Voicu S. J., *Bibliography of Interchurch and Interconfessional Theological Dialogues*, Roma 1984 (Kar), 1986, z. 4 (16), s. 139.
- Puyo Jean, *Życie dla prawdy. Rozmowy z ojcem Congarem*, Warszawa 1982 (Tadeusz Wyszomirski), 1984, z. 2 (6), s. 106-107.
- Recepcja – nowe zadanie ekumenizmu*, red. Waclaw Hryniewicz i Leonard Górka, Lublin 1985 (Antoni Grześkowiak), 1986, z. 1 (13), s. 141.
- Religia i kultura żydowska. Materiały z sesji judaistycznej Pieniężno '86*, red. Bernard Wodecki i Eugeniusz Śliwka, Pieniężno 1986 (Antoni Grześkowiak), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 142-143.
- Runciman Steven, *Teokracja bizantyjska*, Warszawa 1982 (Tadeusz Wyszomirski), 1983, z. 3 (3), s. 89-91.
- Rybak Stanisław, *Mariawityzm. Studium historyczne*, Warszawa 1992 (Stanisław Jan Rostworowski), 1993, z. 1 (31), s. 152-159.

- Schlink Edmund, *Ökumenische Dogmatik. Grundzüge*, Göttingen 1983 (Kar), 1984, z. 4 (8), s. 142-143.
- Schmemmann Aleksander, *Za życie świata*, Warszawa 1988 (Tadeusz Wyszomirski), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 136-137.
- Schütte Heinz, *Ziel – Kirchengemeinschaft. Zur ökumenischen Orientierung*, Paderborn 1985 (Kar), 1986, z. 4 (16), s. 141-142.
- Schütte Heinz, *Kirche im ökumenischen Verständnis. Kirche des dreieinigen Gottes*, Paderborn 1991 (Leonard Górka), 1992, z. 1 (29), s. 143-144.
- Sieger Derr Thomas, *Barriers to Ecumenism. The Holy See and the World Council of Churches on Social Questions*, Meryknoll NY 1983 (Kar), 1986, z. 1 (13), s. 140.
- Siemieniewski Andrzej, *Ewangelikalna duchowość nowego narodzenia a tradycja katolicka*, Wrocław 1997 (Tadeusz J. Zieliński), 1999, z. 1 (43), s. 193-199.
- Sitek Alojzy, *Przejmowanie kościołów ewangelickich na Śląsku Opolskim po II wojnie światowej*, Opole 1985 (Grzegorz Polak), 1989, z. 1 (25), s. 139-140.
- Skowronek Alfons, *Światła ekumenii. Spotkania z teologią*, Warszawa 1984 (Krzysztof Gołębiowski), 1985, z. 2 (10), s. 135-136.
- Skowronek Alfons, *Odkrywanie Jedności*, Warszawa 1988 (Grzegorz Łęcicki), 1989, z. 2 (26), s. 139-141.
- Sołowjow Sergiusz M., *Życie i ewolucja twórcza Włodzimierza Sołowjowa*, Poznań 1986 (Tadeusz Wyszomirski), 1988, z. 1 (21), s. 143.
- Sołowjow Włodzimierz, *Wybór pism*, Poznań 1988 (Tadeusz Wyszomirski), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 135.
- Sosna Grzegorz, *Bibliografia parafii prawosławnych na Białostocczyźnie. Część chronologiczna*, Białystok 1985 (Antoni Grzeškowiak), 1988, z. 2 (22), s. 142.
- Stopka Krzysztof, *Początki organizacji Kościoła ormiańskiego na Rusi*, Warszawa 1983 (Tadeusz Wyszomirski), 1984, z. 3 (7), s. 134.
- Strzelecka Kinga, *Miasto światła*, Kraków 1987 (Tadeusz Wyszomirski), 1988, z. 2 (22), s. 143.
- Strzelecka Kinga, *Szalom*, Warszawa 1987 (Andrzej Dębski), 1989, z. 1 (25), s. 144.
- Summariusz. Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego KUL*, r. 9/29, Lublin 1980 (Antoni Grzeškowiak), 1985, z. 2 (10), s. 133-134.
- Święta sprawa jedności. Dekret o ekumenizmie po 20 latach*, red. Wacław Hryniewicz i Piotr Jaskóła, Lublin 1988 (Antoni Grzeškowiak), 1989, z. 2 (26), s. 143-144.
- Teologia i kultura duchowa starej Rusi*, red. Wacław Hryniewicz i Jan Sergiusz Gajek, Lublin 1993 (Grzegorz Polak), 1994, z. 1 (33), s. 153-154.
- Thurian Max, *O Eucharystii i modlitwie*, Kraków 1987 (Antoni Grzeškowiak), 1987, z. 4 (20), s. 141-142.
- Tillich Paul, *Dynamika wiary*, Poznań 1987 (Włodzimierz Zuzga), 1988, z. 3 (23), s. 141-144.
- Todd John M., *Marcin Luter*, Warszawa 1983 (Antoni Grzeškowiak), 1985, z. 1 (9), s. 141-142.

- Tokarski Stanisław, *Jogini i wspólnoty. Nowoczesna recepcja hinduizmu*, Wrocław 1987 (Grzegorz Łęcicki), 1988, z. 2 (22), s. 141.
- Tüchle Hermann, Bouman C.A., *Historia Kościoła*, t. 3, Warszawa 1986 (Wojciech Kriegseisen), 1987, z. 4 (20), s. 142-144.
- Tyloch Witold, *Judaizm*, Warszawa 1987 (Andrzej Dębski), 1989, z. 2 (26), s. 134-135.
- Uglorz Manfred, *Obecność Boga w chrystologicznej refleksji ewangelisty Jana*, Warszawa 1988 (Włodzimierz Zuzga), 1989, z. 3-4 (27-28), s.129-132.
- Vancouver '83. Wybór materiałów z VI Zgromadzenia Ogólnego Światowej Rady Kościołów*, Warszawa 1984 (Antoni Grześkowiak), 1984, z. 4 (8), s. 139-140.
- Vaquero José Sanchez, *Cristianos: reconcialos*. (Salamanca: 30 anos de Ecumenismo), Salamanca 1985 (Krzysztof Gołębiowski), 1986, z. 1 (13), s. 137-139.
- Veritati et caritati. W służbie teologii i pojednania. Prace dedykowane Księdzu Biskupowi Alfonsowi Nossolowi z okazji sześćdziesiątej rocznicy urodzin i piętnastolecia święceń biskupich*, red. Piotr Jaskóła, Opole 1992 (Grzegorz Polak), 1993, z. 1 (31), s. 160-161.
- Visser 't Hooft Willem A., *The Genesis and Formation of the World Council of Churches*, Geneva 1982 (Karol Karski), 1983, z. 3 (3), s. 93-95.
- Visser 't Hooft Willem A., *Lehrer und Lehramt der Kirche*, Frankfurt/M. 1986 (Kar), 1986, z. 4 (16), s. 142.
- Watykan-Genewa. Zbiór dokumentów. 20 lat oficjalnej współpracy Kościoła Rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów*, Warszawa 1986 (Antoni Grześkowiak), 1986, z. 4 (16), s. 138-139.
- Wieczera Mistyczna. Anafory eucharystyczne chrześcijańskiego Wschodu*, Warszawa 1988 (Tadeusz Wyszomirski), 1989, z. 3-4 (27-28), s. 137.
- W służbie wartościom. Księga pamiątkowa poświęcona księdzu biskupowi profesorowi dr. hab. Kazimierzowi Ryczanowi z okazji 60-lecia urodzin*, Kielce 1999 (Jadwiga Leśniewska), 1999, z. 2 (44), s. 190-192.
- Zembrzusi Zbigniew, *Ekumenizm w Warszawie. Studium historyczno-teologiczne*, Warszawa 2001 (Grzegorz Polak), 2001, z. 1 (47), s. 193-195.
- Ziegler Albert, *Zwingli. Katholisch gesehen, ökumenisch befragt*, Zürich 1984 (Kar), 1985, z. 1 (9), s. 143.
- Znosko Aleksy, *Mały słownik wyrazów starocerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Warszawa 1983 (Adam Sochaczewski), 1984, z. 4 (8), s.140-142.
- Zoghby Elias, *Den zerissenen Rock flicken... Wie lange wollen Katholiken und Orthodoxen noch warten?*, Paderborn 1984 (Kar), 1987, z. 1 (17), s. 139-140.
- Żychiewicz Tadeusz, *Jozafat Kuncewicz*, Kalwaria Zebrzydowska 1986 (Tadeusz Wyszomirski), 1987, z. 2 (18), s. 138-139.

Oprac. Karol Karski